

PONS STRIGONIENSIS

STUDIA

MC

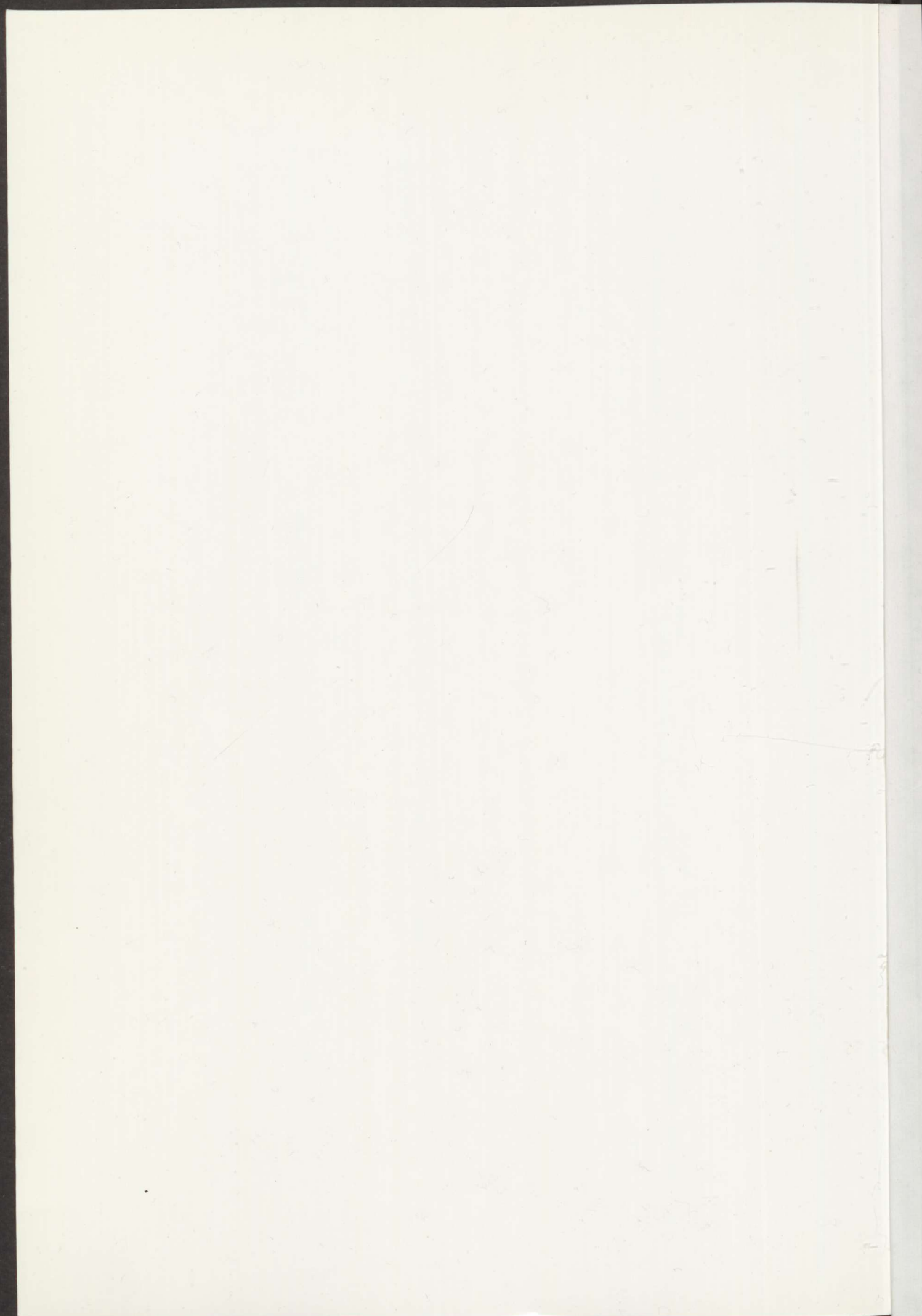
159.851

József Borovi

ROZDELENIE OŠTRIHOMSKÉJ
ARCIDIECÉZY

PONS STRIGONIENSIS
STUDIA

PONS STRIGONIENSIS

Studia

V.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Szlavisztika – Közép Európa Intézete és
Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoportjának sorozata

Sorozatszerkesztő
Käfer István

1. Ivan Halász
CIRKEV, NÁROD, ŠTÁT
Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky (1873–1906)

2. DEO GRATIAS
A Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Nagyszombati Egyetem
millenniumi ünnepi találkozója

3. Jozef Hal'ko
A CSEHSZLOVÁK SZAKADÁR KATOLIKUS AKCIÓ
Kommunista kísérlet a katolikus egyház nemzeti
egyházzá formálására Csehszlovákiában

4. NOVÉ INTERPRETACE ČESKÉHO BAROKA
A CSEH BAROKK ÚJ INTERPRETÁCIÓI
Sborník z mezinárodní konference, Piliscsaba, 12.-13. května 2003
Nemzetközi konferencia, Piliscsaba, 2003. május 12–13.

5. József Borovi
ROZDELENIE OSTRIHOMSKEJ ARCIDIECÉZY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport

Esztergom–Piliscsaba, 2006

József Borovi

ROZDELENIE OSTRIHOMSKEJ ARCIDIECÉZY

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Szlavisztika – Közép-Európa Intézet
Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport

Esztergom–Piliscsaba, 2006

Z maďarského originálu *Az esztergomi egyházmegye felosztása*
(Budapest, METEM, 2000) preložil László G. Kovács a Marcell Pilecky

Fordította G. Kovács László és Pilecky Marcell

Jazyková úprava – Nyelvi lektor:
Peter Káša

Kniha vychádza s podporou autora.
A kötet megjelenését támogatta a szerző.

© Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészettudományi Kar

MC 159.851.

2007

HU ISSN 1785-5225
ISBN 963 9206 15 6

Na obálke:

Mappa universalis ... Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis
(Prímási Levéltár, Esztergom – Primaciálny archív, Ostrihom; T 174)
Rožňava a okolie na časti cirkevnosprávnej mapy Ostrihomskej arcidiecézy
(okolo r. 1736)
Ostrihom a okolie na časti cirkevnosprávnej mapy Ostrihomskej arcidiecézy
(okolo r. 1736)

Felelős kiadó: Fröhlich Ida dékán

Obsah

Predslov	7
Úvod	8
Nároky na rozdelenie a formovanie ostrihomskej arcidiecézy	
Vytváranie hraníc ostrihomskej arcidiecézy	10
Pokusy o vytvorenie nových diecéz na území arcibiskupstva	20
Korene plánov Petra Pázmánya. Zakladanie nových diecéz a tridentský koncil	31
Prvý plán rozdelenia a zmeny cirkevno-organizačných plánov Petra Pázmánya	51
Pázmányove plány cirkevnej organizácie vo víre udalostí	60
Vplyv historických faktorov na rozdelenie ostrihomského arcibiskupstva	
Cirkevná politika Márie Terézie	71
Zrušenie jezuitskej rehole	74
Návrh na použitie majetku určeného na cirkevné účely	81
Rozdelenie ostrihomskej arcidiecézy	
Audiencia u kráľovnej a jej dôsledky	99
Uhorská kráľovská kancelária a zriadenie nových biskupstiev	105
Prístup ostrihomskej kapituly k rozdeleniu	115
Materiálne možnosti zriadenia nových diecéz	123
Iniciatíva arcibiskupa Batthyányho	137
Prvé a posledné rokovaní osobitnej komisie	149
Menovanie arcibiskupa a biskupov	166
Ostrihomský arcibiskup gróf Jozef Batthyány (1776–1799)	167
Banskobystrický biskup barón František Berchtold (1776–1793)	170
Rožňavský biskup Ján Galgóczy (1776–1776)	173
Spišský biskup Karol Salbeck (1776–1787)	175
Rokovanie Ríma a Viedne	
Cirkevné rokovania pred rozdelením ostrihomskej arcidiecézy	179
Rímske schválenie	183
Zoznam historických a súčasne platných názvov miest a obcí	186
Príloha	188
Lectori salutem!	190

Predslov

S radosťou som si zobral do rúk dielo, zaoberajúce sa s jednou z dôležitých udalostí histórie Ostrihomskej arcidiecézy.

Hranice arcidiecézy sa počas histórie viackrát menili, naposledy v roku 1993. Pred dvoma storočiami Mária Terézia ako uhorská kráľovná usporiadala územia diecéz na území vtedajšieho Uhorska, a to založením ôsmich nových diecéz. Z rozlohou najväčšej Ostrihomskej arcidiecézy vytvorila tri nové biskupstvá: Spišské, Rožňavské a Banskobystrické. Týmto činom nepozmenila len územie arcidiecézy, ale aj jej právomoci.

Tým, ktorí sa venujú cirkevným dejinám, sú väčšinou známe tie územné zmeny, ku ktorým došlo. Nikto však spomedzi historikov sa ešte nepodujať na takéto obsiahle spracovanie pozadia založenia nových diecéz. Som presvedčený, že táto práca bude cenným dokumentom arcidiecézy, oslavujúcej tisíce výročie svojho založenia, a je hodná aj pozornosti každého, kto sa zaujíma o dejiny uhorskej, resp. maďarskej cirkvi.

Popri tom vzdáva hold dvom veľkým arcibiskupom Ostrihomskej arcidiecézy, Petrovi Pázmányovi a grófovi Jozefovi Batthyányimu. Posledný z nich prevzal arcidiecézu s menšou rozlohou a zúženou právomocou, a za nových podmienok zorganizoval cirkevný život s múdrosťou arcipastiera a rozumnosťou duchovného pastiera.

V Ostrihome 23. apríla 2000, v deň patróna arcidiecézy, svätého Vojtecha.

László Paskai
kardinál, prímás
ostrihomsko-budapeštiansky arcibiskup

Úvod

Aj táto kniha má svoju históriu.

Keď som sa v roku 1940 stal učiteľom rožňavského biskupského seminára, tak som si zadelil svoje štúdie, aby som mohol napísať cirkevné vybudovanie územia svojej diecézy, resp. dejiny jej založenia. V súlade s týmto svojím plánom som na základe hlásení vyberačov pápežského desiatku napísal najprv dejiny stredovekého cirkevného osídľovania svojej diecézy.

Chcel som pokračovať v započatej práci, preto najskôr bolo treba usporiadať spisy, vzťahujúce sa na územie rožňavskej diecézy, ktoré sa v čase založenia – t.j. v roku 1776 – dostali z archívu ostrihomskeho arcibiskupstva do archívu nového biskupstva.

Do môjho zámeru zasiahol konečný dopad druhej svetovej vojny.

V roku 1945 som bol nútený opustiť Rožňavu a s ňou aj staronový archív, ktorý by mi mohol pomôcť uskutočniť plány. Môj sen zostal nenaplnený.

V rokoch 1948–1949 som plnil také cirkevné úlohy, že som sa mohol venovať len histórii miestnych cirkví. V rokoch 1950–1953 som na vlastnú žiadosť zastával funkciu kňaza v diaspóre preto, aby som za ten čas mohol robiť výskumy v Štátnom archíve v Budapešti.

Vtedy som sa rozhodol, že narušiac chronológiu, napíšem rozdelenie ostrihomskej arcibiskupskej diecézy a dejiny založenia nových diecéz.

Na spracovanie zozbieraného pramenného materiálu sa naskytla vhodná príležitosť vtedy, keď som sa stal učiteľom seminára v Jágri. V roku 1962 bola moja práca ukončená a ponúkla som ju na vydanie Spolku svätého Štefana. Riaditeľ spolku, Miklós Esty, pokladal vydanie za príliš nákladné, preto k nemu nedošlo.

Jednu kópiu svojej práce som odovzdal apoštolskému administrátorovi rožňavskej diecézy, Dr. Róbertovi Pobožnému. Od neho sa dostala potom k Dr. Jozefovi Tomkovi, terajšiemu kardinálovi, a aj u neho zostala. Ja som nevedel vydať svoju prácu, založenú na najvyššom patronátnom práve uhorských kráľov a na práve pápežských povolení. On však v roku 1968 napísal takú knihu o tejto otázke, ktorá popiera najvyššie patronátne právo uhorských kráľov. Následkom toho považuje iniciatívu Márie Terézie a opatrenia jej úradov za bezprávne.

Za pričinenia profesora z Bonnu Dr. Gábora Adriányiho vyšla moja práca v niekoľkých exemplároch, nedostala sa však do distribúcie.

Teraz po takmer štyridsiatich rokoch, keď sa moja práca sprístupní pre maďarskú verejnosť vďaka Pracovnému kolektívu Encyklopédie maďarských cirkevných dejín (METEM), nemusel som na nej vykonať veľa zmien.

Vytvorenie hraníc ostrihomskej diecézy smerom k jágerskej, resp. vacovskej diecéze v prvých storočiach kresťanstva v Uhorsku dodnes je neobjasnenou otázkou. Mohli a aj môžu vznikať nové domnienky o dejinách osídľovania, ako aj tá od Istvána B. Kovácsa, avšak o ich zapracovanie do svojej práce sa ani nepokúšam. Ponechám to čitateľovi.

O fakte rozdelenia diecézy, resp. zakladania nových diecéz, založenom na výskumoch v archívoch, nevznikla nová teória, preto som na tom nemusel nič meniť.

Prosím čitateľov, resp. ostatných bádateľov tejto otázky, aby sa na túto knihu pozerali ako na vážnu, ktorý uzrel svetlo po štyroch desaťročiach. Viem, že toľko času je badateľné aj na rukopise, môže sa zdať zastaraným, ale keďže sa moja práca zakladá na dokumentoch, považujem ju aj dnes za aktuálnu. Vzhľadom na svoj vek, už som sa nepodujať na to, aby som do zbierky dodatočne doplnil odborný materiál publikovaný v uplynulých rokoch.

Nazdávam sa, že rok 1776 je v dejinách uhorskej a maďarskej cirkvi, a v rámci nich v dejinách tisícročnej ostrihomskej arcibiskupskej diecézy takým historickým zlomovým bodom, že táto knižka – napriek jej všetkým slabostiam – môže počítat' so záujmom historikov aj širšej verejnosti.

Na Veľkú noc v roku 2000

Dr. József Borovi

Nároky na rozdelenie a formovanie ostrihomskej arcidiecézy

Vytváranie hraníc ostrihomskej arcidiecézy

Na základe stredovekých písomných prameňov je všeobecne prijatým zistením maďarskej historiografie, že svätý Štefan začal svoju cirkevno-organizačnú prácu tým, že územie krajiny rozdelil na diecézy a každú diecézu resp. arcidiecézu – podľa potreby – rozčlenil na archipresbiteriáty.¹

Hlavná pastoračná správa ostrihomskeho arcibiskupa zaberala ľavú časť dunajského brehu Kisalfödu (Malej Dolnej zeme), Žitný ostrov a južné nížiny severozápadného Horného Uhorska. Územné hranice duchovnej moci ostrihomskeho arcibiskupa tvorili ďalej od Ostrihomu smerom na východ údolie Hrona a Ipľa a nekonečno strácajúce sa v obrovských, lesom pokrytých pohoriach. Ohromné horstvo, ležiace na východ a na západ od Ipľa, sa dlhú dobu rozprestieralo neosídlené alebo iba veľmi riedko osídlené po nížiny Hornádu a až neskôr si vyžiadalo cirkevnú a svetskú organizáciu.

Keď svätý Štefan rozdelil územie krajiny na diecézy, nevytvoril medzi nimi hranice, ale podriadil jednotlivé kraje pod ustanovené cirkevné strediská, pod ustanovené biskupské sídla. Správnymi strediskami ľudu rôznych krajov boli jednotlivé kráľovské hrady – boli to viac-menej opevnené miesta, – kde sa nachádzal hradný špán, správca ľudu a pôdy patriacej k opevnenému miestu, kráľovskému hradu.

Pôvodne boli „diecézy“, založené svätým Štefanom, územne omnoho súmernejšie ako tie, na aké ich pretvoril neskorší vývin. Ich súmernosť sa narušila vtedy, keď bolo treba včleniť zaľudnené a na kultúrne územia pretvorené lúky do už existujúceho cirkevného zriadenia. Dôsledkom toho sa diecézy ostrihomska, jágerská a sedmohradská ležiace na hranici krajiny, rozrástli na ozajstné mamutie diecézy, kým tie, čo ležali v strede krajiny, ako päťkostolská, vesprémska, a vacovská, zostali v medziach svojich pôvodných „hraníc“. Prirodzene, ozajstné hranice diecéz, či už ležali vo vnútrozemí alebo na okraji hraníc krajiny, tak ako i hranice hradných španstiev, utvoril prirodzený vývin usadlosti a sú výsledkom dlhodobej kultúrnej práce. Je teda nemožné natiahnuť svätoštefanské hranice medzi územiami právnych pôsobností kalocsskej, csanádskej, vacovskej, jágerskej, vesprémskej, päťkostolskej a ostrihomskej diecézy.²

Hranice ostrihomskej diecézy zo strany vacovskej diecézy celé storočia neustále kolísali medzi Dunajom a Zagyvou a iba na začiatku 18. storočia získali svoju výslednú podobu³, keď sa krajina s konečnou platnosťou oslobodila spod tureckej nadvlády. Ďalšia východná hranica jeho prvej diecézy, ktorá hraničí s Jágerskou diecézou na východ a na sever od Zagvy, prešla veru mnohými zmenami. Kým sa teda hranice Ostrihomskej diecézy zo strany vacovskej diecézy definitívne sformovali iba na začiatku 18. storočia,

¹ HÓMAN-SZEKFÜ: Magyar Történet I. (tretie vydanie) Bp., 1935, 200.

HECKENAST, Gusztáv – KARÁCSONYI, Béla: A magyar nép története. Bp., 1951, 23.

² MESZLÉNYI, Antal: Az egri érsekség felállításának s a kassai és szatmári püspökségek kiharításának története. Bp., 1938, 26.

³ SZARKA, Gyula: A váci egyházmegye történeti földrajza. Vác, 1940, 8.

zatiaľ sa zo strany Jágerskej diecézy zmeny ukončili najneskôr v 40. rokoch 14. storočia a tým sa hranice natrvalo ustálili. Turna, ako najvýchodnejšie hradné španstvo Ostrihomskej arcidiecézy, bolo pôvodne väčšie,⁴ teda pôvodne pod správu ostrihomského arcibiskupa patrilo väčšie územie, ako sa neskôr dostalo pod správu rožňavského biskupa. Toto zmenšenie Turnianskeho španstva a jeho sformovanie sa ukončilo do konca 12. storočia. Aj územie Spiša ležiace na sever od neho, ktoré pôvodne patrilo pod spišského prepošta, teda pod správu ostrihomského arcibiskupa, bolo dlhé obdobie predmetom sporu, až kým sa s konečnou platnosťou nedostalo pod správu jágerského biskupa. Každý väčší či menší rozpor medzi ostrihomským arcibiskupom a jágerským biskupom sa vyriešil do prvej polovice 14. storočia.

Zakladacia listina Vacovskej diecézy chýba, tak isto ako i Jágerskej alebo Ostrihomskej. V dôsledku tohto vieme iba hypoteticky datovať najstaršie hranice všetkých troch diecéz do prvej polovice 13. storočia alebo do ešte skoršieho obdobia.

V podstate prví, ktorí nám poskytujú akési záchytné body o spoločných hraniciach vacovskej a ostrihomskej diecézy, sú pápežskí vyberači daní, pôsobiaci v prvej polovici 14. storočia. Väčšia časť Novohradského španstva, ťahajúcej sa vysoko na sever medzi ohybom Dunaja a Zagyvy, patrila do ostrihomského a menšia časť do vacovského biskupstva. Prvá sa volala Veľký Novohrad a druhá Malý Novohrad. V kolísaní hraníc dvoch diecéz vidia poniektorí iba uplatnenie práv silnejšieho, iní to spomenú bez toho, aby hľadali príčiny.⁵

V uhorskej cirkevnej organizácii je nezvyčajné, aby jedna svetská právna oblasť patrila pod správu dvoch cirkevných pôsobností, ako Novohradské španstvo. Príčinu tohto musíme hľadať jednak v smere pôsobenia ostrihomských a vacovských diecéznych stredísk a tiež v tom, že podriadenie jednotlivých krajov pod jedno alebo druhé stredisko sa uskutočnilo ešte v tom období, keď existovali iba hradné španstvá ako predchodcovia diecéz. Spojenie dvoch alebo viacerých hradných španstiev, ich zlúčenie do jednotnej organizačnej štruktúry, sa mohlo uskutočniť neskôr, až keď sa cirkevné prináležanie natoľko vykryštalizovalo, že forma cirkevnej organizácie si uchovála predoslú tvár z čias hradných španstiev.

Organizačná práca ostrihomskej cirkevnej vrchnosti smerovala popri údoliach otvárajúcich sa na arcibiskupské stredisko smerom na sever a východ. Ostrihomskí arcibiskupi zabezpečili Maďarom, usadeným v údolí Ipľa a Hrona a tiež Slovanom, ktorých tam našli, duchovnú starostlivosť i farárov uznávajúcich ich správu. Pod svojím cirkevným vplyvom sa snažili udržať dve hlavné údolia a z nich vychádzajúce vedľajšie údolia a rozšíriť hranice svojho cirkevného okruhu pôsobnosti po pohorie ohraničenú riekami Dunaj – Ipeľ – Zagyva. Táto snaha ostrihomského arcibiskupa nebola snahou

⁴ CSÁNKI, Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. Bp., 1890–1913. I–V. PUKY, Andor: Adatok Torna vármegye XIII. századi kiterjedéséhez. Tört. Tár. 1883, 209.

⁵ SZARKA c.d., 8. 1. resp. CHOBOT, Ferenc: A váci egyházmegye történeti névtára. Vác, 1917, 6. Úplné zhrnutie cirkevno-organizačnej práce Svätého Štefana a názorov vytvorených k tejto téme podáva: BALANYI, György: vo svojej práci: Szent István mint a magyar kereszttény egyház megalapítója és szervezője, redigovaný Jusztiniánom Serédim: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. Bp., 1938, I, 329–359.

násilnou, porušujúcou práva iného. Prirodzené zemepisné danosti pričlenili tieto územia k Ostrihomu, pretože menšie údolia sa otvárali na Ipeľ a Hron a tie následne na kráľovské sídlo, na Ostrihom. Okrem zemepisných daností vymedzil cirkevnú príslušnosť kraja aj fakt, že vedľajšie údolia na ľavej strane Ipeľa: údolie Fekete-víz, údolie potoka Lakatos, údolie potoka Derék ukrývali arcibiskupské, farské alebo kláštorné majetky. Je pravdepodobné, že svoje majetky dostal na tomto území biskup a kapitula ešte z donácie svätého Štefana. Územie, ktoré bolo majetkom biskupa alebo kapituly, muselo samozrejme ležať v diecéze ostrihomského arcibiskupa. Počas celého stredoveku patrili kláštory, opátstva a prepoštvá pod duchovnú správu ostrihomského arcibiskupa. Preto teda môžeme považovať arcibiskupské, kapitulské a rádové majetky, Vadkert, Szátok, Tereske a Zlievce za južné bašty arcibiskupskej správy.⁶

Kvôli nedostatku písomných prameňov sme odkázali iba na predpoklad v otázke, či svätý Štefan „civitas” Nógrád – novohradské hradné španstvo – podriadil pod správu vacovského biskupa alebo ostrihomského arcibiskupa. Novohrad bol totiž pomaly sa mňajúci kráľovský hradný majetok, a ako taký patril nevyhnutne pod správu ostrihomského arcibiskupa. Keď však v dôsledku neskorších donácií hradnej pôdy klesol jeho vojenský význam, vtedy ho Ladislav IV. v období medzi rokmi 1278-84 daroval vacovskému biskupovi Tomášovi I. Vacovský biskup sa iba v tom čase stal zemepánom na novohradskom hrade a vynára sa tu otázka, či už mal aj pred tým správu nad Novohradom ako kráľovským majetkom?⁷

Ako sa zmenšoval novohradský kráľovský hradný majetok, tak sa rozrastala hontianska župa, pretože Belo IV. vymenil pôdu Ďarmôt (Balašské Ďarmoty) patriacu k hontianskemu hradu s Detreho synom Mikulášom za liptovské majetky.⁸ Balašské Ďarmoty teda ešte v roku 1246 patrili medzi hontianske hradné majetky. Táto okolnosť nám umožňuje položiť si otázku, či vari celá ľavá strana Ipeľa, až k deliacemu vodnému toku, nepatrila v začiatkoch k hontianskemu hradnému španstvu? V tom prípade, keď ostrihomskí arcibiskupi dostali „civitas” ako diecézne územie, dostali v podstate územie tiahnuce sa za Ipeľom na juh až po deliaci vodný tok. Zdá sa, že severná časť novohradského španstva vkliessená medzi Malý a Veľký Hont, patrila pôvodne pod správu hontianskeho španstva a iba neskôr sa dostala do zväzku novohradského španstva, keď sa pevný zväzok medzi dvoma hontianskymi španstvami vedomím ustanovením roztrhol. Zdá sa teda pravdepodobným, že sa Hontianska župa rozšírila na územie dnešného severného Novohradu a na susedný Malý Hont. Časovo ohraničiť jednotlivé úseky vývinu sa nám možno nikdy nepodariť, keďže sa táto premena mohla udiať krátko pred založením diecézy resp. upevnením jej hraníc.

Nógrád bol kráľovským majetkom, kým ho Ladislav IV. nedaroval. Keď sa vacovské biskupstvo ako vlastník dostalo prostredníctvom Tomáša I. do bezprostrednej blízkosti k majetkom ostrihomského arcibiskupa, tak si okrem vlastníckeho práva prisvojilo aj duchovnú správu. Tento fakt v 13. storočí ešte nevyvolal právny spor a v priebehu

⁶ NAGY, Iván: Nógrád vármegye története az 1544-ik évig.

⁷ VÁ CZ, Elemér: Nógrád vára történetéhez. Domanovszky Emlékkönyv. Bp., 1937, 593.

⁸ CHOBOT, Ferenc: A romhányi plébánia története. Bp., 1913, 61.

stredoveku sa medzi vacovskou a ostrihomskou diecézou žiadny právny spor ani nevyskytol. Ľudia utekajúci pred Turkami sa sťahovali stále vyššie a vyššie do hôr a v priebehu 14. storočia, hlavne v jeho prvej polovici, sa osady aj zo severu aj juhu priblížili k deliacemu vodnému toku. Historický vývin, pričom severná časť Novohradskej stolice, Veľký Novohrad, pôsobil ako samostatný archidiaconát v rámci ostrihomskej diecézy, spôsobil medzi dvoma susediacimi diecézami názorové odlišnosti od začiatku 14. storočia na ďalšie dlhé stáročia.

Neistota spoločných hraníc ostrihomskej a vacovskej diecézy, ako i rozbroje medzi hlavnými pastiermi, zamestnávali aj pápeža Pavla III. Ten vo svojom bréve z 11. júla 1537 vyzval hlavného hevešského (Heves) vicearchidiacona, patriaceho k jágerskej diecéze a tiež vacovského kanonika Františka Pápaiho, aby sa postarali o spravodlivé vyriešenie názorových odlišností. Zárok bol potrebný a odôvodnený tým, že vo Vacove v tom období pôsobila komisia zostavená z cirkevných a svetských osôb vo veci istých statkov patriacich k Ostrihomskej diecéze. Pápež vzal na zodpovednosť dvoch kanonikov, ak by komisia nepriniesla spravodlivé rozhodnutie. Aj napriek veľkej snahe pápeža Pavla III., sa v tejto veci žiadne rozhodnutie nezrodilo.

V roku 1553 už aj vo vymenovávaní vidíme názvy tých obcí, ktoré si obe diecézy – vacovská i ostrihomska – privlastňujú. Toto dvojité vlastníctvo – teda aspoň v zásade – sa zachovalo až do roku 1713, kým arcibiskup Achác Keresztély s konečnou platnosťou nevyriešil túto otázku.

Od roku 1553 do roku 1713 patrili do ostrihomskej diecézy nasledujúce novohradské obce, ktoré si nárokoval aj vacovský biskup:

Apácafalva, Berkenye, Bér, Bodony, Boldog, Borsosberény, Cserhátsurány, Csesztve, Csóri, Debercsény, Herencsény, Hartyán, Horpács, Jenő (Diósjenő), Slovenské Kľačany, Koplyán, Kiseccset, Nándor (Magyarnándor), Nógrád, Pinciná, Rétság, Romhány, Szátok, Szántó (Pusztaszántó), Szentlőrinc, Szokolya, Szenté, Terény, Szanda, Tereske, Tolmács.

Ostrihomske súpisy považujú spravidla väčšinu týchto vymenovaných obcí za také, ktoré patria pod arcibiskupskú správu. Prvý takýto súpis je z roku 1553. V tomto roku sa novým biskupom Vacovského biskupstva stal spišský prepoš Blažej Péterváradí. Nový biskup kvôli Turkom už nemohol zasadiť na svoj stolec, ale ponechajúc si spišské prepošstvo, zostal aj naďalej na Spiši ďaleko od svojej diecézy. Pri takýchto podmienkach severná časť vacovskej diecézy využívala duchovné služby farárov zo susednej ostrihomskej diecézy a farári, ak potrebovali usmernenie, boli nútení obrátiť sa na Ostrihom, resp. na Trnavu. Vadkertský arcibiskupský majetok si aj popri tureckej rozpínavosti zachoval hospodárske aj duchovné spojenie s arcibiskupom. Ak sa aj inde nemohol farár udržať, vo Vadkerte sa na arcibiskupskom majetku v rámci okolností, postarali o duchovný pokrm pre veriacich. O tento kraj sa teda arcibiskupstvo neustále staralo už aj preto, lebo opátstvo Tereske hraničilo s vadkertským arcibiskupským majetkom. A keby aj hranice Vadkerty politicky ustanovili hranice pre arcibiskupa, jeho duchovná správa sa ponad to rozprestrie až po najvzdialenejšie hranice opátstva Tereske. Rovnaké to bolo aj v prípade Jasovského prepošstva. Jasov už nie je územím gemerskej a turnianskej župy, ale pretože patrí pod správu arcibiskupa, duchovne sa hranice arcibiskupskej diecézy rozširujú aj na časť územia abovskej župy. Ale vrátiac sa späť k Novohradu, tu aj majetok mníchov

benediktínskeho rádu menom Apácafalva hraničil s Tereske, čo opäť poukazovalo na spojenie s Ostrihomom. V susedstve Vadkertu bol odveký majetok ostrihomského arcibiskupstva, ktorý z časti dostal a z časti získal Benedikt II. v roku 1355. Na začiatku 16. storočia sa Szátok dostal do vlastníctva Ostrihomskej kapituly a to bol ďalší dôvod na to, aby si arcibiskupstvo nárokovalo takmer dve storočia právo na Szátok, ktorý v stredoveku patril do vacovskej diecézy. Bodony patril voľakedy do vlastníctva rádových sestier na Zajačom ostrove, neskôr bol Werbőczyho. Aj túto obec teda opäť viazalo cirkevné spojenie s Ostrihomom.⁹ Borsodberény bol v roku 1274 majetkom ostrihomského kanonika Mátého, ktorý ho dal do nájmu johanitom zo Sziraku.¹⁰ Pápežskí vyberači desiatku zaradili v 1. pol. 14. storočia obce Nándor, Nógrádverőce, Romhány a Terény medzi obce ostrihomskej diecézy.¹¹

Okrem príčiny prirodzeného vlastníctva dopomohla k rozširovaniu správy ostrihomskej diecézy, aj osamotenosť vacovskej diecézy. A keď sa začali dávať do poriadku v dôsledku tureckej nadvlády zamotané právne záležitosti, ťažko sa vracala už raz nadobudnutá správa pôvodnej diecézy. Na otázke hraníc oboch diecéz a na zadelení vymenovaných obcí, sa nevedeli dohodnúť dvaja hlavní duchovní: ostrihomský arcibiskup Anton Verancsics a vacovský biskup Ján IV. Ujlaki. V roku 1572 predložili sporné miesta prípadu uhorskému snemu. Uhorský snem podľa poriadku postúpil prípad kráľovi a s odvolaním sa na 45. článok zákona z roku 1486 žiadali od kráľa rozsudok. Oficiálny proces sa týmto začal, ale neukončil sa ani v nasledujúcom roku, pretože otázkou týkajúcou sa hraníc dvoch diecéz sa zaoberal uhorský snem aj v roku 1574. Nakoniec sa kráľ Maximilián rozhodol tak, že konečné rozhodnutie v tejto otázke odložil na lepšie časy s tým, aby do tej doby sporné miesta patrili pod správu vacovského biskupa. Od roku 1574 nie sú záznamy o tom, že by bol proces pokračoval, alebo sa ukončil. Keď Pázmány vymenováva obce svojej diecézy, vymenuje z nich 110 ako cirkevné obce novohradského hlavného vicearchidiakonátu. Medzi nimi sú aj sporné obce patriace k vacovskej diecéze.¹² Z kanonických vizitácií zo 17. storočia nie je možné usúdiť, kam sporné obce prakticky patrili. Ostrihomskí vizitátori tieto farnosti nenavštevovali. Z toho však nevyplýva, že by sa ich boli vzdali, nanajvýš to, že keď v dobe návštevy nemali farára, jednoducho ich vynechali. Keď sa však v dôsledku opätovného osídľovania opustené dediny znova zaľudňujú, kostoly v ruinách sa znova vybudujú a farári už vykonávajú svoju duchovnú pastoračnú činnosť, chcú už vizitátori vyhládať aj tieto miesta. Toto sa stalo aj s novohradským hlavným vicearchidiakonom Jánom Martinom Putanicsom, ktorý z poverenia svojho arcibiskupa Augustína Keresztélyiho začal v roku 1713 kanonickú vizitáciu vo svojom hlavnom vicearchidiakonáte. Putanics, ako ostrihomský kanonik a hlavný vicearchidiakon, sa na svojej okružnej ceste kanonickej vizitácie musel pridržovať Pázmányovho súpisu. Ako vlastník prepošstva pomenovanom po svätom Žigmundovi a ako bývalý peštiansky farár, poznal zblízka názorovú odlišnosť, ktorá bola medzi vacovskou

⁹ TAMŽE 67.

¹⁰ WENCZEL: Árpádkori új okmánytár IX. 92–128.

¹¹ Monumenta Vaticana I. 219, 223, 229.

¹² Acta et Decreta Synodalia. 98.

a ostrihomskou diecézou kvôli niektorým novohradským obciam. Arcibiskupstvo na konci tureckej vojny prakticky zistilo, že niektoré novohradské obce vymenované Pázmányom, spravuje vacovský biskup. V roku 1605 sa arcibiskupstvo zaujímalo u vadmorského farára, či vari Romhány, Borsosberény, Diósjenő, Bodony a Szokolya patria pod vacovskú správu.¹³ Hlásenie vadmorského farára nemohlo byť vyčerpávajúce a sotva rozhodlo v spore, lebo v roku 1713 bol Putanics nútený prerušiť svoju kanonickú vizitáciu a začať vyšetrovanie tohoto otázného prípadu. Hlavný vicearchidiakon poprosil podžupana Andreja Szendrői Töröka, aby dal prípad vyšetriť. Podžupan vyslal slúžneho Adama Lőrinczyho a prisázného Valenta Kopcsányiho, aby previedli vyšetrovanie. Títo dvaja poverenci predvolali 28 svedkov na 11. júla 1713. Svedkov vypočúvali v nasledujúcich bodoch:

1. Či v období po opätovnom získaní Budínskeho hradu a pred Rákócziho povstaním bol niekto na kanonickej vizitácii v obciach Romhány, Nándor, Tereske, Szátok, Harpács, Tolmács, Rétság, Diósjenő, Nógrád, Borsosberény? Kto to bol, farár ktorej cirkvi a koľkokrát?
2. Kto navštevoval počas nepokojov tieto dediny a či z poverenia Jeho Veličenstva?
3. Kto vyberal desiatok v menovaných obciach, Nemci alebo budínske vedenie, a či násilím?
4. Či počas tureckej nadvlády platili desiatok z obilia a z každej úrody podliehajúcej desiatku vacovskému biskupovi alebo Turkom?
5. Či dostali farári resp. licenciáti obcí Borsosberény, Tereske a Szátok investitúru cestou ostrihomského generálneho vikára?

Zápisnice spísané po skončení vyšetrovania zaslala komisia hlavnému vicearchidiakonovi Putanicsovi, ktorý ich predložil ostrihomskému arcibiskupovi. Hlavný vicearchidiakon vo svojom podaní zhrnul udalosti a podal správu o tom, že počas stáročí trvajúcich nepokojov sa obce Borsosberény, Bodony, Csesztve, Harpács, Diósjenő, Nándor, Nógrád, Rétság, Romhány, Soóri, Tereske, Tolmács, Szátok a Sente, patriace podľa Pázmányovho súpisu pod správu ostrihomského arcibiskupa stratili a boli pričlenené k vacovskej diecéze.

Vyšetrovanie vykonané s veľkou ohľaduplnosťou zistilo jedine o obci Csesztve, že aj pôvodne patrila k ostrihomskej diecéze. Keď sa hlavný vicearchidiakon Putanics dozvedel rozhodnutie komisie, zotrval vo vyčkávanom postoji a rozhodol sa, že dovedy nebude pokračovať v začatej kanonickej vizitácii, kým jeho arcibiskup nevyrieši sporný prípad s vacovským biskupom. Ostrihomský arcibiskup Augustín Keresztély prijal rozhodnutie vyšetrovacej komisie a prikázal hlavnému vicearchidiakonovi Putanicsovi, aby dokončil svoju vizitáciu na území svojho hlavného vicearchidiakonátu.

Konečne sa vyriešila otázka zadávajúca príčinu stáročného sporu. Tiež sa rozhodlo o otázke cirkevnej príslušnosti jednotlivých obcí a hranice diecéz sa ustálili k spokojnosti oboch strán. Na západnom úseku rozvodia Dunaja a Zagyvy sa spoločná hranica

¹³ Esztergomi Káptalan mglv. Lad.51. fasc.3. Nr.34–35.

diecéz presunula na severnú stranu rozvodia, kým na jeho východnom úseku, ktorá sa nestala predmetom sporu, zostalo povodie ako hranica diecézy. Nagybárkány – Mátra- verebély až po Zagyvu znamenajú hraničné farnosti ostrihomskej diecézy.¹⁴

Rozhodným faktorom vo vývine hraníc ostrihomskej diecézy medzi Dunajom a Zagyvou boli arcibiskupské a kapitulske majetky a exemptný kláštor patriaci pod arcibiskupskú správu. Ak sa ich správa, možno i na úkor iných správ, rozšírila v stre- doveku po pásмо rozvodia, teraz, keď sa na rad dostalo vysporiadanie, nemohla sa vrátiť ďalej späť ako po hranice Vadkert a Tereske.

Rieka Zagyva neoddeľuje na veľkom území od jágerskej diecézy iba vacovskú diecézu ale i ostrihomskú. Severný tok Zagyvy je teda úplne hraničnou riekou medzi vacovskou, ostrihomskou a jágerskou diecézou. Zagyva a od nej na východ potok Han- gony až po Slanú pod Putnokom nám predkladá dokonalý príklad zhody medzi hranicami stolice a diecézy. V dôsledku toho ako sa stoličné hranice rôznorodo vyvíjali, sú tak isto rôznorodé aj diecézne hranice. Na diecéznej a stoličnej hraničnej čiare Zagyva – Han- gony a od nej východnejšie na Cserháte, neboli nikdy názorové odlišnosti medzi dvoma cirkevnými strediskami: Jágrom a Ostrihomom. Príčinu ich pokojného spolužitia a vývinu môžeme nájsť v tom, že hraničná čiara sa tiahne v hustých lesoch, na hraniciach medzi pohoriami, v úzkych potočných údoliach a usadlosť nikdy nemal taký veľký rozsah, aby styk dedín privodil stret záujmov, ba čo viac, ich zrážku. Nízky počet obyvateľstva žijúceho v dedinkách medzi horami a ich vzdialenosť medzi sebou, nikdy nepostavila proti sebe duchovnú správu bdejúcu nad nimi. A príroda vytvorila takmer prirodzené hranice medzi dvoma diecézami tam, kde by snád' mohlo ľahšie dôjsť k stretu záujmov.

Horný tok Zagyvy a v podstate i samotná rieka, dostala pomenovanie hlavne preto, lebo Zagyvaľo bola pre tunajších ľudí už v časoch pred príchodom maďarských kmeňov, ochranným miestom a pevnosťou a rieka mala o niečo väčší tok, ako potok Bárna prame- niaci o údolie východnejšie. Jediným ľavým prítokom Zagyvy, ktorý pretekal územím Ostrihomskej diecézy bol potok Bárna. Ostatné ľavé prítoky tečú na území Jágerskej diecézy. Kraj, kde pramení Zagyva, sa stal skôr obývanou, ako údolie potoka Bárna, pretože ju na to predurčujú aj jej prirodzené danosti. Takže nie Zagyva sa vlieva do potoka Bárna ale opačne a pomenuje riekú ústiacu do Tisy. Zagyva iba v oblasti, kde pramení ukazuje, že jej pravý a ľavý breh patrí k Novohradskej stolici a následne k Ostrihomskej diecéze. Lebo od toho úseku ako pod obcou Homokterenye prijme Zagyva potok Bárna, už ako hraničná rieka oddeľuje Ostrihomskú diecézu a neskôr na juhu Vacovskú diecézu, od diecézy Jágerskej.

Celý pravý breh rieky Zagyva spolu s jej prítokmi sa stal územím Ostrihomskej diecézy. A naozaj, ak sa pozrieme na zemepisnú polohu tohto územia – ešte i dnes – sa otvára smerom na severozápad. Na juh a na východ ju ohraničujú také kopce, ktoré sú svojou výškou dostačujúce na to, aby oddelili prítoky rieky Zagyva a Tarna a usadlosti, ktoré sa tam nachádzajú. Niekdajšia rieka Zagyva so svojím širokým močaristým kory- tom posúvala usadlosti v povodí rieky smerom k dnešnej obci Kisterenye, ale ešte viac

¹⁴ CHOBOT: A romhányi... c.d. 20.

smerom k Salgótarjánu a k Filákovu, ako k obciam Mátraballa, Ivád, Pétervására, pretože horstvá vytvorili prirodzený deliaci múr medzi prípadné osídľovanie prichádzajúcich zo severozápadu. Obce Mátranovák a Homokterenye sú najjužnejšími obcami Novohradskej stolice a z juhu ich ohraničujú lesy. A keď Zagyva opustí obe obce a chce vystúpiť na širšiu rovinu Matranských svahov, musí preraziť pahorkatinu, ktorá v oblúku obopína obce Mátranovák a Homokterenye. Prerazenie pohoria si vyžaduje od rieky veľké úsilie, jej tok sa spomalí a vytvára bahnisté prechody. Všetky tieto prirodzené danosti zaradujú tento kraj do Novohradskej stolice, pretože ho Jäger na opačnej strane pohoria nevie vtiahnuť pod svoj vplyv ani duchovne, ani etnograficky. Novohrad a s ním aj polovecký kraj, sa končí na brehoch rieky Zagyvy.

Hraničná čiara diecézy od rieky Zagyva po potok Hangony poukazuje opäť na dobytie oblasti a na jeho osídľovanie zo severu. Vody Nyirmedu, vedľa obce Mátranovák zo strany Hevesa, už posielala pri obci Pétervására a studni Hagymás do Tarny. Oblasti, kde pramenia Tarna a Zagyva oddeľuje od seba sotva niekoľko kilometrov. Oba pramene vyvierajú na opačných stranách toho istého pohoria. Zagyva na južnej a Tarna na severnej strane. Horný tok rieky Zagyva je cez pohorie Medves bližšie ku krajine v blízkosti Balogu v Gemerí, ako k usadlostiam z juhu. Tachty, Cered a Zabar ležiace na hornom toku rieky Tarna boli oblasti patriace k ostrihomskej diecéze, pretože aj hradné majetky spadali pod vplyv hradných sídiel severných častí. Už nebolo možné ďalšie rozširovanie smerom na juh, pretože sa Tarna, hneď ako zanechá širšie ceredsko – zabarské údolie, dostane medzi husté pohoria, kde vhodné miesto na osídlenie je iba sotva na 14 kilometroch. Jedine dedinka Istenmezeje je učúpená v horách. Údolie rieky Tarna sa začína rozširovať až za obcou Erdőkövesd, keď sa už otvára smerom k obci Pétervására. Toto úzke údolie nebolo vhodné a bezpečné na osídlenie z juhu, avšak osídlenie balocko-gortvankého údolia zo severu na juh si našlo cestu až po pohorie ležiace niečo vyše rieky Zabar, ktoré toto údolie uzatvára. Lesy ležiace južnejšie už nepovažovali za vhodné na osídlenie a prví dobyvatelia zaradili obsadený kraj medzi bolondócke hradné majetky.

Údolie potoka Hangony vytvorilo novú situáciu v hraničnom úseku Ostrihomskej a Jágerskej diecézy. Jedna strana tohto potoka – tak ako u rieky Zagyva – patrí pod ostrihomskej a druhá strana pod jágerskú cirkevnú správu. Ibaže kým u rieky Zagyva do ostrihomskej diecézy patrí jej pravá strana, tak u potoka Hangony je to jej ľavá strana, pretože prvá tečie smerom na západ a druhá na východ. Pravá strana potoka Hangony a jej pravostranné prítoky patria do jágerskej diecézy. Preto aj obec Sikátor, ktorá leží na pravej strane v malom údolí otvárajúcom sa na potok Hangony, patrí prirodzene pod jágerskú cirkevnú správu. Po pravej strane potoka pretekajúceho cez obec Domaháza sa rozprestierala jej pôvodná usadlosť, ktorá sa až v neskoršom období rozšírila aj na druhý breh. A takto v podstate zostal Hangony hraničným potokom medzi dvoma diecézami. Celé stáročia žili tieto dve diecézy v nerušenom mieri a príslušnosť niektorej dediny či majera nikdy nezapríčinil spor medzi dvoma cirkevnými správami. Hraničné vysporiadanie sa Ózdu z jágerskej diecézy a Szentsimonu z bývalej ostrihomskej diecézy, bol už problémom 20. storočia medzi Jágerskou a Rožňavskou diecézou, pretože sa potok Hangony stáča celkom pod Ózd a usadlosť známa pod menom Velence patrila podľa

pozemkovej knihy Szentsimonskej farnosti. Tejto usadlosti sa ale szentsimonský farár vzdal a tým hranica Jágerskej diecézy prekročila v 20. storočí potok Hangony.

Začnúc pri Putnoku vedľa Slanej, smerom na severovýchod, sa tiahne hranica dvoch diecéz na hranici Gemera, ktorá podobne, ako hraničná čiara potoka Hangony nebola nikdy predmetom sporu. Tu nemôžeme brať za základ ani čiaru rozvodia a ani koryto potoka či rieky. Jediným vysvetlením na takéhoto vývinu hraníc môže byť to, že na usadenie ľudu patriaceho ku gemerským hradným majetkom a na ich získanie pôdy, nebolo dostačujúce údolie rieky Slaná. Tým boli nútení usadiť ľud za ráztokou rieky Slaná na územia dnešných obcí Kelemér, Zádorfalva, Ragály atď. A keďže v začiatkoch nedostávali cirkevné hlavné vrchnosti na vykonávanie svojej správy územia, ale to-ktoré stredisko, tak ak sa aj ľud gemerského hradného majetku usádzal bez zreteľa na zemepisné danosti a ich hranice netvorili nejaké prirodzené čiary, napriek tomu naďalej patrili pod správu ostrihomskeho arcibiskupa.

Hranica ostrihomskej diecézy v Turnianskej stolici sa pôvodne tiahla južnejšie ako tomu bolo neskôr. Keď ale vágny stav hraníc zmizol a zmeravel, stiahla sa do dnešnej podoby.¹⁵ Boršodská a Gemerská stolica sa s maličkou Turňou stretávajú tam, kde hory ponechávajú úzky prieťah pre Bodvu. Osídľovanie, ktoré prichádza od Hornádu nachádza až po priesmyk medzi Perkupou a Szalonnou široké údolie vhodné na osídlenie. Obe strany Bodvy dole až po spomínaný priesmyk, vytvárali územie Ostrihomskej diecézy, kým prítoky Bodvy, Rakaca a jej potôčky, už patrili k Jágerskej diecéze. Proces zaberania územia od Miškovca smerom na sever údolím Bodvy, po Szendrő a Szalonnou, si privlastnil údolie z juhu, kým nedosiahol kráľovské majetky Turne. Novoosídlené a novozískané územia z juhu spadali pod správu Jágerskeho biskupstva.

Medzi obcami Žarnov a Drienovec sa tiahla ostrihomska a jágerská diecézna hranica, ale jej vytváranie nie je možné vysvetliť a pochopiť prirodzenou cestou. Faktom je, že Jasovské prepošstvo ležalo už na území Jágerskej diecézy, ale od začiatku svojho vzniku – hoci medzitým bolo aj sídlom jágerskej diecézy – predsa ako kráľovské prepošstvo, spadalo pod duchovnú správu ostrihomskeho arcibiskupa. Diecézna hranica tu ale bola zároveň aj stoličnou hranicou, pretože Jasov nepatril k Ostrihomu takým spôsobom ako Spiš, ale tak ako napríklad Sabinov, alebo iné privilegované miesta. Ale pretože Jasovské prepošstvo ležalo bezprostredne pri hraniciach ostrihomskeho arcibiskupstva, všeobecne sa vytlačili hranice arcibiskupstva k východným hraniciam prepoštva, na abovské stoličné územie. Túto skutočnosť vzali do úvahy aj pri delení v roku 1776 a Jasov sa dostal k rožňavskému biskupstvu, nie tak, ako ďalšie exemptné územia pod cirkevnú správu príslušného biskupa. Ak by sa však chceli v roku 1776 zachovať dôsledne, museli by zadeliť Jasov pod cirkevnú správu jágerskeho biskupa. Je však pravdou, že Jasov počas obdobia zaberania územia bol súčasťou turnianskeho kráľovského majetku, z ktorého ho zakladajúci panovník vyňal. V takejto podobe sa dostal aj on k Ostrihomskej diecéze ako hlavný Turniansky dekanát.¹⁶

¹⁵ Pri skúmaní župných hraníc som bral do úvahy hranice pred rokom 1948.

¹⁶ BALÁSSY, Ferenc: Bartakovics Emlékkönyv, 66.

Na tomto niekoľko sto kilometrov dlhom úseku medzi Ostrihomským arcibiskupstvom a Jágerským biskupstvom, ktorý spája tieto dve diecézy, neboli po Abov žiadne názorové odlišnosti, pretože sa hranice vytvorili ešte v období, v ktorom ich právne nároky neboli také významné. Toto všetko sa odohralo pred rokom 1361, keď už Belo IV. hovorí vo svojej darovacej listine o Jágerskej diecéze. A podľa jeho syna Štefana V. a jeho listiny z roku 1272, sa Jágerská diecéza rozšírila o tieto hradné španstvá: Borsod, Abov, Zemplín, Uh, Szabolcs, Zaránd, Külső-Szolnok, Heves, Bereg, Ugocsa. O ostatných dvoch – Bereg a Ugocsa – sa Štefan V. v spomínanej listine zmieňuje, že obe španstvá boli predtým poľovnými revírmi svätých kráľov a iba jeho dvaja predkovia, Belo III. a Ondrej II. ju darovali Jágerskej diecéze.

Aj z tohto vyplýva, že diecézy neboli dokonale ohraničené a oddelené územia, veď jágerskú diecézu rozšírili dokonca dvaja panovníci, keď k jeho územiu pripojili svoje poľovné revíry, ktoré sa pomaly zaľudňovali. Je však nesporné, že Borsod a Abov, tieto dve stolice susediace s Ostrihomskou diecézou, patrili už v roku 1261 a dokonca aj predtým, pod cirkevnú správu jágerského biskupa.

Z istej listiny pochádzajúcej z roku 1263 sa tiež dozvedáme, že kráľ Belo IV. prevzal na zabezpečenie svojej kúrie v Hrhove, desiatok z úrody z turnianskeho obvodu od ostrihomského arcibiskupa. Hodnotu desiatku dostával arcibiskup každý rok v hotovosti, keď kráľ a arcibiskup ocenili pred úradníkom povýberaný desiatok. Ostrihomskí arcibiskupi už dávno mohli byť vlastníctvom obvodu, pretože Belo IV. uznal ustanovenie arcibiskupovi a jeho predchodcom, aby prepustil obvodným farárom voľný desiatok Turne a Hostoviec.¹⁷

Turniansky obvod, ako pre kráľa pozostalý hradný majetok po donáciách, spadal pod správu ostrihomského arcibiskupa. Ak aj na potvrdenie tohto neexistovala osobitná darovacia listina, spadalo toto kráľovské územie pod duchovnú pastoračnú starostlivosť ostrihomského arcibiskupa ako dvorného duchovného. Dezsericzky je jediný, kto rozšíri správu jágerského biskupa aj na Turňu. So svojim názorom však zostáva sám, mimochodom aj tak nemá preň žiaden oporný bod.¹⁸

V kraji ležiacom na sever od Turne a Abova, nebola stanovená hranica cirkevnej správy. Spiš patrila nesporne pod správu ostrihomského arcibiskupa, ale o príslušnosti Šariša, ležiaceho na východ od neho, nebolo rozhodnuté. Územie jágerského diecézneho abovského diaconátu zasahovalo aj do Šariša, avšak aj spišské prepošstvo si uplatňovalo na Šariši cirkevnú moc. Ani listiny z roku 1261 a ani z roku 1262 neobsahujú zmienku o Šariši. Toto mlčanie poukazuje to, že o veci ešte nebolo rozhodnuté. Ostrihomský arcibiskup si cez Spišské prepošstvo a jágerský biskup zas cez abovského archipresbitera nárokuje právo na toto územie. Karol Róbert v roku 1336 ukončil dlhotrvajúcu neistotu a prisúdil Šariš jágerskému biskupovi. Od tohto obdobia jágerský biskup nerušene spravuje spomenuté územie.¹⁹

¹⁷ KNAUZ: Monumenta Strigoniensis I., 496.

¹⁸ DEZSERICZKY, József: De Initiiis ac Majoribus Hungarorum Tom, I–V Buda 1748–Pest 1760 V.k. 166.

¹⁹ Bartakovics Emlékkönyv 80–81.

Akonáhle sa v roku 1336 ukončil „šarišský spor“, dal vývin bodku aj za formovaním sa hraníc ostrihomskej arcidiecézy. Ukončila sa teda bitka bez krvi medzi dvoma cirkevnými vrchnosťami o územia, desiatok a východná hranica spišského prepošstva sa v zmysle kráľovského nariadenia stala posledným úsekom dlhej hraničnej čiary Ostrihomskeho arcibiskupstva. Svätý Štefan vedel pod diecéznu správu zaradiť ešte iba niekoľko stredísk, Karol Róbert usúdil o jednom už osídlenom a husto obývanom území, že nepatrí pod správu arcibiskupstva. Do roku 1336 sa teda sformovali a aj ustálili hranice Ostrihomskej arcidiecézy.

Pokusy o vytvorenie nových diecéz na území arcibiskupstva

V priebehu 11. storočia sa na veľkom území Ostrihomskeho arcibiskupstva, ďaleko od jeho sídla – od Ostrihomu, vytvorili tri väčšie cirkevno-administratívne strediská: Prešporok, Nitra a Spišská kapitula. Spomedzi nich bolo nitrianske cirkevno-administratívne stredisko tým, ktoré už kráľ svätý Ladislav obohatil o dediny vzniknuté na zelenej lúke. V období, keď svätý Ladislav daroval tieto obce nitrianskej cirkvi, patrila ešte ona pod správu ostrihomskeho arcibiskupa. Týmto spôsobom svätý Ladislav dopomohol k vytvoreniu nového, samostatného cirkevno-správneho strediska, pretože dal nitrianskej cirkvi vlastnícke právo nad dedinami a nad ich obyvateľmi. Nevieme, či svätý Ladislav vedel alebo nie, že tento jeho krok je prípravou na založenie biskupstva. Isté je ale, že vytvorenie územného a právneho okruhu pôsobenia nitrianskeho biskupstva trvalo do ukončenia panovania kráľa Kolomana, resp. do polovice panovania jeho následníka.²⁰ Veľká časť novozaloženého biskupstva rozprestierajúceho sa na zelenej lúke, bolo územím nikoho, ktoré počas uhorskej vlády dostalo prvýkrát hospodára, hlavného pastiera. Dejepisci predpokladajú, že sa ostrihomský arcibiskup pri zakladaní nitrianskeho biskupstva medzi inými zriekol aj trenčianskeho hradného španstva, ale nie častí Ponitria a Považia, ktoré sú z hľadiska odvádzania daní významnejšie a hustejšie obývané.²¹ Je nepochybné, že Nitra, ktorá sa vymanila spod správy ostrihomskeho arcibiskupa, sa stala novým sídlom biskupstva, nie je však isté či cestou „zrieknutia sa“ ale pravdepodobnejšie je, že jednoducho iba cestou kráľovského nariadenia. V iných súvislostiach totiž vidíme, že hradné španstvá Bereg a Ugocsa darovali králi Belo III. a Ondrej II. jágerskej cirkvi, čiže k nej pôvodne nepatrili. Zdá sa teda pravdepodobné, že ani trenčianske hradské španstvo pôvodne nepatrilo k ostrihomskej diecéze, ale kráľ ho daroval tomu, komu sám chcel, menovite nitrianskej diecéze. Nezabúdajme však, že všetky kráľovské majetky patrili v úplných začiatkoch pod správu ostrihomskeho arcibiskupa ako hlavného dvorného duchovného. Avšak, ako nepovieme, že sa zriekol v prospech vacovského biskupstva, jágerskeho biskupstva, rábskeho biskupstva atď., tak nemôžeme povedať ani to, že sa zriekol trenčianskeho hradného španstva. Ostrihomský arcibiskup sa v tomto prípade nemal čoho zrieknuť, pretože to nebolo jeho majetkom.

²⁰ FÜGEDI, Erik: Nyitra megye települése. Századok, 1938, 293.

²¹ TAMŽE.

Formovanie nitrianskej diecézy koncom 11. a začiatkom 12. storočia, spadá ešte do obdobia, keď bolo na území neskoršej stolice šesť španstiev. Zo šiestich španstiev sa do nového obdobia dostalo iba jedno a zahŕňalo zostávajúcich päť teraz už ako Nitrianska stolica. Stratenými a pojatými španstvami boli: Bana, Šintava, Posádka, Hlohovec a Šaštín. Spomedzi stratených španstiev sa meno jedného zachovalo ako názov archidiakonátu: šaštínsky archidiakonát²², – a pravdaže významný Nitriansky archidiakonát.

Svätý Štefan pričlenil pod správu ostrihomskeho arcibiskupa už existujúce hradné španstvá, ale nástupcovia hradných španstiev, ktoré vznikli v neskoršom období, už spadali pod správu nitrianskeho biskupa. V priebehu 13. storočia sa menšie hradné španstvá patriace k ostrihomskej resp. nitrianskej cirkevno-správnej organizácii rozpadnú, pričom jedna spomedzi nich sa dostane do vedúcej pozície a pritiahnutím menších území do svojho okruhu pôsobenia sa vytvorí stolica. Nitrianska šľachtická stolica vytvorená do konca 13. storočia, bola politicky jednotná, ale cirkevne sa rozčlení na dve časti, pretože nesie v sebe španské delenie z predchádzajúcich storočí.

Nitrianska diecéza prežívala už obdobie svojho vzniku, keď sa na západnej a východnej strane ostrihomskej arcidiecézy vytvorili dve nové prepoštvá, aby dopomohli k zlepšeniu duchovno-pastoračnej činnosti. Prešporok vznikol z vnútornej potreby, kým Spiš bol založený kráľom. V Prešporku, v bráne na západ, obrátilo prepošstvo svoju duchovnú silu na prehĺbenie kresťanského života, vo východných oblastiach Spiša pomáhalo Sasom, prichádzajúcim z cudziny a vnukom maďarských usadlíkov, pri osídľovaní a v ťažkej práci pri obrábaní ľadom ležiacej pôdy a ničení buriny. Obe prepoštvá sa nachádzali v ostrihomskej arcidiecéze a patrili pod správu arcibiskupa ako predtým Nitra. Ale vývin ani prešporského, ani spišského prepošstva resp. ich premena na biskupstvá, nebola taká jednoduchá, ako tomu bolo u nitrianskeho v období španstiev. Keď sa tieto prepoštvá natoľko upevnili, že bolo možné myslieť na ich povýšenie na biskupstvá, mali už aj ostrihomskí arcibiskupi takú moc, hranice ich arcibiskupstva sa už natoľko vyformovali, že bez ich súhlasu nemohol kráľ uskutočniť svoj plán. Arcibiskupi v tomto období už vyrástli z rámca dvorného duchovenstva, nie tak ako tomu bolo v období zkladania Nitrianskeho biskupstva.

Pretvorenie Prešporského prepošstva na biskupstvo nemal v pláne ani kráľ ani arcibiskup. Iba na začiatku 19. storočia skrsla takáto myšlienka v kruhu veriacich, lež nedostala sa ďalej od niekoľkých článkov v novinách.²³ Zdá sa teda, že sa na úradných miestach nesnažili o založenie prešporského biskupstva, a predsa sa v listine z roku 1278 dočítame o jednom "prešporskom" biskupovi, ktorý bol vyslanec u sicílskeho kráľa Karola I. Spomínaný kráľ totiž poveril apulianskeho majstra Portulana opravou galeony "prešporského" biskupa, aby ten náhodou nemusel dlho čakať v brindiskom prístave. Kráľ sa postaral aj o to, aby mal "prešporský" biskup voľnú cestu na mori.²⁴ Balics, ktorý toto spomína prvýkrát, považuje za omyl, že listina z roku 1278 hovorí o "prešporskom" biskupovi. Bezpochyby chybné titulovanie dostáva iné osvetlenie a prípadne aj vysvetlenie,

²² TAMŽE, 291.

²³ BALICS, Lajos: A Római Katolikus Egyház története Magyarországon Bp., 1890, II. zv. 33.

²⁴ Hazai Okmánytár VII, 224, 1. Későbbi időre: Hazai okm., VI, 408, 1. VII. 224.

ak si uvedomíme, že takmer v rovnakom čase ako sa spomína “prešporský” biskup, hovoria listiny od roku 1293 aj o spišskom biskupovi. Nuž ale, v tomto období nebolo ani spišské, ale ani prešporské biskupstvo.

Berme najprv do úvahy otázku spišského biskupstva, keďže sa o ňom môžeme dočítať z väčšieho počtu listín, ako o prešporskom biskupstve. Spišský prepošť Jakub bol rodákom zo Spiša a celý život prežil v rodnom kraji, najprv ako mladík, neskôr ako duchovný pastier. Jedna listina z 11. septembra 1291 sa o ňom zmieňuje ešte ako o prepošťovi.²⁵ Už skoro 10 rokov pôsobí v prepoštskej hodnosti, keď sa v listinách zmieňujú o ňom ako o: *miseratione divina episcopus Scepusiensis* a v roku 1293 ako o spišskom biskupovi.²⁶ Na vyriešenie tejto otázky Pirhallovo vysvetlenie neobstojí. On totiž hovorí, že Ondrej III. “patrón” prepoštsva vymenoval Jakuba za biskupa a snažil sa o povýšenie prepoštsva sv. Martina na biskupské sídlo. Avšak jeho snaha – hovorí Pirhalla – stroskotala na odpore arcibiskupa. Antal Pór však hovorí iba toľko: nevieme kým a akým spôsobom bol prepošť Jakub vymenovaný za biskupa.²⁷ Pirhalla neuvádza s určitosťou, akým vysväteným biskupom sa stal Jakub, ale vždy ho spomína ako “spišského” biskupa. Ak by bol Ondrej III. žiadal od pápeža povýšenie spišského prepoštsva na biskupstvo, neurobil by to bez súhlasu ostrihomskeho arcibiskupa Vladimíra. Ak by však bol arcibiskup Vladimír súhlasil s kráľovým úmyslom, nemohol by ho neskôr zamietnuť. Mimochodom, je ťažké predpokladať o Ondrejovi III., že by chcel arcibiskupa Vladimíra, ktorému môže vďačiť vo veľkej miere za svoje kráľovstvo, oklieštiť v jeho výhodách a právach, aj keď mu bol ľud Spiša taký verný.

Niet pochyb, že spišský prepošť Jakub bol vysvätený za biskupa vďaka intervencii Ondreja III., ale iba preto, aby arcibiskup Vladimír, ktorý bol zaneprázdnený štátnymi záležitosťami, získal zástupcu pre cirkevné pôsobenie vyžadujúce si vysväteného biskupa. Listiny označujú Jakuba za “spišského biskupa”, pretože tam naozaj sídlil. Z tohto ale nemôžeme vyvodit', žeby sa na Spiši kvôli tejto veci už vtedy vynoril plán vzniku biskupstva a že by to bola naliehavá požiadavka. Pirhalla nevie podložiť žiadnym údajom z listín, že by bol Ondrej III. chcel na Spiši založiť biskupstvo, ktorého vzniku zabránil jedine arcibiskup. Spišský prepošť Jakub bol ostrihomským pomocným biskupom a arcibiskup ním disponoval na tom území, na ktorom ho práve potreboval. Medzi inými on vysvätil v Prešporku roku 1296 kostol tamojších bratov na počesť Panny Márie. Vtedy o ňom arcibiskup Vladimír povie: “*venerabilis pater Jacobus, Dei gratia vicarius episcopus noster*”²⁸ a vyjadrí tým jeho miesto medzi farármi ostrihomskej arcidiecézy.

Takýmto pomocným biskupom mohol byť aj už zmienený “prešporský” biskup, o ktorom sa píše v listine z roku 1278. Ináč, v tomto období panovania Ladislava IV., keď bol ostrihomský arcibiskupský stolec alebo prázdny alebo ho práve volili a keď

²⁵ Orsz. Lev. Dipl. 14014. Autor dôsledne používa pomenovanie Országos Levéltár (O. L.), čiže Krajinský archív, čomu sme zostali verní, treba však poznamenať, že táto ustanovizeň je dnes známa pod menom Magyar Országos Levéltár (MOL), teda Maďarský krajinský archív.

²⁶ PI RHALLA, Márton: A szepesi prépostság vázlatos története. Lőcse, 1899, 29.

²⁷ PÓR, Antal: Neszmélyi Miklós. Katolikus Szemle, 1907, 482.

²⁸ Fejér: Cod. Dipl. VI. 2–85.

záležitosti riešilo neisté vedenie nepotvrdených arcibiskupov, boli potrební aj správcovia v biskupskej hodnosti. Ale okrem tohto jediného miesta sa už v listinách nikde inde a nikdy viac nespomína hodnosť prešporského biskupa.

Zdanlivo by bolo prirodzené, aby tí, ktorí – s temer úplnou biskupskou právomocou – spravujú jednotlivé archidiakonáty a prepoštvá, mali aj biskupskú hodnosť. Ale už raz získané osobné privilégia pôsobia na ich nástupcov vábne a povzbudzujúco. Biskupská hodnosť spišského prepošta Jakuba, bola jeho osobnou výsadou. Po tom, čo zomrel, stali sa jeho nástupcovia opäť iba prepoštmi. Avšak kapitula, ktorej sa páčilo toto vyznamenanie, sa počas pôsobenia nástupcov arcibiskupa Vladimíra, ale hlavne v čase arcibiskupa Csanáda, snažila o povýšenie prepoštvá na biskupstvo.

Spišskí Sasi v zmysle svojich výsad slobodne volili medzi inými aj svojich farárov, ktorí sa týmto stali najsilnejším pilierom rôznych snáh o nezávislosť. Spišiaci dostali povzbudenie aj v tom, že hodnosť spišského hlavného špána získala rodina Drugethovcov pochádzajúca z Talianska, ktorá prišla do krajiny spolu s Karolom Róbertom a tu sa stala najsilnejšou oporou Anjuovského rodu. Spišskí Sasi a talianski Drugethovci si veľmi dobre rozumeli. Sasi, snažiaci sa o výsadné postavenie, získali pomocou hlavných španov pochádzajúcich z rodiny Drugethovcov celý rad svojich výsadných listín a snažili sa o vytvorenie štátu v štáte. Zastrešením týchto snáh by bolo vytvorenie samostatného spišského biskupstva, ktoré by ich aj vo veci viery urobilo nezávislým od ostrihomského arcibiskupstva ako od hlavného duchovného krajiny. Potrebu vytvorenia spišského biskupstva začali prvýkrát hlasno presadzovať po smrti arcibiskupa Boleslava v roku 1329. Keď totiž v decembri 1328 zomrel ostrihomský arcibiskup Boleslav, tak si pápež Ján XXII. nárokoval pre seba právo obsadiť arcibiskupský stolec. Vyberačov daní Jakuba Berengariho a Rajmonda Bonofata, ktorých poslal do Uhorska, poveril úlohou pripraviť presný výkaz o celkovom stave ostrihomského arcibiskupstva, o jeho majetkovom stave a príjmoch. Získavanie údajov o príjmoch sa okrem osobného vybavovania dialo aj tak, že na výzvu vyberačov desiatku zaslali zainteresovaní písomné hlásenie vyberačovi daní, resp. pápežovi. Hlavný spišský špán Viliam Drugeth, ktorý svoje vymenovanie pre Spiš dostal v roku 1328, vykreslil pápežovi žalostný obraz o situácii, ktorý panuje v jeho hlavnom španstve. Podľa hlásenia hlavného špána sú farári na Spiši v poľutovaniahodnom stave, pretože hlavní duchovní predstavitelia – arcibiskup a prepošt – vyberajú kadejaký desiatok a farárom zostane ledva na vyžitie. I keď pôvodne – uvádza sa ďalej v hlásení – dávali zakladatelia tento desiatok na udržiavanie farností, na opravy kostolov, na znášanie pôsobnosti hlavného duchovného a na iné bremená. Pápež Ján XXII. po oboznámení sa s hlásením a ponosami hlavného špána Viliama Drugetha, poveril teraz už vyberačov desiatku novou úlohou. Dal im za úlohu vyšetriť tieto ponosy a v prípade, že sa ukážu ako pravdivé, intervenovať u hlavných duchovných predstaviteľov, aby prepustili polovicu svojho desiatku na vyžitie farárov, na opravy kostolov a na výplaty. Toto všetko sa už ale udialo v čase, keď sa pre ostrihomskú arcidiecézu našiel v osobe Csanáda Telekdiho hlavný pastier s pevnou rukou.²⁹ Csanád Telekdi sa na ostrihomský arcibiskupský stolec dostal z jágerského biskupského stolca

²⁹ PÖR, Antal: c.d. 481.1. Theiner: M.H.-I 540.11. apr. 1331.

17. septembra 1330. Na nového arcibiskupa čakali závažné problémy a veľké úlohy. Arcibiskupské statky a právomoci boli v cudzích rukách. Jej katedrála, hrad i palác ležali skoro úplne v ruinách. Pápež Ján XXII. vo svojom vymenúvacom dekrétu aj píše, že Csanáda vymenováva za arcibiskupa preto, lebo v ňom vidí dostatok schopnosti, múdrosti, vôle a sily, aby pribrzdl škodcov svojej arcidiecézy, prinavrátil jej stratené práva, ba čo viac, aby ju rozšíril tak, ako to predviedol už na biskupskom stolci.³⁰

Viliam Drugeth sa vo svojej správe pápežovi Jánovi XXII. neuspokojil iba s uvádzaním nedostatkov, ale medzi riešeniami predložil aj návrh na vytvorenie nového spišského biskupstva nezávislého od ostrihomského arcibiskupstva, a tiež od jágerského biskupstva. Uskutočnenie tejto možnosti by znamenalo úplnú politickú a cirkevnú nezávislosť spišských Nemcov.

V tom čase, keď spišský hlavný špán predložil pochybenia duchovných, duchovné zaopatrenie veriacich a všeobecný stav cirkvi pred Svätý stolec, ešte trval boj o miesto ostrihomského arcibiskupa. Ale onedlho po hlásení, ktoré vykreslilo taký úbohý obraz, sa v osobe Csanáda Telekdiho dostal na arcibiskupský stolec rázny muž. Pápež aj bez Drugetha vedel o rozháranom stave panujúcom v ostrihomskej arcidiecéze, a za osobu Telekdiho sa nerozhodol na základe správy hlavného špána. Správa a vymenovanie sa krížili, pretože ešte trvalo vyšetrovanie Svätej stolice začaté na základe hlásenia, keď už Csanád Telekdi prevzal správu nad arcibiskupstvom. On nebol zodpovedný za neblahú situáciu a ponosy hlavného špána smerovali viac proti osobe jeho predchodcu, ako proti nemu, ale predsa len, on bol arcibiskupom, a tak on musel znášať ódium a majetkové škody za zlú duchovno-pastoračnú činnosť svojich predchodcov. Je teda pochopiteľné ak arcibiskup z celej sily nástojil na jednote a právach arcibiskupstva, veď ešte nemal príležitosť ukázať, že proti jeho spravovaniu nebudú mať výhrady ani na Spiši, ani nikde inde v arcidiecéze. Prvotné ťažkosti a predpoklad o vzájomnej nežičlivosti, urobili obe strany spurnými. Arcibiskup Csanád si ťažkal na Spišiakov pre ich snahu o nezávislosť a Spišiaci zas na arcibiskupa, lebo ich podľa svojho názoru vykorisťoval. Novú diecézu, biskupstvo, by Svätá stolica vytvorila iba so súhlasom kráľa a arcibiskupa. V tomto ohľade nemohli Spišiaci očakávať od arcibiskupa Csanáda veľa dobrého, pretože ak súhlasí s ich samostatnosťou, preukáže svoju neschopnosť pri likvidovaní ťažkostí. Telekdi mal viac sily, než aby len tak ľahko zdupkal pred úlohami. Naši králi však boli vo všetkom zástancami hospodársky silnejúcich Spišiakov, aby týmito ústupkami odstránili ťažkosti práve sa rozbiehajúcej banskej ťažby. A tak Ľudovít Veľký vo svojej listine z roku 1347 potvrdil všetky výsady Spišiakov, ktoré získali od jeho otca Karola Róberta.³¹ Už uplynuli skoro dve desaťročia odvtedy, čo sa prvý raz objavila myšlienka samostatného spišského biskupstva, ktorá nezanikla ani napriek vzdorovaniu arcibiskupa Csanáda. Spišskí vyslanci zdržiavajúci sa vo Višegráde v roku 1347, mali za úlohu okrem potvrdenia starých výsad aj získanie nových. Doista pri tejto príležitosti získali Spišiaci priazeň kráľa a kráľovnej matky pre svoj plán spišského biskupstva. A vtedy mohli požiadať kráľa, aby vzhľadom na veľkú diaľku, ktorá ich delí, či už od Ostrihomu,

³⁰ FEJÉR: Cod. Dipl. IX. 1–470.

³¹ TAMŽE a Theiner: c.d. I, 527.

alebo od Jágra, povýšil spišské prepošstvo na biskupstvo, alebo aby sám požiadal pápeža, aby ten v záujme cirkvi a veriacich povýšil cirkev sv. Martin na biskupstvo. Kráľovi Ľudovítovi Veľkému a kráľovnej matke, vdove Alžbete, sa tento plán páčil. Nakoniec opúšťali Spišiaci v roku 1347 Višegrád s tým, že ich túžba a nádej sú na najlepšej ceste k uskutočneniu, pretože kráľovská moc stojí pri nich. Dá sa predpokladať, že spišskí vyslanci z Višegrádu vyhľadali v tejto veci aj ostrihomského arcibiskupa, aby ho získali pre svoju vec, keďže vedeli, že bez jeho súhlasu nemôžu svoj cieľ dosiahnuť. Ale je možné aj to, že natoľko dôverovali kráľovi, že nevyhľadali arcibiskupa Csanáda vo veci spišského biskupstva. Ved' mohli poznať názor arcibiskupa, že neznesie žiadne oklieštenie svojich arcibiskupských právomocí, ba čo viac, od začiatku svojho arcibiskupského pôsobenia sa snažil o opätovné získanie roztratených a odcudzených arcibiskupských majetkov a napravenie naštربةnej arcibiskupskej autority. Hlavným problémom nového arcibiskupa bol aj po rokoch samotný Ostrihom. Keď totiž po svojom vymenovaní vošiel do svojho biskupského sídla, s bolesťou videl, že nielen vonkajšie steny arcidiecézy, ale aj svätyňa sa rozpadá. Spravoval štyristo strieborných mariek, ako pozostalosť svojich súrodencov pre ich maloletých synov. A na obnovenie svojho kostola a sídla použil v rýchlosti práve túto sumu. Ale aby jeho synovci neškodovali a aby mali zabezpečené dedičstvo, dal na nich svojou kapitulou prepísať arcibiskupské majetky v gemerskej stolici Dézsmatelek, Biskupice a Vlkyňu. Vlkyňu a Dézsmatelek už sám arcibiskup Csanád získal späť od uzurpátorov súdnou cestou.³²

Aj táto malá historka výstižne ukazuje, že arcibiskup za takýchto podmienok, keď potreboval veľa peňazí, sa nerád vzdával, takého územia ako bol Spiš, kde životné a právne istoty sľubujú také pekné výnosy. Arcibiskup sa nechcel ocitnúť v tej situácii, za ktorú odsúdili aj jeho predchodcov: za premrhanie arcibiskupských majetkov. Ani potom neuznal vytvorenie nového biskupstva na Spiši, ako nevyhnutnú požiadavku z hľadiska veriacich a cirkvi. Ved' ani jedno územie jeho arcibiskupstva nebolo tak zaopatrené duchovnými činiteľmi a správcami žijúcimi medzi ľuďmi, ako práve Spiš, keďže prepošt okrem vysviacky kňazov, vo všetkom nahradil arcibiskupa. Jedinou a najpoprednejšou príčinou zo strany Spišiakov bolo zabezpečenie samostatnosti a nezávislosti v duchovnej rovine. Toto však nezmenilo názory arcibiskupa Csanáda a až do konca bol proti vytvoreniu spišského biskupstva. Jeho odpor však nebol hlasným protestom, ale skôr tichým mlčaním a utiahnutím sa. Jednoducho sa nezúčastnil ani osobne ani prostredníctvom svojho poverenca na schôdzach, ktoré mali dopomôcť, aby vytvorenie spišského biskupstva napredovalo.

Takto sa ale nesprával kráľ Ľudovít Veľký a kráľovná matka, vdova Alžbeta, a aj Spišská kapitula postupovala inak. Táto využila každú príležitosť, aby pred kráľom a kráľovnou zdôrazňovala potrebu nového biskupstva. Kapitule prišli vhod tie dva spory, ktoré prebiehali s krakovským a jágerským biskupom. Oba spory sa týkali správy území. Krakovský biskup zo severu protestoval proti rozpínaniu sa Spišského prepošstva, resp. Ostrihomskej arcidiecézy a na východe si jágerské biskupstvo nárokovalo

³² FEJÉR: Cod. Dipl. VII. 4.194 a IX. 1 227.

toryský obvod. Tieto dva spory úplne odcudzili spišskú kapitolu od ostrihomskej správy, od ostrihomského arcibiskupa. Stalo sa totiž, že spišská kapitula na čele s prepoštom urobila všetko pre to, aby si v spore s krakovským biskupom vydobyla udržanie správy na území Podolíne – Stará Ľubovňa. Spor o správu územia sa v roku 1332 dostal pred súd, čo bolo odsúdeniahodné voči arcibiskupovi Csanádovi i voči Spišskej kapitule. V zmysle súdneho rozhodnutia arcibiskup nielenže stratil právomoc nad územím, na ktorý sa proces vzťahoval, ale okrem súdnych trov musel arcibiskup Csanád zaplatiť krakovskému biskupovi aj 2 200 mariek ako náhradu za to, že 22 rokov neprávom spravoval toto územie a vyberal desiatok. Môžeme si predstaviť nakoľko tento rozsudok trápil prepošta a jeho kapitolu. Ich zármutok ešte zväčšovalo aj vedomie toho, že sa arcibiskup neobjavil na pojednávaní ani osobne, ani prostredníctvom svojho poverenca. Akoby to znamenalo, že sa arcibiskup Csanád nestará o záujmy spišského prepošstva a nechá, aby spišská kapitula stratila územie, na ktoré mala doteraz právo.

Spišský prepošt Ján sa ale neuspokojil s rozsudkom. Proti rozsudku cirkevného súdu sa odvolal v zmysle toho, že odsúdili arcibiskupa a nie jeho, ako prepošta. Už aj toto postavenie zoči-voči je charakteristické pre vzťah arcibiskupa a prepošta. Prepoštovi Jánovi sa aj podarilo vydobýť si u pápeža, že 5. mája 1333 nariadil obnovu procesu a požadoval spravodlivejší rozsudok. Nie sú o tom zachované písomné záznamy či sa proces naozaj obnovil alebo nie. Isté však je, že otázne územie aj naďalej spravovali prepošti. Oni vyberali cirkevné poplatky a od nich si svetské obce prenajímali desiatok. Aj toto víťazstvo iba pozdvihlo sebavedomie prepošstva, tým viac, že nevieme, či sa aj arcibiskup Csanád odvolal v procese vtedy, keď aj prepošt. Mlčanie ostrihomského arcibiskupa vzbudzovalo dojem, že bol pripravený vyrovnať sa so stratou, ktorá postihla prepošstvo, teda nemal na srdci jeho záujmy.

Otvorený rozpor medzi arcibiskupom a prepoštvom prepukol vtedy, keď arcibiskup Csanád v roku 1336 prepustil územie Torysy jágerskému biskupstvu. Spor o príslušnosť tohto územia trval s premenlivým úspechom už od pol. 13. storočia. Právomoc nad otáznym územím mali okolo roku 1245 spišskí prepošti, oni dostávali desiatok a od farárov cirkevné poplatky. V roku 1311 prepošt Pavol prepustil desiatok obvodným farárom a ponechal si iba cirkevné poplatky. Jágerský biskup Mikuláš si privlastnil spravovanie územia Torysy. Prepošstvo očakávalo rázny krok od arcibiskupa, čiže od nadriadenej cirkevnej vrchnosti, proti biskupovi Mikulášovi, ktorého považovali za votrelca. Toto sa ale neuskutočnilo, hoci arcibiskup Csanád ešte ako jágerský biskup – ved' on bol predchodcom biskupa Mikuláša – poznal šariško-toryské cirkevné pomery, odstúpil od žaloby. Nechal, aby sa územie Torysy stalo organickou súčasťou jágerskej diecézy.³³

V oboch prípadoch konanie arcibiskupa Csanáda nepoukazovalo ani tak na jeho nezáujem, ako na vedomie toho, že ako Krakov, tak i Jáger sa vedia o obe územia postarať lepšie ako on, hoci je spišský prepošt blízko. Avšak spišský prepošt a jeho kapitula

³³ ORTVAY, Tivadar: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. 150–154.

už druhýkrát zakúsili škodlivé následky neústupčivosti arcibiskupa. Zjavne to urážalo ich hrdosť, že kým oni bojujú v prvej línii, zatiaľ arcibiskup, veliaci zozadu, sa jedno-ducho vzdá všetkých nimi vydaných úspechov v ich neprospech. Aj krakovský aj jágerský prípad potvrdzovali právoplatnosť a nevyhnutnosť prania spišskej kapituly, aby sa prepošstvo povýšilo na biskupstvo.

Spišská kapitula nebola neznáma na avignonskom pápežskom dvore, veď spisy z krakovského sporu ich už oboznámili so vzťahmi medzi spišskou kapitulou a ostrihomským arcibiskupom. Kapitula vo svojom odvolaní uviedla, aké majetkové a duchovné straty utrpelo prepošstvo kvôli vzdialenému arcibiskupovi a ako by bolo dobre, keby sa na takýchto pojednávaniach mohla zúčastniť iba samotná kapitula a rozhodnutie by nemuselo závisieť od prítomnosti a súhlasu arcibiskupa. Vedeli, že toto je možné iba vtedy, ak sa prepošstvo stane biskupstvom. Prepoš a kapitula, ktoré sa odvolali v krakovskom spore, mohli vykresliť osobu ostrihomského arcibiskupa Csanáda Telekdího v dosť tmavých farbách, ak dejepisci považujú udanie kapituly za spis „podlý, lživý a hlúpy“. Avignon vyzval arcibiskupa Csanáda o vyjadrenie sa v súvislosti s udaním spišskej kapituly. Arcibiskup odmietol obvinenia kapituly a požadoval od nej zadost'učinenie. Na záver celého prípadu zamietol Avignon spišskú kapitolu a vyzval ju, aby dala arcibiskupovi zadost'učinenie a aby sa mu ospravedlnila za udanie. Ospravedlnenie sa odohralo v dosť slávnostnej atmosfére, pretože Spišská kapitula vyslala do Ostrihomu jedného kanonika s dvoma prepoštskými úradníkmi. Na udobrení sa zúčastnil pápežský vyslanec Galhard - neskorší csanádsky biskup - kanonik Tomáš Telekdi, gemerský hlavný špán a brat Jakub, spovedník arcibiskupa. Spišskí vyslanci s ospravedlnením odprosili arcibiskupa a poprosili ho, aby ich prijal späť do svojej priazne. Arcibiskup Csanád odpustil kapitule, ale nezahrnul ju svojou priazňou a vzťahy medzi nimi zostali až do konca oficiálne chladné. Všetko toto sa udialo 31. marca 1338 a ostrihomská kapitula zvečnila udobrenie v osobitnej listine.³⁴

K zmiereniu síce došlo, ale udanie prepošta Jána a správanie sa kapituly nevytvorilo taký srdečný vzťah medzi bývalými rivalmi, ktoré by dopomohlo snahe vytvoriť z prepoštva biskupstvo. Hoci bol Csanád Telekdi ochotný priniesť obeť týkajúcu sa svojich príjmov a spravovania, v tomto prípade ale neprispel k naštreniu svojich arcibiskupských právomocí a nesúhlasil s pretvorením spišského prepoštva na biskupstvo. Na priamej cirkevnej ceste sa uzavreli brány pred naplnením. Ale nestalo sa tak zo strany štátnej moci, zo strany kráľa.

Už sme ukázali, na základe akých hľadísk vznikli plány na založenie spišského biskupstva. Práve preto musíme zavrhnúť tvrdenie, podľa ktorého by vytvorenie spišského biskupstva boli viedli osobné záujmy. Spomedzi dejepiscov Spiša píše Hradsky o tom, že prepoš Mikuláš sa tešil veľkej priazni kráľa a kráľovnej matky a z toho dôvodu chcel kráľ Ľudovít Veľký vytvoriť spišské biskupstvo.³⁵ Podľa Pirhallu bol v kráľovej milosti predchodca Mikuláša, prepoš Ján a jeho pôsobenie ako vyslanca chcel Ľudovít Veľký

³⁴ JUHÁSZ, Kálmán: A csanádi püspökség története 307–1386. Makó, 1946, 54. a PÓR, Antal: c.d. 483.

³⁵ HRADSKY: Vándorlások a Szepességben.

odmeniť, keď žiadal od pápeža povýšenie spišského prepošstva na biskupstvo.³⁶ Obaja historici vychádzajú z Wagnera, pretože on prisúdil prepoštovi Jánovi iniciatívu a Pirhalla vyzdvihuje práve túto iniciatívu a tým prisúdi prepoštovi Jánovi započatie celej záležitosti.³⁷ Napriek priazni, akej sa tešil prepošt Mikuláš, neuskutočnil sa kráľov krok preto, že by bol bral do úvahy jeho zásluhy, keďže list pápežovi od kráľa a kráľovnej matky bol napísaný ešte v roku 1347, kým Mikuláš sa stal prepoštom až v roku 1348. Ani prepošt Ján si nemohol vyslúžiť kráľovu priazeň, lebo Pirhalla omylom pripisuje spiškému Jánovi hodnosť kráľovského vyslanca a týmto aj vesprímske biskupstvo. Vesprímske biskupstvo nedostal spišský Ján ale päťkostolský prepošt Ján od pápeža Klimenta VI.³⁸ Všetky Pirhallove závery sú mylné, pretože za základ si berie východiskový bod, podľa ktorého si prepošta Jána obľúbil pápež a kráľovská rodina vďaka jeho službe kráľovského vyslanca. Prepošt Ján zostal na Spiši, nezúčastňoval sa zahraničných misií a preto nie z úcty k jeho osobe žiadal kráľ Ľudovít Veľký o vytvorenie spišského biskupstva.

Tieto predpoklady a závery spochybňujú nasledujúce fakty. Vyslanci kráľa Ľudovíta Veľkého sa v dôsledku neapolského atentátu z roku 1345 pomerne často objavovali na pápežskom dvore v Avignone. Kráľ Ľudovít Veľký žiadal prostredníctvom pápeža zadosťučinenie za smrť svojho mladšieho brata Ondreja. Tieto vyslancké cesty boli okrem politických a trón požadujúcich problémov, určené aj na riešenie cirkevných záležitostí. Na jeseň roku 1346 prišiel na pápežský dvor aradský hlavný vicearchidiakon Ján Campellónsky s povereniami týkajúcimi sa cirkevných záležitostí, z ktorých veľkú časť tvorila kráľovská žiadosť o obsadenie biskupských stolcov. Alebo Ján Campellónsky niesol na jeseň roku 1346 list kráľa a kráľovnej matky Alžbety pápežovi, alebo to bol vacovský kanonik Tomáš Mártonfia, kráľovnin dvorný farár, ktorý prišiel na pápežský dvor koncom apríla 1347. Iné vyslanectvo totiž nebolo v tom období na pápežskom dvore a od 11. novembra 1347 bol kráľ Ľudovít Veľký na ceste do Sicílie, aby pomstil vraždu svojho brata Ondreja. Vtedy už kráľov vyslanec niesol so sebou dva listy z Višegrádu. V jednom Ľudovít Veľký a v druhom kráľovná matka, vdova Alžbeta, žiadali pápeža, aby povýšil spišské prepošstvo na biskupské sídlo. Kliment VI. vo svojom liste zo 16. apríla 1348 poveruje také verné osoby, ako päťkostolského biskupa Mikuláša a opátov Sigfrída z Hronského Beňadiku a Daniela z Višegrádu, začatím potrebného predbežného prešetrenia vo veci vyhovenia žiadosti kráľovského dvora. Vo svojej poverovacej listine im pápež prikáže, aby mu po starostlivom prešetrení podali správu, ako by sa dalo vyhovieť žiadosti Ľudovíta Veľkého a kráľovnej matky, teda akým spôsobom by bolo možné povýšiť spišské prepošstvo na biskupstvo.³⁹

Všetci vyslanci poznali právnu situáciu Spišskej kapituly v rámci ostrihomského arcibiskupstva. Poznali aj tie nezhody, ktoré zhoršili vzťahy medzi ostrihom-

³⁶ PIRHALLA: c.d. 50–51.

³⁷ WAGNER: *Annalecta Scepulina* III. 24–35.

³⁸ FRANKÓI, Vilmos : Magyarország egyházi és politikai összeköttetése a római Szentszékkal. Bp., 1901, I. 170. Theiner: c.d. I. 717.

³⁹ TAMŽE: 207. 208.1. WAGNER: c.d. 319. Péterffy C. *Concil. Hung.* 138.

ským arcibiskupom Csanádom a Spišskou kapitulou. Páťkostolský biskup Mikuláš bol v čase sporu kráľovským tajomníkom a obaja benediktínski opáti stáli už v začiatkoch sporu na čele svojich opátstiev. Opát Sigfríd bol dokonca 9. júna 1340 v Avignone spolu so spišským prepoštom Mikulášom a s inými cirkevnými hodnosťarmi.⁴⁰ Situácia biskupa a oboch opátov, ktorí boli vyslaní za účelom vykonať prešetrovanie, bola nesmierne ťažká. Kráľ a jeho matka si želali nové spišské biskupstvo, ale arcibiskup nie. Teda touto cestou a v takýchto podmienkach nie. Poverení hlavní cirkevní hodnostári nechceli uraziť ani jednu stranu, ale nariadenie splniť museli. Páťkostolský biskup Mikuláš, možno aj kvôli veľkej vzdialenosti, sa mohol vyhnúť riešeniu háklivej záležitosti a nechať dvoch opátov, aby urobili potrebné kroky. Opáti Sigfríd a Daniel povolali 16. decembra 1348 zainteresované strany vo veci vytvorenia nového biskupstva do spišského prepoštského kostola, aby tam vyjadrili svoje názory a prípadné námietky. Žiaľ, poznáme iba tento povolávací list, ale nevieme výsledok schôdze zo 16. decembra 1348. Je pravdepodobné, že sa obaja opáti dostavili, ale bolo ovzdušie také, resp. vznikli také silné rozpory, že o nich nepodali správu Klimentovi VI. Umožňuje to usudzovať aj okolnosť, že keď sa nitriansky hlavný vicearchidiakon Pavol Jägerndorf, ako vyslanec kráľa Ľudovíta Veľkého, objavil pri pápežovi Klimentovi VI., pripísal kráľ medzi záležitosti, ktoré treba vybaviť aj požiadavku na spišské biskupstvo. Kliment VI. vo svojej odpovedi bral rad-radom body kráľovského listu a vo veci spišského biskupstva, dal 14. apríla 1350 kráľovi Ľudovítovi Veľkému na vedomie, že jeho starú požiadavku už dal skúmať, ale ešte nedostal správu o stave prípadu. Hneď ako správa dorazí od vyslaných duchovných – sľuboval pápež – pričíní sa o to, aby sa splnilo pranie Ľudovíta Veľkého.⁴¹

Toto je posledný list, ktorý nachádzame vo veci založenia spišského biskupstva počas vlády Ľudovíta Veľkého. Už ubehli dva roky od doby, keď pápež poveril troch hlavných duchovných hodnostárov a ešte nedostal žiadnu správu. Prípadu sa vyhýbajú tichým mlčaním. Možno sa arcibiskup Csanád nechcel postaviť proti kráľovmu plánu a presvedčil vyslaných komisárov, aby prípad zanedbávali. Neskôr už nenájdeme ani stopy po tom, žeby bol kráľ súril prípad spišského biskupstva. Vyskytli sa iné dôležitejšie prípady. Zomrel aj arcibiskup Csanád, ktorý inicioval žiadosť Spišiakov o vytvorenie samostatného biskupstva, lež on bol aj toho príčinou, že sa nové biskupstvo nevytvorilo. Nástupca arcibiskupa Csanáda bol verným pomocníkom kráľa Ľudovíta Veľkého v jeho politickom živote a podal nespočetné množstvo dôkazov o svojej vernosti kráľovi. Dôverný vzťah, ktorý sa vytvoril medzi arcibiskupom Mikulášom a kráľom, mohol viesť k tomu, že od roku 1350 viackrát neurgujú Ľudovíta Veľkého o založenie spišského biskupstva.

Založenie nového biskupstva po wormskom konkordáte v 14. storočí už nemohlo byť jednostranným skutkom ani kráľa, ani pápeža. Ale ak sa aj pápež a kráľ zhodli na

⁴⁰ FRAKNÓI c.d.: I. 165.

⁴¹ Péterffy: c.d. I. 138. Theiner: c.d. 780. PÓR ANTAL: Jägerndorfi Pál nyitrai föesperes. Századok, 1905, 696.

založení nového biskupstva, ale s plánom nesúhlasil biskup príslušného miesta, plán zostal iba plánom. Medzi akými odlišnými právnymi okolnosťami sa uskutočňuje založenie biskupstva v 14. storočí, – ako napríklad – z ostrihomského územia vyňaté nitrianske biskupstvo v 12. storočí? Dve storočia stačili na to, aby sa vytvorila taká forma právneho poriadku, v ktorej apoštolská kráľovská moc stratí svoju rozhodujúcu váhu v cirkevných záležitostiach a arcibiskupské veto sa presadí aj voči kráľovej vôli. V 14. storočí si kráľovská moc želala vykrojenie nového biskupstva z ostrihomskej arcidiecézy a arcibiskup nie. Výsledkom bolo, že všetko zostalo po starom. Nie sú ďaleko tie časy – sú potrebné iba ďalšie dve storočia –, keď arcibiskup považoval za potrebné rozdeliť východné hranice ostrihomského arcibiskupstva na nové biskupstvá, ale štátna moc to nebude považovať za vhodné a potrebné, a výsledok bude rovnaký ako v 14. storočí: všetko zostane po starom.

Odkedy sa ukončili svätoštefánske časy prirodzenej organizácie cirkvi a pri apoštolskej kráľovskej moci v Uhorsku vyrástla svojím spôsobom aj pápežská a arcibiskupská moc, odvtedy bolo už viacero pokusov o založenie nového biskupstva na území ostrihomského arcibiskupstva. Neuspelo ani snaženie Ľudovíta Veľkého v 14. storočí, ani plán Pázmánya v 17. storočí. Ale o tom bude ešte reč neskôr. Nemohla sa uskutočniť ani zhora prichádzajúca iniciatíva, ani dobiedzajúce prianie vyvierajúce zdola. Spišský prepošť sa v 14. storočí snažil získať Ľudovíta Veľkého a jeho moc na uskutočnenie svojich plánov. Ako sme videli, neúspešne. Spišská kapitula však naďalej žila v túžbe o pretvorení sa na biskupstvo. Tak sa mohlo stať, že sa aj v 18. storočí, ešte pred plánom Márie Terézie, objavila otázka organizácie a transformácie spišského biskupstva. Prepošstvo spravoval vtedy prepošť Ján Pelcz (1725–1740), keď sa rodina Csáky, majiteľ južných území Spiša, rozrástla o takého muža a hlavného duchovného, akým bol kardinál Imrich Csáky. Rázny mladý hlavný duchovný uplatnil svoj vplyv a moc v prvom rade pri spravovaní spišského prepošstva. Keď Ján Pelcz videl žičlivosť, podporu a vplyv kardinála, obrátil sa na neho s prosbou, aby na príslušných miestach vykonal transformáciu spišského prepošstva na biskupstvo. Táto prosba – ako vieme – nebola nová. Kardinál Imrich Csáky sa ale uzavrel pred Pelczovou prosbou a nesnažil sa o jej splnenie. On, ktorý sa ujal každej takej iniciatívy, ktorá priniesla rozmach cirkevného života, sa tu stiahol. Stalo sa totiž to, že keď v roku 1725 zostal arcibiskupský stolec prázdny, urobil Csáky všetko, aby ho získal, ale dvor ho neuznal súcim. Ak by bol podporoval úsilie prepošťa Pelcza a bol by sa ujal myšlienky organizácie spišského biskupstva, ľahko by ho mohlo stihnúť obvinenie, že ho živí pomsta proti novému ostrihomskému arcibiskupovi. O tom ale nebolo ani reči. Vyrovnal sa so sklamaním a naďalej udržiaval dobré priateľské vzťahy s ostrihomským arcibiskupom.⁴²

Spomedzi plánov vychádzajúcich z Ostrihomského arcibiskupstva na založenie nového biskupstva, je dôležité ďalšie skúmanie toho, ktorý napokon prinesie ovocie v období Márie Terézie. Z úsílí, ktoré sa objavili v období od panovania Ľudovíta Veľkého po prepošstvo Jána Pelcza, si zvláštnu pozornosť zasluhuje iba to, ktoré siaha po

⁴² DR. MÁLNÁSI, Ödön : Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora. Kalocsa, 1933.

rokovanie tridentského koncilu. Ostatné pokusy smerovali iba k čiastkovému riešeniu, ale toto rokovanie a z neho vyplývajúce riešenie, bralo do úvahy zriadenie celého ostrihomského arcibiskupstva a tvorilo základ celkovej transformácie uhorskej cirkevnej hierarchie.

Korene plánov Petra Pázmánya. Zakladanie nových diecéz a Tridentský koncil

Luthеровo vystúpenie potvrdilo naliehavé pranie všetkých svetských a cirkevných osôb, ktorí chceli cestou vnútorných a vonkajších reforiem, vylúčiť z cirkevného života zakorenené výstrednosti, omyly a zneužívania. Túžba po cirkevných reformách sa natoľko ustálila a silnela, že sa táto snaha približne v polovici 16. storočia dostala medzi vytýčené ciele pápeža a vladárov. K úspešnej práci Tridentského koncilu zvolaného v záujme reformácie cirkevného života, dopomáhal zo strany cirkvi pápež a zo strany svetskej moci cisári a kráľi. Podpora cisárov a kráľov sa neprejavovala iba v tom, že si želali so synovskou úctou prijať uznesenia koncilu riadeného pápežom, ale považovali za svoju povinnosť, ba za právo, aby svojimi návrhmi a plánmi dopomohli úspešnému pôsobeniu tridentského koncilu. Spolupráca predstaviteľov cirkevnej vrchnosti a svetskej moci nebola nikdy v priebehu histórie bez treníc. Cirkevná vrchnosť sa bála samovôle svetskej moci a svetská moc zas prevahy cirkevnej moci. V tej dobe však bolo nepredstaviteľné, aby si jedna alebo druhá moc mohla vyriešiť svoje vlastné problémy vnútornej a vonkajšie reformy, bez spoluúčasti a pôsobenia druhej strany. O spoločnú prácu cirkevnej a svetskej moci – o reformu cirkevného života – by sa bolo možné úspešnejšie pričiniť, keby sa boli obe strany približovali k cieľu z rovnakého názorového hľadiska. Žiaľ, nestalo sa tak! Obe mocnosti vykročili k vytýčenému cieľu z iných strán.

Cirkevná moc videla celú otázku reformy v presnom a jasnom definovaní vnútorných dogmatických otázok.

A štátna moc si predstavovala vyriešenie otázky reformy vonkajšími administratívnymi opatreniami.

Ak sa nám aj vidí prehnaným takýto vyostrený spôsob riešenia reformných otázok, v skutočnosti však očakávala Cirkev od vonkajších predpisov a Štát od vnútorných dogmatických definícií malý výsledok a obe považovali svoju predstavu za najlepšiu. V dôsledku tohto dvojakeho názoru sa zdalo, že vedenie koncilu sa priklonilo k svetskej moci, pretože cirkevní hodnostári svetskej moci – kardináli, arcibiskupi, biskupi – sa nevedeli vymaniť spod účinku domácich podmienok a vplyvu a na tridentskom koncile sa stali zástancami reformných myšlienok svetskej moci. Bolo to o to prirodzenejšie, že vo väčšine prípadov názory svetskej moci tvorili ich predstavy a návrhy.

Odlišnosť cirkevného a svetského stanoviska je viditeľná aj na rokovaníach tridentského koncilu. Pápežskí vyslanci pochádzajúci z Talianska, ktorí sa na tridentskom koncile zúčastnili, tým že nežili na území ovplyvnenom protestantizmom, chápali celý prípad cirkevnej reformy skôr ako dogmatickú, než ako organizačnú otázku. Hlavní duchovní cisára a kráľa, ktorí osobne zažili ťažkosti vyplývajúce z Lutherových

vystúpení, považovali cirkevnú reformu skôr za otázku disciplinárnu a organizačnú. Toto dvojaké chápanie muselo viesť k dlhému boju a tvrdej hádke, kým bol na tridentskom koncile v rokoch 1561-63 prijatý vytvorený spôsob rokovacieho poriadku. V zmysle tohto sa rozhodli na spoločnom rokovaní o dogmatických a disciplinárnych reformách. Hoci táto dohoda ešte stále považovala disciplinárne reformy za druhoradú otázku, predsa to bol zo strany pápežských legátov úspech. Keď však pápežskí legáti zbadali, že sa hlavní duchovní členovia cisárskeho vyslanectva chystajú predniesť návrhy v disciplinárnych otázkach a tým prevziať vedenie možno aj na úkor dogmatických otázok, nechceli iniciatívu pustiť z ruky.

Ako základ rokovaní o otázkach súvisiacich a spojených s lutherovským hnutím, predložil pred koncil Gonzada, mantovanský biskup a pápežský legát, návrh reformy pozostávajúci z dvanástich bodov. Návrh bol síce počtom bodov nepatrný, ale to by ešte neznamenal problém. Ibaže bol z väčšej časti vytvorený na základe hlásení zboru talianskych biskupov a protestantizmus poznal iba z literatúry a nie z praxe. A tak zodpovedajúc tomuto, tento dvanásťbodový návrh ani nemohol brať ohľad na tie životne dôležité problémy, ktoré sa týkali nemeckých, francúzskych, španielskych a uhorských hlavných pastierov. Keď vyslanci cisára Ferdinanda I., a medzi nimi aj päťkostolský biskup Draskovich, obdržali od pápežského vyslanca dvanásťbodový návrh, okamžite ho postúpil panovníkovi. Ferdinand prijal tento návrh reformy s úprimnou radosťou, pretože vyhovovala aj jeho horleniu a prianiam. Návrh však bral iba ako povzbudzujúci začiatok pre uskutočnenie želaných reforiem. Kým pápežský vyslanec predložil svoj návrh s tým, že je to najobozretnejšie zhrnutie reformných otázok a ich najširší súbor, zatiaľ ich Ferdinand I. považoval za zbierku najminimálnejších reformných návrhov. Hneď ako obdržal pápežské reformné návrhy, nariadil svojmu dvornému teológovi Seldovi a svojmu spovedníkovi Cithardovi, aby napísali svoj názor a predložili návrh najpotrebnejších reforiem. Návrhy Selda a Citharda prerokovávala 17.-18. mája 1562 cisárska tajná rada pozostávajúca z cirkevných aj svetských osôb, ktorá na základe názorov dvorného teológa a cisárovho spovedníka vypracovala reformný plán členený na 20 hlavných a viaceré vedľajšie body.⁴³

Sám Ferdinand I. vo svojom liste oboznámil zo všetkým päťkostolského biskupa a člena koncilu Draskovicha, keď písal, že obdržaný dvanásťbodový návrh dal viacerým bohabojným a učeným mužom, aby tí vyjadrili svoj názor.⁴⁴

Dvadsaťbodový plán bol teda oficiálne návrhom Selda a Citharda, a podľa názoru katolíkov žijúcich v jednej krajine s protestantmi, sa jeho uskutočnenie zdalo súcim na obnovenie náboženskej a cirkevnej jednoty. Pápežské a cisárske reformné návrhy mali aj spoločné body, je však prirodzené, že cisárske reformné návrhy poňali viac problémov už aj kvôli väčšiemu množstvu bodov.

⁴³ KASSOWITZ, Theodor Bruno: Die Reformvorschlage Kaiser Ferdinand I. auf dem Konzil von Trient. Wien, 1906, 59. Sickel: Zu Geschichte des Concils von Trient. Wien, 1782, 287. ZIPSER, Sándor : Dudith András a trienti zsinaton. Bp., 1938.

⁴⁴ KASSOWITZ: c.d. 61.1. Consultatio Imperatoris Ferdinandi jussu instituta, de articulis reformationis in concilio Tridentino propositis ac proponendis.

Piaty bod pápežského legátskeho návrhu predloženého pred členov koncilu 11. marca 1562, navrhoval prerokovať nasledovné:

Môžu biskupi rozdeliť také veľké farnosti, ktoré si vyžadujú viacerých farárov?⁴⁵

Rozdelenie farností, teda vytvorenie menších cirkevných správnych jednotiek, sa prvýkrát objavilo na základe pápežského návrhu reformy. Zosnovatelia plánu aj na pápežskej strane spoznali, že úspešná duchovno-pastoračná činnosť môže prebiehať iba tam, kde veľkosť územia nevyčerpá telesnú, duchovnú a duševnú silu duchovného pastiera.

Keď Seld a Cithardus na cisárov rozkaz pripravovali základnú osnovu dvadsaťbodového návrhu reformy, bolo nemožné, aby ich nenapadlo, že v Nizozemsku, Nemecku a v Uhorsku toto nie je problémom. Je možno pravdou, že v Taliansku bolo treba rozdeliť veľké farnosti, keďže miestny vývin tam už dávno rozčlenil polostrov na drobné biskupstvá. A je samozrejmé, že legátsky návrh berúc do úvahy talianske pomery, myslel iba na rozčlenenie veľkých farností. Samozrejým však je i to, že Seld a Cithardus vezmúc do úvahy miestne pomery, predložili pred komisiu taký návrh, ktorý hoci zahŕňal v sebe ten pápežský, predsa preklenul problém rozsiahlych farností a upriamil pozornosť na rozsah biskupstva a na potrebu jeho rozdelenia. Vezmúc do úvahy reálne základy, vo svojom reformnom pláne nenavrhovali, aby sa rozdelili tie farnosti, ktoré si vyžadujú viacerých farárov, pretože tu farári neboli, ale radili, aby jeden farár nespravoval viacej farností naraz. Je možné, že za Alpami existovali také farnosti, ktoré si vyžadovali viacerých duchovných; tu by sa však boli tešili aj tomu, keby každej farnosti bol pripadol aspoň jeden kňaz. Tam rady kňazov neperiedil protestantizmus. Preto sa piaty bod pápežského plánu zmenil v cisárskom pláne nasledovne:

Dvadsiaty bod: Nech sa koncil postará o spôsoby, ktorými by bolo možné čím skôr odohnať skazených farárov a na ich miesto vymenovať nových. V tejto veci môžeme navrhnúť nasledovné:

aby sa nateraz jeden farár staral o viaceré farnosti,

b.

c.

d.

e. aby sa založili nové biskupstvá a na tento cieľ by bolo treba využiť bohaté kláštory.

Teraz sa nebudeme zaoberať tým, aký účinok vyvolali v členoch koncilu tieto návrhy cirkevných reforiem predložené cisárovými vyslancami. Našou úlohou nie je skúmanie histórie návrhov reforiem. Faktom je, že cirkevní predstavitelia svetskej moci prvýkrát prízvukovali potrebu rozdelenia rozsiahlych diecéz 26. mája 1562 v Tridente, keď oboznámili členov koncilu s návrhmi reforiem, predloženými v mene cisára a kráľa Ferdinanda I. S cisárskym návrhom reformy sa síce členovia koncilu oboznámili, ale neprijali

⁴⁵ DRASKOVICH, Georg: *Episcopi Quinqueecclesiensis, et Caesarei in Choncilio Tridentino oratoris literae et Acta*. Nemzeti Múzeum Kézirattár Fol. Lat 1648. pag. 102.

ho za rokovací základ. Každá snaha cisárskych vyslancov v tomto smere stroskotala na odpore pápežských legátov. Pražský arcibiskupský kardinál osobne referoval Ferdinandovi I. o chladnom prijatí reformných návrhov. Po podaní správy kardinálskeho vyslanca sa cisár a kráľ Ferdinand I. 29. júna 1562 v osobitnom liste obrátil na kardinála a pápežského legáta Osirisa a tiež osobitným listom k ostatným členom koncilu. Oba listy mali rovnaký význam: vyhlásil v nich, že nehodlá odstúpiť od prerokovania 20. bodu predloženého návrhu reformy, ale je ochotný odhliadnuť od prerokovania reformácie pápeža a pápežského dvora.

Návrhy mali protikladný význam v dôsledku názoru, že podľa cisára nešiel pápežský návrh dosť ďaleko na ceste reforiem a podľa pápeža zas cisársky návrh zašiel ďalej, ako to bolo potrebné i želateľné. Inak vidí horiaci dom ten, kto je v ňom, ako ten, kto sa naň z vonka díva. Avšak ten, kto je uväznený vo vnútri, neurobí mnohokrát ani to, čo by urobiť mohol.

Protichodné sily sa po vzájomnom dohadovaní sa, konečne dostali do rovnováhy, pretože medzi 8. a 14. júlom 1562 sa paralelne s dogmatickými otázkami dostali na prerokovanie aj body reforiem. Základom rokovanií o reformách bolo 12 bodov pápežského návrhu, keďže sa cisárske reformné návrhy nedostali medzi rokovacie body. Rečníci sa ale nenechali vyrušovať. Základom cisárskych reformných bodov bolo 12 pápežských, a tak rečníci v súvislosti s pápežskými reformnými bodmi predniesli aj to, čo sa chystali povedať pri predložení cisárskych návrhov.

Hlava cisárskeho vyslanectva, päťkostolský biskup Draskovich sa ujal slova 11. júla 1562, keď bol na rade 5. bod pápežského návrhu reformy, rozdelenie rozsiahlych farností. Päťkostolský biskup zahrnul návrh samou chválou a s uznaním rozoberal očakávané duchovno-pastoračné výsledky. Ale posunul sa o krok ďalej a vyzdvihol, že nie iba farnosti treba rozdeliť, ale ako nám to káže ešte urgentnejšia potreba, treba rozdeliť aj rozsiahle biskupstvá (spojiť slabšie) hlavne v Rakúsku a v Uhorsku.⁴⁶ Tu mohol byť Draskovich vo svojom živle, veď uhorské biskupstvá, ako žijúce skutočnosti, dokazovali potrebu rozdelenia rozsiahlych diecéz. Situáciu pravdepodobne nenechal nevyužitou, ako dôkaz predostrel územne rozsiahlu Ostrihomskú arcidiecézu.

Draskovichova reč, i keď odznela za hranicami krajiny, predsa nepadla do neúrodnej pôdy. Členovia koncilu si ju síce vypočuli, ale vykreslenie cirkevného stavu v Uhorsku ich nevydurila k činu. Prejavy, ktoré odzneli na tridentskom koncile však žili ďalej a predstavené ideálne riešenia sa usadili ako nehmotné pravdy v dušiach mladých farárov a rehoľníkov snažiacich sa o reformy. Aj keď nevznikli písomné záznamy o kompletných prejavov, aj keď sa hneď neobjavili v knižnom vydaní, ich idealizmus sa dedil z generácie na generáciu, z doby na dobu a stal sa témou rozhovorov rovnako na biskupskom dvore, ako materiálom na rozjímanie v celách kláštorov.

Predstavení Petra Pázmánya ho v štvrtej dekáde života charakterizovali ako človeka s bystrým umom, správnym úsudkom, znalého vied, pokrokového, stavaného na učenie a možno aj na vedenie.⁴⁷ Ako človek s veľkým vplyvom na chod dejín a určený na vedenie

⁴⁶ FRAKNÓI, Vilmos: A magyar főpapak a tridenti zsinaton. Esztergom, 1863, 44.

⁴⁷ HANUY, Ferenc: Pázmány Péter összegyűjtött levelei. I–II. Bp., 1910–11. I. dodatok 756. Sik, Sándor: Pázmány. Bp., 1939, 61, List generála Aquavitu z 24. augusta 1598.

iných, si svoje schopnosti prvýkrát vyskúšal v prostredí nitrianskeho biskupa Františka Forgácsa a neskôr v prostredí ostrihomského arcibiskupa. Medzi arcibiskupom a jezuitom, chystajúcim sa vystúpiť zo svojho rádu, sa vytvorilo hlboké vnútorné priateľstvo. Po istom čase prenechal arcibiskup Pázmányovi vedenie cirkvi natoľko, že pápežský nuncius 16. novembra 1615 podal správu o Pázmányovi v Ríme, že "v istom zmysle je takpovediac usmerňovateľom konania a vedenia statočného kardinála".⁴⁸

To, čo hlásil nuncius do Ríma, bolo v krajine verejným tajomstvom. Ved' arcibiskup Forgács duchovnú časť cirkevno-politických bojov už dávno prenechal na Pázmány a v roku 1602 pochodili spolu Nitriansku diecézu na vizitačnej okružnej ceste. Iniciačný vplyv Pázmány treba vidieť aj v tom, že keď sa Forgács stal ostrihomským arcibiskupom, medzi jeho prvú činnosť patrilo zvolanie provinčného koncilu a potom začal s kanonickou vizitáciu Ostrihomskej arcidiecézy. Pázmány vykonal väčšinu práce na cirkevno-politickej príprave koncilu a na zozbieraní rokovacieho materiálu. Vedľa Forgácsa mohol zostať ako jeho poradca v pozadí a aj keď stál na najťažšom mieste cirkevno-politických bojov, predsa bol iba inšpirátorom a nie aj vykonávateľom opatrení. Keď sa po smrti Forgácsa stal v roku 1616 Pázmány arcibiskupom, otvorilo sa pred ním to pole pôsobnosti, na ktorom bol doteraz iba inšpirátorom. Zo zadného radu musel vystúpiť dopredu a nemusel poskytnúť iba duchovný základ nanovo sa rozmáhajúceho katolíckeho života, ale bojujúc v prvej línii, premeniť vymyslené plány na činy. Aj po pôsobení Forgácsa sa musel nový arcibiskup popasovať s mnohými ťažkosťami. Niekedy sa zdalo, že pohyb, ktorý vznikol na základe vykonania uznesení provinčného koncilu z roku 1611, úplne zanikne. Prvé roky arcibiskupskej práce Pázmány nepriniesli ovocie kvôli víťazstvám Gabriela Bethlena. Aj na činy a skutky pripravený Pázmány bol nútený k úteku, tak ako aj ostatní hlavní duchovní predstavitelia a vo Viedni sa nenávratne stratili mesiace a roky bez toho, aby sa katolícka reštaurácia pohla dopredu či i len o krok. Po ukončení bojov sa koncom marca 1622 vrátil Pázmány z Viedne do Uhorska. Krajinský snem, ako symbol návratu mierových časov, sa uskutočnil v Šoproni v roku 1622 a biskupov zúčastnených na tomto sneme si dal Pázmány zavolať k sebe na poradu. Ako výsledok rokovaní napísali pamätnú listinu a poslali ju pápežovi, aby ho oboznámili so stavom uhorskej cirkvi. Pamätná listina napísaná Pázmányom, bola reálnym zobrazením vtedajšieho cirkevného stavu, v ktorej po vymenovaní ťažkostí, spomenul aj prostriedky zamerané na nápravu. Štyri body návrhu, pozostávajúceho zo šiestich bodov, sa zaoberajú výchovou a zvyšné dva ľudovými misiami. Akoby sa bola vrátila doba svätého Štefana. Vtedy bol ľud krajiny pohanský, teraz protestantský. V tom čase kapitulske školy vychovávali duchovných činiteľov pre pohanskú zem, teraz semináre pripravovali mládež, ktorá chcela vyzdvihnúť a oživiť katolícke strediská ponorené v protestantskom mori. Najprv bolo treba odstrániť ruiny a iba potom bolo možné naplniť cirkevný rámec novým oduševnením. Výchova kňazov a vnútorná pastoračná činnosť boli tými dvomi líniami katolíckej reštaurácie, ktorých zabezpečenie a posun, sa tiahli celým pôsobením Pázmány ako hlavného duchovného predstaviteľa.

⁴⁸ FRAKNÓI, Vilmos: Pázmány Péter. Bp., 1886, pozn. zo 73.

Vedel, že vnútorná organizácia cirkevného života je veľkou úlohou a úspech obnovy katolicizmu sa dá dosiahnuť očistením organizmu cirkevného života. Nový, očistený cirkevný život pozdvihne morálny život svojich kňazov a veriacich. Vo významnej práci opätovného reorganizovania cirkevného života bola podpora štátnej moci, napriek vnútornému priateľstvu Pázmánya a Ferdinanda II., v praxi mizivá. Každý výsledok, ktorý dosiahli v tomto období, bol plodom práce významných jedincov, v prvom rade však Pázmánya.

Administratívou ohromnej Ostrihomskej arcidiecézy poveril Pázmány takých ľudí, ktorí naplnení rovnakými myšlienkami a predstavami, bojovali za obnovu uhorského katolíckeho života. Bolo to potrebné, pretože sa všade nachádzali ruiny. Náboženský život, katolícky život sa vliekol ako rozpadnutý voz a raz tu, inokedy zas tam odpadlo z neho koleso alebo iná súčiastka. Jednotlivé osoby bolo treba vymeniť tak, aby neutrpel pokrok. Za pochodu musel Pázmány opravovať cirkevnú organizáciu. V celej obrovskej arcidiecéze musel vychovať vicearchidiakonov, hlavných vicearchidiakonov a kaplánov s čistým charakterom a boдрým duchom, aby im mohol spokojne zveriť sformovanie ich okolia alebo obvodu. Zo svojich spolupracovníkov si vybral členov Ostrihomskej resp. Trnavskej kapituly a takto ich pevne zaviazal prácou na opätovnom vybudovaní Ostrihomskeho arcibiskupstva. Mikuláš Dallos, Matej Senkvicz, Imrich Lósy, Imrich Egri, Marek Kőrössi, Ján Kőszeghy, Štefan Sennyei, Ján Püsky, Juraj Lippay, Beňadik Kisdy, Mikuláš Bőjthe, Juraj Széchényi, Ján Pálfalvai, Juraj Szelepcsényi a ešte mnohí ďalší sa vedľa Pázmánya naučili tej vzletnej pracovnej nálade, v ktorej pokračovali najčastejšie ako biskupi už v iných diecézach, alebo ak zomreli, ako kanonici ostrihomskej arcidiecézy, tak si svoje meno zapísali ako usilovní a dôslední hlavní vicearchidiakoni do veľkého diela katolíckej reštaurácie.⁴⁹

Uhorský snem, ktorý sa skončil v polovici decembra 1625, vytvoril v krajine také pokojné ovzdušie, že sa Pázmányovi po predbežnom rokovaní s Ferdinandom II. doba vzdala vhodná na začatie kanonickej vizitácie, ktorú predpisujú svetské aj cirkevné zákony a tiež na zvolanie koncilu na započatie obnovovacieho procesu. 4. januára 1626 svojím obežným listom vyzval farárov arcibiskupstva – od vicearchidiakonov po altáristov, – aby úctivo prijali hlavného vicearchidiakona na vizitácii.⁵⁰ A hlavných vicearchidiakonov zas urgoval, aby začali s kanonickou vizitáciou. Keď Prešporskej kapitule oznamoval, že obnovil cirkevné vizitácie, napísal jej, že “už viackrát sme urobili prípravné opatrenia vo veci cirkevnej vizitácie, avšak uskutočnenie nášho horlivého želania neumožnili tie nešťastné vojny a neustále vnútorné nepokoje... Využijeme teda príležitosť, ktorú nám ponúka momentálny mier, aby sme aspoň čiastočne vynahradili zameškané a v zmysle svätého kánonu vykonali kanonickú vizitáciu.”⁵¹

Hierarchia cirkevnej organizácie rozsiahlej Ostrihomskej arcidiecézy nebola rovnomerná. Duchovné zabezpečenie a z toho vyplývajúca pripravenosť bola lepšia v zá-

⁴⁹ Vymenovaných spolupracovníkov Petra Pázmánya sme vzali z diela KOLLÁNYI, Ferenc: Esztergomi kanonokok, Esztergom, 1900.

⁵⁰ Esztergomi káptalan levéltár. Lad. 56. fasc. 1. No. 17.

⁵¹ Úryvok z listu adresovaného prešporskej kapitule febr. 1626.

padných častiach arcidiecézy ako v jej východných. Cirkevné reformy a východiskový bod obnovovacích hnutí padli vždy na západnú polovicu arcibiskupstva a nadšenie sa strácalo tým viac, čím viac sa hnutie vzdŕaľovalo od Prešporku a Trnavy smerom na východ. Ale kvôli tomu si nesmieme myslieť, že veľké reformné hnutia sa v Novohrade, na Gemer, v Turni a na Spiši úplne odmlčali. Nie. Iba väčší úspech západu potlačil sužované krásy vo východných častiach.

Aj východné územia Ostrihomskej arcidiecézy mali výborných hlavných vicearchidiakonov, akým bol Edmond Valerián v Novohrade, Imrich Egri na Gemer, Farkas Érsekújvári v Honte a Ján Sztankovics v Turni.⁵² Spomedzi vymenovaných hlavných vicearchidiakonov dostal Imrich Egri, ktorý post gemerského hlavného vicearchidiakona ostrihomskej arcidiecézy zastával už od roku 1622, 18. januára 1626 v kráľovskom mandáte poverenie navštíviť svoj hlavný vicearchidiakonát. Každý hlavný vicearchidiakon dostal takéto poverenie, ktoré ako kráľovský sprievodný list nezabezpečil iba voľný pohyb v rámci stoličného územia, ale ako sa to vyskytlo aj v prípade Egriho, Ferdinand II. si želal, aby každý verný poddaný dopomohol Imrichovi Egrimu k úspešnej návšteve. A nieže náhodou niekomu napadne zabrániť tejto milostivej a spásonosnej úlohe.⁵³ Aj ostatní hlavní vicearchidiakoni mohli dostať podobný spis, ale o ich existencii nevieme. Väčšina kanonikov zastávala okrem úradu hlavného vicearchidiakona aj iný post. Aj Edmonda Valeriána vymenoval za novohradského hlavného vicearchidiakona Pázmány v roku 1622 a ako farár pôsobil vo Vittence, neskôr po nariadení kanonickej vizitácie sa stal slovenským kazateľom v Trnave.⁵⁴ Takisto v roku 1622 sa stal Imrich Egri gemerským hlavným vicearchidiakonom, a okrem svojho postu zastával aj post prefekta na Hronsko-Beňadickom majetku. Farkas Érsekújvári bol na poste hontského hlavného vicearchidiakona v rokoch 1624-1628, keď sa museli uskutočniť prvé kanonické vizitácie.⁵⁵ Ján Sztankovics dostal post turnianskeho hlavného vicearchidiakona v rovnakom čase ako Farkas Érsekújvári. Tento post však zastával iba do roku 1627, pretože sa v tomto roku vzdal postu kanonika a stal sa jezuitom.⁵⁶

Povinnosťou týchto štyroch hlavných vicearchidiakonov by bolo, aby namiesto Pázmány navštívili východnú časť Ostrihomskej arcidiecézy. Ale mier, o ktorom písal Pázmány, nebol všade taký úplný, aby mali hlavní vicearchidiakoni odvahu navštíviť každé miesto. Hlavní vicearchidiakoni radšej a častejšie navštevovali západnú časť krajiny, ktorá nebola natoľko ohrozená Turkami, ako novohradský, gemerský a turniansky kraj. Pri príležitosti rokovania s Turkami zostavili uhorskí vyslanci v roku 1627 škody stolíc, ktoré utrpeli za ostatné dva roky. Spomedzi ostrihomských diecéz nahlásila svoje škody Nitrianska, Komáromská, Tekovská, Novohradská, Gemerská a Turnianska stolica. Podľa tohto z Novohradskej stolice od roku 1625 ukradli Turci 70 detí, zaklali bez rozdielu šľachticov, vojakov, sedliakov, spolu 25 a k doterajším dedinám si ešte podro-

⁵² KOLLÁNYI: c.d. pri príslušných menách

⁵³ Esztergomi kápt. levéltár.

⁵⁴ KOLLÁNYI: c.d. pri príslušných menách.

⁵⁵ KOLLÁNYI: c.d. pri príslušných menách

⁵⁶ KOLLÁNYI: c. d. pri príslušných menách

bili ďalších 26. Daň stolice zvýšili Turci na 10 006 zlatých. Ročnú daň, pšenice a ovsu, zvýšili o 260 meríc, okrem toho pozbierali v dedinách aj 87 zlatých do daru. Z masla a z medu si vzali o 150 holieb viac ako im patrilo. Okrem toho v rokoch 1625-26 vypálili v stolici 435 domov.⁵⁷

Podobná bola situácia – hoc nie v takej istej dimenzii – aj na Gemeri. Spomedzi šľachticov a sedliakov vzali 13, zaklali 6. Daň v podrobených dedinách zvýšili Turci za rok o 2 734 zlatých. Podrobili si ďalšie 4 dediny, ale daň zo pšenice zvýšili v podrobených dedinách o 833 zlatých. Dodávku ovsu zvýšili dobyvatelia o 385 kíl a dodávku masla a medu o 453 holieb. Keďže je Gemer dobrá oblasť na pestovanie sena, zvýšili jeho mieru dodávky o 730 vozov.

V Turnianskej stolici zvýšili iba peňažnú daň ročne o 979 zlatých a množstvo dodaného masla a medu o 313 holieb.⁵⁸

Za takýchto okolností môžeme hroznú vyhlídku a očakávané výsledky cirkevnej vizitácie novohradského, gemerského a turnianskeho hlavného vicearchidiakona posúdiť zo „zaslzeného povzdychu“ Abovskej stolice 9. júla 1640. Spomenutá stolica hlásila palatínovi Mikulášovi Eszterházymu, že jágerskí Turci obsadili 27. júna údolie Gagyí a nehanebne vypálili a vyľudnili obce Alsó a Felső Gagy, Ketye a Bakta. Drevenú kaplnku v obci Felsőgagy, kde sa ukryli muži, ženy⁵⁹ i deti, podpálili a tí, čo sa z nej neodvážili utiecť, uhoreli a tých, čo z nej vybehli Turci zmasakrovali. Okrem tých, čo umreli, má dedina aj ďalšiu stratu, pretože asi 200 ľudí odohнали do hrozného otroctva. Turci sa vyhrážali celej stolici, a ak sa nik nepostará o ich ochranu, obyvatelia stolice buď ujdú alebo sa podrobia Turkom.⁶⁰

Hranica medzi tureckým a kráľovským Uhorskom nebola neprekonateľnou obrannou líniou. V oblasti hradieb a pred pásmom podrobených miest sa neustále odohrával boj. Mier znamenal iba toľko, že neprebiehala dobývanie hradu, lež o to viac sa rozmohlo plienenie, úklady, podrobovanie, okrádanie a vyhrážanie sa. Niet divu, ak na toto územie neradi chodili hlavní vicearchidiakoni arcibiskupského arcibiskupa, veď oni sa mali prečo obávať Turkov viac ako iný, keďže aj list viedenského kráľa ich podporoval v návšteve týchto stolíc. Toto bolo príčinou, prečo v rokoch 1626-34 nenachádzame ani jednu zápisnicu z kanonickej vizitácie v týchto stoliciach. Náš predpoklad dosvedčuje aj to, že zo spomenutého obdobia sa nezachovali⁶¹ zápisnice ani z reformovaných,⁶² ani z evanjelických cirkevných vizitácií. Príčinou, prečo sa tieto vizitácie neuskutočnili, bol aj fakt, že na niektorých územiach nebol ani dôvod na vizitáciu hlavných vicearchidiakonov. Napríklad v Malohonte v roku 1626 nebol ani jeden katolícky farár. Podobný prípad bol aj v Turni. Na Gemeri sa nachádzali v týchto časoch iba dvaja starí katolícki kňazi, jeden v obci Szentsimon a druhý v obci Hrkáč (Gemerská Ves). Kvôli nim a kvôli

⁵⁷ SALAMON, Ferenc : Magyarország a török hódítás korában. Bp., 1885, 484.

⁵⁸ SALAMON: c.d. 485.

⁵⁹ SALAMON: c.d. 486.

⁶⁰ Magyar művelődéstörténet III. 79.

⁶¹ HÖRK, József: A Sáros-Zempléni ev. esperesség története. Kassa, 1885.

⁶² ROMÁN, Ernő: Az alsóborsodi s az ésrégi Borsod-Gömör-Kishonti egyházmegye története. Miskolc, 1926.

niekoľkým fungujúcim licenciátom, neriskovali hlavní vicearchidiakoni takú dialku a také nebezpečenstvo. Ale všeobecná cirkevná vizitácia vo východnej časti ostrihomskej diecézy, ktorá sa začala v roku 1636, mohla odpadnúť aj preto, že v lete toho roku začal Gabriel Bethlen svoj tretí útok proti Ferdinandovi II. A neradno bolo cestovať naproti útočiacemu práporu s kráľovým sprievodným listom. A keď 28. decembra 1626 uzavreli Prešporský mier, bol už koniec roka a všetko bolo treba začať odznova. Aj tieto zbytočné pokusy utvrdili Pázmánya v myšlienke, že posilnenie cirkevného života vo východných častiach arcibiskupstva, sa môže uskutočniť iba novými prostriedkami. Možno v tomto období v ňom dozrela myšlienka, že katolícky život bude opäť rozkvitať iba vtedy, ak na východe založí novú správnu jednotku a ak budú biskupi spravovať menšie územia. Zatiaľ čo jeho myšlienky blúdila po budúcich plánoch, pobáda svojich hlavných vicearchidiakonov na kanonickú vizitáciu, ktorá sa skôr či neskôr aj uskutoční.

Opísané ťažkosti sa veru ani po rokoch nepominuli. Kanonik a novohradský hlavný vicearchidiakon Martin Apáthy, ktorý bol na vizitácii v Novohrade, napísal vo svojom hlásení z roku 1634 Pázmányovi, že kvôli tureckým rabovaniam, ktoré sú tu časté, nemohol osobne navštíviť každú novohradskú farnosť. Snažil sa, aby sa dostal aspoň do obce Szécsény. Svojimi listami oznámil farárom a licenciátom svoj príchod do Szécsényu. Prosil ich, aby sa s dvoma-troma obecnými prisažnými dostavili k nemu a podali hlásenie o duchovnom živote svojej farnosti, o príjmoch kňazov a o veriacich. Obce ležiace na sever od Széchényu, pokiaľ to bolo možné, navštívil osobne. Vo svojom hlásení však nevymenováva tie dediny, ktoré osobne nenavštívil, takže nevieme skontrolovať celkový obraz. Hlavný vicearchidiakon Apáthy hlásil Pázmányovi iba to, že vo Veľkom Novohrade, spadajúcom pod správu ostrihomského arcibiskupa, sa nachádza spolu 9 farárov a 1 kláštor. Z 9 farárov boli 5 vysvätení kňazi a 4 licenciáti. V roku 1634 boli katolíckymi kultúrnymi strediskami: Gerge – Halič – Biskupice – Veľké Zlievce – Karancskesz – Patak – Megyer s vysväteným kňazom; Rapovce – Trebeľovce – Obeckov – Oroszfalu s licenciátom, a Széchény s mníchmi.⁶³ Tým, že v obci Gerge a v Biskupiciach v tom roku nebol farár, sa vytvoril už spomenutý pomer.

Najlepšie vybaveným a chráneným kostolom bol prastarý kostol sv. Juraja v obci Halič, o ktorý sa staral farár Juraj Szentkereszti. Bol to urodzený človek, lebo sa ako vicearchidiakon novohradskej stolice zúčastnil v roku 1630 aj diecézneho koncilu. Post duchovného zastával sám, no okrem materskej farnosti musel spravovať aj dve filiálky: Lupoč a Tuhár.⁶⁴ Keďže vo filiálkach neboli kostoly, sväte omše slúžil iba v Haliči. Musíme hovoriť o bohatom vybavení kostola, lebo mal kompletne omšové rúcho, jeden kalich, dve patény, tri zvončeky skrinku pre návštevy chorých, modlitebnú knižku, agendu, cibórium, kadidlo, dve zástavy a jeden žaltár. Szentkereszti bol v podstate dvorným farárom zemepána Adama Forgácha. Žil oddelene od rodiny a staral sa aj o duchovný život poddaných zemepána. Vyžitie farára zabezpečoval poddanský desiatok, ktorý bol odnepamäti platený v naturáliách. Farár od zemepána Adama Forgácha dostal ročne 6 vedier vína, 10 vedier piva, 1 kilo (stará miera na obilie) šošovice. Okrem tohto mal však

⁶³ Esztergom Prímási Levéltár. Archivum Vetus 2124/12. A nógrádi vizitáció.

⁶⁴ NÉMETHY: Series parochorum 961.

aj pôdu a lúky, ktorú mu obrábali a kosili veriaci. Tak isto to bolo aj vo filiálkach. Obecní gazdovia dávali farárovi ešte ročne 2 kilá pšenice, 1 kohúta a za voz dreva. Želiari mu platili iba 12 denárov.

Fara v Biskupiciach bola v čase návštevy bez farára, pretože Gregor Nigri, ktorý ako biskupický farár sa spolu s vicearchidiakonom takisto zúčastnil diecézneho koncilu v roku 1630, prešiel na farnosť vo Veľkých Zlievciach. Táto samovoľná zmena farností dala príležitosť hlavnému vicearchidiakonovi, aby v jednom bode najbližšieho diecézneho koncilu navrhol postupnosť v takýchto prípadoch. Bola tu veľká potreba mať farára, pretože sa na okolí žiaden nenachádzal a ešte k nej patrila aj jedna filiálka: Belina. Biskupice boli majetkom arcibiskupa a preto sa sem dostal ďalší katolícky kňaz. Jeho kostol bol vystavaný na počesť svätého Štefana a do jeho vybavenia patrilo jedno omšové rúcho, tri kalichy, jedna rímska modlitebná knižka, jedna agenda a tri zvony. Farára na farnosť vo Veľkých Zlievciach prilákal pravdepodobne vyšší príjem, ale v neposlednom rade aj skutočnosť, že bol ďalej od tureckých rabovaní. Biskupickému farárovi náležali 3 kilá pšenice z každej osady, kde veriaci obrábajú pôdu a kosia lúky.

Pod ochranou sv. Mikuláša bol aj farský kostol v obci Veľké Zlievce, ktorý bol čo do vybavenia a dotácií bohatší. Jeho majetkom bol síce iba jeden kalich, ale mal dve omšové rúcha, jednu modlitebnú knižku, tri zástavy a jeden veľký zvon. K majetku kostola patrili ešte jeden vinohrad a mlyn. Podielom farára bol z každej osady farnosti Veľké Zlievce jedno kilo pšenice a gbel vína. Pôdu patriacu farárovi tu obrábali takisto veriaci ako v Biskupiciach. K farnosti patrila aj obec Szakal, ktorá mala aj kostol zasvätený Velebeniu svätého kríža. Vo filiálke Bušince spomína hlavný vicearchidiakon iba jeden kostol ležiaci v ruinách a nehovorí ani o tom, na počesť koho bol zasvätený. Dedinka Olováry bola tretou filiálkou tiež bez kostola.

Martin Rimaszéchy ešte dlho nemohol spravovať farnosť v Karancskeszzi, keďže ho zápisnica z diecézneho koncilu z roku 1630 spomína ako farára v obci Karancsság. Nevieme, čo sa stalo s obcou Karancsság, ale v zápisoch z roku 1634 už nespomínajú ani licenciáta. Faktom je, že v roku 1634 bol farárom v Karancskeszzi Matrin Rimaszéchy a zemepánmi obce Blažej a Štefan Mocsáry. Kostol v Karancskeszzi, postavený na počesť Svätého archanjela Michala, mal veľmi chudobné zariadenie. Jeden poškodený kalich, jedno červené omšové rúcho, alba, humerale, jedna stará modlitebná knižka a jeden zvon, to je to, čo vymenuje farár hlavnému vicearchidiakonovi. Aj farár bol chudobný, pretože zemepáni vzali farskú pôdu a lúky pre vlastné využitie. Okrem štóle tvorilo príjem farára ročne 50 kíl pšenice, 12 kíl ovsa a 9 zlatých. Hlavný vicearchidiakon sa nevyjadril o filiálkach obce Karancskeszzi, ale spomenul iba, že farár v Karancskeszzi spravoval ešte aj gergeiskú farnosť, ku ktorej patrili ešte tri filiálky. Kým v prípade obce Karancskeszzi nehovorí nič o jej filiálkach, zatiaľ pri obci Gerge aspoň spomenie, že ich mal tri. Tieto tri filiálky boli pravdepodobne Lipta-Gerge, Mihály-Gerge a Litke.

V obci Patak nebol kostol a predsa vysvätený kňaz, Ján Kecskeméthy, spravoval faru i veriacich. Patrili medzi tých kňazov, ktorých si povolal do Szécsényu, ale neobjavili sa tam, a tak okrem mena nič iné o ňom hlavný vicearchidiakon nevedel.⁶⁵

⁶⁵ Vizitácia Apáthyho ho spomína. Mylné je teda zistenie na strane 147 v diele KÖNIG, Kelemen: Hatszázéves ferences élet Szécsényben. Vác, 1931, že v Pataku v tomto období nebol kňaz.

Farárom v Megyeri bol Pavol Molitoris Gyöngyösi. Spomedzi kanonikov svätého Augustína vstúpil do služieb ostrihomského arcibiskupstva. Kostol v Megyeri bol zasvätený narodeniu Panny Márie. Jeho vybavenie bolo dosť značné a mohol mať aj dostatočný príjem, pretože vedel veriacim poskytnúť aj pôžičku. Patrili k nej dve filiálky: Géc a Hartyány.⁶⁶

Okrem nich mal kostol ešte Szécsény, kde duchovnú služby vykonávali františkáni. Ostatné farnosti spravovali už licenciáti.

Trebeľovce boli v tomto období materskou farnosťou a ich filiálkou bola Mul'ka. Keďže ich nespravoval vysvätený kňaz, hlavný vicearchidiakon nespomína ani vysvätenie kostola a ani samotný kostol. Výplata licenciáta Mateja Raicenusu bola ročne jedna kila pšenice od každej osady a jeho pôdu, ako aj pôdu kňazov, obrábali veriaci.

Do Rapoviec (Rab) nevedeli kompetentní zabezpečiť farára, ba ani licenciáta, pretože pôdu farnosti, desiatok veriacich, zabrali dvaja bratia, Juraj a Štefan Balikovci. Tak ako farnosť v Gerge spravoval pomimo farár z Karancskesz, tak viedol rapovskú farnosť s ďalšími obcami licenciát Raicenus z Trebeľoviec. Zdá sa, že licenciáti sa menili častejšie, pretože na diecéznom koncile v roku 1630 Trebeľoviec zastupoval ešte licenciát Mojžiš Terminis.

Licenciát v osobe Gabriela Horvátha bol aj v obci Obeckov, ležiaceho na okraji hontianskej stolice.

Licenciát v Oroszfalu (dnes Nagyoroszi), Štefan Verebélyi, žil natoľko v blízkosti Turkov, že sa nepodujal na cestu a nedostavil sa k hlavnému vicearchidiakonovi do Szécsényu. A tak ani o tejto farnosti nevedel povedať nič hlavný vicearchidiakon Apáthy Pázmányovi.

Napriek takému nízkemu počtu farárov na území hlavného vicearchidiakonátu, sa vyskytlo veľké množstvo nedostatkov vyžadujúcich si nápravu. Apáthy sa neuspokojil s hlásením farárov a prisázných, ale vyžiadal si mienku aj od veriacich, od františkánov navštevujúcich dediny a od iných katolíkov. Iba po takomto dôkladnom a rozsiahlom výskume názorov, mohol vykresliť Pázmányovi vecný obraz o pripravenosti novohradských kňazov. Pázmány, ktorý sa snažil o rekatolizáciu krajiny, nemohol mať veľkú radosť, keď počul, že správcovia vidieckych katolíckych kultúrnych stredísk ani zďaleka nespĺňajú požiadavky, ktoré on kladie na svojich duchovných. Hlavný vicearchidiakon Apáthy nepoukázal jednotlivo na hriešnikov, ale pomenoval iba samotný problém, ktorý sa vyskytol medzi nimi. Vojsko nemôže byť bez disciplíny a toto platí takisto aj pre "vojakov" cirkvi, pre kňazov. A veru je to nedisciplinovanosť a ignorovanie vrchnosti, ak napríklad farár svojvoľne opustí svoje miesto a odíde na iné. To spravil biskupický farár Juraj⁶⁷ Nigri, keď opustil Biskupice a prešiel na farnosť vo Veľkých Zlievcich, ktoré sa uvoľnilo po smrti farára Mateja Verbóyho. Keďže jeho správanie porušilo nariadenia koncilu, hlavný vicearchidiakon Apáthy navrhol Pázmányovi, aby jeho prípad predložili na najbližšom diecéznom koncile na prešetrenie. Sú medzi nimi aj takí – hlásil Apáthy –

⁶⁶ NÉMETHY: c.d. 160. Podáva menný zoznam farárov Nógrádmegyera a začína iba v roku 1771. Molitorisa kladie na komáránske V.A.D. územie.

⁶⁷ Pozn. prekl.: autor v diele sám uvádza odlišné mená jednej osoby (Gergely a György)

ktorí sa spájajú a vtedy sa na koni prehánajú po poliach a lúkach a dobiedzajú do sedliakov, ktorí im skrížia cestu, hádajú sa s nimi, ba sa s nimi aj pobijú. Boli veľmi potrebné také semináre, aké si Pázmány predstavoval, pretože sa v roku 1634 objavili ponosy na novohradských farárov, že nedisponujú dostatočným vzdelaním na vykonávanie kňazského povolania, a tak sa niektorí nemodlia z breviára. Takéto niečo sa samozrejme nedalo zistiť z jednej vizitácie, hlavný vicearchidiakon sa o tom dozvedel iba z počutia a z pozorovania iných. O tom, že sa farári spovedajú iba zriedka, meškajú so slúžením omši a celkovo ich zanedbávajú, sa hlavný vicearchidiakon dozvedel od františkánskych mníchov a vidieckych šľachticov. Na odstránenie zistených nedostatkov navrhoval Apáthy predložiť tieto prípady na najbližšom koncile a začať s nápravou.

Napriek nedostatkom a chybám sa v novohradskom hlavnom vicearchidiakonáte ostrihomského arcibiskupstva objavili pre Pázmány aj potešujúce skutočnosti. Obec Sóshartyán – filiálka Nógrádmegyera – chcela znovu vybudovať svoj kostol ležiaci v ruinách a ako pomoc si od arcibiskupa žiadala iba jedno odpustenie desiatku na výstavbu kostola. Radosťou naplnilo arcibiskupa aj to, že o obce Szakal, Gerge a Rapovce, ktoré boli dlho bez farára, sa postarali susedia a nenechali stádo napospas osudu. Na arcibiskupských majetkoch Veľké Zlievce, Patak, Biskupice boli kostoly v poriadku a vďaka horlivým farárom mohol v nich začať prevítať aj duchovný život. Nové farnosťi v Novohrade, ktoré vstúpili do dedičstva starých, alebo sa nad ne pozdvihli, sa nemohli všade spoliehať na oddanosť veriacich. Arcibiskupský príspevok zabezpečil prítomnosť farárov v troch obciach, v Haliči bol dvorný farár zemepána aj duchovným obce a v Szécsényi zas františkáni vzdorovali chudobe a bojovali za ľud.

Svetlo s tieňom sa striedalo v novohradskom kraji, kde sa iba začal boj o upevnenie katolicizmu, ale na to, aby sa boj rozšíril a mohol pokračovať, by boli potrební vyškolení kňazi a húževnaté vedúce osobnosti.

Novohrad bol aj pri takýchto podmienkach najzabezpečenejšou oblasťou na východe ostrihomskej arcidiecézy. Na východ a na sever od neho bolo zastúpenie a situácia katolicizmu omnoho horšia.

V susedstve novohradského hlavného vicearchidiakonátu, pri jeho severovýchodných hraniciach, ležalo malohontské územie hontianskeho hlavného vicearchidiakonátu, ktoré sa rozprestieralo úplne oddelené od hlavného vicearchidiakonátu medzi Novohradom a Gemerom. V roku 1626, keď Pázmány nariadil kanonickú vizitáciu, nebol na celom území Malohontu ani jeden katolícky kňaz. Jeho obyvatelia boli všetci do jedného reformovaní-luteráni. V roku 1628 sa po dlhom čase vrátil do Veľkej Suche (Hrnčiarska Ves) katolícky kňaz. Nemal však na čom budovať, pretože do Veľkej Suche ho neprivedlo presvedčenie veriacich, ale hádka dvoch politických strán. Evanjelického farára Krištofa Mézera zvolili za duchovného do Kamenian. Keď prišiel čas volieb, nevedeli sa mater a filiálky dohodnúť na osobe nového kňaza. Koho chceli obyvatelia Veľkej Suche, toho nechceli filiálky. Situácia sa natoľko vyhrotila, že veriaci z Veľkej Suche vyhlásili, že si radšej povolajú katolíckeho farára, ale kandidáta filiálok nechcú. František Jákoř, ktorý bol v tom čase evanjelickým superintendentom Malohontu, chcel utíšiť vášne tak, že vymohol návrat Mézera do Veľkej Suche, ale iba na dva roky. Zo strany Kamenian to bola obeť, ktorú neradi prinášali, avšak obyvateľom Veľkej Suche sa to zdalo málo

a neuspokojilo ich to. Nakoniec, kým trvali naťahovačky, zatiaľ obyvatelia Veľkej Suchej uskutočnili svoje vyhrážky a pozvali za svojho farára katolíckeho kňaza Juraja Szentkeresztiho. Ten si natoľko získal veriacich, že keď sa Mézer vrátil, resp. sa chcel vrátiť do Veľkej Suchej, už ho neprijali. K Veľkej Suchej sa pripojili aj obce Sušany, Zalužany a Jelenie, kým evanjelici si vytvorili nové kňazstvo v Pondelku (Hrnčiarska Ves) a filiálky vo Valčkove a Selciach.⁶⁸

Juraj Szentkereszti odišiel z Veľkej Suchej v roku 1631. Predpokladáme, že mal nástupcu, aj keď ho teraz nevieme pomenovať, pretože neskôr pri príležitosti vizitácií púšťajú šľachtici vizitátora do Veľkej Suchej iba preto, lebo je tam už dlhé obdobie katolícky farár.

Vo svojej práci Némethy spomína Rimavskú Sobotu, túto osadu v Malohonte, ako miesto, ktoré v časoch Pázmánya malo farára. Píše, že po smrti Andreja Krepelicza, vymenoval Pázmány 5. júna 1626 na prázdne miesto rimavskosobotskej farnosti Farkasa Érsekújváriho, ktorý bol od roku 1624 hortianskym hlavným vicearchidiakonom. Poveril ho prinavrátením odobratých a odcudzených farských majetkov. Je zaujímavé, že Kollányi nespomenul nič o tomto vymenovaní. Ak aj bolo vymenovanie Farkasa Érsekújváriho pravdivé, i tak mu popri mnohých iných povinnostiach, nezostávalo veľa času na túto prácu, ktorá si vyžaduje celého človeka. Myslím si, že Pázmány poveril úlohou prinavrátiť majetky rimavskosobotskej farnosti Farkasa Érsekújváriho, ako hlavného vicearchidiakona a potom z neho urobil farára v Rimavskej Sobote.⁶⁹

Pázmányove snahy na území Malohontu neboli korunované veľkým úspechom. Ako sme videli, v Rimavskej Sobote mal farár veľké problémy, keď sa chcel usadiť a aj vo Veľkej Suchej sa vedel udržať iba s veľkými ťažkosťami. Katolícky kult tu na dlhú dobu ustrnul a okolití šľachtici dbali na to, aby sa podobný prípad nevyskytol a znemožnili, aby príklad z Veľkej Suchej začal kvasiť a pracovať. Čím výhodnejšie ideme v rámci ostrihomskej arcidiecézy, tým viac sa stretávame s ťažkosťami, tým viac boľavých rán je na Pázmányovej duši.

S Novohradom susedil aj gemerský hlavný vicearchidiakonát. Kým Malohont sa viazal na novohradský hlavný vicearchidiakonát zo severovýchodu, zatiaľ bol gemerský hlavný vicearchidiakonát jeho juhovýchodným susedom. Spomedzi najstarších zápisníc z ostrihomských kanonických vizitácií chýbajú z východnej časti všetky, okrem Turne.

Ako sme videli, turecké nebezpečenstvo síce odradilo hlavných vicearchidiakonov od kanonických vizitácií, ale ešte väčšou prekážkou bolo, že nebolo koho kontrolovať, navštevovať. Aj na území gemerského hlavného vicearchidiakonátu bolo sotva niekoľko katolíckych kňazov. Najmocnejšia osobnosť kraja, rimavskosečský Juraj Széchy, gemerský hlavný župan, pán obrovských majetkov Muráňa a Balogu bol evanjelikom. So svojou manželkou Máriou Homonnayovou poskytol gemerským evanjelikom takú pomoc, že sa prostredníctvom neho stalo evanjelické náboženstvo prevládajúcim v Gemeri. Keď 1. septembra 1625 vedľa Barkova zavraždili Juraja Széchyho, jeho manželka pokračovala s rovnakou vervou v započatej práci svojho manžela. Vdova bola naklonená aj sed-

⁶⁸ KOLLÁR, Sámuel: Sollelnia XVIII.

⁶⁹ NÉMETHY: c.d., 559.

mohradskému panovníkovi Gabrielovi Bethlenovi, nemusela sa teda obávať jeho vojsk. Nemeckou hliadkou, ktorú prichýlila na Muránskom hrade, si získala aj náklonnosť Ferdinanda II. Majetok panej Széchyovej bol komorou pohraničného vojska a dobrým hospodárením dosiahla také výnosy, že si od nej v roku 1627 Ferdinand II požičal 30 000 zlatých. Vdova sa však šikovne vyhla pôžičke pre kráľa, brániac sa tým, že svojej dcére musí vyplatiť 50 000 zlatých vena.⁷⁰

Na území gemerského hlavného vicearchidiakonátu z hľadiska hmotných statkov prebiehal po roku 1626 prekvitajúci život. Šťastné prispôsobenie sa vdovy okolnostiam, urobilo životné podmienky obyvateľov v porovnaní s inými krajinami, pokojnými a rozkvitajúcimi. Táto materiálna istota znamenala vládu protestantizmu. Keď Pázmány nariadil hlavnému vicearchidiakonovi kanonickú vizitáciu na území gemerského hlavného vicearchidiakonátu, tá sa oneskorila preto, lebo medzi bohatými a zabezpečenými evanjelicko-reformovanými obcami sa iba na ukážku našlo niekoľko katolíckych farárov. S váženou rodinou Széchyovcov sa Pázmányovi nepodarilo nadviazať taký vzťah, aby na nej mohol uplatniť svoj vplyv. Pani Széchyová sa nepohla z Muráňa a mala sa tam dobre so svojím ľudom a so svojimi farármi. Hoci sa aj v Gemeri nachádzali arcibiskupské majetky, Pázmány však ani na tieto nemohol umiestniť svojich kňazov. Tiež musel zniesť, že v Rožňave a na okolí uspokojujú duchovné nároky veriacich iba evanjelický farári a že arcibiskupské majetky Sajópüspöki-Vlkyňa ešte nemal v rukách. Na Gemeri teda nebolo také miesto, kde by mohol Pázmány začať s katolíckou reštauráciou. Pázmány udržoval styk s Rožňavou, bojoval za Sajópüspöki, ale nepomyslel na to, že evanjelických duchovných dá odstrániť násilím. Krásnohorský hrad Andrassyovcov bol by vhodným na to, aby sa stal strediskom katolíckej obrody. Ale čo znamenala moc Andrassyovcov proti moci Széchyovcov? Mimochodom, na Krásnej Hôrke ešte aj v roku 1625 pôsobil evanjelický farár a iba okolo roku 1626 dozrel čas na to, aby ho nahradil katolícky kňaz. Kým sa v ostatných vicearchidiakonátoch nachádza niekde nejaký kláštor, ako Széchény v Novohrade, Jasov v Turni, prepošstvo na Spiši, tu na Gemeri sa všetko tomuto podobne zničilo: Gombasek, Rimavské Janovce, Hangony. Hlavní vicearchidiakoni na vizitácii museli využiť láskavosť evanjelických zemanov alebo sa nanajvýš utáboriť na Krásnej Hôrke, ak sa chceli spojiť s niekoľkými katolíckymi kňazmi.

Po katolíckych kanonických vizitáciách nasledovala aj jedna protestantská, čím chceli protestanti vyjadriť princíp, že aj oni majú nadriadených a nie sú odkázaní na vizitácie a usmerňovanie katolíckych hlavných vicearchidiakonov. Prvá evanjelická vizitácia v Gemeri bola v roku 1506 a potom už iba v rokoch 1636/37. O vizitáciách medzi týmto obdobím nie sú záznamy ani v evanjelických zápisniciach a ani v katolíckych archívoch. Ako spomínajú evanjelické zápisnice vizitáciu z roku 1636 a tie nasledujúce, predpokladáme, že aj z katolíckej strany bola kanonická vizitácia v roku 1636 prvou v dobe Pázmány.⁷¹

⁷⁰ TAKÁCS, Sándor: Régi magyar asszonyok. Bp., 1914, 207.

⁷¹ MIKULIK, József: A gömöri ággh. evang. esperesség története 1520–1740-ig. Pozsony, 1917, 54.

Evanjelici poslali superintendentov na prvú vizitáciu vtedy, keď Turkov už vytlačili za Matru. Ale hraničná čiara tureckej nadvlády sa od roku 1600 posúvala stále vyššie a vyššie a počet podrobených dedín sa neustále zväčšoval. Obyvatelia z dedín vystavených náporu sa proti častým útokom bránili skrývaním sa v lesoch a rákosí. Palatín Eszterházy začiatkom novembra 1626 hlásil kráľovi, že od Szendrő po Prešporok sú dvaja-traja naničhodníci a vyjmúc stolicu ležiacu v horách, je celá krajina v ruinách.⁷² Medzi 30-tymi a 40-tymi rokmi sa väčšine znudil takýto zverský spôsob života a vyrovnali sa s podrobením. V roku 1638 muži z obce Rakaca "vyčerpaní zo skrývania sa v lete, v zime v horách, údoliach, lesoch" sa spolu s manželkami podrobili Jágru. Obec Debréte urobila to isté v roku 1641. Aj obyvatelia Szentjakaba "boli vyčerpaní zo skrývania sa kde-tu v lete i v zime" a v roku 1641 sa podrobili Jágru. Szalonna "počujúc množstvo vyhrážok jágerských Turkov, vidiac hrozné ich listy" sa im v roku 1640 podrobili.⁷³

Najprv sa gemerský hlavný vicearchidiakonát v roku 1636 pokúsil navštíviť katolícky hlavný vicearchidiakon a na nasledujúcu jeseň a jar to bol evanjelický superintendent. Keď sa začiatkom roku 1626 objavilo nariadenie Pázmánya, bol hlavným vicearchidiakonom Imrich Egri. Nariadenie ho zastihlo v svätobenediktínskej prefektúre. Na Pázmányov list odpovedal už vo februári 1626 a žiadal ho, aby s ohľadom na jeho neodkladnú povinnosť okolo spravovania majetku v Hronskom sv. Beňadiku, poveril kanonickou vizitáciou gemerského hlavného vicearchidiakonátu niekoho iného. Nevieme či mal Egri náhradníka alebo nie, ale v roku 1627 bol už niekto iný prefektom vo sv. Beňadiku.⁷⁴ Tým pádom teda Pázmány nedal náhradníka za Egriho, ale vyriešil túto otázku oslobodením, pretože Egri bol až do smrti gemerským hlavným vicearchidiakonom, ale o tom či začal kanonickú vizitáciu po zbavení povinnosti beňadického prefekta, nemáme písomné záznamy, niet po tom žiadnej stopy. Medzi Egrim a Pálfalvaim bol ešte niekto, kto zastával úrad hlavného vicearchidiakona, lež ani on nezačal kanonickú vizitáciu. Ján Pálfalvai bol ten, ktorý začal 3. januára 1636 kanonickú vizitáciu, z ktorej sa zachovala zápisnica.⁷⁵ Zápisnica Pálfalvaiho je vedomý výtvar a nie spis na pokračovanie napísaný na mieste. Úvod v krátkych pasážach predstavuje výpis z celého rokovania a potom nasleduje rozpracovanie jednotlivých údajov. Hlásenie hlavného vicearchidiakona Pázmányovi vzniklo niekde v pokojnom prostredí na základe dojmov z ciest a poznámok vtedy, keď už vedel pokojne a s kludom zvážiť udalosti.

Podľa toho v gemerskej stolici, na území gemerského hlavného vicearchidiakonátu sa o katolíckych veriacich starali a dohliadali na nich traja vysvätení kňazi a štyria licenciáti. Pritom medzi katolíckymi veriacimi pôsobilo 45 evanjelických farárov, 4 diakoni a 36 reformovaných duchovných. Gemerskú stolicu rozdelil reformovaný a evanjelický kraj na dve časti, pretože severná časť bola evanjelická a južná reformovaná. Nie na každého zo 45 evanjelických a 36 reformovaných farárov pripadla jedna farnosť. Boli aj

⁷² GALÁNTAI: gr. Eszterházy Miklós II. 31.

⁷³ BARÁT, Tibor: A magyar állam adóügye. Századok, 1930, 711.1. id. Tört. Tár. Roč. 1859, 103.

⁷⁴ Esztergomi kápt. lev.-tár Lad 56.fasc. 1. No. 19

⁷⁵ Esztergomi primási levéltár. Archivum Vetus No. 2124/15

také miesta, kde na jednej farnosti pôsobili 2-3 farári alebo diakoni. Ale nech už boli pomery akékoľvek, jasne vidíme, čo tu znamenala katolícka viera! Zabudnutý zvyšok z minulosti, alebo nové výhonky na zahrabanom koreni. Ak berieme do úvahy rozmiestnenie kultúrnych stredísk: na evanjelickom území bolo iba jedno katolícke, ktoré by mohlo svojím vplyvom pôsobiť v krásnohorskom podhradí, na hranici evanjelicko-reformovaného kraja v Hrkáči a v strede reformovaného okolia v Szentsimone. Licenciáti pôsobili roztrúsene v reformovanom mori: v Hodejove, v Barci, v Sajópüspöki. Spomedzi farárov a licenciátov bol oslobodený spod platenia daní Turkom jedine farár v Krásnohorskom Podhradí, ostatní spolu so svojimi veriacimi platili dane a slúžili Turkom. Kvôli tomu podáva Pálfalvai Pázmányovi podrobnú správu iba o Krásnej Hôrke ležiacej na slobodnom území, kým o ostatných sa iba zmieňuje alebo vymenúva všeobecne známe fakty. Aj z tejto jedinej obozretnej správy je jasné, že Pálfalvai postupoval celkom podľa Pázmányových predstáv a iba okolnosti mu zabránili v tom, aby vošiel aj na Turkami podrobené územie a poslal odtiaľ hlásenie. Všetkým farárom, okrem toho z Krásnohorského Podhradia, poslal list a ako Apáthy v Novohrade aj on ich žiadal, aby sa so sudcom a niekoľkými prísažnými dostavili k nemu na Krásnu Hôrku. Na výzvu mu odpovedali iba dvaja a to farári z Hrkáča a Szentsimonu. Boli ochotní prísť, lež kvôli ubúdajúcim silám nemohli výzvu splniť. Hrkáčsky farár Gáspár bol iba nevládnym starcom, a preto nemohol prísť, ale o szentsimonskom farárovi bolo všeobecne známe, že mu počas Bocskaiovských povstaní jeden hajdúch odsekol pravú ruku. Ani jeden, ani druhý už nevedia slúžiť sväte omše – hlásil Pálfalvai Pázmányovi – ale obaja majú po jednom licenciátovi, ktorý za nich vykoná to, čo oni nemôžu. Ich kostoly ležali v ruinách a nemali ani žiadne vybavenie.

Tí dvaja starí farári aspoň podali písomnú správu a ospravedlňovali sa vykresľovaním svojej smutnej a biednej situácie, lež štyria licenciáti zaryto mlčali. Nadarmo im Pálfalvai opätovne písal, nejavili ani známku života. Nakoniec ich ostatným listom upozornil, aby hlásili vikárovi svoje zdržiavanie sa mimo a aby podali prijateľné vysvetlenie pre svoj postup.

Hlavný vicearchidiakon Pálfalvai sa vo svojich poznámkach obširne rozpisuje o kostole a o cirkevných osobách v Krásnohorskom Podhradí. Z jeho správy sa dozvedáme, že v roku 1636 existoval jeden kamenný kostol pokrytý šindľami, ktorý mal vo svojej drevenej veži dva väčšie zvony. Kostol bol vysvätený na počesť Svätej Trojice, ale ani vtedy nevedel zistiť, kto ho postavil. Vnútorne vybavenie kostola poukazuje na to, že ani nie tak dávno sa v ňom začal obnovený katolícky život. Vo vnútri boli dva oltáre, ktoré kúpil Matej Andrassy. Na hlavnom oltári sa nachádzal kríž a nad sebou umiestnené dva obrazy: obraz Svätej Trojice a obraz Nanebovstúpenia Pána. Okolo týchto dvoch obrazov hlavného oltára sa nachádzali sochy štyroch evanjelistov. Bočný oltár bol umiestnený na pravej strane kostola a jeho pekne namaľovaný obraz znázorňoval Vyzdvihnutie Panny Márie. Oba oltáre boli zdobené primerane miestu a okolnostiam. V kostolnej lodi bola umiestnená kamenná krstiteľnica a vo svätyni bola nová spovednica. Bola namaľovaná na zeleno a získal ju už nový farár. Kazateľnica bola vymaľovaná rôznymi farbami. Procesiová zástava nebola prezdobená, ba možno bola až priveľmi jednoduchá. Sakristia je súčasťou kostola a celú stavbu obklopuje, ktorý je dosť

rozsiahly a ohradený vhodným kamenným múrom. V sakristii bolo vybavenie potrebné na obrad v dostatočnom množstve a v čistom stave.

O duchovnom pastierovi farnosti, Blažejovi Szentkeresztymu, mohol hlavný vicearchidiakon hlásiť Pázmányovi iba samé dobré veci. Nielenže je okolie jeho domu čisté a v poriadku, ale aj faru vybudoval minulý rok z vlastného. To, čo je u iných farárov všeobecnou sťažnosťou, sa tu nevyskytuje, pretože Szentkereszty aj breviár používal poctivo a podľa predpisov. Každá jeho myšlienka bola venovaná službe veriacim a prinavráteniu zblúdilých. Počet prinavrátených už vtedy presahoval stovku. Okrem dospelých veriacich mal Szentkereszty na starosti aj školu, pretože minulý rok nepostavil iba faru ale i školu. Vedomosti a všeobecný rozhľad učiteľa boli dosť chabé, ale tento nedostatok nahrádza prispôsobivou povahou.

Slušné dotácie zabezpečili materiálny základ pre fungovanie farnosti a na dokončenie stavieb. Od veriacich dostal farár 60 kôp pšenice a rovnaké množstvo ovsu, z filiálok 20 kôp pšenice a z každej osady po 5 denárov ročne. Ani zemepán nezaostával v dotáciách za veriacimi, pretože ročne dostal od neho 100 zlatých, na obed aj na večeru po dve misky jedla a denne pintu (približne 1,5 litra) vína.

Aj z tejto jedinej vizitácie farnosti nám je zrejmé, aký presný obraz by sme boli dostali o fungovaní cirkevného katolíckeho života v gemerskej oblasti, keby sa Pálfalvaimu bolo podarilo navštíviť všetky katolícke miesta. O túto príležitosť ho obral neprajný osud a smutný fakt tureckej okupácie. Lež napriek takýmto podmienkam chcel Pálfalvai odvieť dokonalú a úplnú prácu. Svojimi listami nevyhľadal iba katolíckych farárov a licenciátov na podrobenom území, ale svojmu poverovateľovi chcel vykresliť verný obraz aj o sile protestantizmu. Jeho správa má aj osobitnú kapitolu, ktorá informuje o stave "De Haereticis" a "De Ecclesia et Praedicantibus Roasnobanensis". Chcel navštíviť aj evanjelické a reformované cirkvi na Turkami neokupovanom území, pretože im ohlásil svoj príchod. Tí však takmer jednohlasne odpovedali: majú svojich Seniorov a Superintendentov, ktorý sa o nich postarajú. Viac ako mesiac sa snažil dostať sa do ich blízkosti, ale oni sa obrátili na svojich zemepánov s otázkou, čo majú robiť. Väčšina zemepánov však žila ďaleko za Tisou a v Sedmohradsku, takže styk s nimi nebol jednoduchou záležitosťou. Duchovní sa vyjadrili v tom zmysle, že len čo dostanú odpoveď, podajú potrebné informácie.

Arcibiskupovo mesta Rožňavy sa neľahalo za prsty s hlavným vicearchidiakonom. Rožňavský prisažný a sudca sami od seba otvorili kostol a poukazovali mu rad-radom všetko, čo sa v ňom nachádzalo. Hlavný vicearchidiakon bol spokojný so správaním sa vedúcich mesta.

V čase kanonickej vizitácie sa v Rožňave nachádzal iba starodávny kostol Panny Márie. Nevedno prečo, ale Pálfalvai ho spomína ako kostol zasvätený svätému Martini. Môže to byť omyl, pretože pri vymenovávaní cenností spomenie hneď na začiatku cenný obraz hlavného oltára, obraz Panny Márie. Mimochodom, rožňavský kostol sa hlavnému vicearchidiakonovi videl aj z vonka aj zvnútra celkom čistý.

V priestranom kostole sa okrem hlavného oltára nachádzalo i päť bočných oltárov. Cennosťou hlavného oltára bol obraz Panny Márie a veľkú hodnotu mali aj obrazy svätej Barbory, svätej Uršuli, svätej Margity a svätej Kataríny nachádzajúcimi sa okolo

nej. V strede oltára stála socha svätej Barbory. Oltár bol prikrytý červeným zdobeným zamatovým obrusom. Na jednom spomedzi bočných oltárov sa nachádzal Kristus na Olivovej hore. Sochy a obrazy ostatných oltárov spálil kedysi Bebek.⁷⁶ Okrem vedľajších oltárov sa v kostole nachádzala aj krstiteľnica vytesaná z kameňa.

V sakristii si hlavný vicearchidiakon obhliadol a ohodnotil alby, omšové rúcha a kalichy. V kostole sa nachádzal aj výnimočný organ. Pálfalvai aj v samotnom kostole našiel poriadok a videl, že to, čo sa rozvláčilo v časoch útrap, sa teraz vracia späť a je tu snaha dať všetko do poriadku. Hlavný vicearchidiakon navštívil v Rožňave aj toho maliara, ktorého poverili renováciou mnohých obrazov. Spomedzi obrazov padol Pálfalvaimu do oka jeden. Bola to práca Literatiho a znázorňovala Pannu Máriu.

O duchovných napísal Pázmányovi iba toľko, že je tu jeden maďarský a jeden nemecký kňaz. Nemecký kňaz dostával desiatok a maďarský poberal od mesta 75 zlatých a stravoval sa u Nemca. Plat ostatných zamestnancov bol nasledujúci: školský majster poberal 40 zlatých, organista a prvý kantor dostávali po 28 zlatých. Dodaním omšového vína pre kostol boli poverené jedny vinohrady v Jablonove.

Ak teda porovnáme situáciu novohradského a gemerského hlavného vicearchidiaconátu v období rokov 1626–1636, môžeme povedať, že situácia v novohradskej stolici bola ešte vždy lepšia ako v gemerskej. Povedzme si bez všetkého prikrášlenia, aká bola situácia na území gemerského hlavného vicearchidiaconátu. Je pravda, že na území sa nachádzali traja vysvätení kňazi, ale iba jeden z nich bol práceschopný, kňaz na Krásnej Hôrke. Vedľa tých druhých už pracovali licenciáti a nie kapláni. A u tých štyroch samostatných licenciátov, ako sme videli, sa prejavilo málo zmyslu pre cirkevné záležitosti, keďže dokonca neodpovedali ani na listy hlavného vicearchidiacona. Ba čo viac, v prvých rokoch spomínaného desaťročia nebola situácia ani takáto. V roku 1626 nebol ešte licenciát ani v Sajópuspöki a ani vysvätený kňaz na Krásnej Hôrke, pretože iba medzičasom vrátili arcibiskupovi majetok v Sajópuspöki a pán Krásnej Hôrky konvertoval späť na katolícku vieru. Veru smutný bol život toho mála katolíckych veriacich a kanonické vizitácie boli d'aleko a bezmocné. Čo mohlo znamenať pre licenciátov nariadenie hlavného vicearchidiacona, aby prišli do Trnavy? Nič. Ak neboli ochotní prísť do Krásnej Hôrky, tobôž už nešli do Trnavy. Akoby bolo stádo bez pastiera, pritom však na nich dával pozor taký pastier, akým bol Peter Pázmány.

Okrem gemerského hlavného vicearchidiaconátu bol v smutnom postavení aj turňiansky hlavný vicearchidiaconát, ležiaci od neho východnejšie. S výnimkou zápisnice z kanonickej vizitácie z roku 1561, nie je ani stopy po tom, žeby sa v rámci vykonaného Pázmányovho nariadenia dostal hlavný vicearchidiakon do tohto kraja v rokoch 1626–1636. Ján Sztankovics, ktorý dostal hlavné pastoračné nariadenie, sa v roku 1627

⁷⁶ Esztergomi prímási levéltár. Archivum Vetus No. 2124/15. Odlišný zdroj od nášho mohla použiť Judit Gangel(ová) vo svojej práci: *Rozsnyó műemlékei*. Bp. 1942 Aj ona cituje zápisnice z kanonických vizitácií z roku 1636, ale z archívu rožňavského biskupstva. Ja som si v Ostrihome prefotil originál. Gangel(ová) prečítala listinu chybné, pretože napr. na 19. strane vraví: "sochy ostatných oltárov vyrezal majster Bebek." *Reliquorum alterium statuarum et imagines Bebekus exusterat* – podľa jej prekladu.

vzdal svojich príjmov a už v priebehu tohto roka sa stal leuvenským jezuitským novicom. Jeho nástupca Juraj Lippay sa dostal na post turnianskeho hlavného vicearchidiakona, ale už aj jeho v roku 1627 vymenovali za kňaza v Nových Zámkoch. Nevieme, či on alebo jeho nástupca Ján Püsky vykonali kanonickú vizitáciu v turnianskom hlavnom vicearchidiakonáte. Ale čo také už mohli navštíviť na území turnianskeho hlavného vicearchidiakonátu? Na celom území nebol katolíckeho kňaz a evanjelický farári i veriaci kontrolu nepovolili. Je pravda, že Jágerská kapitula sídlila v Jasove a mohla byť nápomocná katolíkom z turnianskeho hlavného vicearchidiakonátu, i keď to bola iná diecéza, lež nenašlo sa veľa takých, ktorí stáli o túto pomoc, pretože nebolo komu pomáhať.

Na území spišského prepošstva by bol začal s kanonickou vizitáciou v roku 1626 prepošť Ladislav Hosszutóthy. 13. marca oznámil Hosszutóthy farárom zahájenie kanonickej vizitácie a prosil ich, aby držali kostol spolu s vybavením v pohotovosti. Na nasledujúcu nedeľu oboznámili spišskí kňazi z kazateľnice ľud s prepoštovým resp. s arcibiskupovým úmyslom. Veriaci sa začali búriť proti plánovanej návšteve arcibiskupa a prepošťa. Hosszutóthy, keď ešte nič nevedel o reakcii veriacich, zašiel 16. marca osobne na stoličné zasadanie, a opýtal sa stolice, akú pomoc mu vedľa sľúbiť na vykonanie jeho povinnosti v prípade priečenia sa veriacich a kňazov. Stolica si vypýtala 15 dňový odklad. Nakoniec 30. marca odpovedali osobne prítomnému Hosszutóthymu v Levoči, že nepovoľujú kanonickú vizitáciu, pretože to nepovoľujú ani iné stolice a oni chcú v tejto veci postupovať rovnako. Ako výhovorka im poslúžilo konštatovanie, že kanonická vizitácia nebola už 70 rokov a zaobišli sa bez nej aj cirkvi aj veriaci a teraz je tiež zbytočná; v zmysle viedenského mieru má každé náboženstvo svojho superintendenta a skôr by mal vizitáciu vykonať levočský duchovný ako prepošť. Ich posledným argumentom bolo, že Uhorský snem nenariadil všeobecnú kanonickú vizitáciu. Keď si toto slovné uznesenie žiadal prepošť aj v písomnej podobe, odmietli mu ho dať s tým, že kapitula bola nútená zapísať prednášku prepošťa a dosvedčiť pred arcibiskupom Hosszutóthyho zanedbanie povinnosti. Kanonická vizitácia sa na Spiši teda neuskutočnila. V roku 1629 síce bola jedna vizitácia, ale vtedy Imrich Lósy kontroloval iba kapitolu a na kapitulské majetky už nešiel. V roku 1632 už kontrolovali aj kapitulské majetky Spišský Hrušov a Vlkovce a tým sa prelomili ľady, ktoré doteraz vtesnali hlavných vicearchidiakonov na kanonickej vizitácii do úzkeho kruhu.⁷⁷ Lež aký pomalý výsledok je to oproti tej práci, ktorú začal Pázmány a ktorú chcel do viesť do úspešného konca.

Darmo teda posielal Pázmány do východnej časti svojho arcibiskupstva svojich najskúsenejších a najšikovnejších spolupracovníkov: na Hont Farkasa Érsekújváriho, na Gemer Imricha Egriho, do Turne Jána Püspökyho, Ladislava Hosszutóthyho na Spiš, výsledok nebol uspokojivý. Pri arcibiskupovi sa učili všetci pracovnému nasadeniu, usilovnosti i šikovnosti, lež ťažkosti, s ktorými sa tu stretli, presiahli hranice aj ich pripravenosti aj ich sily. Aj v číslach sa dal vykázat ohromný rozdiel medzi západnou a východnou časťou ostrihomskej arcidiecézy. V rokoch 1635–36 pôsobilo na území prešporského, šaštínskeho, nitrianskeho a tekovského hlavného vicearchidiakonátu v prie-

⁷⁷ Esztergomi prímási levéltár. Archivum Vetus 1214/11.

mere po 40 vysvätených kňazov, teda asi 160, oproti tomuto v novohradskom to bolo iba 5, v gemerskom 3, v turnianskom žiaden a v spišskom iba kapitula. Pomer medzi oboma časťami diecézy bol teda 160:8. Pázmány bol vtedy už 20 rokov arcibiskupom a iba toto bolo výsledkom jeho snaženia. Jeho dušu to však nenechalo spávať a hľadal východisko z tohto nemožného rozpoloženia.⁷⁸

Doterajšie známe údaje z rozsiahlej korešpondencie Petra Pázmánya nám neo-svetľujú tie body, cez ktoré by sme mohli nájsť moment, keď sa v jeho duši zrodila myšlienka, že východnú časť svojho arcibiskupstva prenechá vytvoreniu nového biskupstva. V Pázmányovej duši už pravdepodobne dlhšie žila táto idea, než sa objavila pred nami na papieri. Už vtedy, keď na čelo jednotlivých hlavných vicearchidiakonátov postavil elitu svojich spolupracovníkov, dokázal, že kladie veľký dôraz na osoby vodcov. Čoskoro však musel uznať, že hocakí výnimoční sú jeho hlavní vicearchidiakoni, predsa nemôžu vykonať hlavnú časť práce. Nemožno vizitáciou uskutočnenou raz ročne, položiť základy náboženského života a na nich vybudovať novú cirkevnú organizáciu. Svedectvom Pázmányovej veľkosti v cirkevnej organizácii a prezieravosti v povolani hlavného pastiera je, že rozdelenie svojej arcidiecézy a vytvorenie nových biskupstiev neodporúčal a nesúril vtedy, keď všetko ležalo v ruinách, lež vtedy, keď v celom arcibiskupstve položil základy cirkevnej vlády, keď už zvýšil počet kňazov, keď morálny život cirkevníkov postavil na duchovnú medzu, keď vybudoval a prebral k životu orgány cirkevnej správy a vybojoval prinavrátenie cirkevných majetkov. Vedel, že nové diecézy potrebujú aj materiálny základ na vhodné zabezpečenie a vykonávanie svojho poslania. Dal teda najprv do poriadku finančnú situáciu ohromnej arcidiecézy, prenájom desiatku a využitie majetkov. Pázmány nechcel vybudovať svoju novú diecézu na ruinách, ale na takých základoch, ktoré už vytŕčajú z ruín a nový biskup musí dodať na ne už iba novú stavbu. Na potvrdenie toho si stačí prečítať denníky a uznesenia zo stoličných, provinčných a medzinárodných koncilov uskutočnených Pázmányom. Od prvého po posledný, od stoličného koncilu po medzinárodný, od začiatku koncilu po jeho koniec, všade vládla svieža nepokojná duša Pázmányova. Prerokovali na nich všetko. Do rokovacieho poriadku patrili takisto najvyššie zásadné a morálne otázky, ako najmenšie osobné, materiálne a administratívne drobnosti. Pod vplyvom týchto koncilov ožili stratené cirkevné obce, stavali sa kostoly, zakladali sa farnosti a misionárskou činnosťou sa zlepšoval život duchovných i veriacich. Celú uhorskú cirkev zachvátilo napredovanie, pohyb a túžba po vysokých métach.

Celý život chodil Pázmány samostatnou cestou. Ideové pohnútky svojich činov čerpal z návrhov, plánov a rozhodnutí tridentského koncilu. Dôkazom jeho samostatného a cirkvi nakloneného zmýšľania je i to, že i keď ho na arcibiskupský stolec vyzdvihol viedenský dvor, nestal sa slepým nástrojom v jeho rukách. S rovnakou vervou obrátil voči panovníkovi práva svojej vlasti a zákony svojej cirkvi, a voči pápežovi zas výsady uhorských kráľov. Ak by to bolo potrebné, bol by obetoval kardinálsky klobúk, arcibiskupskú hodnosť a obrovský majetok iba preto, aby jeho idea katolíckej reštaurácie zožala víťazstvo.

⁷⁸ TAMŽE 1224/1–16 podľa očíslovaných zápisníc z kanonických vizitácií.

Prvý plán rozdelenia a zmeny cirkevno-organizačných plánov Petra Pázmánya

So situáciou v oblasti náboženského života na severovýchodnom území krajiny sa Peter Pázmány oboznámil podrobnejšie vtedy, keď v r. 1601 strávil niekoľko mesiacov v Košiciach ako jezuitský misionár. Na svojich misionárskych cestách mal možnosť zistiť, že okrem celého Spiša, má nedostatok farárov aj Turnianska stolica, ba i vzdialenejší Gemer. Kláštory – keďže neboli – nerozsievali do duší semienka a neprinavracali zblúdilcov späť na katolícku vieru. Aj tieto zážitky z mladosti sa mu mohli pohnúť v duši, keď v roku 1626 začal hľadať spôsoby, ktoré by aj tejto časti krajiny prinavrátili katolícku tvár.

Pázmányova cirkevno-organizačná a obrodzovacia práca mala plánovito vybudovanú štruktúru. Najskôr sa snažil vykonať kanonickú vizitáciu, aby si utvoril všeobecný obraz o situácii. Pre túto prácu považoval dostačujúce roky 1626–27. Avšak prichádzajúce hlavné vicearchidiakonské a prepoštské správy neboli ešte súčasťou na to, aby sa predložili pred verejnosť, pred koncil. Najskôr teda v apríli roku 1628 povolal najužšie vedenie orgánov cirkevnej správy a prerokoval s nimi problémy Ostrihomskej arcidiecézy.

Výsledky a neúspechy kanonickej vizitácie započatej v roku 1626 prerokovali na diecéznej schôdzi 2. apríla 1628. Na schôdzu do Prešporku povolal Pázmány aj sufragánnych biskupov arcibiskupstva, opátov, prepoštov a kapituly. Radili sa o obnovení kanonických vizitácií a o skúsenostiach z nich. Na tejto porade vryl Pázmány do mysle hlavným vicearchidiakonom, že cieľom ich dôkladnej vizitácie nie sú hodovania a vyberanie poplatkov, ale náprava duchovných, vyučovanie veriacich, vykazovanie nedostatkov a všeobecná náprava duchovného života. Uznesenia prijaté na štvordňovej porade dostali jednotlivé kapituly a hlavní vicearchidiakoni v písomnej podobe. Spišská kapitula obdržala Pázmányov list datovaný 8. apríla 1628, v ktorom im v 13 bodoch vymenoval opatrenia, ktoré by sa mohli prijať v záujme katolíckej obrody na tomto území. Pázmány v úvode listu oboznámil kapitolu s priebehom schôdze trvajúcej od 2. do 6. apríla, na ktorej sa s mnohými cirkevnými správcami účinne dohodol na spôsoboch, ktorými by sa staré katolícke náboženstvo mohlo priviesť do rozkvetu. Spomedzi týchto spôsobov je prvým a najdôležitejším, aby sa uznesenia koncilu z roku 1611 všade vážne a presne dodržali. Nasledujúce body usmerňovali hlavne život veriacich. Podľa tohoto: je nemožné strpieť v obci ženatých kňazov. Ak hlavní vicearchidiakon príde do takejto dediny, má poučiť veriacich, aby svoje dcéry nevydávali za farára, pretože farár nemôže uzavrieť zákonné manželstvo. Farári majú slúžiť sväte omše podľa predpisov. Nech sa modlia z breviára, aby nemali čas myslieť na darebáctva. Každý je povinný pôsobiť jeden rok na tom mieste, na ktoré ho poslal jeho hlavný pastier a iba po uplynutí tejto doby si môže hľadať nové miesto. Nech hlavní vicearchidiakoni dôsledne preskúmajú svedectvá o vysviacke, aby sa do farnosti nedostali nepraví farári. Tam, kde je farárov málo, treba zamestnať licenciátov, ale iba na dva roky a ak sa osvedčia, treba ich opätovne zvoliť. Biskupi majú zabezpečiť školy; a kapituly majú poskytnúť desatinu zo svojich príjmov na školstvo. V Sedmohradsku a v Hornom Uhorsku sú kvôli vzdialenosti od arcibiskupského sídla miesta s poľutovaniahodnou situáciou, lež z tohto

istého dôvodu je ťažké sa o nich aj starať. Treba zamestnať stáleho prostredníka v Ríme, aby napomáhal rýchlejšiemu vybavovaniu záležitostí a na jeho plat treba požiadať kráľa o príjmy šahanského prepošstva. Tomu, kto založí cirkevný majetok, treba dať všetky výnosy pod zámku. Treba požiadať kráľa, aby viedol rovnaké konanie aj v Uhorsku, akým v záujme katolíckej reštaurácie dosiahol v Rakúsku taký veľký úspech.⁷⁹

Tieto body sa vykryštalizovali vo forme riešiteľných úloh po štyroch dňoch porád a výmeny názorov. Pázmány mohol od vedúcich jednotlivých cirkevno – správnych orgánov bezprostredne počuť tie ťažkosti, ktoré bránia obnove katolicizmu. Okrem rozpoznaní a ohodnotenia situácie z disciplinárneho a duchovného hľadiska, spoznali aj ťažkosti ukrývajúce sa vo veľkej vzdialenosti, ako to už vyznelo aj z Pázmányovho listu adresovanej Spišskej kapitule. Zúčastnení, ako aj duchovní pastieri v nižšej funkcii vykonávajúci vonkajšiu pastoračnú činnosť, sa už pravdepodobne tak často odvolávali na tento dôvod, ako na prameň všetkých omylov a zla, že presvedčili aj Pázmány. Nevieme, či účastníci porady podali návrh na spísanie ťažkostí spôsobených diaľkou. Zdá sa nepravdepodobným, žeby niekto navrhol Pázmányovi, aby východné územie svojho arcibiskupstva prepustil založeniu nového biskupstva. Pravdepodobne sa uspokojili s tým, že pomalé obnovovanie východných častí odôvodnili veľkou vzdialenosťou. Pázmány na tejto schôdzi “vedúcich predstaviteľov” ešte nepredložil svoj plán rozdelenia, veď šahanským prepoštvom – ktoré zohrá neskôr významnú rolu – chcel v prípade jeho uvoľnenia sa, zabezpečiť príjmy pre rímskeho prostredníka. V každom prípade spustila táto porada hlavných duchovných v jeho duši proces, pod vplyvom ktorého predniesol plán katolíckej reštaurácie zakotvený v návrhu biskupa Draskovicha na tridentskom koncile.

Nevyriešený problém katolíckej reštaurácie od čias Tridentu permanentne prispieval k tomu, aby sa na návrhy koncilu nezabudlo. Treba dodať, že sa objavovali nové a nové ťažkosti, ktoré si vyžadovali naliehavé uskutočnenie týchto návrhov. História tridentského koncilu sa stala známym na základe diela Pavla Sarpiho práve v roku 1620, keď sa Peter Pázmány zaoberal uskutočnením vnútorných cirkevných reforiem. Ale popri tom bol Juraj Draskovich, ako člen ostrihomskej kapituly, aj výborným arcibiskupovým pomocníkom. V tomto priamom príbuznom tridentského biskupa, mohla bezprostredne žiť strýkova radikálna a predsa cirkvi verná predstava cirkevného spravovania. Touto cestou sa k Petrovi Pázmányovi dostal návrh reformy predložený v roku 1562 Ferdinandom I. a v záujme návrhu prednesená Draskovichova reč. Pázmány poznal históriu koncilu, boje, ktoré sa tam odohrávali a teraz po pol storočí si privlastnil v návrhu zakotvenú myšlienku rozdelenia diecézy.

Je síce pravdou, že iba v roku 1629 vyslovil v jednom zo svojich listov veľkolepú a z ideového hľadiska zásadnú myšlienku, že: “radšej sa dnes zrieknem svojej hodnosti, akoby som mal zanedbať vykonanie svojej povinnosti, kým ňou disponujem”, žilo v ňom toto nadšenie už dávnejšie. Keď sa porada hlavných duchovných ukončila a on ostal sám s výberom vhodných prostriedkov na uskutočnenie plánov, nelenil a vypraco-

⁷⁹ PIRHALLA: c.d., 406; FRANKÓI, Vilmos: Pázmány Péter és kora. Bp., 1869, II. 308.

val plán rozdelenia východnej časti Ostrihomskej arcidiecézy. Pázmány priniesol najväčšiu obeť vo vybudovaní štyroch nových biskupstiev: novohradského, banskobystriického, gemerského a spišského biskupstva. Je nepravdepodobné, žeby bola kapitula podporovala plán vytvorenia štyroch arcibiskupstiev, ale prijala arcibiskupovu vôľu a s tým aj vyhladku na zníženie príjmov a autority kapituly.

Žiaľ nie je možné, aby sme do podrobností sledovali cestu rozdelenia Ostrihomskeho arcibiskupstva. Zrod myšlienky treba hľadať niekde na aprílových porádach v roku 1628. Pázmány neanalyzoval tento plán na diecéznom koncile, veď pred stoličnými duchovnými nepatrí takáto otázka, ale keďže sa na porade biskupov v roku 1628 zišli aj jágerský, varadínsky, sedmohradský, päťkostolský, vacovský, csanádsky, bosnienský, sriemsky a tininský biskupi, je samozrejmé, že ich Pázmány oboznámil s plánom, týkajúcim sa založenia nových biskupstiev. Medzi úlohy hlavných duchovných a správcov diecéz patrilo v prvom rade zlepšenie cirkevnej organizácie a tým pozdvihnutie úrovne duchovného života.⁸⁰

Plán, ktorý uzrel svetlo sveta aj v tlačenej podobe, uviedol Pázmány niekoľkými slovami. Vždy, – písal Pázmány – keď myslím na rozlohu uhorských biskupstiev, nečudujem sa, že sa v našej krajine tak rýchlo rozmohlo kacírstvo a morálna skazenosť. Zaneprázdnenosť hlavných pastierov v inom smere im nedovoľuje vykonávať povinnosti hlavného pastiera tak, ako by si to vyžadovala dôležitosť ich úlohy. O ostatných diecézach mlčím – pokračoval Pázmány – myslím iba na ostrihomskú arcidiecézu, z ktorej by bolo možné vytvoriť štyri biskupstvá.⁸¹ Potom Pázmány vymenoval rad-radom tie časti svojej arcidiecézy, ktoré by sa vyňatím z arcibiskupského územia, mohli preorganizovať na nové biskupstvá.

Na prvom mieste spomenul vytvorenie spišského biskupstva, argumentujúc tým, že tam už bol biskup, ako to dokazujú aj staré listiny. Pázmány sa neodvoláva na to, že tam bolo biskupstvo, ale iba na biskupa, teda správne pochopil činnosť spišského biskupa Jakuba. Spišský pisatelia sa však aj tu odvolávajú na to, že na Spiši bolo „biskupstvo”.⁸² Podľa arcibiskupových plánov by správa spišského biskupstva zastrešovala územie troch stolíc. Tieto tri stolice by boli: Spiš, Orava a Liptov. Dotácie nového biskupstva by podľa plánu tvorili bývalé príjmy spišskej kapituly a desiatok troch stolíc. Aj podľa ďalších Pázmányových predstáv by sa stoličné hranice stali bez akýchkoľvek posunov a úprav, hranicami jednotlivých biskupstiev a tým by sa politické a správne hranice zhodovali.

Gemerské biskupstvo bolo druhým v Pázmányovom pláne. Jeho územie by tvorili dve stolice: Gemer a Turňa. Sídлом biskupstva je podľa plánu Rožňava, ako najvýznamnejšie stredisko gemerských arcibiskupských majetkov. Dotáciu biskupstva tvoril arcibiskupský majetok, teda samotné mesto a tiež Nadabula a Csucsom. K novému biskupstvu by takisto patrili Sajópüspöki a Vlkyňa ležiace na južnom území stolice, ktoré

⁸⁰ Acta et Decreta Synody Dioec. Strig. Celebratae Tyrnaviae. A. D. 1629 78–79

⁸¹ HANUY: c.d. II. 116.

⁸² PIRHALLA: c.d. 501.

boli doteraz aj arcibiskupským majetkom. Okrem výnosov piatich obcí, by príjem biskupa predstavoval aj desiatok Gemera a Turne.

Muselo sa postarať aj o založenie novej kapituly, keďže tu nebola kapitula ako na Spiši. Pázmány aj tu, ako aj v ostatných biskupstvách, chcel založiť šesť nových kano-nických stanovíšť. Na dotáciu kapituly pozostávajúcej zo šiestich kanonikov, chcel použiť niektoré cirkevné majetky spomedzi tých, ktoré boli v tom čase ešte v rukách svetských osôb. Ak by sa takéto cirkevné majetky vykúpili, bolo by zabezpečené finan-covanie Rožňavskej kapituly.

Tretím podľa Pázmányových plánov bolo turčianske biskupstvo. Zabezpečenie materiálneho základu tohto biskupstva si Pázmány predstavoval tak, že by dostatočne zabezpečil majetky turčianskeho prepošstva, ktoré ležali v turčianskej, liptovskej a zvo-lenskej stolici. Prepoštské majetky ležiace v šalianskom obvode a tiež dve dediny pat-riace do majetkov mártonhegyského opáta, by nepatrili medzi príjmy nového turčianskej biskupstva. Aj územie tohto biskupstva by tak ako i gemerského, zaberalo dve stolice: turčiansku a zvolenskú.

Podľa Pázmányových plánov bolo Novohradské biskupstvo štvrtým a zastrešovalo by už iba Novohradskú stolicu. Majetkom nového biskupstva by sa stalo drégelyské arcibiskupské panstvo s jeho dedinkami a šahanské prepošstvo. Z výnosov týchto dvoch majetkov by bolo treba zabezpečiť aj dotácie pre biskupa a šiestich členov kapituly. Podľa biskupského nariadenia z roku 1628 bolo šahanské prepošstvo v prípade uvoľnenia sa, zvolené na zabezpečenie prostredníka rímskej cirkvi.

Pázmány videl veľmi dobre, že najväčšou prekážkou uskutočnenia plánu je zabez-pečenie materiálnych zdrojov a ich nedostatok. Keby išlo iba o to, dať im arcibiskupské majetky, to by nebol problém, ale napríklad Rožňavská kapitula by musela získať späť jeden založený majetok, novohradskej zas dať šahanské prepošstvo, ktoré vtedy vlastnili ešte Záhrebčania. Všetko to boli také ťažkosti, ktoré zabránili uskutočneniu arcibis-kupových plánov. Pázmány, aby rozptýlil obavy svojich biskupov a poslucháčov, sa v prvom rade odvolal na to, že počas tretieho obdobia tridentského koncilu španielsky kráľ Filip II. rozdelil veľké územie Belgicka podľa predstáv Svätého otca na menšie časti a aby náhodou nebolo zabezpečenie jednotlivých biskupstiev nedostačujúce, doplnil to zbožný kráľ zo svojho. Pázmány pri uskutočnení svojho plánu teda počítal aj so štedrosťou Ferdinanda II. Túto prosbu nevyjadril otvorene pred kráľom, ale tým, že ho spomenul pred svojimi biskupmi ako možné riešenia, už vyjadril svoju vieru, že Ferdinand II. sa zachová podobne ako Filip II. Pázmány sa snažil rozptýliť aj druhý problém, podľa ktorého by založením štyroch nových biskupstiev významne klesol aj príjem ostrihom-ského arcibiskupstva. Pázmány na to odpovedal, že ak aj založením nových biskupstiev príde arcibiskup o svojich osem stolíc, nehrozí nebezpečenstvo, že by nemohol udržať svoj dvor a že by stratil z lesku svojej dôstojnosti. Pre Pázmányu sú typické posledné slová z prednášky o pláne: "ak aj bude niečo chýbať po materiálnej stránke, – zato sa im dostane štedré zadost'učinenie po stránke duchovnej."

Po Pázmányovej prednáške nenasledovala žiadna diskusia. Veľkú časť členov rady tvorili biskupi-vyhnanci bez vlastnej diecézy. Vďaka arcibiskupovým slovám sa opäť ocitli vo svojich diecézach, ale iba v duchu, pretože tam mali moc nad veriacimi Turci. Oni

žili tu, na území ostrihomskej stolice, tu našli útočisko ako kanonici, prepošti, opáti. Ak sa im aj videlo rozdelenie ostrihomskej arcidiecézy potrebné, o svojej diecéze nemohli nič povedať. Nevznikla žiadna dohoda o uskutočnení predloženého plánu, pretože v prekonaní prekážok kopiach sa pred plán veril jedine Pázmány tou silnou vierou, ktorou začal každý svoj pokus. Možno, že jeho biskupi pokladali plán za neuskutočniteľný, ale ak by sa to aj podarilo, považovali by to za vnútornú záležitosť Ostrihomu.

Pázmányov plán na založenie nových biskupstiev vo východnej časti ostrihomskej arcidiecézy pramenil z úprimnej túžby, aby štyri nové biskupstvá vykonali prácu katolíckej obnovy úspešnejšie ako on sám. Podľa doterajších skúseností sa presvedčil o tom, že trnavské stredisko ostrihomskej arcidiecézy vie udržať vedenie vo svojich rukách na západe po Prešpore a na východe po územie Ipl'a a Hrona. Tých osem stolíc ležiacich za Hronom, je nielen že ďaleko od Trnavy, ale kvôli tureckej okupácii si tam hlavní vicearchidiakoni nevedeli uplatniť svoju moc a práva. Tá časť Pázmányovej arcidiecézy bola síce podriadená panovaniu viedenského kráľa, keďže však ležala na stoličných hraniciach patriacich k Sedmohradsku, jej vernosť pokrývala. Pázmány možno myslel aj na to, že by tu kráľ rád videl takých katolíckych biskupov, ktorých vernosť kráľovi by bola zárukou vernosti celého územia. Aj keď boli tieto štyri biskupstvá veľmi potrebné v záujme katolíckej reštaurácie, ich založenie narazilo do takmer neprekonateľnej prekážky. Ak by bola reč iba o jednom, o dvoch biskupstvách, možno by bolo reálnejšie dúfať v ich uskutočnenie. Veľká časť Novohradu a Gemera platila dane Turkom a obe stolice sa neustále ponosovali na opätovné rabovania a podrobovania. Teda poslať biskupa na toto územie by bolo možné iba so súhlasom Turkov. A ak sa pozrieme na ťažkosti pri získavaní majetkov potrebných na zabezpečenie chodu jednotlivých biskupstiev, vidíme, že aj tie boli neriešiteľné pri vtedajších podmienkach. Na uskutočnenie Pázmányových plánov by bola okrem možnosti slobodného disponovania spomenutými územiami potrebná aj materiálna pomoc zo strany kráľa i arcibiskupa. Teda založeniu štyroch nových biskupstiev podľa Pázmányových plánov, chýbal reálny podklad. Ale Pázmány charakterizuje práve to, že ideál nechcel vytvoriť z núdznej, utláčanej a rozdlávej reality, ale svoje idealistické predstavy, dokonalú prácu cirkevného riadenia chce uskutočniť aj v rámci macošských materiálnych, duchovných a politických daností. Aj on videl ťažkosti, lež jeho idealistický duch bol uprený iba na cieľ, ktorý ak by si vyžadoval i obeť, on bol na ne pripravený. Myslel si, že i ostatní sú takí.

Prešli odvtedy roky, čo Pázmány svojich biskupov oboznámil s plánom rozdelenia svojho arcibiskupstva a založenia nových biskupstiev, lež po rokoch sa nedostal ani o krok bližšie k jeho uskutočneniu. Udalosti nasledovali tak rýchlo za sebou, že ani Rím a ani Viedeň nemohli začať riešiť takúto vnútornú záležitosť. Darmo vedeli aj v Ríme, aj vo Viedni o Pázmányových veľkolepých plánoch, ale čas sa nezdal vhodný ani tu, ani tam na prerokovanie a uskutočnenie takýchto otázok.

Habsburgovci v pomeroch francúzsko-švédskoho spojenectva videli ohrozené svoje bytie a ako protiváhu tohto spojenectva vyslala Viedeň na jar roku 1632 Pázmány do Ríma.

Aj keď Rímu veľmi záležalo na posilnení katolíckej viery nad protestantizmom, nezabudol, že viedenský cisár sa iba nedávno zaujímal o titul apoštola pri Svätej stolici.

V Ríme vedeli dobre, že založením nových diecéz v Uhorsku, by sa opäť dostala na pretras otázka apoštolskej hodnosti, otázka rozšírenia šľachtických patrónskych práv.

Darmo sa upínala každá myšlienka Pázmánya na vytvorenie nových cirkevno-správnych orgánov, Rím a Viedeň sa príležitosti nechopili. Keď sa Pázmány ako cisársky vyslanec objavil v Ríme, niesol si popri politickom poslaní so sebou aj váhu starostí hlavného duchovného a každý problém svojej diecézy. Popri veľkých otázkach svetových udalostí si počas rokovaní našiel príležitosť aj na to, aby predniesol Svätému otcovi záležitosti svojho arcibiskupstva, ktoré boli vtedy záležitosťami celej uhorskej katolíckej cirkvi. Vplyv neúspešných politických rokovaní, dávajúcich dôvod na množstvo naťahovačiek, bolo cítiť aj v spise, ktorý Pázmány predložil Svätému otcovi a v ktorom opísal stav svojej diecézy a dal mu aj predlohu založenia štyroch nových biskupstiev.

Vo svojom výpise z polovice mája 1632 vykreslil stav svojej diecézy v tmavých farbách. Ani by sa nedali po jednom vymenovať ťažkosti – písal Pázmány – stačí ak povie, že jeho sídlo je v rukách Turkov, tak isto Turci okupujú veľkú časť jeho arcibiskupstva a aj to čo zostalo, kmášu rôzne bludárstva. Takže sotva desatina jeho arcibiskupstva je katolícka. Z tejto hroznej situácie nevinil Pázmány iba Turkov, ale aj dlhotrvajúce obdobie prázdneho stolca. Jeho arcibiskupstvo bolo dvadsaťosem rokov opustené, pretože pokladnica potrebovala arcibiskupský príjem. A apoštolskí nunciovia to strpeli a tak svojím mlčaním alebo tichým súhlasom prispeli k tomu, aby arcibiskupský stolec už dvadsaťosem rokov bol prázdny. Aj toto memorandum, ako doposiaľ všetky správy o stave arcibiskupstva, v konečnom dôsledku dospelo k záveru, že aj rozloha arcibiskupstva prispieva k jeho veľkému ničeniu. Ak by aj arcibiskup strávil celý rok v koči, nevedel by navštíviť a skontrolovať všetkých svojich duchovných. V kapitule sa síce nachádza 11 hlavných vicearchidiakonov – písal ďalej arcibiskup – ktorí vykonávajú vizitácie na im pridelenom území, ale táto kontrola sa predsa neprevádza s takou intenzitou a povedomím, ako si to vyžaduje starostlivosť duchovného pastiera. Preto aj v dnešných časoch sa stáva, že sú také vicerchidiakonáty, kde má vicerchidiakon na starosti sotva dvoch farárov. Táto najväčšia časť ohromnej arcidiecézy nečaká kanonickú vizitáciu od hlavného vicearchidiakona, ale bdejúcich duchovných pastierov, ktorí svojou neustálou prítomnosťou privedú zblúdilých späť do spolku katolíckej cirkvi. Keďže je teda nemožné, aby arcibiskup svedomite plnil svoje najdôležitejšie úlohy duchovného pastiera, vždy som zastával názor – hlásil Pázmány pápežovi, – že by sa v ostrihomskej arcidiecéze mali založiť štyri nové biskupstvá, ktoré by zblízka chránili veriacich. Celá táto záležitosť by znamenala malú zmenu v arcibiskupských príjmoch. Arcibiskupský stôl by ledva stratil 5 tisíc zlatých, avšak pripojením niekoľkých príjmov by každý nový biskup zarobil 7-8 tisíc zlatých.

Najprv by bolo potrebné mať biskupa na Spiši, veď tam bol biskup už aj predtým, ale teraz tam pôsobí iba prepošt. Toto prepošstvo by bolo treba zmeniť na biskupstvo, pretože sa tam nachádza aj kapitula. O dvanástich kanonikov je dobre postarané. Tomuto biskupovi by bolo potrebné prepustiť tri úplné a dosť veľké stolice, ktoré sú teraz pod správou arcibiskupa, ako Spiš, Liptov a Orava. Biskup by poberal aj desiatok týchto stolíc. K príjmom biskupa by sa mohli pridať aj výnosy kaplnky Kristovho tela, keďže sa táto kaplnka nachádza v spišskej diecéze.

Pri určení príjmov spišského biskupstva sa ako nový prvok objavuje majetok kaplnky Kristovho tela. Skôr sa o tom nezmienil preto, lebo ešte v roku 1628 bol tento majetok vo svetských rukách. Teraz ho v dokumente pre pápeža ponúka ako základ pre spišské biskupstvo. Pázmány totiž to za 16 zlatých vykúpil majetok zo zálohy a teraz ho mal vo svojich rukách.⁸³

Pázmányov spis pápežovi Urbanovi VIII. sa po návrhu založenia spišského biskupstva prerušuje. Z úvodu je však zrejmé, že navrhuje vytvorenie štyroch nových biskupstiev, musel sa teda pridržiavať myšlienky z úvodu aj pri jeho obsiahlejšom vysvetľovaní. Arcibiskup ani v roku 1632 nepovažoval za neuskutočniteľný svoj plán z roku 1629, veď hľa aj po troch rokoch rozpráva o ňom pápežovi s rovnakým nadšením. Ba dokonca, ako sme videli, ďalej rozvíja svoj plán a snaží sa urobiť ho čo najreálnejším. Ak chcel obohatiť inak dobre dotované spišské biskupstvo majetkom kaplnky Kristovho tela, je pravdepodobné, že aj majetkový základ ostatných biskupstiev sa snažil zabezpečiť takýmito výnosmi. Žiaľ, druhá časť jeho predloženia chýba a tak nevieme zistiť, nakoľko dotiahol Pázmány počas uplynulých troch rokov, možnosť založenia zvyšných troch biskupstiev. O odpovedi Svätého otca nemáme isté správy. V jeho itinerári sa síce nachádzajú dva odkazy na výpisy, ktoré pápež prijal s veľkým súcitom a ľútosťou a sľúbil, že hneď ako to bude možné, urobí všetko pre túto vec. Jedna spáva bola o víťazstve švédskeho kráľa nad vojskom Ligy, ale tá druhá smutná bola možno správa o stave arcibiskupstva.⁸⁴ Pázmányov výpis pápežovi Urbanovi VIII. nebol rázny. Takéto vyhlásenie: vždy som zastával ten názor, že by sa z ostrihomského arcibiskupstva mali vytvoriť štyri nové biskupstvá – necháva otvorenú cestu pre výkonný orgán a nevy-medzuje presne ani Rím, ani Viedeň. Lebo kto má byť vykonávateľom plánu? Svätá stolica sama o sebe nie je schopná, pretože vytvoriť materiálny základ pre biskupstvá by bolo úlohou politickej moci. A táto politická moc poslala Pázmány do Ríma práve preto, aby vyžobral pre cisára peniaze a pomoc. Táto politická moc nemohla v takýchto podmienkach dať ani jedinú zlatku na podporu nových biskupstiev. Aj na to sa vzťahovali pravdepodobne slová Svätého otca, že urobí všetko pre túto vec a že uskutočnenie plánu posunie vpred. Ak vzišli takéto povzbudzujúce slová, tak iba tie dali Pázmányovi zabudnúť na neúspešnú cestu do Ríma.

Po návrate domov oboznámil Pázmány kráľa prostredníctvom memoárov s rokovaniaми v Ríme. Nevieme čo obsahovali tieto štyri memoáre, ktoré predložil Ferdinandovi II. 9. augusta. Možno že v jednom z nich, ako azda aj pri osobnom podaní správy, hlásil kráľovi, že svoj plán o založení štyroch nových biskupstiev oznámil aj pápežovi. Ale ani výpis pre Rím, ani myšlienky, ktoré odznali na porade biskupov neposunuli vec dopredu smerom k uskutočneniu. Pázmány sa o túto vec nesnažil s takou silou a vervou ako v iných prípadoch. Ba vidíme, že sa Pázmányov plán zmenil v období medzi cestou do Ríma a založením univerzity.

Iba desať rokov bolo v živote Pázmány takých, v ktorých sa mohol pokojne pustiť do budovania cirkevnej organizácie svojho arcibiskupstva a celej krajiny. Táto dekáda

⁸³ HANUY: c.d. II. 296-7-11

⁸⁴ MEDNYÁNSZKY, Alajos : Petri Pázmány legatio romana. Pest, 1830, 129.

trvala od roku 1626 do roku 1636. Ako rozčarujúco pôsobil na neho v roku 1626 stav jeho arcibiskupstva, takú radosť mu spôsobovalo, že postupne vykonávané kanonické vizitácie, koncily usporadúvané každé tri roky – i keď pomaly – predsa priniesli určitý výsledok. Jeho dušu rozradostnilo, keď videl, že na územiach ležiacich bližšie k Trnave je duchovno-pastoračné zabezpečenie a duchovný život farárov i veriacich na vzostupe. Vývin bol badateľný aj vo vzdialenejších krajoch od jeho sídla. Ak sa aj vyskytli radostné udalosti, ako pôsobenie misionárov vo Zvolene, činnosť františkánov v Novohrade, v najvýchodnejšej časti ostrihomskej arcidiecézy sa situácia nijak nezlepšila. Pázmány očividne netrápilo a nerozladovalo, že na jeho plán a na ochotu obety neprichádzala odpoveď z príslušných miest. Aj Rím, aj Viedeň mlčali.

Pázmány žijúci v horúčke zakladania, pozval v deň založenia Trnavskej univerzity, t. j. 13. novembra 1635, po ukončení slávnosti, na poradu palatína Mikuláša Eszterházyho, predsedu komory Pavla Pálfiho, kancelára a vesprímskeho biskupa⁸⁵ Juraja Lippayho, aby si vypočuli dôverný oznam spovedníka Ferdinanda II., jezuitského pátra Viliama Lamormaina. Doteraz iba Pázmány a zbor biskupov pripravoval obsiahle plány na uhorskú katolícku reštauráciu, teraz kráľ poslal svojho spovedníka preto, aby pri tejto príležitosti rokovali o spôsoboch pomoci Uhorsku. Prvé slovo patrilo Lamormainovi, ktorý predniesol, že kráľ chce v Košiciach, v Banskej Bystrici a v zadunajsku založiť jezuitské kolégiá a gymnáziá a tak prispieť k obnove katolíckeho života v Uhorsku. Spovedník vyzval zúčastnených porady, aby navrhli, kde a akým spôsobom by sa to dalo previesť.⁸⁶

Po prednesení Lamormainovej reči, sa slova ujal Pázmány. V prvej časti svojho prejavu poďakoval aj v mene prítomných, že v záujme posilnenia katolíckeho života v Uhorsku, má Ferdinand II. v úmysle započatť opatrenia hodné apoštolského kráľa. Porovnal ich s kráľovými opatreniami podobného cieľa, a vyjadril názor, že by sa to bolo pravdepodobne uskutočnilo aj v Uhorsku skôr, keby to vojny a s nimi prichádzajúce nepokoje boli dovolili.

Plány Ferdinanda tlmočené jeho spovedníkom, sa vzťahovali iba na školy a kolégiá. Avšak výrok z jeho prejavu, že kráľovi leží na srdci reštaurácia katolíckeho života v Uhorsku, dal Pázmányovi príležitosť, aby teraz už pred svetskými veľmocmi a kráľovskými úradníkmi prejavil názory v záujme reštaurácie. Po krátkom poďakovaní, začal teda Pázmány hovoriť o svojej obľúbenej myšlienke. Mnohými pádnymi argumentmi dokázal a potvrdil, že by sa katolícke náboženstvo v Uhorsku veľmi rozmohlo, keby sa zo vzdialenejších častí ostrihomskeho arcibiskupstva vytvorili dve nové biskupstvá. Aj prítomní potvrdili pravdivosť ťažkostí, dokazujúcich potrebu dvoch biskupstiev. Z Pázmányových slov a z vymenovaných ťažkostí sa zachovalo iba to, že na dostavenie sa do vzdialenejších častí, je potrebných v zime 24 a v lete 15 dní cesty. Pázmány sa pri odôvodňovaní svojich návrhov zaoberal najprv otázkou, či by v prípade zakladania biskupstiev pripadalo na každé biskupstvo dostatočne veľké územie. Zo svojich starých

⁸⁵ Soproni városi levéltár. Soproni leveleskönyv.: 20.1. O.L. Kamarai levéltár acta Ecclesiastica B 117. fasc. 48.11–12.

⁸⁶ Archivum Rom. S.J. Fondo Gesuitico Collegia Busta No. 255/15/14 O.L. No. 13.

predstav zopakoval pred prítomnými, že územím spišského biskupstva by sa stali územia Spiša, Liptova a Oravy a gemerského biskupstva zas územia gemerskej a Turnianskej stolice. (O území Malohontu nebola reč ani v tomto, ani v predchádzajúcom pláne. Pravdepodobne by však patril k územiu gemerského biskupstva, pretože podľa plánu z roku 1629, by sa stal Novohrad jednou diecézou na západ od Malohontu a ak by patril pod správu Ostrihomu, dalo by sa tam dostať iba cez cudziu diecézu.) Týmto spôsobom, – pokračoval Pázmány v prednáške svojho plánu, – by sa z ostrihomskej arcidiecézy vyčlenilo päť stolíc, ktoré by predstavovali dostatočne veľké územie pre dvoch biskupov. Podľa môjho úsudku – povedal arcibiskup – oddelenie týchto piatich stolíc z územia ostrihomskeho arcibiskupstva, je nielen osožné ale aj dôležité z hľadiska duchovnej pastorácie. Pázmány sa celým svojím úsilím a brilantnosťou reči usiloval o to, aby presvedčil účastníkov porady údajmi o potrebe plánovaných biskupstiev. Kládol veľký dôraz na to, aby presvedčil pátra Lamormaina a s ním aj kráľa. Pázmány sa nesnažil zdôrazniť iba to, že založenie biskupstiev neotrasie arcibiskupskými príjmami, ale dbal aj o to, aby oboznámil poslucháčov s počtom veriacich, ktorí sa dostanú pod správu nových biskupstiev.

Spišský prepoš, ako hlavný spišský vicearchidiakon, už od nepamäti využíval desiatku Spiša, za ktorú vykonával kanonické vizitácie a mal na starosti dozor nad duchovnou pastoráciou veriacich i kňazov. Arcibiskupskú správu na tomto území vykonávali prepošti. Ak sa toto územie osamostatní a stane sa biskupstvom, zbavia sa arcibiskupi iba zodpovednosti svedomia, pretože oravská, liptovská a spišská diecéza znamenala pre príjem arcibiskupstva najviac ak 600 zlatých ročne. Arcibiskupský príjem resp. strata je teda zanedbateľná. Ročný príjem nového biskupa by však predstavovalo 6 000 zlatých. Okrem toho by výnosy kaplnky Kristovho tela predstavovali osobné príjmy biskupa. Majetky tejto kaplnky dal Pázmányovi k dispozícii predseda komory Ladislav Pethe vo svojom závete. Ročný výnos týchto majetkov predstavoval 4 000 zlatých, ale podľa poslednej vôle Ladislava Petheho mal Pázmány použiť tieto peniaze na výchovu uhorskej mládeže. Takáto podmienka v závete by sa mohla uskutočniť iba vtedy, ak by to odobril kráľ. Ak by kráľ nesúhlasil s touto podmienkou, muselo by sa pričleniť k arcibiskupstvu so súhlasom Svätej stolice a zaviazat' biskupa, aby vychovával uhorskú mládež podľa vôle závetcu. Mimochodom, majetok predstavujúci 4 000 zlatých priniesol taký malý zisk iba preto, lebo bol vzdialený od jeho používateľa. V prípade, ak by majetky dostal niekto žijúci blízko nich, a svojím dozorom a riadením by ich výnosy vedel zvýšiť, iste by mu priniesli viac ako 5 000 zlatých. K týmto príjmom treba ešte pripočítat' aj desiatok vyberaný na Liptove a Orave, ktorý predstavuje aj pri súčasných podmienkach vyberania 60 zlatých. Ale ak sa majiteľ desiatku nachádza v susedstve, mohli by sa zvýšiť trojnásobne, ba i štvornásobne. Ak spočítame možné príjmy spišského biskupa, vidíme, že by presiahli aj 17 000 zlatých ročne, kým straty arcibiskupstva by neboli väčšie ako 600 zlatých.

Aj pri zdôvodnení založenia gemerského biskupstva použil Pázmány rovnakú metódu ako pri spišskom. Najprv načrtol územnú rozlohu nového biskupstva. V plánoch z roku 1629 a 1635 sa nenachádza žiadna zmena v týchto údajoch. Aj vtedy, tak ako i teraz, by sa územie biskupstva rozprestieralo na území dvoch stolíc: Gemera a Turne.

Je síce pravda, že tieto dve stolice nevytvárajú geografickú jednotu a nemajú zemepisne určené stredisko, pretože územie v smere sever – juh pretínajú údolia a veľmi ju spestrujú vysoké pahorkatiny, ale veľkosť stolíc, ich územná rozloha a počet veriacich, robia založenie nového biskupstva potrebnou. Pázmány z dôvodu územného vymedzenia trval na pláne z roku 1629.

Po územnom vymedzení nového biskupstva a po odrazení prípadných protichodných názorov prichádzajúcich z rôznych smerov, prešiel Pázmány na vymenovávanie majetkových zdrojov nevyhnutných na založenie biskupstva. Desiatok z Gemera a Turne ďaleko prevyšuje ten z Oravy a Liptova. Ale ak sa biskup bude nachádzať priamo na mieste a desiatok sa nedá sa do prenájmu komore, zvýši sa jeho hodnota na viac ako 4 000 zlatých. Spomedzi arcibiskupských majetkov má už menšiu hodnotu Rožňava a dve dediny vedľa nej. Jej ročný výnos ocenil arcibiskup iba na 500 zlatých. Sajópüspöki a Vlkyňa sa iba teraz vrátili do vlastníctva arcibiskupa a ročne vynášali iba 200 toliarov.

Pázmány pri spočítavaní biskupských výnosov gemerského biskupstva nepreháňal, pretože počítal s výnosom 9 000 zlatých, teda skôr zaokrúhľoval nadol ako nahor. Strata arcibiskupstva by v oboch stolicách predstavovala 2 300 zlatých. Kým pri spišskom biskupstve predstavuje príjem 17 000 zlatých a strata arcibiskupských príjmov je 600 zlatých, tak by výnosy gemerského biskupstva činili iba 9 000 zlatých a arcibiskup by prišiel o 2300 zlatých.

Pázmány chcel vyriešiť otázku kapituly tak, že počet rádových kanonikov v Jasovskej kapitule by sa mohol ľahko upraviť na šesť.

Kráľovský vyslanec Viliam Lamormain a správcovia krajiny si vypočuli zdĺhavý, ale dôsledne vyličený Pázmányov plán a videli, že arcibiskup horliaci pre obnovu katolíckeho náboženstva, nepozná nemožné a neexistujú pre neho žiadne obete, ktoré by neprinesol. Lamormain obdržal Pázmányov plán aj v písomnej forme a sľúbil, že o schôdzi podá kráľovi presnú správu. Keď kráľov spovedník opustil Trnavu, vzal si so sebou aj plán založenia dvoch nových biskupstiev, t. j. pilierov katolíckej cirkvi, ktorá sa mala oživiť.

Pázmányove plány cirkevnej organizácie vo víre udalostí

Činnosť uhorského vodcu katolíckej reštaurácie sa začala nasledovaním takých osobností, ktoré mu boli vzorom, nešlo však o púhe napodobňovanie: určujúcu úlohu mali vždy jeho vlastné myšlienky. Pázmány sa so svojimi vzormi stretol ešte počas pobytu v Gazi. Tu sa zoznámil s biskupom Martinom Brennerom so Seckau a s levantským biskupom Jurajom Stobaeusom. Boli poradcami Ferdinanda II. v čase, keď bol ešte arcikniežat'om; zaslúžili sa o katolícku reštauráciu v rámci Rakúska. Pázmány musel v sebe zosúladiť zmýšľanie oboch svojich vzorov, ak chcel dosiahnuť v Uhorsku výsledky. Brenner sa o katolícku reštauráciu pričiňoval prostriedkami ducha a mysle. A Stobaeus sa zas snažil ráznou a dôslednou organizačnou ochotou napraviť katolícky život v Rakúsku. Pázmányova pamätná listina z roku 1628, ktorú adresoval Ferdinandovi II. vo veci uhorskej katolíckej reštaurácie, niesla v sebe charakteristické znaky Stobaeusovho spisu s podobným úmyslom.⁸⁷ Od Brennera a Stobaeusa sa naučil používať

⁸⁷ Sík, S. : c.d. 42.

tie myšlienkové, politické a hospodárske prostriedky, ktoré boli potrebné aj v službách uhorskej katolíckej reštaurácie. Aj napriek akejkol'vek podobnosti, najbezprostrednejší počiatok v rozdelení svojej arcidiecézy čerpal z uznesení tridentského koncilu a z podobného prípadu v Belgicku. Nebolo to nič nezvyčajné, že Pázmány sledoval zahraničné cirkevné pomery i vývoj a tak sa hneď v časoch tridentského koncilu stretol s cirkevno-organizačnou prácou španielskeho kráľa Filipa II. v Belgicku. Keď v roku 1629 prvýkrát predniesol pred biskupmi svoj plán na rozdelenia arcibiskupstva, nazval Filipa II. – za jeho dokončenú cirkevnú organizáciu – najmúdrejším panovníkom svojej doby. Podobne k belgickej cirkevnej organizácii si predstavoval aj cirkevnú organizáciu v Uhorsku. Aj tu, podobne ako tam, riadili a učili katolíckych veriacich v územne rozsiahlych diecézach. Nato v Belgicku „*ex sententia summi Pontificis*” Filip II. rozdelil tieto územne veľké diecézy na viacero častí, aby mali biskupi na starosti iba menšie stádo ovečiek. A ak bolo materiálne zabezpečenie vznikajúceho biskupstva slabé, aby ho učinil životaschopným,⁸⁸ podporoval ho aj zo svojho. Tento belgický príklad, ako možnosť uskutočniť uznesenie tridentského koncilu, sa vznášal pred očami Pázmány, keď chcel zrealizovať Draskovichove tridentské predstavy a pustil sa do rozdelenia svojej veľkej arcidiecézy. Ibaže nepočítal s tým, že medzi tým uplynulo 70 rokov a pomery v Belgicku v roku 1560 boli iné, ako v Uhorsku v roku 1630.

V Belgicku sa Filip II. s náboženskou horlivosťou svojich španielskych predkov – a s tým istým vedomím panovníckeho poslania, ktorý charakterizoval jeho otca – snažil obnoviť konfesijnú jednotu Európy pod pápežovým cirkevným a pod vlastným svetským vedením. Na základe nariadenia pápeža Pavla IV. rozdelil pôvodné štyri biskupstvá na tri arcibiskupstvá a štrnásť biskupstiev.⁸⁹ Aj v Belgicku urobila prvý krok Svätá stolica. A aj Pázmány v prípade rozdelenia svojho územne veľkého arcibiskupstva očakával prvý krok z Ríma. Preto predložil túto otázku pred svojich biskupov v roku 1629, preto si vzal tento prípad aj do Ríma v roku 1632, lebo cítil a vedel, že každé takéto počínanie musí vyjsť zo strany cirkvi. Od roku 1629 to boli vždy duchovní, ktorí plánovali a rokovali o možnosti rozdelenia Ostrihomskej arcidiecézy. Pázmány dúfal, že sa mu podarí presvedčiť pápeža Urbana VIII. a potom Ferdinand II. podľa predstáv Svätého otca vykonať rozdelenie územia ostrihomskeho arcibiskupstva. Keď však videl, že táto cesta nevedie k cieľu a že nemôže uskutočniť svoj plán, obrátil sa v roku 1635 na kráľa. To sa stalo vtedy, keď pred kráľovým spovedníkom Lamornainom a pred svetskými veľmožmi zúčastnenými na slávnosti založenia trnavskej univerzity predniesol, obraňoval a dokazoval plán a potrebu rozdelenia ostrihomskej arcidiecézy. V podstate sa iba vtedy obrátil so svojou myšlienkou na kráľa, pretože vo svojom sprievodnom liste písal Ferdinandovi II., že „nad čím som často premýšľal pred Bohom, to teraz s pokorou predkladám”. V celom návrhu nie je žiadna zmienka o predchádzajúcich plánoch a o rokovaníach s cirkevnými predstaviteľmi. Pázmány sa neodvolával na to, že v tomto prípade už bol predkladateľom žiadosti. O niečom takom sa tam nenachádza ani zmienka.

⁸⁸ HANUY: c.d. II. 116.

⁸⁹ RITTER, Moritz: Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation und des dreissigjährigen Krieges. Stuttgart, 1889, I. 334.

Zdá sa, že každá okolnosť iba potvrdzuje predpoklad, že sa so svojim veľkým plánom obrátil na panovníka prvýkrát a že všetko, čo doteraz urobil a čo sa udialo v tomto prípade, podrobil zvažovaniu pred Bohom. Toto zvažovanie nebolo vždy vnútornou záležitosťou Pázmány, veď rokoval o ňom aj so svojimi biskupmi, aj s Rímom. A predsa je zaujímavé, že v rámci rozsiahlej Pázmányovej korešpondencie nemožno objaviť ani jediný list, ktorý by mohol byť považovaný za odpoveď či už od biskupov z Ríma, alebo po roku 1635 z Viedne.

Ani jeho zachované návrhy nemajú pri vytýčení cieľa pevný názor a smer. Je jedno, či sa dívame na jeho listy cirkevného alebo svetského charakteru, v oboch chýba pevnosť a sila Pázmányovej rozhodnej osobnosti. To je ešte možno pochopiteľné, že pri prvom oznámení v roku 1629, nepredstrel Pázmány odvážne náčrty svojich riešení, ale uspokojil sa s belgickým príkladom. Je však už o to menej pochopiteľné, že aj v predložení adresovanom pápežovi stojí iba toto: *novi episcopatus erigi deberent* – bolo by žiadatel'né založenie nových biskupstiev. Hoci je zrejmé, že prvý krok na založenie biskupstiev očakával Pázmány od Ríma. Podobne písal aj v predložení adresovanom Ferdinandovi II. v roku 1635: nie je iba osožné ale i potrebné, aby sa na území ostrihomského arcibiskupstva založili dve nové biskupstvá. Ani tu nie je rozhodná výzva, aby jeho veličenstvo založilo, alebo niečo podobné.

Z tohto všetkého jasne vidieť, že založenie biskupstiev a ich územné vymedzenie, očakával Pázmány od Ríma. Pravdepodobne potvrdzuje to aj fakt, že vo svojich memoárových spisoch z roku 1635 opísal aj územie spravované panovníkom, akoby chcel naznačiť do akej miery zasahuje v tejto veci moc kráľa. Pázmány chcel naveky ponechať právo arcibiskupovi, aby prezentoval kráľovi takých jedincov, ktorých považuje vhodných na biskupskú hodnosť a kráľovým právom by bola voľba biskupov a ich predstavenie Svätej stolici.

Každému skúmovému oku sa môže zdať tento stav – „ani ryba, ani rak“ – zvláštny. Rozprávajú o ňom, rokujú o ňom, hádajú s kvôli nemu, odznievajú rôzne návrhy, ale nikto nič pre to nerobí, ba čo viac, aj najvyšší hybateľ koná tak, akoby nechcel nič vykonať. Bolo by dobré, keby to už bolo hotové, ale každý očakáva od druhého počiatočný krok, resp. Viedeň sa teší, že sa Rím nevyjadruje, ale tak, že očakáva vyjadrenie a Rím sa teší, že sa nevyjadruje Viedeň, ale tak, aby sa ani nevyjadrila. Zatiaľ sa Pázmány bezmocne díva aj smerom k Rímu, aj smerom k Viedni. Kvôli čomu je táto neistota, táto nemohúcnosť?

Nazdávam sa, že nie sme ďaleko od pravdy, ak vidíme všetky natáhovačky okolo tejto otázky v spletnosti veľmožských patronátskych práv a apoštolskej hodnosti uhorských kráľov. Ferdinand II., ešte viac však jeho syn Ferdinand III., by bol rád disponoval plným patronátskym právom. Prejavilo sa to hlavne vtedy, keď neskorší Ferdinand III. ešte ako mladší kráľ, opätovne načrtnul v lete 1626 otázku používania titulu „apoštolského kráľa“. Mladší kráľ si vyžiadal najprv Pázmányov názor. Pázmány prijal princovu žiadosť ľahostajne a vlašne. Vyhovárал sa, že sa nemôže dostať k dôležitým listinám, pretože zhoreli. O najdôležitejšej otázke, o otázke apoštolského titulu mlčal a o právoplatnosti obnovenia a o znovu získaní sa nezmiene ani slovom. Pázmány videl a vedel, že by s prípadom nemohli uspieť v Ríme a práve preto nechcel

vzbudzovať klamlivé nádeje vo svojom budúcom panovníkovi. Aj nunciovia oslovení v tejto veci, podali vyhýbavú odpoveď. Pápež – odpovedal nuncius – stojí zoči-voči stáročnej praxe a predtým, ako by súhlasil s takouto inováciou, je nútený vážne si vec premyslieť.⁹⁰ Nuncius sa zachoval šikovne, keď odhovoril mladého kráľa, aby úradne požiadal o používanie titulu, pretože Rím znášal ťažko aj to, že kráľ volil jeho biskupov. A cestou nunciov sa ponáhľal dať Ferdinandovi II. na vedomie, aby biskupov, ktorých on ako kráľ zvolí, dovtedy netituloval, nedovolil im zaujať svoje miesta v uhorskom sneme a nepovažoval ich za biskupov, dokým nezískajú apoštolské potvrdenie v Ríme.⁹¹ Ak tak žiarlivo bdel nad právami otca, je pochopiteľné, že nechcel ďalej zájsť v daných právach a výhodách ani pri následníkovi. Keďže sa pozornosť mladého kráľa uprela iným smerom, zanechal na čas svoju obľúbenú myšlienku, ale v roku 1629 ju opäť vytiahol. Urgovaním však dosiahol pravý opak, pretože Rím mlčal teraz ešte viac a ak aj niečo podnikol, stalo sa to v záujme odkladu. Medzi odkladnými pokynmi Svätej stolice bol pre nuncia aj príkaz, aby dal mladému kráľovi na vedomie: prijatie takéhoto titulu by pozdvihol lesk kráľovskej vznešenosti iba vtedy, ak by na to zadala príčinu mimoriadna udalosť.

V období trvania sporu okolo otázky titulu sa v Pázmányovi stále reálnejšie formoval aj plán založenia nových biskupstiev. Keď sa na jednej strane snažil Rím zažehnať otázku titulu tým, že neexistuje mimoriadna udalosť, predostrie Pázmány vo večnom meste svoj plán a zdá sa, že ponúka príležitosť na to, aby v prípade uskutočnenia mala z toho Viedeň zisk. Ak by bol Ferdinand II. konal podobne ako v tých časoch Filip II., tak by založenie diecéz a ich materiálne zabezpečenie, boli dostatočné príčiny na vyžiadanie si titulu apoštolského kráľa. Rím teda odkladal vecné prerokovanie žiadosti a nepodal Viedni návrh, na základe Pázmányových plánov, na založenie nových biskupstiev. Svätá stolica nemohla sama vyriešiť otázku založenia nových biskupstiev, pretože tie by mohli fungovať naozaj len vtedy, ak by im kráľ zabezpečil dotácie. Zdá sa, že sa Rím nechcel dať vtiahnuť do žiadneho zväčšenia právomocí, radšej sa vzdal výnosnej príležitosti duchovno-pastoračnej činnosti, teda založenia menších biskupstiev.

Ak by aj bola Svätá stolica samostatne vyriešila otázku založenia biskupstiev, Pázmány by vo Viedni sotva dosiahol, aby do nových biskupstiev vzniknutých len na základe rímskych nariadení, vymenoval kráľ ním navrhnutých biskupov. Viedeň by sa nebola uspokojila s takýmto obmedzeným právom. Keďže Pázmány bránil patrónske práva svojho kráľa, či už sa v jeho titule nachádzali alebo nie, ocitol sa medzi dvomi mlynskými kameňmi. Plány na obnovu katolíckeho života Ferdinanda II. nazval apoštolským skutkom, ale vedel a cítil, že rozdelenie i zakladanie diecéz, ako aj vymedzenie ich nových hraníc je právom Svätej stolice. Za takýchto podmienok je teda pochopiteľné, že plán nepokročil na ceste k uskutočneniu.

Zakladanie diecéz, zvlášť ak je reč o rozdelení pôvodnej veľkej diecézy na menšie celky, sa zo strany Ríma vždy vyriešilo priaznivo. Praktický príklad predviedli pápeži vo svojom štáte, kde sa nachádzajú diecézy s takým malým počtom duší, ako nikde inde na

⁹⁰ FRAKNÓI: Pázmány Péter és kora II. 292.

⁹¹ FRAKNÓI: Magyarország... III. 326.

svete. Pázmány rozdelenie svojej veľkej diecézy podporoval práve tými príčinami, ktoré si Rím vždy vypočul. Svätá stolica teda vždy podporovala rozdelenie územne veľkých diecéz, lež toto rozdelenie zaviazalo právnymi formami a prísne trvalo na ich dodržaní.

Zakladanie a rozdeľovanie diecéz sa v priebehu storočí realizovalo v rámci rôznych foriem. V prvých storočiach patrilo vytvorenie právnych foriem do kompetencie apoštolov a ich potomkov. Biskupstvá založené apoštolmi alebo ich potomkami sa pomaly povýšili na arcibiskupstvá a sami zakladali biskupstvá.⁹² K významnej zmene v zakladaní nových biskupstiev došlo vtedy, keď pápež Gregor III. dovolil svätému Bonifácovi, ak to uzná za vhodné, založiť v nemeckej provincii nové biskupstvá. Ale toto privilégium dostal iba Bonifác, ako poverenec Svätej stolice. Po viac ako 350 rokoch od čias Gregora III. (1088–1099), vyjadril túto zvláštnu situáciu pápež Urban II., ktorý dal remešskému arcibiskupovi Rajnaldovi, ktorý chcel žiť s Bonifácovým povolením, jasne najavo, že iba Svätej stolici patrí výsostné právo na spájanie a rozdeľovanie už existujúcich biskupstiev a na zakladanie nových. Zvláštna situáciu Arpádovského rodu vysvetľuje cirkevno-organizačnú činnosť svätého Štefana a svätého Ladislava. Veď svätý Štefan založenie päťkostolského biskupstva (1009) učinil “so súhlasom apoštolského pána” a pécsváradskému opátstvu daroval cirkevný desiatok “so súhlasom a upevnením apoštolskej hodnosti”. Ten istý Urban II., ktorý obraňuje práva apoštolskej Svätej stolice voči Rajnaldovi, vyhlási aj kráľovi Kolomanovi, že “tú poctu a dôstojnosť, ktorú si Svätý Štefan, ako je všeobecne známe, vyslúžil od apoštolskej Svätej stolice, ak si želáš, získaš ju”. Teda aj tu si rovnako bráni svoje práva ako pri rheimskom arcibiskupovi.⁹³ Ešte jasnejšia je situácia, týkajúca sa foriem cirkevnej organizácie v dobe kráľa Ľudovíta Veľkého. On aj kráľovná matka žiadali pápeža Klimenta VI., aby povýšil spišské prepošstvo na biskupstvo. Žiadosti sa síce nevyhovelo, ale dáva nám jasne najavo spôsob, ako sa do tej doby sformovala metóda zakladania nových diecéz. Kráľ teda musel požiadať pápeža, aby založil nové biskupstvo. Toto zaužívané právo, pokiaľ sa len dalo, si v tejto dobe naďalej žiadali pápeži aj cirkevné právo. Keď sa ale v Európe začal rozmáhať panovnícky absolutizmus, nebolo takého štátu, v ktorom by pápež nebol musel viesť boj proti prechmatom panovníkov a za zachovanie starých právomocí. Rovnaké to bolo i v Uhorsku, kde v časoch Ferdinanda II. sa jeho syn snažil žiadať o rozšírenie kráľovského titulu o titul apoštolského kráľa. Jeho záujem nevyviedol iba z túžby po titule, ale spolu s ním by bol rád získal späť a naďalej si aj udržať tie privilégiá, ktoré získali pre kráľovský trón cnosti jeho predkov. Keď sa mladý kráľ informoval, bola Pázmányova odpoveď taká stručná preto, lebo pre neho nebol dôležitý titul, lež činy. A bol si vedomý aj toho, že vlastnenie titulu môže mladého kráľa primäť k absolutistickým činom voči cirkevným záujmom. Pázmány nechcel kráľovské patrónske práva zväčšiť do takej miery, aby to malo negatívny vplyv na katolícku reštauráciu. Aj bez titulu disponovali králi určitým právom rozhodujúcim o cirkevných výnosoch, o vymenovániach, o obsadzovaní postov a vykonané bene-

⁹² MESZLÉNYI: c.d. 40. E. Huszár: *Visitatio Liminum Bp.*

⁹³ FRAKNÓI: *Magyarország...* I. 30.

fičné obsadzovania narobili už aj doteraz dosť zmätku vo vzájomnom vzťahu Ríma a Viedne. Vymenovaní beneficiári totižto ani nepočkali na pápežove potvrdenie a zaujali svoje beneficium, využívali ho a spravovali. V hociakej podobe by sa boli Pázmányove plány uskutočnili, boli by vyhrotili stav zmierenia vytvorený okolo apoštolských výsad a titulu. A boli by rozhodli, či chce Viedeň patrónske práva rozšíriť aj na zakladanie biskupstiev alebo nie.⁹⁴

Pázmány si bol vedomý toho, že otázku položil v háklivom období a za nepriaznivých okolností, ale nemal inú možnosť. Najprv to nebolo aktuálne kvôli politickým okolnostiam a keď by už bolo, vtedy obom stranám zviazali ruky zahranično-politické a cirkevno-politické činitele. Každý krok Pázmány a riadila bezpodmienečná úcta k Svätej stolici. Fakt, že najprv sa so svojim plánom obrátil na Rím dokazuje, že odtiaľ očakával prvý krok. Obsadenie vzniknutých biskupských stolíc však očakával už od Viedne. Základy by bol zložil Rím, ale výstavba by už bola prácou Viedne. Pázmányove kroky sa vo veci nových biskupstiev – aj keď sa na neho neodvolal – podobali skutkom svätého Anzelma, canterburyského arcibiskupa. On prosil o založenie nových biskupstiev v Anglicku pápeža Paschala II., Pázmány zas Urbana VIII. Ibaže Anzelm žil na prelome 10.-11. storočia, v strede boja o investitúru, v období vzostupu cirkevnej moci a Pázmány vystúpil so svojou požiadavkou v 17. storočí, keď začína stúpať panovnícky absolutizmus a cirkevná moc slabne. Požiadavka svätého Anzelma významným krokom posunula vpred posilnenie cirkevnej moci. Kým podobná požiadavka Pázmány, by mohla byť významným krokom vzad. Svätý Anzelm žiadal niečo také, čo sa stalo cestou budúcnosti, Pázmány zas niečo také, čo je skôr cestou minulosti. Aké dlhé obdobie oddeľuje Svätého Anzelma od Pázmány, presne taký veľký je rozdiel medzi uskutočnením plánov oboch arcibiskupov. Podľa cirkevných právnych predpisov mal Pázmány požiadať Ferdinanda II., aby on žiadal a naliehal na Urbana VIII. s rozdelením ostrihomskej arcidiecézy a založením nových biskupstiev. Úradnou cestou by bola bývala požiadavka predložená od Pázmány Ferdinandovi II. a od Ferdinanda II. k Urbanovi VIII. Okolnosť, že Pázmány nepostupoval takto, potvrdzuje to, že takáto požiadavka nikdy neopustila viedenský dvor smerom k Rímu. Ved' Viedeň sa už kvôli takýmto veciam neponižuje. A nie je ďaleko doba – 1648 – keď Inocent X. bol nútený vydať proti panovníkom bulu s názvom *Zelus Domus Dei*, pretože panovníci, medzi nimi aj nemecko-rímsky cisári, si nenechali hovoriť do náboženských vecí krajiny a svojvoľne rušili diecézne hranice, ako sa to jednotlivým ministrom páčilo.

Ak aj na dvore vedeli o Pázmányových plánoch, a museli vedieť o texte uverejnenom tlačou, ktorý nasledoval po uzneseniach koncilu z roku 1629 – z materiálneho hľadiska ich považovali za neuskutočniteľné. Nie preto, žeby sa im zdali očakávané výnosy z biskupstiev nízke, lež preto, že by založenie nových biskupstiev poškodilo štátne hospodárenie. Nie nadarmo spomínal Pázmány na koncile v roku 1629 Filipa II., ako štedrého plátača materiálnych nedostatkov belgického biskupstva a podobný čin

⁹⁴ TAMŽE 47,1. Hovorí, že na vytvorenie biskupstiev nebolo možné ani pomyslieť kvôli neustálym vojnám a povstaniam. Vidíme, že Pázmány o veci nielen uvažoval, ale snažil sa svoj plán aj realizovať. Nanajvýš Viedeň nepovažovala čas za vhodný.

očakával aj od Ferdinanda II. Ba čo viac, vo svojich výpisoch vymedzil pri jednotlivých biskupstvách aj priamu štátnu podporu, keď si želal, aby sa štát vzdal prenájmu desiatku. Pri navrhovanom spišskom biskupstve nebola komora zainteresovaná, pretože jej desiatok si štátna pokladnica nikdy neprenajímala. O to viac bola komora zainteresovaná na ďalších biskupstvách. Desiatok Gemera a Turne si komora prenajímala. Ak by tento desiatok poberal sám gemerský biskup, prišla by pokladnica o výnos, ktorý pre ňu predstavuje prenájom desiatku dvoch stolíc. Gemerský arcibiskupský majetok: Sajópüspöki, Vlkyňa dodával stravu na obranu putnockého hradu. Ak bude treba vrátiť arcibiskupovi aj to – ako to nakoniec aj bolo – opäť sa zväčší záťaž komory. Pritom je všeobecne známe, že hoci by bol v tom období osov komory aj raz taký veľký, i tak by to bolo málo. Aj keď bol Jasov v súkromných rukách, po smrti používateľa ju hoci iba na krátku dobu používala komora. V rokoch 1636 až 1646 vskutku spravovala výnosy jasovského prepošstva spišská komora. Komora by po tomto ani nemohla podporovať Pázmányové plány, pretože nebola schopná ponechať si prenájom ziskového desiatku a nechcela znížiť svoje príjmy.

Rím nechcel urobiť ústupky svetskej moci v spore rozpútanom okolo patrónskeho práva a preto vec odkladal. Materiálna zainteresovanosť kráľovskej komory spôsobila v druhom rade uviaznutie Pázmányových plánov. Objavila sa ešte aj tretia príčina, ktorá zohrala rolu v tom, aby sa v tomto období nemohlo nič z plánu zrealizovať.

Ani medzi hybnými pákami jezuitského pátra Viliama Lamormaiia nenachádzame sympatie s Pázmányovými plánmi. To nie je osobný názor kráľovho spovedníka, ale názor jeho rádu. Pázmány totiž chcel pri realizovaní svojich plánov ako prostriedok využiť aj Turčianske prepošstvo, ktoré síce právne patrilo do jeho vlastníctva, ale prakticky prislúchala Spoločnosti Ježišovej. Pázmány dostal Turčianske prepošstvo v roku 1616 s tým záväzkom, že z čistého zisku výnosov prepošstva zaplatí jezuitskému kolégiu v Trnave prvý rok 2 000 zlatých a po ďalšie roky 3 000 zlatých ročne. A hneď ako to povolia zákony krajiny, aby jezuiti vlastnili nehnuteľnosť, prepustí im samotný majetok.⁹⁵ Zjavne sa teda čudovali, keď si v prílohe uznesení koncilu z roku 1629 prečítali, že Pázmány chce výnosy turčianskeho prepošstva využiť ako materiálny základ pre nové Turčianske biskupstvo. A keby sa i bol tento plán uskutočnil, oni resp. kolégium by prišlo o 3 000 zlatých ročne. Ak by však bol dostal nový biskup turčianske výnosy s tou podmienkou, aby i naďalej zabezpečil ročnú dotáciu trnavskému kolégiu, je otázne, čo by mu potom zostalo. Ak aj jezuiti neboli otvorene proti založeniu nových biskupstiev, nepáčilo sa im, že majetok, ktorý dostali na podporu svojho rádu, tvoril teraz v Pázmányovom pláne základ nových biskupstiev. Keď sa Pázmányov plán aj s turčianskym prepošstvom stal všeobecne známym, presvedčil Dobronoki, – ktorý sa stal rektorom trnavského kolégia v roku 1630 – Pázmány, aby majetky turčianskeho prepošstva daroval trnavskému kolégiu a namiesto zvolenského biskupstva vytvoril misionársku kolóniu so sídlom v Turci. K tomu aj došlo. Turčianske prepošstvo sa stalo majetkom trnavského kolégia a do Turca prišli začiatkom roku 1636 dvaja jezuiti, dvaja učители a jeden fráter.⁹⁶ Len čo sa teda Pázmányov plán

⁹⁵ MILLER, J. Ferdinánd: Epistole Petri Pázmány I. 10.

⁹⁶ FRANKÓI: Pázmány Péter és kora II. 171.

zrodil, hneď mu rôznorodé predstavy iných hádzali do cesty polená. Keďže právo bolo na strane jezuitov, muselo sa upustiť od plánu na založenie zvolenského biskupstva. Ciele a prostriedky jezuitov sa nie vždy zhodovali s Pázmányovými plánmi. Oni chceli katolícku reštauráciu vykonať vybudovaním systému školstva a kolégií, Pázmány zas zrealizovaním biskupských stredísk. Odlišné predstavy sa nie v každom prípade páčili ani vodcom, ani vedeným. Ten istý páter Lamornai, ktorý sa ako sprostredkovateľ zúčastnil na schôdzi v roku 1635 a urgovoval založenie škôl a kolégií, poslúžil aj neskôr svojou mnohostrannou činnosťou záujmom svojho rádu. Zistil však aj to, že Maďari nie vždy dokážu dosiahnuť cieľ vytýčený rádom, pretože 5. mája 1640 napísal v súvislosti so založením šoproňského kolégia rakúskemu provinciálovi: mali nos oderunt et boni non amant nos, praeter paucos.⁹⁷ Ani plán Novohradského biskupstva nevydržal niekoľkoročné myšlienkové preteky, a tak sa ho Pázmány musel vzdať. Územím plánovaného biskupstva by bola iba Novohradská stolica. Lenže Pázmány medzi farnosťami ostrihomskej arcidiecézy patriace k novohradskému hlavnému vicearchidiakonátu, naplánoval aj mnoho farností vacovskej diecézy, teda nebral do úvahy, že Malý Novohrad patrí k vacovskej diecéze. Na túto skutočnosť upozornil arcibiskupa iba hlavnému vicearchidiakon Apáthy, pri príležitosti kanonickej vizitácie v roku 1634. On hlásil Pázmányovi, že vacovský biskup poveril dozieraním na farnosť Malého Novohradu svojho vikára a novohradského farára Mateja Hanulu. Nadarmo teda písal hlavný vicearchidiakon Apáthy farárom Malého Novohradu, tí sa u neho v Szécsényi neobjavili, no tí čo prišli, vraceli, že ešte nikdy nepočuli o tom, aby mal jeden farár dvoch hlavných vicearchidiakonov. Preto ich Apáthy zbavil vyšetrovania a predložil prípad na prešetrenie arcibiskupovi.⁹⁸

Okrem týchto záležitostí bránilo založeniu Novohradského biskupstva, aj niečo iné. V období keď Pázmány pripravoval plán, sa najviac zdvihol počet slobodných pôrt, ktorých počet ubiehajúcimi rokmi pomaly klesal.

Novohrad:	rok 1626	rok 1635
slobodné porty	157 3/4	87 1/4
podmanené porty	58 1/2	160 1/4

V Novohrade sa teda v čase založenia Trnavskej univerzity zdvihol počet Turkami podmanených pôrt skoro trojnásobne oproti počtu pred desiatimi rokmi. Oproti tomu územie ďalších dvoch stolíc gemerskej a spišskej nachádzajúcich sa v pláne, sa takmer nezmenilo. Na Spiši nebola podmanená porta, v Turni a na Gemeri zas bola zmena počas desiatich rokov sotva badateľná.

	rok 1626		rok 1635	
	Turna	Gemer	Turna	Gemer
slobodné porty	45 1/4	136 3/4	32 1/4	141 1/4
podmanené porty	23 3/4	97	24 1/4	94 1/4

⁹⁷ O.L. Acta Jesutica B 138. fasc. 82.

⁹⁸ Esztergom Prim. Levéltár Arch. Vet 2124/12.

Pázmány musel uznať, že z územia predpokladaného Novohradského biskupstva, zostáva pod vládou Ferdinanda II. stále menej a menej a tým sa stále zmenšuje oblasť, ktorú by mohol spravovať novohradský biskup. Aj toto bolo jednou z príčin, aby sa na plán Novohradského biskupstva zabudlo. Možno sa spolu so zvolenským niekde pominul. Ako sa tam osud turčianskeho prepošstva premietol do plánu, tak sa to stalo tu so šahanským prepoštvom. Ani ten by nemohol poslúžiť Pázmányovým plánom, lebo to bol premonštrátsky majetok. Materiálny základ nového biskupstva by tvorili drégelyské majetky arcibiskupa.⁹⁹

Keď sa v roku 1625 uvoľnilo šahanské prepošstvo, daroval ho kráľ na tri roky Záhrebskej kapitule, aby využívajúc jeho výnosy, mohla pokračovať vo výstavbe záhrebskej katedrály. Pázmány protestoval proti tejto donácii a želal si, aby sa prepošstvo bez akýchkoľvek podmienok dostalo do rúk cirkvi. Vyžadoval si to aj duch cirkevných a svetských zákonov. Ferdinand II. ustúpil protestom arcibiskupa, odvolal donáciu záhrebskej kapitule a daroval majetky prepošstva záhrebskému biskupovi Petrovi Domitrovicsovi. V roku 1628 zomrel biskup Domitrovics a šahanské prepošstvo bolo opäť bez majiteľa. Na konferencii usporiadanej na jar roku 1628 sa rozhodlo, že si vyžadujú od kráľa šahanské prepošstvo na zabezpečenie tej osoby, ktorá bude vyslancom uhorskej katolíckej cirkvi v Ríme.¹⁰⁰ Po smrti Domitrovicsa teda nedostal Pázmányov plán rozhodujúcu podobu, ináč by nebol súhlasil so spomenutým rozhodnutím konferencie hlavných duchovných. A možno videl, že plán duchovných je neuskutočniteľný, preto ešte v lete roku 1628 žiadal od Ferdinanda II., aby daroval šahanské prepošstvo vikárovi Imrichovi Lósymu. 28. júna 1628 dostal šahanské prepošstvo ostrihomský vikár Imrich Lósy. Keď teda Pázmány už v myšlienkach spájal šahanský majetok s Novohradským biskupstvom, bol majetok v rukách vymenovaného, ale nevysväteného veľkovaradínskeho biskupa, generálneho vikára. Možno myslel na to, že Lósy by rád vymenil neprístupné veľkovaradínske biskupstvo bez možnosti jeho obsadenia, za blízke a prijateľné novohradské biskupstvo. Ak ešte Pázmány nemal zvolených kandidátov do plánovaných biskupstiev, je zrejmé, že ak by na to prišiel rad, zvolil by si ich spomedzi svojich spolupracovníkov. Zdá sa, že sa Pázmány snažil o to, aby majetky šahanského prepošstva vlastnil ten, kto je spomedzi členov kapituly jeho najpriamejším spolupracovníkom a najsúcejšou osobou pre biskupstvo. Lósy sa ako vysvätený veľkovaradínsky biskup dostal na jágerský biskupský stolec v roku 1635. Uvoľnené šahanské prepošstvo po odchode biskupa Lósyho získal Pázmány pre Mikuláša Böjteho. Aj on by bol súcim na novohradský biskupský stolec, ak by to bol vývin udalostí povolil. Ale nestalo sa tak. Do roku 1635 Pázmány upustil od plánu založiť Zvolenskú a Novohradskú župu. Nevieme zistiť konečné príčiny preformovania štvorplánu, ale možno nebudeme ďaleko od pravdy, ak upustenie od plánu založiť Zvolenské a Novohradské biskupstvo chceme objaviť vo vymenovaných príčinách.

V období rokov 1629–1635, kým plán založenia nových biskupstiev vajatal, nenachádzame žiadnu stopu po tom, žeby bol Pázmány plánované delenie arcidiecézy

⁹⁹ BARÁTH, Tibor: c.d. 726.

¹⁰⁰ FRAKNÓI: Magyarországi... III. 334.

učinil po vypočutí názoru kapituly alebo s jej súhlasom. I keď sa rokovalo aj o nich. Ved' keby sa boli plány uskutočnili, bola by kapitula chudobnejšia o niekoľko hlavných vicearchidiakonátov a pocítila by stratu východných území. Vzťah Pázmánya a kapituly sa nezaobišiel bez názorových odlišností. Talent a kňazská povaha boli tie nemenné črty, ktoré viedli Pázmánya pri vymenovávaní kanonikov. Tí kanonici, ktorí za svoje vymenovanie mohli ďakovať práve jemu, zmýšľali rovnako ako on – ved' preto si ich zvolil – a celou svojou oddanosťou podporovali cirkevno-organizačnú prácu a myšlienky arcibiskupa. Ale boli aj takí, ktorí neradi videli zakladanie nových biskupstiev, lebo si mysleli, že sa zneváži ich doterajšia dôstojnosť a utrpia aj po materiálnej stránke. K nim zjavne smeruje Pázmányove vysvetlenie a dokazovanie, že založením plánovaných nových biskupstiev neutrpí arcibiskupská dôstojnosť ani morálne, ani materiálne. Je pochopiteľné stanovisko kapituly, ak s plánom nesúhlasila. Zaväzovala ju prisaha, aby bdela nad stavom, právami a materiálnymi zdrojmi diecézy. Pázmány však videl, že jeho argumentácia nepresvedčila protivníkov úplne, preto chcel svojím posledným argumentom odstať úskočníkov: „et licet, aliquid deforet in temporabilis, id uberius penseretur lucro spirituali;” ak aj bude niečo chýbať po materiálnej stránke, vynahradí im to stránka duchovná. Pri takomto poňatí a dôkazoch sa kapitula neodvážila protirečiť, lebo sa nechcela prezentovať, akoby pre materiálno chceli obetovať duchovno a zabrániť obnove uhorského katolíckeho života. Kapitula mala možno aj šťastie, že sa jej Pázmány neopýtal na plán do budúcnosti, a tak nemusela otvorene zaujať stanovisko. Mohla si teda ponechať svoj názor a pocítiť trochu radosti iba keď videla, že sa plán arcibiskupa neuskutočňuje. Vyjadriť náladu a názor kapituly mohol a aj tak urobil jej neskorší člen, barón Juraj Pongrácz, ktorý sa stal členom ostrihomskej kapituly v roku 1657.

Barón Juraj Pongrácz sa v roku 1669 stal vacovským biskupom a v roku 1675 podal hlásenie do Ríma o svojej diecéze a jej duchovnom stave. Na konci informácie oboznámi svätú Stolicu – podobne ako Pázmány – s plánom možnej nápravy už takmer zabudnutej Vacovskej kapituly a vytýčiť nové stredisko diecézy. Na odôvodnenie cituje Pázmánya, ktorý už pred ním napísal, že spravovať územne rozsiahlu diecézu – akou je aj jeho – nemôže jeden človek. V tejto informácii sa vyjadrí, že by mal plán, ktorý by v prípade uskutočnenia priniesol úžitok celej krajine. Arcibiskup Pázmány – písal vacovský biskup v informácii – sa už zaoberal myšlienkou, že prostredníctvom rozdelenia obrovského územia Ostrihonského arcibiskupstva, vytvorí štyri nové biskupstvá. Biskup Pongrácz spomenul Pázmányov štvorročný plán, pretože sa práve tento objavil aj v tlačenej podobe, no okrem toho aj preto, lebo vyhovoval aj jeho predstavám, keďže je v ňom zmienka o novohradskom biskupstve. Biskup Pongrácz považoval Pázmányov plán za veľmi nezištný, s ohľadom na arcibiskupstvo za veľmi škodlivý a v terajšej dobe úplne neuskutočniteľný. A preto odporučil svoju vlastnú predstavu, ktorá – by podľa neho – bez materiálnej záťaže pomohla v duchovno-pastoračných ťažkostiach arcibiskupa Juraja Szelepcsényiho. Podľa výpisu biskupa Pongrácza by založenie štyroch biskupstiev narazilo na ťažkosti hlavne teraz, keď odpadol Újvár, Turčianske prepošstvo je vo vlastníctve jezuitov a ostrihonské arcibiskupstvo stratilo jednu časť svojho územia. Preto by bolo ľahšie a osožnejšie, keby na výpomoc arcibiskupa, ale bez akéhokoľvek

poklesu dotácií, vymenovali Banskú Bystricu za sídlo vacovského biskupa. Nachádzala by sa tam s ním kapitula pozostávajúca zo 6-8 členov a na ich zabezpečenie by sa mohli použiť príjmy šahanského prepošstva. A vacovský biskup by okrem banských miest a ich obvodov patriacich do ostrihomského arcibiskupstva, s ľahkosťou zvládol aj duchovno-pastoračnú činnosť vo vlastnom biskupstve. Biskup Pongrácz nenazval Pázmányov plán nezištným iba preto, aby si pre vlastný plán a predstavu získal kompetentných, lež aj preto, aby vyjadril o Pázmányovom pláne desaťročia prezentovaný názor kapituly. Veď keď sa on o dvadsať rokov neskôr stal členom ostrihomskej kapituly, ešte mohol pretrvávajúť starý spoločenský názor. Pre dobro vacovského biskupstva by aj napriek všetkému, bolo dobré i takéto riešenie. A vyjadril nezištnosť vacovského biskupa, keď iba preto chcel vziať starostlivosť o banské mestá a ich obvody, aby sa takto cez Novohrad dostal do bezprostrednej blízkosti svojej diecézy. Svoj obetavý a podnikavý plán s pokorným duchom predložil pred vyšší úrad a odporučil ho do pozornosti každému, kto mal možnosť ho uskutočniť.¹⁰¹

Ale ani plán biskupa Pongrácza sa neuskutočnil. Rýchla následnosť udalostí, neposunula uskutočnenie plánu vpred. Stačila však na to, aby dala hlas kapitulským citom a posudku, týkajúcich sa Pázmányových plánov. Ak sa aj nerealizovali plány veľkého arcibiskupa, pôsobili tieto predstavy v 17. storočí plodne na myslenie vodcov katolíckej reštaurácie. Pongrácz vo Vacove a spišský prepoš Ján Pelcz, ktorý žiadal od kardinála Imricha Csákyho jeho vplyv na založenie spišského biskupstva, ukazujú po roku 1725,¹⁰² cestu, ako uskutočniť ideí o zakladaní. Dlho diskutovaný plán Pázmány sa neuskutočnil ani ako štvorročný plán, ani ako dvojročný, lebo nebol vhodný čas. Hoci Juraj Dobronoki, rektor trnavského jezuitského kolégia, s bezpečím dôverníka napísal na okraj výpisu z roku 1635: biskupstvá by sa boli založili, keby boli Ferdinand II. a Pázmány ďalej žili. Je to však neisté. Rozširovanie diecéz neležalo na srdci pátrov jezuitov, to je zrejme aj z toho, že Lamormain si z Viedne neodnášal ten plán, ktorý Pázmány už dlho plánoval aj v písanej podobe, ale v záujme rozšírenia vlastného rádu, plán na založenie kolégia. Pázmányov plán by sa bol uskutočnil a aj rád by sa bol zaň postavil, keby sa najprv bolo založilo kolégium. Dokiaľ si rád neprisvojil uskutočnenie cirkevného rámca svetského kňazstva, dovtedy chcel aj Ferdinand II. to, čo chcel rád. Čas ale bežal. A to, čomu rád zabránil v úplných začiatkoch, nemohol teraz uskutočniť s utekajúcim časom.

Obaja veľkí konatelia uhorskej katolíckej reštaurácie, ktorých myšlienky neboli vždy na jednej línii, mali jezuitských radcov. No kým jedny skrotli na Pázmányovej duši do služieb uhorského záujmu, tí druhí zostali aj pri Ferdinandovi v službách záujmov rádu. Je to zvláštna hra histórie, že rád, ktorý počas Pázmányovho života kazil jeho plány svojimi urgentnými sebeckými požiadavkami, dopomohol za panovania Márie Terézie svojím vlastným rozdelením i zánikom a obrovským bohatstvom k uskutočneniu Pázmányovho plánu. Ak sa aj zdali Pázmányove plány v začiatkoch odvážne, predsa sa uskutočnili. Táto doba však prišla až po smrti ich tvorcu v sedemdesiatych rokoch 18. storočia.

¹⁰¹ MEZŐSI, Károly: A váci egyházmegye a török hódoltság idején. Kiskunfélegyháza, 1939, 54.

¹⁰² DR. MÁLNÁSI, Ödön: dr. Csáky Imre bíbornok élete és kora. Kalocsa, 1933, 133.

Vplyv historických faktorov na rozdelenie ostrihomského arcibiskupstva

Cirkevná politika Márie Terézie

Úzky vzťah štátu a cirkvi sa nevyvíjal priaznivo ani v priebehu XVIII. storočia. Uplatnenie sa štátnej moci v oblasti náboženského života vždy záviselo od osoby panovníka, a cirkevné zákony stanovili len rámce činnosti panovníka. Cirkevné zákony XVII. storočia len vyznačili smer, a do stredobodu predstáv z oblasti politiky náboženstva Leopolda I., Jozefa I. a Karola III. sa dostalo vykonávanie týchto zákonov. Protestanti sa dostávali do úzadia zo spoločenstva na spoločenstvo a z obce na obec, a pomaly sa vzdávali svojich postavení. Tohoto úporného boja sa zúčastnila tak štátna moc ako aj katolíctvo takou intenzitou, že cirkev pritom takmer skoro zabudla na svoje misijné poslanie. Venovali veľa síl na opätovné získanie tej-ktorej farnosti, a pritom akoby zabudli na to, aby získané nové spoločenstvá spojili z hľadiska cirkevnej správy dovedna aj prostredníctvom vnútornej organizačnej práce, a aby ich učinili súčasťou celého katolíctva. Náboženský výbor Miestodržiteľskej rady napríklad vykonával uznesenia Caroliny Resolutio z roku 1731 s najväčšou vervou, a pomocou Cassy Parochorum zorganizoval rad radom katolícku kultúrnu centrá, avšak zvýšenie počtu farností prerástlo hranice stredovekej cirkevnej správy. Na vytvorenie nových orgánov cirkevnej správy však nepostačoval ani Náboženský výbor Miestodržiteľskej rady, ani Cassa Parochorum, lebo ich vytvorenie sa nedalo vtesnať medzi rámce cirkevných zákonov.

Keď roku 1740 nastúpila na trón Mária Terézia, vláda nad Habsburskou ríšou sa dostala do takých rúk, ktoré sa napriek všetkým ženským slabostiam a dvadsiatim trom rokom života držali s pevnou vôľou ideí cirkevnej politiky svojich predkov, najmä otca, Karola III. Túto duchovnú disciplínu kráľovnej jej vychovávateľa, životné podmienky a poradcovia nielen zachovali, ale ju aj rozvíjali, ba aj posilňovali. Jej duševný život riadili v detstve jezuiti, v mladom ženskom veku, keď bola odkázaná sama na seba, pomohla jej pobožná duša, keď potrebovala radu, mala poradcov, týchto prísnych strážcov tradícií, a nedovoľovali jej ani jezuiti, ani svedomie a ani poradcovia, aby v otázkach štátnej a cirkevnej politiky opustila cestu svojich predkov. Zažila v živote nemálo ťažkých chvíľ a situácií, vtedy si však načerpala sily zo svojej hlboké viery, ktorá ju vždy pozdvihla a zachránila pred skazou. Absolutistický vládny systém a jej katolícka orientácia ju spoločne utvrdili v tom, že za telesné a duchovné majetky a pozemské aj posmrtné šťastie svojich poddaných zodpovedá ona pred Bohom, ktorý jej zveril moc. Tento pocit zodpovednosti naplňal jej dušu s čoraz väčšou úzkosťou. Takéto citom presiaknuté chápanie moci bolo hybnou silou zrušenia nevoľníctva, zvýšenia životnej úrovne ostatných spoločenských tried, resp. na druhej strane silnej podpory katolíckeho náboženstva, realizácie myšlienky jeden štát – jedno náboženstvo.

Spomedzi tradícií baroka si hlboko veriaci kráľovná v duchu najdlhšie uchovávala ideu štátu s jediným náboženstvom. Stála už takmer osamotená medzi panovníkmi s ideou jeden štát – jedno náboženstvo v duši, a myšlienka rozvoja, pokroku pomaličky opantala aj kráľovnú vtedy, keď jej srdce a ľudský súcit predurčili také úlohy a ciele,

ktoré boli obsiahnuté už aj v programe osvietenstva. Takto sa teda stala Mária Terézia, ktorá sa dostala až na najvyšší stupeň predstavy barokového poriadku, priekopníčkou osvietenstva.

Stojac na rozmedzí dvoch dôb, Mária Terézia harmonicky spojila v sebe a svojom účinkovaní minulosť a budúcnosť. Nemožno očakávať od nej viac. Dopomohli jej k tejto harmónii jej ženskosť, ľudsky citiace srdce, ako aj politická a štátnická múdrosť. Bol to Bismarck, ktorý neskôr povedal, že štátnik nikdy nedokáže sám tvoriť; on dokáže len čakať a počúvať, kým začuje dunieť kroky Božie cez udalosti; vtedy potom skočí do popredia, a schmatne okraj jeho plášťa: to je všetko. Mária Terézia "nevyskočila" zo šera neznáma, jednoducho len zacítila budúcnosť, blížiacu sa v nových ideách, a jej citlivá, ľahko sa rozhybajúca duša ju urobila jedným z najväčších panovníkov aj počiatočného osvietenstva.

Vnúterná pobožnosť a náboženské presvedčenie panovníčky sa prejavovali v mladších rokoch snád' surovejšie, avšak neskôr jemnejšie a obozretnejšie v takých opatreniach, ktoré napomohli rozrastanie katolíckeho náboženstva do počtu a chradnutie protestantizmu. Hlboko veriaci panovníčka sa síce v opatreniach štátnej vlády pridržovala tradícií, avšak odmietala každé také vonkajšie násilie, ktoré by znamenalo udržanie minulosti za každú cenu. Dokázala si osvojiť každú myšlienku, ktorá nenarušila jej vnútornú duchovnú rovnováhu. Mala cit aj k prispôsobeniu sa, a ako žena pocítila aj prejav historických časov.

V cirkevnej politike Márie Terézie mnohí a mnohokrát hľadali pohnútky v takých zdrojoch a ideových smeroch, ktoré síce nesporne existovali a fungovali, nechali však často nepovšimnuté donucovacie okolnosti reality.

V Uhorsku stavovská spoločnosť bola prekážkou posilnenia katolicizmu. Katolicizmus chcel v XVI. a XVII. storočí zvíťaziť nad protestantizmom prostredníctvom osobnej práce duchovných pastierov a demonštrovaním katolíckych práv vieri. Mikuláš Oláh, Peter Pázmány, Juraj Lippay a ich spolupracovníci sa snažili obmedziť šírenie protestantizmu v prvom rade vlastnou činnosťou, a nevyužívali pomoc štátu v takej miere ako ich nasledovníci. Ideu jedného štátu a jedného náboženstva mienili uskutočniť prostredníctvom škôl, vzdelanosti, duchovnosti. Ich nasledovníci v XVIII. storočí – ale už aj Szelepcsényi – chceli vykonať prácu katolíckej reštaurácie v prvom rade bezpodmienečnou vierou v štátnu moc a opatreniami verejnej správy.

Tí katolícki myslitelia a politici, ktorí sa zúčastňovali štátneho zákonodarstva a účinne spolupracovali na tvorbe zákonov, nepočítali so skutočnosťou. Zákony vynesené proti protestantom idealizovali skutočné podmienky, a nemohli dosiahnuť svoj cieľ, lebo si zaumienili príliš veľa. Anonymný spisovateľ pod ochranou jágerského biskupa Gabriela Erdödyho navrhoval v prvej polovici XVIII. storočia úplnú likvidáciu heretikov, ešte aj pod hrozbou trestu smrti. Vesprémsky biskup Martin Padányi Bíró by rozhybal celý aparát svetskej moci na vypudenie herézy v tom istom čase. Vacovský arcidekan Ján Damiáni v roku 1763 uvažoval o tom, nech katolícki králi, kniežatá, orgány a páni prinútia kacírov, ktorí sa zdržiavajú na ich majetkoch, ku katolíckej viere násilnými prostriedkami, ak treba, tak aj trestom smrti.

. Títo ľudia boli síce cirkevníci, pobožní ľudia, do akého sporu sa však dostali – ak aj odhliadneme od šíriaceho sa osvietenstva – aj s minulosťou univerzálnej cirkvi, ktorá, žiaľ, občas vyhládavala aj takéto svetské prostriedky v misijnej činnosti. Nech boli tieto

smery a návrhy akokoľvek extrémne, s tým, že v takejto miere chceli využívať štátnu moc, Cirkev vydali napospas štátnej moci. A síce Mária Terézia odmietala, alebo skôr nebrala do úvahy tieto fanatické návrhy a predstavy rekatolizácie, duchovný základ celého pretrvával: štát má právo na riadenie cirkevných vecí. To však nebolo novinkou ani v cirkevnej politike, ani v riadení štátu.

Popri extrémnych spisoch boli to práce Adama Kollára a návrhy štátnych radcov, plné febronianizmu, ktoré posilnili mienku kráľovnej, že na základe jej patronátneho práva je jej najvyššou povinnosťou riadiť veci Cirkvi v najplnšej miere. Takto sa nemôžeme čudovať tomu, že keď po zrušení jezuitského rádu bolo treba konať vo veci rozdelenia majetku rehole, uhorská kancelária v roku 1774 odvodzovala kráľovnine právo, že môže použitím stavovského majetku zakladať, zjednotiť a rozdeliť biskupstvá, z patronátneho práva. Je zaujímavé, že na začiatku doby osvietenstva sa vonkajšie rámce riadenia cirkevného života, vykonávanie patronátneho práva dostanú naspäť do stavu, v akom sa nachádzali v dobe svätého Štefana, veď Mária Terézia bola prvou "apoštolskou kráľovnou", ktorá zakladaním nových biskupstiev a rozdelením dovtedy založených cirkevných diecéz v takej miere uplatňovala svoje patronátne práva, ako Štefan svätý.

Prvý kráľ rozdelil v rámci nových komitátov svoje rozsiahle pozemky, rozprestierajúce sa medzi jednotlivými sídelnými územiami a zhabané majetky svojich pohanských protivníkov, a to s cieľom povýšenia náboženského života. Teraz Mária Terézia venuje obrovský hnutelný a nehnuteľný majetok jezuitského rádu, rozpusteného bez jej pričinenia, na zakladanie nových cirkevných diecéz, na študijný fond a Cassu Parochorum, aby takto konala v prospech pozdvihnutia náboženského života a verejnej prospešnosti vied. Štefan svätý pomáhal svojim kňazom v práci budovania cirkvi darovaním územi na pomedzí dvoch kmeňov, dedín, remeselníkov, výbavy pre kostoly. Mária Terézia položila základy nových biskupstiev, farností a škôl darovaním panstiev, dedín, rehoľných sídel, obytných domov, kostolov a knižníc. Svätý Štefan – rovnako ako iní panovníci doby – vykonával svoju cirkevno-organizačnú činnosť takisto poslúchnuc ducha svojej doby. V XIII. a XIV. storočí síce Cirkev prežívala stav, keď si mohla vybudovať územia svojej cirkevnej verejnej správy bez štátnej iniciatívy, ale v XVIII. storočí už toto mocenské postavenie Cirkvi bolo minulosťou. Od polovice tohto storočia panovníci, ktorí si obliekli rúcho patronátneho práva, túgu štátnych záujmov, neobmedzene konali v záležitostiach vonkajšej i vnútornej verejnej správy cirkvi.

Nemožno pochybovať o kladnom prístupe k cirkvi dvoch panovníkov, ktorých delilo od seba takmer sedem storočí. Štefan svätý bol mužom stredoveku, okolo neho hľadali cestu do Cirkvi nové národy, avšak v duši s atmosférou duchovnosti šíriacej sa z Cluny. Rím sa radoval. Mária Terézia bola panovníčkou novoveku, okolo seba s duchovnou atmosférou osvietenstva, v ktorej však bola prítomná spiritualita baroka. Štefan svätý hľadal pre seba a svoj ľud ideál – ľud Márie Terézie hľadal sám seba, a namiesto Boha našiel Rozum – a Rím si teraz s obavami stráži svoju niekdajšiu moc.

Rozšírenie kráľovského patronátneho práva, vývin štátneho absolutizmu už dávno prebiehali na mnohých miestach vo svete. Vývoj dosiahol svoj vrchol vtedy, keď zrušenie jezuitského rádu, uskutočnené na tlak štátnej moci, si vyžadovalo uplatnenie rozsiahlych cirkevných reforiem. Mária Terézia vyhlásila s odvolaním sa na svoje patronátne práva,

že majetok zrušenej Rehole použije v súlade s jeho "pôvodným určením". Na to v Ríme nemysleli, že toto "pôvodné určenie" v sebe zahŕňa aj zakladanie nových biskupstiev. "Apoštolskú kráľovnú" jej poradcovia ubezpečili, že aj na to má právo, a ona, majúc na zreteli duchovné záujmy svojich poddaných, chcela preorganizovať celú cirkevnú územnú správu v Uhorsku, čoho prvou etapou bolo rozdelenie ostrihomskej diecézy.¹⁰³

Zrušenie jezuitskej rehole

V XVIII. storočí stretneme členov jezuitského rádu v každej oblasti duchovného, kultúrneho a politického života. Rovnako boli v ich radoch výskumníci a cestovatelia, vychovávatelia a politici, architekti a hudobníci, rečníci a martýri, ako aj múdri spolubesedníci – hrdinovia salónov, či duchovní vodcovia – hrdinovia svedníce. Jeho členovia sa vyskytovali tak v blízkosti kráľovských trónov ako pri stanoch Indiánov v pralesoch. Ich tajomná sila, prameniaca v nezávislosti a spolupatričnosti, vyvolala proti nim nenávisť a žiarlivosť. Tajuplná súvislosť a spojitosť rozvetvených kontaktov je pre laika vždy nepochopiteľná a nenávidená. Tí, ktorí sami túžili po takejto moci, Reholu nenávideli, a urobili všetko preto, aby zničili túto obrovskú nezávislú organizáciu. Zmýšľanie vyššieho rádu, príznačné pre reholníkov, urobilo ich neznesiteľnými v očiach protivníkov, a Reholu musela padnúť.¹⁰⁴

Napriek tomuto všetkému atmosféra naladená proti Reholi nebola všeobecná. Boli panovníci a panovnícke dynastie, ktoré neuznávali nutnosť zrušenia Rehole, a kým vládcovia iných krajín jezuitov vyhнали, oni ich radi prijali. Mária Terézia jezuitov obľubovala, dala im vychovávať viaceré svoje deti, ale jej okolie celkom pozostávalo z nepriateľov Rehole. Kráľovná sa dozvedala o každom detaile boja proti jezuitom z hlásení svojich vyslancov, prítomných v európskych dvoroch. Jej kancelár Kaunitz, obdivovateľ Voltaira, dvorný svedník, febronianista Ignác Müller, dvorný lekár, jansenista van Swieten sprostredkovali kráľovnej vývoj boja proti jezuitom pravdepodobne so skrývanou radosťou. Mária Terézia vedela o tom, že portugalský kráľ svojím nariadením zo dňa 3. septembra 1759 vyhnal zo svojho štátu jezuitov. Mala poznatky aj o tom, že parížsky parlament svojím rozsudkom zo 6. augusta 1762 zrušil Reholu na území Francúzska a jej členov vyhnal z krajiny. Príklad Portugalska a Francúzska nasledoval 2. apríla 1767 španielsky kráľ, ktorý svojím nariadením vykázal členov Spoločnosti Ježišovej z územia svojej ríše na večné časy. V tom istom roku, teda v 1767. sa tak stalo aj v Neapolskom kráľovstve. V r. 1768 vykázalo zo svojho územia 150 tamojších jezuitov Parmské kniežatstvo, kým v nasledujúcom roku sa zrodilo totožné rozhodnutie aj na ostrove Malta.¹⁰⁵

¹⁰³ HÓMAN-SZEKFÜ: Magyar Történet, IV. kötet. FRANKÓI, Vilmos : A magyar királyi kegyúri jog. Budapest, 1895. ECKHARDT, Ferenc: A királyi kegyúri jog gyakorlása Mária Terézia korától.

RAVASZ, Boriska: A magyar állam és a protestantizmus Mária Terézia uralkodásának második felében. Budapest, 1935.

DR. CSÓKA, Lajos: Állam és Egyház. Budapest, 1941.

MÁLYUSZ, Elemér: A türelmi rendelet. Budapest, 1939.

EMBER, Győző: Egy katolikus államférfi a XVIII. Században. Regnum, Budapest, 1938.

¹⁰⁴ GLEICHEN-RUSSWURM, A.: A barokk. 292.

¹⁰⁵ BANGHA, B.: Képek a Jézusársaság történetéből. Budapest, 1940, 225, 232. PASTOR: Papstgeschichte XVI. 2–17.

Proti Reholi je teda útok takmer úplne jednoliaty. Spomedzi katolíckych panovníkov bola to jedine Mária Terézia, ktorá odolala súreniu, a na opakujúce sa výzvy vyhlásila, že ona sa nemá prečo s'ťažovať na jezuitov.¹⁰⁶ Jej chápanie bolo takmer ojedinelé medzi katolíckymi panovníkmi, lebo ostatní časom jednohlasne želali úplné rozpustenie Rehole. Máriu Teréziu popudzovalo tak jej okolie, ako aj jej syn, Jozef II., proti Reholi, predsa nedosiahli, aby panovníčka otvorene požiadala od pápeža zrušenie Rehole, ako to učinil portugalský a španielsky panovník. Uvedení panovníci boli len figurínami v rukách svojich ministrov, a Pombal v Portugalsku, Choiseul zase vo Francúzsku sa nazdával, že si pre svoj plán môžu získať aj štátneho kancelára Márie Terézie, Kaunitza. To sa aj podarilo, lenže Kaunitz vo veciach náboženstva nemal taký vplyv na panovníčku, ako jeho kolegovia v Portugalsku, Francúzsku a Španielsku. Kaunitz aj sľúbil Pombalovi a Choiseulovi, že pre ich plán získa aj priazeň Márie Terézie. Pomáhal mu v tomto snažení aj Jozef II., ktorý pred matkou obviňoval jezuitov z toho, že sa usilujú o samovládu v cirkvi.

O stanovisku Márie Terézie v tejto otázke však nerozhodol ani Kaunitz, ani obviňovania jej syna, ale tá okolnosť, že cez manželstvá svojich detí by sa dostala do rodinného zväzku práve s tým panovníckym rodom, ktorý žiadal zrušenie Rehole s najväčšou vervou. Strach o deti a ich budúcnosť nútil Máriu Teréziu, aby sa k otázke jezuitov vyjadrila s obozretnosťou. V roku 1770 sa Madrid spýtal Márie Terézie, aký má názor na zrušenie Rehole. Odpoveď sformuloval Kaunitz a bolo v nej zahrnuté najkomplexnejšie chápanie štátnej cirkvi svojej doby, odvodené z kráľovského patronátneho práva. Odpoveď totiž vyjadrovala mienku Márie Terézie, že v jej krajine členovia Rehole nedávajú dôvod na výhrady, so svojou činnosťou si získali jej najhlbšie uznanie, ak je však pápež zástancom toho, že Reholu je potrebné zreformovať, prípadne aj zrušiť, ona sa kvôli tomu nevzprieči nariadeniam pápeža. Touto svojou mienkou chcela Mária Terézia zostať mimo sporu, chcela byť skôr poslušným ako protirečiacim poddaným pápeža. Poslednú časť jej odpovede tvorí konklúzia z tohto najvyššieho patronátneho práva, lebo prehlásila Madridu, že síce ku všetkému dá súhlas, k tomu však nie, aby majetkom Spoločnosti Ježišovej disponoval v jej krajinách pápež, pretože to je výsadne jej právom.¹⁰⁷

Bolo to po prvýkrát, že viedenský dvor prešiel zrušením jezuitskej rehole mlčaním, zároveň však to znamenalo aj dovŕšenie jedného procesu, keďže Mária Terézia prehlásila, že nebude klásť námietky voči takémuto rozhodnutiu. Týmto sa kruh okolo Spoločnosti Ježišovej uzavrel. Dovŕšenie síce nebolo veľkolepé, a západné dvory Bourbonovcov očakávali iný koniec podľa Kaunitzových sľubov, ale mali aspoň istotu, že Mária Terézia vo svojich rozsiahlych štátoch neposkytne jezuitom, vyhnaným z iných krajín, útočisko, ak pápež vydá rozhodnutie v ich veci. Keď odpoveď panovníčky odišla do Madridu, osud rehole už bol spečatený. Keď vyhlásila, že si želá mať voľnú ruku nad majetkom rehole v prípade jej potenciálneho zrušenia, odvtedy sa dalo počítať s tým, že obrovský reholný majetok sa nejakým spôsobom zúžitkuje.

Stanovisko Márie Terézie vo veci majetku jezuitov nebolo ničím mimoriadnym či ojedinelým, lebo aj ostatné dvory: portugalský, španielsky, francúzsky atď. dávno konali

¹⁰⁶ TAMŽE, 241.

¹⁰⁷ TAMŽE, 242.

rovnako. Ona teda ohľadom budúcnosti sľúbila len toľko, čo ostatní už boli dávno urobili bez akéhokoľvek predbežného oznámenia či schválenia Svätej stolice. Španielsky vyslanec, ktorý pricestoval ako nástupca zosnulého vyslanca s posolstvom, aby čím skôr dosiahol úplné zrušenie Rehole, odovzdal pápežovi počas jednej audiencie plán tohto zrušenia. Podľa španielskeho návrhu majú biskupi venovať majetok rehole sčasti na zabezpečenie živobytia tých rehoľníkov, ktorí nemôžu inak vyžiť, a sčasti sa to má použiť podľa zámerov pápeža a vlád na cirkevné účely. Už aj tento návrh mienil pri použití rehoľného majetku zohľadniť cirkevné ciele štátnych úradov, je teda pochopiteľné, že aj breve o zrušení, Dominus ac Redemptor noster, sa dotýka týchto otázok, lebo základom breve bol návrh predložený španielskym vyslancom.

Na základe spisu španielskeho vyslanca Monina vypracoval v januári roku 1773 koncept pápežskej listiny, nariaďujúcej rozpustenie rehole, prelát Zelanda, ktorý bol tiež španielskeho pôvodu. Pápež prevzal koncept a sľúbil, že si ho dôkladne preštuduje. 11. februára pápež Kliment XIV. odovzdal čistopis breve Moninovi, aby to poslal do Madridu Karolovi III. k nahliadnutiu. S návrhom bolo koncom marca oboznámené už aj interné okolie Márie Terézie. Najskôr jej syn, Jozef II. objasnil svoje názory o predpokladaných následkoch zrušenia jezuitského rádu. O niekoľko dní neskôr, 8. apríla, predložil kráľovnej svoje stanovisko o pápežskej listine Kaunitz. Jozef II. navrhoval svojej matke zvolať tajné rokovanie, na ktorom by bolo treba prebrať len niektoré body návrhu breve a pripraviť opatrenia pre prípad vydania pápežskej listiny. Aj Kaunitz považoval za dobrý návrh Jozefa II., a aj on navrhol kráľovnej, aby tajné rokovanie za účasti členov dvornej kancelárie a niekoľkých ministrov preštudovalo a pouvažovalo nad niekoľkými bodmi breve, aby v prípade potreby mohli okamžite konať. Kde a kedy došlo k tomuto tajnému rokovaniu, odporúčanému aj z dvoch strán, nevieme, ale rýchle a rozhodné opatrenia, vynesené po vydaní breve predpokladajú, že takéto rokovanie sa naozaj uskutočnilo.

Tajné rokovanie sa mohlo konať asi v máji r. 1773 v najväčšej tajnosti, ako si to Jozef II. a Kaunitz želali. Na programe rokovania figurovalo okrem iného riešenie školského problému, ktorý mal vyvstať po zrušení, ako aj otázka, na čo venovať hmotné majetky rehole. V druhej otázke mohlo tajné rokovanie vychádzať z toho princípu, ktorý Mária Terézia prízvukovala vo svojom liste španielskemu kráľovi Karolovi III. už v roku 1770, že si totiž vyhradzuje právo disponovať majetkom jezuitov. Tajné zasadnutie vydalo iba jedno uznesenie určené verejnosti (popri ostatných, ktoré nemohli byť uverejnené), a to doručili do Ríma. Hlásenie zaslané Svätej stolici obsahovalo názor Márie Terézie na prípadné zrušenie jezuitskej rehole. Kliment XIV. v júli r. 1773, ešte pred vydaním breve, poslal dôverný list Márii Terézii, v ktorom sa vyjadril ku kráľovninmu stanovisku. Pápež v tomto liste okrem iného napísal: "Sme ďaleko od toho, aby sme aj v nepatrnej miere obmedzili či okypili zákonné právo a autoritu panovníka, a ešte menej vašej cisárskej výsosti, ktorú považujeme za nezdolateľnú ochrankyňu našej svätej viery." Pápež bol presvedčený o tom, že kráľovná bude postupovať podľa želaní Svätej stolice, a domy, kolégiá a majetok zrušenej Spoločnosti venuje v prospech našej svätej viery a štátu, zjednotiac a spojac, ako sa patrí, tieto dôležité veci – napísal pápež.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Országos Levéltár: Magyar kancellária, rok 1773 No. 5041.

Tento list Svätej stolice ukl'dnil Máriu Teréziu a jej okolie, lebo mohli z neho vyčítať, že pápež Kliment XIV. uznal osobitné verejnoprávne postavenie Rehole v Uhorsku, a takto majetok zrušenej Spoločnosti Ježišovej môže byť – v súlade s vôľou zakladateľov – použitý na vykonanie spoločných katolíckych a štátnych úloh. Okrem dôverne ladeného a osobne vyznejúceho listu v tomto smere nakoniec upokojila kráľovnú a jej vládne kruhy aj samotná pápežská listina, začínajúca sa slovami Dominus ac Redemptor, ktorú síce pápež Kelment XIV. podpísal 21. júla 1773, avšak kongregácia kardinálov, vymenovaná na uskutočnenie zrušenia, breve o rozpustení rehole aj s osobitným nariadením rozoslala všetkým biskupstvám sveta až 18. augusta.

Obsah breve, ktoré vyrieklo rozpustenie rehole, nevyvolala prekvapenie v štátoch poznajúcich predchádzajúce udalosti. Prekvapenie skôr znamenalo vykonávajúce nariadenie pripojené k pápežskej listine, v ktorom okrem iného stálo, že doterajší majetok jezuitov majú biskupi zhabať, je treba zakázať akékoľvek nakladanie s ním a má sa vyčkat', kým o ňom vynesie rozhodnutie Svätá stolica. Nariadenie bréva nezachádzalo až tak ďaleko. V ňom bolo zakotvené len to, že je pre členov rehole zakázané odcudzenie akéhokoľvek hnutel'ného či nehnuteľného majetku kláštorov, lebo tie budú vo vhodnom čase a na správnom mieste venované na také účely, ktoré vyhovujú svätým kánonom a zámerom zakladateľov. Pápež teda nepokladal domy, statky, vybavenie Rehole ani za vyslovene cirkevné, ani za osobné vlastníctvo, ale rovnako to nepovažoval ani za štátny majetok. Pápež mal na mysli to, že o majetku, s ktorým biskupom zakázal akékoľvek nakladanie, vynesú rozhodnutie po rokovaníach so zainteresovanými štátmi spoločne. Iniciatíva však už vypadla z rúk Svätej stolice. Západné dynastie Bourbonovcov, ktoré si už dávno uchvátili majetok jezuitov, vyhnaných pred rokom 1773, tak ostro napadli pápeža Klimenta XIV. pre výkonné nariadenia bréva, že ten ho bol nútený siahnuť a vyhlásiť, že je platné iba na území cirkevného štátu. Pápež týmto uznal, že panovník každej krajiny – tak ako on na území cirkevného štátu – voľne disponuje majetkom, ktorý tvoril vlastníctvo rozpustenej Rehole.¹⁰⁹

Aj uhorský biskupský zbor dostal breve nariaďujúce zrušenie Rehole a výkonné nariadenie viedenského nuncia, aby ako poverenec Svätej stolice zhabal celý majetok, všetky veci, práva a príslušenstvá Rehole v mene Svätej stolice, a nech tie postráži pre ciele určené Svätou stolicou. K oficiálnemu protestu proti tomuto výkonnému nariadeniu zo strany viedenského dvora nedošlo, lebo 24. augusta kongregácia kardinálov, vykonávajúca zrušenie, informovala viedenského nuncia o tom, že obežný príkaz, vydaný ako výkonné nariadenie z 18. augusta, sa nevzťahuje na rakúsku ríšu. Jeho svätosť – hovorí príkaz z 24. augusta – vzhľadom na odlišné dohody, ktoré v tejto veci vznikli medzi ním a kráľovnou ešte skôr, nariadil urýchlené odvolanie obežného príkazu.¹¹⁰

Z cesty fungovania štátnej moci sa teda odstránila aj posledná prekážka. Svätá stolica v tejto otázke odteraz už nebola pánom situácie, a aj naďalej musela pripúšťať

¹⁰⁹ TAMŽE.

¹¹⁰ DR. FINÁ CZY, Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. Budapest, 1902, II. skc. 433. Országos Levéltár: Magyar Kamarai Levéltár: Acta Jesuitica. Fasc. No. 0.1. Breve Klimenta XIV. okrem iného: MARX-BILKEI: A katolikus Egyház története. Székesfehérvár, 1932, XXIV.

konanie tých síl, ktoré si vynútili zrušenie Rehole. Ak sa Svätá stolica nazdávala, že dokáže zorganizovať aspoň pekný pohreb Rehole, mýlila sa. Reholu vydal pápež Kliment XIV. napospas jej nepriateľov, a ich osud závisel odteraz len od dobrej vôle vykonávateľov. Chvalabohu vo viacerých krajinách, a medzi nimi ani v Uhorsku, sa nedostal obrovský jezuitský majetok, učiteľský zbor celého uhorského verejného školstva a obetaví pracovníci misijnej činnosti do rúk nemilosrdných exekútorov. Zrušenie jezuitskej rehole a jeho všetky duchovné a majetkové právne následky dostali sa teraz výlučne do právomoci kráľovnej.

Počas rokovaní, ktoré sa predtým uskutočnili medzi viedenským dvorom a Svätou stolicou, Mária Terézia oznámila pápežovi Klimentovi XIV., že zmapovanie majetkovej situácie jezuitov a zúžitkovanie jezuitského majetku, respektíve zaopatrenie bývalých jezuitov bude mať v právomoci osobitná komisia vytvorená vyslovene za týmto účelom, t.j. *Commissio extraordinarie die Aufhebung des Jesuiten Ordens*. Táto novo vytvorená komisia mala svoje prvé zasadnutie 9. septembra 1773, na ktorom sa prečítalo pápežské breve o zrušení jezuitskej rehole a list Márie Terézie. Kráľovná v tomto liste informovala kancelára Esterházyho o zrušení jezuitskej rehole, a požiadala Komisiu o vypracovanie návrhov v otázke výkonu. Členmi komisie boli kancelár gróf František Esterházy, Jozef Bajzáth, Jozef Ürményi, Štefan Végh a ešte dve osoby. Spomedzi nich sa práce najrozličnejších výborov pre vyriešenie celého komplexu otázok zúčastňovali najčastejšie prví traja. Predsedajúci kancelár predtým, ako by bol prečítal kráľovnin list, hodnotil zásluhy rehole slovami zbožnej úcty, veď krajina jej môže ďakovať za toľké dobro. Výsledkom zasadnutia Komisie bolo nariadenie kráľovnej zo dňa 18. septembra, ktoré obsahovalo opatrenia pre spôsoby rozpustenia, a oznámilo kancelárii, že všetok majetok jezuitov, spolu so zatážením a ziskom, prechádza na štát a je určené na to, aby ním disponovala kráľovná.¹¹¹ Nech predloží návrh na vyriešenie tak personálnych ako aj majetkových otázok, spojených so zrušením Rehole.

Kancelárii bol kráľovnin list doručený 19. septembra 1773 a od tohto dňa jej pri-náležala veľká úloha, ktorej riešenie nebolo jednoduché. Prenáhliť sa nebolo radno ani s jedným krokom, predsa však bolo treba poponáhľať sa, lebo v momentálnej nutnosti išlo o záchranu duchovných a materiálnych hodnôt. Kancelária započala vypracovanie žiadaného návrhu, čoho hybnou silou bol kancelársky radca Jozef Ürményi. Bývalý žiak jezuitov, mladý radca, tento systematicky rozmyšľajúci muž s rozsiahlymi vedomosťami a nezničiteľnou energiou, ktorý bol najvynikajúcejší medzi ostatnými kolegami, ako radca referent Kancelárie bdel nad vypracovaním systému náboženských záležitostí Márie Terézie. Mályusz o ňom síce povedal, že služba, ba v uhorskom meradle riadenie kultúrnej politiky osvieteného štátu v duchu nových čias ho urobili neochvejným v náboženských otázkach,¹¹² teraz vo svojej práci spojenej so zrušením jezuitskej rehole dokázal byť apoštolom vnútornej katolíckej a cirkevnej obrody a novátorstva.

Na požiadanie Kancelárie v čase od 27. do 29. septembra 1773 započala činnosť v rámci kráľovskej Komory nová Komisia za predsedania grófa Festeticha, ktorej úlohou

¹¹¹ Štátny archív: Magyar cancellária, rok 1773 No. 5041 a rok 1774, No. 6215.

¹¹² MÁLYUSZ: c.d. 139.

bolo spravovanie celého jezuitského majetku až dovtedy, kým aj jeho posledná časť si nájde kráľovnou vymenovaného gazdu. Práca tejto komisie kráľovskej Komory sa obmedzovala iba na kontrolu hospodárskej agendy jednotlivých majetkov, a trvala až dovtedy, kým sa nezistil pôvod a právna príslušnosť jednotlivých majetkových častí. Komisia vytvorená pri Komore určila predovšetkým tých úradníkov Komory, ktorí spoločne s cirkevníkmi vyhľadajú jednotlivé jezuitské kláštory a tam na základe breve oboznámia členov rehole s dôvodmi zrušenia, vyhotovia inventár majetku kláštora a ten v mene kráľovnej zhabú a zakáza s nim akékoľvek ďalšie nakladanie. Popri vyslancoch Komory sa tejto práce zúčastnila aj cirkevná osoba, väčšinou kanonik alebo dekan, ako napríklad v Rožňave Juraj Karaba, malohontský dekan. Ostrihomská diecéza, na území ktorej sa nachádzalo najviac jezuitských kláštorov spomedzi cirkevných, mohla dostať oznámenie viedenského nuncia Viscontiho o pápežskom nariadení po 20. septembri, a boli takmer totožné aj dátumy cirkevných a svetských opatrení. Vyslaní zástupcovia kráľovskej Komory obdržali svoje poverenia väčšinou 1. októbra a bolo ich povinnosťou čím skôr začať konať vo svojom poslaní. Ako vidíme z neskoršieho hlásenia Jána Galgóczyho, vikára ostrihomskej kapituly¹¹³, boli miesta, kde vyslanci začali svoju prácu už 2. októbra, avšak väčšina z nich dorazila na svoje pôsobisko až okolo polovice októbra. Vyslanci v každom kláštore najskôr informovali o nariadeniach pápeža a kráľovnej, potom vyhotovili inventár hnutelného a nehnuteľného majetku, pozbierali zakladajúce a darovacie listiny. Opätovne dávali každému na známosť, aby sa prihlásili všetci, ktorí majú dlhy voči jezuitom, resp. aj tí, ktorým dlžia jezuiti. Termín prihlášok bol pre domácich do troch, kým pre cudzincov do šiestich mesiacov. Poverenci teda vyžiadali dlžobné úpisy a dlhopisy daného kláštora a takto zisťovali majetkové pomery z kláštora na kláštor.

Na základe hlásení vyslancov prevzala do správy celý majetok zrušenej Rehole kráľovská Komora a na čelo jednotlivých kláštorov a majetkov postavila správcov, ktorí spravovali statky patriace k danému kláštoru či majetku, a v stanovených termínoch posielali hlásenia tak o ziskoch ako aj o výdavkoch kráľovskej Komore, resp. komisii založenej na spravovanie jezuitského majetku.

Správcovská komisia Komory videla len to, čo bolo v rukách jezuitov v októbri r. 1777. Táto sa nestarala o to, akým spôsobom sa dostalo to či ono do vlastníctva jezuitov. Na rozuzlenie toho bola založená „*Commissio mixta in Jesuiticis ordinata*“, ktorá pozostávala z členov Miestodržiteľskej rady a Komory. Mária Terézia totiž sľúbila pápežovi, že jezuitský majetok použije podľa vôle zakladateľov. Tejto zmiešanej komisii sa teda dostala úloha zistiť pôvod a príslušnosť jezuitského majetku. „*Massa jesuitica*“, obrovský majetok, ktorý bol vo vlastníctve jezuitskej rehole, sa časom neustále rozrastal a do vlastníctva jezuitov sa dostal z rôznych právnych titulov.

V zákone č. XII. z roku 1548 bolo zakotvené, že „majetky a príjmy zničených kláštorov pre rehoľníčky a rehoľníkov ako aj kapitúl treba venovať na živienie učených kňazov a verných hlásateľov Boha – na zakladanie a vybavenie vidieckych škôl – na

¹¹³ Országos Levéltár: Magyar kancellária, rok 1773 No. 5479 a No. 1043. r. 1774 346.

vydržiavanie učených a zbožných majstrov (učiteľov) - na študijnú podporu nádejných mladých.”¹¹⁴ Na základe tohto zákona sa dostali do vlastníctva jezuitov majetky prepoštviev v Bzovíku, Šali, Turcovci a Šahách, resp. statky opátstiev v Misle, Vörösberény, Szekszárd, Szkalka, Lébény, Pornó či v Spišskom Štiavniku. Boli však vo veľkom počte aj dary súkromných osôb, a boli aj také majetky, ktorých vlastníctvo im patrilo výlučne len na základe svetského právneho titulu. Rozhodujúcim dôkazom tu bolo, či darovanie majetku bolo kráľovskou donáciou, alebo darovaním takého jednotlivca, ktorý k tomu potreboval kráľovské povolenie, lebo vtedy ten majetok resp. statok vyhlásili za majetok štátu a stanovili nad ním voľné dispozičné právo kráľovnej.

Členmi zmiešanej komisie boli: za predsedania grófa Františka Balassu biskup gróf František Berthold, Jozef Aszaly, František Skerlecz, Ján Klobusitzky účtný radca a Jozef Diószeghy ako notár. Práca zmiešanej komisie neprebíhala hladko, lebo dvojaké delenie – svetské a cirkevné – nebolo vždy jasné, a boli majetky, pri ktorých sa nedala presne zodpovedať ani otázka príslušnosti. V takýchto prípadoch komisia odložila bokom vec sporného majetku. Keď sa dostali na koniec celej záležitosti, hodnotu sporných majetkov spočítali a rozdelili na dve časti. Jedna časť sa dostala medzi majetok svetského a druhá medzi majetok cirkevného charakteru. Takýmto sporným majetkom bolo aj abovské panstvo jezuitov menom Somodi, ktoré sa na základe rozhodnutia komisie stalo cirkevným majetkom.¹¹⁵

Ako sme videli, nebolo ľahké stanoviť, čo z vecí “massa jesuitica” je cirkevným a čo štátnym vlastníctvom. Avšak časť majetku jezuitov bola taká, ktorá sa do vlastníctva Rehole dostala prostredníctvom súkromných darov. Takéto menšie dary dala kráľovná cez Komoru predať, dať do rúk súkromníkov, a kúpnu cenu ponechala v správe Komory. Rovnaký osud postihol tie nehnuteľnosti, ktoré síce patrili k jednotlivým kláštorom, avšak neboli pristavané k budovám kláštorov, ale nachádzali sa v chotári mesta alebo v samotnom meste. Mlyny, viniče, sýpky, hostince, pivovary, lekárne, ovocné sady, oráčiny a lúky väčšinou dali do dražby a získané peniaze zverili opäť Komore. Menšia časť nehnuteľností zostala vo vlastníctve škôl alebo učiteľských reholí, nastupujúcich po jezuitoch.

Zmiešaná komisia založená z členov Miestodržiteľskej rady a Komory dokázala vyhotoviť svoje hlásenie o stave jezuitského majetku až 5. októbra roku 1775. Podľa hlásenia komisie vykazoval majetok jezuitov, t.j. “massa jesuitica” v Uhorsku a jeho pridružených častiach takýto stav:

hodnota majetku cirkevného charakteru	3.257.868,- zlatých
hodnota majetku svetského charakteru	1.637.497,- zlatých
hodnota menších nehnuteľností	646.766,- zlatých
peniaze v hotovosti	1.825.340,- zlatých
kapitál fundácií	395.050,- zlatých
Spolu	7.762.521,- zlatých

¹¹⁴ APPONYI-APÁTHY: A magyarországi katolikus vallási és tanulmányi alapok és alapítványok jogtermészetének megvizsgálása 17.

¹¹⁵ Országos Levéltár: Magyar kancellária, rok 1776 No. 31 a No. 1397.

Zmiešaná komisia sa teda po dvojročnej práci dostala k tomu, že mohli dať bodku za stavom rehoľného majetku, usporiadaného a rozdeleného po inventarizácii. Nech to bola práca akokoľvek dlhá, bolo jasne vidieť, aké hodnoty treba využiť na cirkevné ciele a aké na ciele štátne. Takmer 8 miliónov zlatých tvorilo významnú sumu, avšak prínosné a plodné účinné zúžitkovanie tejto veľkej sumy znamenalo rovnako obrovský problém. Zmiešaná komisia predložením hlásenia teoreticky ukončila svoju prácu, a nasledujúca úloha už čakala kráľovnú a jej poradcov. Kým Zmiešaná komisia vykonávala svoju prácu, nezostala nečinná ani Kancelária, a pripravila plány na použitie majetku cirkevného charakteru, aby v čase, keď Zmiešaná komisia skončí svoju prácu, nebolo treba dlho čakať na vyriešenie otázky použitia.

Návrh na použitie majetku určeného na cirkevné účely

Následky zrušenia jezuitskej rehole spôsobili veľké ťažkosti na dvoch miestach cirkevného života. Jedným bolo vedenie škôl, druhým zase otázka duchovných pastierov. V týchto dvoch otázkach bolo treba čím skôr nájsť riešenie. V celej krajine stál v centre všeobecnej pozornosti ďalší vývin školskej otázky. Bolo aj pochopiteľné, že sa školstvo dostalo natoľko do popredia, lebo v roku zrušenia viedli jezuiti 19 kolégií, čo znamenalo, že v ich vlastníctve bolo 19 kláštorov a vedľa nich škôl, a okrem toho ešte 12 stálych misijných stanovišť.

Keď teda už fakt zrušenia jezuitskej rehole bol známy, a následkom vyslaných inventarizačných komisií sa neuskutočnilo otvorenie školského roka 1773/74, súkromné osoby a mestá sa rad radom obracali na úradné orgány v záujme zabezpečenia nerušeného vyučovania. Celá krajina bola akoby zmobilizovaná krvavým mečom školskej otázky. Všade trvali na zachovaní starých škôl. Vo všeobecnej neistote ani nemohla byť reč o obnove školského ducha, veď teraz bola ohrozená samotná existencia školského systému. Keď potom kráľovná nariadila, aby sa uskutočnilo otvorenie školského roka 1. decembra 1773 a bývalí jezuitskí učitelia zatiaľ mohli naďalej učiť v svetskom kňazskom oblečení, nálada v spoločnosti sa trochu upokojila.¹¹⁶

Jezuiti mali okrem povinností prevádzkovateľov škôl aj kňazské povinnosti. Počas uplynulých storočí dostali viacero majetkov v zmysle zákona č. XII. z roku 1548 preto, aby za ne vykonávali činnosť duchovných pastierov. Uvedený zákon okrem už vyššie spomínaného študijného zámeru obsahuje aj to, že "nehnuteľný majetok a príjmy opustených kláštorov mníchov a rehoľníčok ako aj kapitúl je treba venovať na hmotné zabezpečenie kňazov – vedcov a úprimných hlásateľov slova Božieho, ktorí sa majú snažiť zachovať ľud v nefalšovanej, pravej a katolíckej viere, a tých, ktorí sa od nej odvrátili, prinavrátiť k nej."¹¹⁷ Avšak pastoračná činnosť jezuitov v čase zrušenia rehole nebola taká očividná a zostala vlastne v úzadí za veľmi rozsiahlou školskou činnosťou. Práve preto ich náhrada v kňazských úlohách ani nebola taká ťažká, lebo kráľovná dala

¹¹⁶ FINÁCZY c.d.: II. 87.

¹¹⁷ APPONYI-APÁTHY: c. d.: 17. str., KÉSMÁRKY, István: Katolikus egyházi vagyongjog. Pécs, 1900, 250.

povolenie biskupom, aby tých jezuitov, ktorí sa prihlásia na služby diecézy, mohli prijať. Inventarizačné komisie takto aj postupovali. Keď napríklad 20. októbra 1773 vyhlásili v Rožňave pred tamojšími pátrami pápežské breve, poverenec arcibiskupstva Juraj Karaba ich poveril ako svetských kňazov s ďalším vykonávaním práce rožňavských duchovných pastierov. Tak tomu bolo aj inde. Kráľovnej ležala na srdci otázka nerušeného pokračovania v činnosti duchovných pastierov takisto ako otázka škôl.

Mária Terézia, ktorá aj pápežovi hlásila, že všetok majetok chce použiť v súlade s vôľou zakladateľov, zobrala do úvahy aj to, že majetok nebol daný reholi iba na napomáhanie študijných účelov, ale aj v záujme podpory pastoračnej činnosti. V XVIII. storočí ani jezuiti nevenovali veľkú pozornosť podnecovaniu, podpore pastoračnej činnosti, resp. vytváraniu jej predpokladov, staré misionárske stanovišťa síce udržiavali, ale nové nehládali. Túto oblasť prenechali svetským kňazom, ktorých podporovateľom bola Cassa Parochorum. Po 1770-tych rokoch Cassa Parochorum začala chradnúť. Nedisponovala kmeňovým majetkom, jej majetok tvorili iba tie príjmy, ktoré z rôznych titulov boli zaplatené do pokladne. Bolo čoraz viac a viac nedoplatkov, a tým menej voľne použiteľného kapitálu. Mária Terézia nemyslela na zvýšenie príjmov Cassy Parochorum, lebo bola presvedčená o tom, že ak by do jej kasy každoročne bolo zaplatených 80 000 zlatých, z tých by sa dali pokojne pokryť všetky náklady, ktoré bola povinná uhrádzať Cassa Parochorum. Ak by bola dostala jezuitský majetok slúžiaci pastoračným činnostiam Cassa Parochorum, to by zvýšilo iba rozsah jej agendy, nie však jej účinnosť. Mária Terézia vyzvala uhorskú Kanceláriu, aby predložila návrh na použitie tej časti majetku jezuitov, ktorá má slúžiť pastoračným účelom. Počas plánovania nikoho nenapadlo, že by bolo potrebné rozšíriť rámce Cassy Parochorum a z celého majetku položiť jej základy, a tak zabezpečiť zaopatrenie svetského kňazstva, ktoré rozrástlo o jezuitov. Malý zlomok členov rozpustenej rehole požiadal o prijatie do iných uhorských rádov, časť jezuitov, ktorí sa väčšinou stali svetskými kňazmi, sa zamestnala na univerzitách, a takmer 90 bývalých jezuitov získalo cirkevné hodnosti v rôznych diecézach. Verejná správa starobylých diecéz nedokázala prijať toľkých jezuitov, koľkí sa po zrušení rehole uvoľnili. Nebolo toľko voľných kapitulárnych hodností a arcidekanstiev, aby sa každému mohlo ujsť. Máriu Teréziu teda jej teoretické stanovisko, podľa ktorého všetko chce použiť v súlade s vôľou zakladateľov, podnecovalo do zakladania nových cirkevných organizácií.

Práca organizovania cirkvi sa rozbiehala bez akýchkoľvek vonkajších náznakov a v najväčšej tichosti už vtedy, keď sa na základe hlásení inventarizačných komisií pripravovala majetková súvaha Rehole. Táto práca, do ktorej sa viditeľne zapájali viacerí ľudia a viaceré úrady aj zvonka, odvádza pozornosť od tichej práce nad plánom organizovania cirkvi. Na tajnom rokovaní, ktoré sa konalo v spojitosti so zrušením jezuitskej rehole, sa naznačila možnosť toho, že by sa mohli založiť nové biskupstvá s využitím aktuálnych osobných a materiálnych daností. Štátna rada – zbor dôverných spolupracovníkov Márie Terézie – poverila vypracovaním návrhu maďarského radcu baróna Františka Kollera. Barón František Koller patril medzi spoľahlivých Maďarov dvora a bol obľúbencom Márie Terézie.¹¹⁸

¹¹⁸ EMBER, Győző: Magyarország és az Államtanács első tagja. Századok, 1935, 757.

Už aj dovtedy viackrát podal svedectvo o tom, že je úplne zbehlým znalcom uhorských pomerov a je spoľahlivý aj jeho vernosť dvoru. Ako brat vesprémskeho biskupa, podpredseda a neskôr predseda ilýrskeho výboru, mal celkom jasno v uhorskom práve a uhorskej histórii. Bol jedným z dôverných radcov štátneho radcu Boria a on ho oboznámil s uhorskými zákonmi a históriou Maďarov.¹¹⁹ Nech bol Koller akokoľvek zbehlý v uhorských politických, hospodárskych a cirkevných pomeroch, v tomto závažnom poslaní, s ktorým ho poverila štátna rada, nechcel konať iba na základe vlastných poznatkov: nazdával sa, že vykoná oveľa dokonalejšiu prácu, ak túto otázku prerokuje aj s cirkevníkom, prípadne otázku dá jemu vypracovať. Ako sa stalo, ako nie, František Koller požiadal ostrihomského kanonika Juraja Richwaldského, aby zostavil pamätný spis a v ňom vypracoval, aké nové biskupstvá by sa mohli založiť v Uhorsku a vôbec, ako by sa mohla nanovo vytvoriť vonkajšia podobizeň katolíckej cirkvi v Uhorsku.

V osobnosti ostrihomského kanonika Juraja Richwaldského sa stretli v zaujímavej zmesi láska k tradíciám a odvážne reformy, konzervativizmus s radikalizmom. Keďže pochádzal z Bardejova, bol to spišský prepošť František Barkóczy, ktorý mu roku 1740 pomohol do jágerského seminára, potom v roku 1743 na teológiu v Trnave. Keď tu svoje štúdiá ukončil, jeho protektor už bol jágerským biskupom, a čoskoro sa objavil po jeho boku najskôr ako tajomník, potom ako kanonik. Jágerský biskup gróf František Barkóczy po 16 rokoch biskupskej činnosti sa stal ostrihomským arcibiskupom. Juraja Richwaldského si aj tam zobral so sebou a ako jeho pomocný kanonik sa zúčastnil so svojím arcipastierom aj krajinského snemu v Prešporku v roku 1764. I keď už v ostrihomskej diecéze bol kanonikom a prepoštom v Egervári, nazývaným po svätom Petrovi, týchto sa musel zriecť pri svojom odchode. Pri svojom odstúpení sa poďakoval za priazeň jágerskej kapituly a prosil o to, aby vzhľadom na to, že z hodnosti egervárskeho prepošťa neplynú žiadne príjmy, mohol si to ponechať ako pamiatku času stráveného a práce vykonanej v jágerskej diecéze. Nepotreboval titul, lebo v neovej diecéze (ostrihomskej) sa stal r. 1762 svätoštepanským prepoštom a r. 1763 prepoštom v Szentgyörgymező a arcidekanom katedrály. Ako to vysvitlo počas neskorších výskumov, k jeho menu sa viaže autorstvo spisu "Vexatio dat intellectum", vydaného na krajinskom sneme r. 1764. V 1762. roku vyšla prvá práca Adama Kollára o kráľovskom patronátom práve, po nej nasledovala práca na prípravu krajinského snemu v roku 1764, v ktorej vykázal, že kráľ ako kráľ apoštolský má právo zaviazat' cirkevný stav platiť dane, vystaviť vojsko, poskytovať služby. Táto práca bola útokom proti duchovenstvu a šľachte, ktoré sa nepodieľali na daňovej povinnosti, ale všetky bremená krajiny zvaľovali na chudobných poddaných. Kollár považoval priame zdanenie šľachty za nevyhnutne potrebné. Šľachta a vyšší klérus povedali rázne "nie" na argumentáciu a návrhy knihy. Vtedy vyšiel v rukopise spis "Vexatio dat intellectum", ktorý ostrým tónom napadol vládu a na Kollárove vybočenie odpovedal tak, že on zase zachádza príďaleko v smere druhého stavu. Podľa neho je skutočná suverenita skôr u stavov než u kráľa a v záujme šľachtických

¹¹⁹ CSÓKA J. Lajos: Mária Terézia iskolareformja és Kollár Ádám. Pannonhalma 1936. DR. MESZLÉNYI, Antal: A jozefinizmus kora Magyarországon. Budapest, 1934.

výsad by považoval za správne, ak by kráľovná využila aj moc rakúskych dŕžav.¹²⁰ V dvorných kruhoch vyvolal leták veľkú nevôľu, a vydali rozkaz nielen na zničenie spisu, ale aj na vypátranie autora. Na prešporskom trhu verejne spáli leták kat, avšak autorovi sa nepodarilo prísť na stopu. Štátna rada sa nazdávala, že Richwaldsky by mohol byť autorom letáka, ktorý vyvolal hnev tak kráľovnej ako aj dvora.¹²¹

Možno to bol aj zámer zo strany maďarského referenta štátnej rady, Františka Kollera, keď požiadal o prípravu plánu pretvorenia celého cirkevného života práve Juraja Richwaldského. Kanonik zostal verný sám sebe, lebo aj vo svojom pamätnom spise, podobne ako v práci „Vexatio dat intellectum“, chcel oživiť svet stredoveku. Ani nemal výhrady voči Kollárovej knihe vysvetľujúcej patronátne právo, on chcel brániť len šľachtu, avšak teraz, v r. 1774 by pokladal za prospešné pre cirkev, keby kráľovná rozdeľovala alebo spájala diecézy, zbavovala fungujúce rehole svojich majetkov, arcibiskupský titul by prenášala z jedného miesta na druhé, vytvárala by spoločenský život tam, kde si ho už nikto neželá. Trochu je nepochopiteľná predstava a správanie Richwaldského. Je síce pravda, že po smrti prímasa Františka Barkóczyho – ako vykonávateľ nariadení bývalého arcibiskupa – zostal bez opory a nedostal od kapituly väčšiu úlohu. Preto je možné, že ho to naplňalo určitou trpkosťou, i keď sa nemôžeme čudovať tomu, že sa mu nevenovalo veľa pozornosti. Bol cudzincom v ostrihomskej diecéze, ktorý sa do vysokej hodnosti dostal až neskôr. Keď kapitula posunula do pozadia jeho zbehlosť a schopnosti vycibrené mnohoročnou službou v cirkevnej správe, František Koller ho práve požiadal o návrh na úplnú reorganizáciu vonkajších rámcov cirkevného života. Richwaldsky odviezol obrovskú prácu, lebo jeho návrh na nadhodenú otázku neobsahoval len vymedzenie vonkajších rámcov, ale v jeho pamätnom spise, odovzdanom dvornému radcovi Kollerovi, bol obsiahnutý aj vnútorný obsah ním načrtnutého rámca. Pamätný spis kanonika o reorganizácii cirkevnej správy je rovnako odvážny a miestami aj rovnako neuskutočniteľný ako „Vexatio dat intellectum“. Jeho skoršia práca chcela dosiahnuť obnovenie vlády stredovekého šľachtického stavu, v pamätnom spise zase zaciľil spoločný život kanonikov v nových biskupstvách. Aj jedno aj druhé už bolo prežitú. Na ceste rozvoja to už boli prekonané štádiá.¹²²

Svoju povinnosť, udelenú štátnou radou, sa barón František Koller usiloval splniť neodkladne, a vyhotovil širokospektrálny návrh náramného rozsahu, v ktorom Richwaldského pamätný spis predstavoval iba jeden bod.¹²³ Je nesporné, že medzi jednotlivými bodmi bol najrozsiahljší práve kanonikov, lebo zaberal až 63 veľkých strán.

¹²⁰ KOLLÁNYI: Esztergomi kanonokok... 374, SZINYEI, József: Magyar írók élete és munkái. XI. 971 Diarium Icnivarii Kisdiane. Rok 1740.

¹²¹ EMBER, Győző: c.d. 611.

¹²² Esztergomi Bibliotéka: Batthyány kéziratár: Collectio Miss. In ecclesiasticis et religionariis = Eppatus Praelat, I.a/21.

¹²³ FINÁČZY: na str. 180. II. zv. cit.d. hovorí o Űrményim nasledovné: „...sám vypracoval návrhy, vzťahujúce sa na nové biskupstvá, ktoré majú byť založené vyčlenením z ostrihomskeho arcibiskupstva.“ Toto tvrdenie je pravdivé potiaľ, že po príprave návrhu Richwaldského-Kollera naozaj všetka práca pripadla Űrményimu. Fináczy videl len spisy z kancelárie, o ktorých sa už nehovorí ani o Richwaldskom, ani o Kollerovi. Je teda pochopiteľné, že všetko pripisoval Űrményimu.

Pamätný spis, v ktorom sa nezabudlo ani na najdrobnejší detail, doplnil barón František Koller o právne a historické hľadiská, a v príprave tajného návrhu napredoval tak rýchlo, že 7. apríla 1774, t.j. sotva po pol roku, pripojil celý Richwaldského pamätný spis ku hláseniu, napísaného pre kráľovnú, ako jednu z príloh.

Kanonik Richwaldsky opatril svoj pamätný spis týmto názvom: Na láskavé požiadanie apoštolskej kráľovnej predkladaný najpokornejší názor o nových biskupstvách, ktoré majú byť založené v Uhorsku. Prvé slová spisu obsahujú spomienku na ten kráľovnin list, ktorým bol autor vyzvaný k napísaniu práce. S poddanskou pokorou som porozumel - písal kanonik - že pokiaľ ide o question, áno alebo nie už nemôže byť predmetom sporu, lebo kráľovná vo svojom šľachetnom srdci to už rozhodla, ja som sa mal zmieniť jedine o rozličných spôsoboch riešenia.

Zo spomínaného úvodu sa teda dozvedáme, že plán nových biskupstiev sa zrodil v kráľovninej duši už na jeseň roku 1773, keď pochovala ňou natoľko uctievanú a obľúbenú jezuitskú rehoľu. Po dlhšom úvode Richwaldsky vymenuje najskôr vo všeobecnosti tie podmienky, ktoré sú nevyhnutne potrebné k fungovaniu nového biskupstva. Podľa toho nové biskupstvo môže naplniť svoje poslanie iba vtedy, ak je:

1. pre biskupa, jeho pomocný kanonik, obradníka a tajomníka slušná a vhodná rezidencia;
2. vhodný kostol s patričným vybavením, kanoniami, liturgickými knihami, chórom a sakristiou;
3. vhodné slušné bývanie a hmotné zabezpečenie pre kanonikov;
4. kňazský seminár so školami vyššieho stupňa;
5. viacero humanistických škôl, z ktorých by sa mohla mládež prijímať do seminárov.

Obširnejšie rozvádzanie prvých dvoch bodov padlo mimo okruh Richwaldského záujmu, a začal radšej obširnejšie vykladať posledné tri body. Pre súkromné a úradné povinnosti, zatťažujúce kapitolu, stanovuje počet členov kapituly v 9 osobách. Bolo by treba založiť a zaopatriť prijmami toľko kanonických sídel, aby – vždy počítajúc s ochoreniami a úmrtiami – mohli byť v dostatočnom počte na zvýšenie lesku bohoslužby. Je príznačná a zaujímavá aj argumentácia v prospech čísla deväť, lebo poukazuje na jeho dušu, prežívajúcu v minulosti. Vraj aj svätý Štefan založil v Nitre deväťčlennú kapitolu, a je aj deväť anjelských chórov, ktoré neustále chvália Boha. Okrem kanonikov by boli potrební pre chór a každodenné kapitulské omše aspoň dvaja vysvätení kňazi, z ktorých jeden by bol riaditeľ chóru (succentor) a druhý jeho kaplán (praebendarius). Pre chór katedrály by bol potrebný jeden svetský organista, a pre spevákov a hudobníkov by bolo treba použiť a oddelene spravovať fundáciu, aby bolo možné zabezpečiť ich zaopatrenie.

Najpríznačnejšou svojráznosťou nových kapitúl by bol spoločný život – vita communis. Aj sám Richwaldsky priznáva, že je to reč tvrdá, a bude málo takých, ktoré jej budú rozumieť, avšak spoločný život vyzerá byť ťažký iba zo začiatku, a pôjde ľahko, ak za tretinu členov nových kapitúl vymenujú bývalých jezuitov, ktorí vo svojom rehoľníckom živote boli zvyknutí na spoločný život. Podľa jeho predstavy by jeden kanonik žil vždy v seminári, preto by bolo treba postaviť dom len pre ôsmich kanonikov, ktorý by mal pozostávať z 32 obytných izieb, vedľajších budov a miestností. Takto by

mal každý kanonik 4 izby, z ktorých by jedna slúžila ako spálňa a šatňa, jedna ako obývacia izba, jedna ako prijímacia sála a štvrtá by bola izba sluhu. Popri 32 obytných izbách by mala byť v budove aj jedáleň, knižnica, rokovacia miestnosť, archív, a pre byt zamestnancov a rôzne vedľajšie miestnosti osobitná budova. Keď už budú byty hotové a aj vedľajšie budovy budú v prevádzke, tak na vydržiavanie deväťčlennej kapituly by bolo potrebných 14 865 zlatých ročne, a to podľa nasledujúcich:

na kuchyňu deviatich kanonikov	3.600,- zlatých
Veľkoprepoštovi	1.000,- zlatých
čítajúcemu kanonikovi	800,- zlatých
strážnemu kanonikovi	600,- zlatých
spievajúcemu kanonikovi	400,- zlatých
údržba budovy, čel'ad'	5.000,- zlatých
na denné honoráre	3.295,- zlatých
riaditeľ a kaplán chóru	170,- zlatých
Spolu	14.865,- zlatých

Základným platom kanonikov by bolo 400 zlatých ročne, ale spievajúci, strážny, čítajúci kanonik a veľkoprepošt by okrem 400 zlatých dostávali aj 4-6-800, resp. 1000 zlatých. Ako z návodu vysvitá, u kanonikov chcel podporiť usilovné modlenie sa breviára tým, že by každý kanonik dostával popri riadnych príjmoch aj 1 zlatý denne, ak sa zúčastní každého momentu a každej časti breviára. (1 zlatý ročne pre deviatich kanonikov by spolu bolo iba 3 285 zlatých a nie 3 295, ale citoval som to, ako nesprávne figuruje v návrhu.) Denný 1 zlatý rozdelil nasledovne, lebo sa stáva, že nie všetci za zúčastnia celého breviára:

na kza účasť na kapitulskej omši	25 grajciarov
za spoločné modlenie sa Matutina a Laudes	25 grajciarov
za spoločné modlenie sa Primy	10 grajciarov
za spoločné modlenie sa Tertie	8 grajciarov
za spoločné modlenie sa Sexty	8 grajciarov
za spoločné modlenie sa Nony	8 grajciarov
za spoločné modlenie sa Vesperasa	8 grajciarov
za spoločné modlenie sa Completoria	8 grajciarov
Spolu:	100 grajciarov = 1 zlatý

Okrem založenia kapitúl na nových biskupských sídlach bude potrebné aj vybudovať inštitúciu na výchovu kňazov pre najmenej 12, ale skôr 20 osôb. Okrem 12-20 seminaristov by sa mali už na univerzitách pripravovať aspoň traja až šiesti teológovia na kňazské služby v diecéze. Na obživu diecéznych seminaristov – nastávajúcich kňazov by bolo potrebných ročne asi 9 230 zlatých, ak budova už stojí a je vo funkčnom stave. Čo sa týka úvah o financiách, Richwaldsky – uvažujúc celkom reálne – nepovažuje za neuskutočniteľné ani to, aby seminaristi nových biskupstiev, ktoré majú byť vyčlenené z ostrihomského, študovali v starých seminároch, v Trnave, tak, ako doteraz, kde sú všetky vonkajšie podmienky (zariadenie domu, učiteľský zbor) už dané ako v medzidiecéznom seminári.

Všeobecnú časť návrhu ukončí kanonik s podrobným a obsiahlym opisom vnútorného života seminárov a výchovy nových kňazov. Po rozvedení všeobecných princípov, ktoré sa môžu rovnako vzťahovať na všetky diecézy, na každú kapitolu a každý seminár, Richwaldsky venuje pozornosť aj možnostiam a spôsobu založenia jednotlivých nových biskupstiev. Má sa síce venovať problematike reorganizácie cirkevnej verejnej správy celej krajiny, je pochopiteľné, že svoje úvahy začne vymenovaním nových biskupstiev, ktoré majú byť založené z ostrihomskej diecézy. Na to sa v prvom rade vzťahovalo nariadenie štátnej rady a kráľovnej, ale tú poznal najlepšie okrem jágerskej diecézy. V Trnave bol študentom tejto diecézy, a jej slúžil aj po boku arcibiskupa Barkóczyho. Richwaldsky podal svedectvo o znalosti starých plánov, zaprášených predstáv, keď za kosť svojho návrhu si zvolil ten variant Pázmányových plánov, ktorý považoval za možné založenie troch nových biskupstiev z ostrihomskej diecézy, rozlohou veľkej. Nech zohľadnil akokoľvek predstavu Petra Pázmánya, pokročil o krok ďalej, lebo neuvažuje len o nutnosti rozdelenia ostrihomskej diecézy, ale to je iba časťou reorganizácie celej cirkevnej verejnej správy v Uhorsku. Práve preto okrem troch nových diecéz poskytne farnosti z ostrihomskej diecézy aj takmer ešte obklopenej nitrianskej diecéze. Najmä také, ktoré sú oveľa bližšie k Nitre než k Ostrihomu, resp. Trnave. Vidí, že nech zoberie koľkokoľvek z ostrihomskej diecézy pre tri nové a jedno staré biskupstvo, ešte stále zostane v rámci starobylej diecézy toľko farností, koľko dá dostatok práce prvému kňazovi krajiny.

Rad preberania nových biskupstiev začal predložením návrhu spišského biskupstva. Bolo tomu tak aj u Pázmánya, ale kým on ho umiestnil na prvé miesto preto, lebo to vyzeralo na najľahšie riešenie, tu sa mu dostane primárneho postavenia preto, lebo je to najťažšie pre otázky hraníc, ktoré nevyhnutne majú byť prerokované s krakovským biskupom. Podľa Pázmánya by k tomuto biskupstvu mali patriť tri stolice: Spiš, Orava a Liptov. Podľa Richwaldského by do právomoci nového biskupstva mali patriť: Spiš (okrem okresu Vrchoviny), Orava, 11 farností zjednotených katolíkov podľa gréckeho rítu a niekoľko farností z Ľubovniansko-podolínskeho panstva. Tento posledný okres patrila kedysi do pôsobnosti ostrihomskeho arcibiskupa. V roku 1774 zase bol začlenený do diecézy krakovského biskupa. Stolica Liptov bola z návrhu úplne vynechaná – pravdepodobne z prehliadnutia – veď nastávajúci spišský biskup sa mohol dostať na Oravu len cez Liptov. Ale ak bol vynechaný z vymenovania, potom nebol obsiahnutý ani v detailnom výkaze, lebo podľa Richwaldského by nové biskupstvo dostalo 17 katolíckych farností z Oravy a 19 zo Spiša, resp. odtiaľ aj 11 podľa gréckeho obradu. A k tomu všetkému by bolo treba ešte pripočítať aj niekoľko severných farností, ktoré majú byť prevzaté od krakovského biskupa. Bolo by to teda spolu viac než 107 farností, ktoré by mali patriť do kompetencie nového spišského biskupstva. Čo sa týka 79 spišských farností, Richwaldsky k nim určite pripočítal aj farnosti na Liptove, lebo v r. 1774 nie je možné nájsť na danom území 79 farností.¹²⁴ Túto domnienku potvrdzuje aj to, že keď sa vymenúval majetok, vtedy sa uvádzal už aj liptovský desiatok. Duša autora spisu "Vexatio ad intellectum" prehovorí aj vtedy, keď nadhodil spor o hranice medzi krakovským

¹²⁴ Schematismus Strigoniensis 1776.

biskupom a ostrihomským arcibiskupom. Vystupuje tu opäť do popredia ochranca starobylých práv, a vyzerá, že absolvoval vážne štúdiá len preto, aby vykázal: kedy a za akých okolností stratilo ostrihomské arcibiskupstvo svoju právomoc nad týmito farnosťami. V rámci svojich výskumov narazil aj na snahu Ľudovíta Veľkého, ktorú vyvinul v záujme pozdvihnutia prepošstva do hodnosti biskupstva. Ale už ani on nenašiel žiadnu oporu k otázke, prečo a akým spôsobom zlyhala kráľovská iniciatíva. Keďže však preštudoval všetky potrebné spisy vo veci histórie spišského prepošstva, odporúča do pozornosti kompetentných celý rad argumentov pre prípad, keby počas rokovaní s krakovským biskupom narazili na odpor.

Z výšin duševných a právnych zápasov sa však musel vrátiť do reality. Biskupstvo vznikne za každých okolností, bez ohľadu na to, či dostane farnosť Ľubovniansko-podolínskeho panstva, alebo nie, preto je potrebné stanoviť, aké materiálne prostriedky by mohli byť venované na hmotné zabezpečenie biskupstva, kapituly, katedrály, seminára. Podľa Richwaldského názoru by spomínané inštitúcie mohli vlastniť tieto majetky:

1. majetok spišskej kapituly; majetok opátstva v Spišskom Štiavniku, ktorý doteraz patril k jezuitskému kolégium v Jágri;
2. všetok doterajší nehnuteľný majetok jezuitského kolégia v Levoči;
3. majetok Kaplnky Kristovho tela;
4. desiatky liptovskej a oravskej stolice, ako tie patrili ostrihomskému arcibiskupovi v týchto stolicách. Väčšina spišského desiatku neznamenalala nič pre nového biskupa, lebo ich väčšina patrí farárom, a to netreba meniť.

Keď bol tento návrh hotový, inventarizácia majetku jezuitov ešte bola iba na začiatku, a Richwaldsky nemal informácie o hodnote majetkov zrušenej rehole, o ich právnej príslušnosti, preto finančné základne jednotlivých nových biskupstiev vypracoval skôr na základe vlastných zistení a nie opierajúc sa o zrejmu silu faktov. Keďže nepoznal vyčíslenú hodnotu jednotlivých prvkov jezuitského majetku, mohol vymenovať len názvy, ale ďalej už pokročiť nemohol. Preto je jeho návrh vyhotovený iba v obrysoch.

Rezidencia spišského biskupa by dostala patričný dom v prepoštskej budove. Ako biskupská katedrála môže poslúžiť kostol spoločnej kapituly, chrám svätého Martina. Aj členovia kapituly majú svoje domy. Tu by na najväčšie ťažkosti narážalo zavedenie spoločného života, lebo sú medzi nimi takí, ktorí už dlho žijú sami a zvykli si na samotu. Jeho silnú osobnosť a pevnú vôľu však ani tu neodrádzajú ťažkosti, a spoločný život pokladá za uskutočniteľný za každých okolností, *vita communis* kanonikov. Spomedzi škôl by sa podľa jeho mienky mohli všetky zachovať, dokonca aj v Levoči by sa mohla založiť latinsko-humanisticko-filozofická škola.

Na Spiši až doteraz neprebíhala výchova kňazov, veď ako časť ostrihomského arcibiskupstva, dostával dorast z Trnavy a iných univerzitných miest. Teraz tu buď treba nájsť starý dom, alebo treba vybudovať nový. Keďže pre budúcich kňazov nenašiel budovu vhodnej rozlohy a s vyhovujúcim členením, bol nútený odporučiť druhé riešenie, totiž postavenie úplne novej budovy. V susedstve katedrály aj našiel vhodné miesto, kde doteraz stáli ruiny škôl a domov zrušenej rehole. Materiál zbúraných domov by sa mohol využiť pri novej stavbe, a samotné pozemky sa v Richwaldského očiach javili ako priestranné a veľmi vhodné pre kňazský seminár. Dom

by bolo treba naprojektovať tak, aby sa v ňom pohodlne dalo umiestniť 20 študentov a vhodný učiteľský zbor. 6 študenti by sa mali vzdelávať na vyššom stupni na univerzitách, aby neskôr z nich boli učitelia v službách diecézy. Kým 20 žiakov, vychovávaných doma, by bolo treba zaopatríť z miestnych zdrojov, z majetku vyčleneného osobitne na tento účel, zatiaľ obživu univerzitných poslucháčov by bolo treba hradiť z ostrihomských nedeliteľných fondov.

Kanonik nemá iné dôvody, aby zotrval pri otázke spišského biskupstva. Aj pri nasledujúcich krokoch mu bol vzorom Pázmányov prvý návrh, ale keď začne načrtávať zakladanie druhého biskupstva, už nedokáže natoľko osvojiť Pázmányove predstavy, ako v prípade spišského biskupstva. Vzhľadom na mnohých protestantov a náboženskú rôznorodosť obyvateľstva v oblasti Slaná – Rimavica – Ipel', Pázmány celý čas plánoval gemerské biskupstvo so sídlom v Rožňave. Náboženská rozdielnosť pretrvávala aj teraz, v r. 1773-74, ale keďže podľa Richwaldského niet ani v Gemeri, ani v Novohrade mesta a budovy vhodnej pre biskupské sídlo, je ochotný zamietnuť titul "gemerského" biskupa a nájsť si zaň náhradu. Keby totiž titul zostal, muselo by zostať aj rožňavské sídlo, čo by znamenalo postavenie nových budov a značné výdavky. Smelé plány Richwaldského spôsobili prekvapenie možno prvý, nie však posledný raz počas realizácie tohto plánu, lebo navrhuje, že načo by boli stavby a veľké výdavky, keď v susedstve tu je Jasov. Podľa jeho mienky by sa z tohto mesta dalo ľahko vytvoriť biskupské sídlo, a biskup by vedel ľahko a pohodlne bdiť nad dvoma stolicami, Gemerom a Novohradom. Veľmi dobre vie, že nestačí len vysloviť návrh, treba zájsť ďalej, preto povie bez otáľania: jasovské prepošstvo premonštrátov aj s kostolom a kanonikom treba sekularizovať, a celé treba pozdvihnúť do hodnosti biskupského sídla. Tento rád rehoľníkov – tvrdí kanonik – v tejto krajine vo svojom súčasnom stave neprospieva a nie je dôležitý ani pre cirkev, ani pre štát. Rehoľníkov by bolo treba oslobodiť aj spod ich sľubu a bolo by treba ich umiestniť sčasti v kapitule a sčasti vo vedení farností. Toto druhé povolenie nie je neznáme pre členov kanonického rádu premonštrátov, lebo niektorí z nich už vykonávali služby duchovný pastiera, viedli faru.

Vtedajšieho prepošta, Ondreja Sauberera považoval Richwaldsky za vhodného aj na post jasovského biskupa, lebo bol znovuzriaditeľom tohto prepošstva, dal postaviť skvelý prepošský byt, ktorý by bol vhodný aj ako biskupské sídlo, a dal postaviť aj prepošský kostol, ktorý by bol vynikajúcou katedrálou. Kanonik predkladajúci svoj návrh vidí v Saubererovi prvého najvyššieho duchovného pastiera jasovského biskupstva, ktorého činí spôsobilým na túto funkciu niekoľko jeho vynikajúcich vlastností, ak by len nebol prekážkou získania tejto hodnosti jeho vysoký vek a to, že nie je zbehlý v domácom jazyku. Medzi jeho zásluhami spomenie aj to, že pre svojich rehoľných bratov dal postaviť vhodné kapitulské byty, ktoré by si vyžadovali len menšie úpravy a doplnenia, aby boli vhodné pre deväťčlennú kapitolu katedrály. A ak by kanonikov, ktorých vybrali spomedzi jezuitov, umiestnili medzi kanonikov premonštrátov, potom by pre kanonikov bol ľahko realizovateľný spoločný život, lebo pre svojich členov to predpisovali oba rády, a zvykli si na to už v kláštore.

Už aj Pázmány zapojil do realizácie svojich plánov Jasov, ale keďže v tom čase ešte neboli v Uhorsku premonštráti a majetok bol v správe "commendatora", preto chcel dať arcibiskup jasovský majetok do vlastníctva rožňavského biskupstva, lebo v jeho očiach

to bol cirkevný majetok "bez gazdu" a centrum diecézy chcel vytvoriť na svojom arcibiskupskom majetku v Rožňave. Richwaldsky oproti Pázmányovi preložil celé ťažisko diecézy na východ, na územie jasovského prepoštvu a dôsledne vypracoval zapojenie jasovského prepoštvu do duševnej, duchovnej aj hmotnej záujmovej sféry nového biskupstva. V Richwaldského pláne by jasovské biskupstvo zaberalo väčšie územie než rožňavské v plánoch Pázmánya. Podľa posledne menovaného by územie rožňavského biskupstva by bol tvorila iba gemerská a turnianska stolica, kým kanonik ho rozšíril aj severovýchodným a západným smerom. Smerom na juh sa hranice nemohli posunúť len preto, lebo tam stáli pevne stáročné hranice jágerskej diecézy. Hranice a územie nového biskupstva, postaveného na jasovské prepošstvo, môžeme opísať nasledovne.

K biskupstvu pozostávajúceho pôvodne z gemerskej a turnianskej stolice by patrili tie mestá a obce, ktoré sa síce nachádzajú na území abovskej stolice a jágerského biskupstva, keďže však sú to zemepanské územia patriace k jasovskému prepošstvu, patrili by novému biskupstvu spolu s prepoštvom. A vôbec, nachádzali sa síce na území jágerského biskupstva, z hľadiska cirkevných orgánov patria ako vyňaté "exempt" farnosti pod právnu pôsobnosť ostrihomského arcibiskupa. Cirkevnoprávna pôsobnosť nad niektorými osadami bola sporná, pretože nebola zrejmalá, či patria k prepošstvu. Preto bolo treba rozhodnúť, kam patria obce Dolný Medzev, Moldava nad Bodvou a Drienovec. Richwaldsky považoval všetky tri za také, ktoré by sa mali dostať pod správu jasovského biskupa, lebo vedel vykázať, že Dolný Medzev až do nedávnych čias patrilo pod cirkevnoprávnu pôsobnosť jasovských prepoštov a získal si ju len nedávno jágerský biskup Gabriel Erdődy, nie bez pohoršenia. Moldava nad Bodvou a Drienovec zase, ako kedysi výsadné farnosti, stáli pod právnou pôsobnosťou ostrihomského arcibiskupa, preto sa môžu právom radiť do kompetencie jasovského biskupa. Ostrihomskú právnu pôsobnosť vedel vykázať z pápežských búl a aj z toho, že tieto farnosti navštevoval ostrihomský arcidekan a jemu platili aj desiatok.

Spišský banský okres – zo spišskej stolice – na sever od Jasova by tiež patrilo k jasovskému biskupstvu, lebo je v bezprostrednom vzťahu s gemerskou stolicou tak z hospodárskeho ako aj duchovného hľadiska. Túto stratu by si spišské biskupstvo ani nevšimlo, lebo po doplnení s ľubovnianskym a podolínskym okresom nové biskupstvo by malo dostatok farností.

Celý Veľký Novohrad a susedný Malohont by patrili k novému jasovskému biskupstvu, kým Malý Novohrad by bol aj naďalej zostal pod právnou pôsobnosťou vacovského biskupa.

Jednotná diecéza by sa teda skladala spolu zo šiestich verejnosprávnych celkov – Veľký Novohrad, Malohont, Gemer, Turna, Abov, Spiš – a mala by takto 90 farností podľa stavu v roku 1774. 90 farností bolo rozdelených nasledovne:

abovská stolica	7 farností
spišský banský okres	8 farností
turnianska stolica	9 farností
gemerská stolica	24 farností
malohontská stolica	6 farností
stolica Veľký Novohrad	36 farností
spolu:	90 farností

Po vymenovaní Richwaldsky hneď navrhne aj to, že v oblastiach obývaných prevažne protestantmi by bolo treba na vhodných miestach ihneď zvýšiť počet farností.

Príjmy jasovského biskupstva by podľa návrhu tvorili nasledujúce majetky a peňažné zdroje:

1. Celé jasovské prepošstvo, so všetkým majetkom a právami.
2. Časť prepošstva v Lelesi. Tu by bolo potrebné sekularizovať Leles a Kráľovský Chlmec, so všetkými majetkami a právami dvoch obcí. Leleské prepošstvo by však malo zostať hodnoverným miestom, lebo nevedeli by vyznačiť výhodnejšie hodnoverné miesto pre obyvateľov zemplinskej, užskej, berežskej, satmárskej a sabolčskej stolice. Na vedenie úradu by postačoval jeden notár zbehlý v práve a dvaja rehoľní mníši, ktorí by zabezpečili aj starostlivosť o duše veriacich. Niekoľko susedných farárov by zase bolo treba vyznamenať s tým, že by sa im udelilo oprávnenie hodnoverného miesta.
3. K majetku nového biskupstva by bolo potrebné pripojiť rožňavské panstvo ostrihomského arcibiskupstva spolu s Čučmou a Nadabolou.
4. Pretože Veľký Novohrad, patriaci k ostrihomskému arcibiskupstvu, by bol takisto súčasťou nového jasovského biskupstva, aj tamojšie statky ostrihomského arcibiskupa by tvorili zdroje jasovského biskupstva.

Ako čiastočnú náhradu by malo dostať ostrihomské arcibiskupstvo dve osady opátstva v Hronovciach, ktoré nie je obsadené, a to Hronovce a Oroszi, ktoré by rovnako mohli patriť tak k panstvu v Tekovských Lužanoch ako v Ostrihome, lebo sa nachádzajú v susedstve oboch.

5. Posledným zdrojom príjmov nového biskupstva by bol desiatok spomínaných území, ktorý doteraz využívali arcibiskup a kapitula. Zostalo by však naďalej v platnosti to, že sa z týchto desiatkov strháva určitá časť na údržbu muránskeho hradu. Už vtedy sa viedli rokovania o otázke údržby hradu, ale ešte nedospeli k dohode. Ak sa v spore o oprávnenosť čiastky, venovanej na muránsky hrad, vynesie rozsudok, a nebude sa to musieť strhávať, tak by sa tou čiastkou zvýšili príjmy jasovského biskupa. Čo po odpočtu z desiatkov zostane, to treba venovať na rovnaké účely ako tomu bolo v ostrihomskej diecéze. Arcidekani teraz by už patrili pod právnu pôsobnosť jasovského biskupa, takže už vedia, ako sa postupovalo predtým.

Ako v prípade spišského biskupstva, tak ani tu nepoznal Richwaldsky skutočnú hodnotu týchto majetkov, preto nevie predložiť návrh, v akom pomere by sa mali o príjmy deliť biskup, kapitula, katedrála, seminár a škola. Keď potom príde rad na vykonanie návrhu, odporúča Richwaldsky, vtedy z hodnoverných súpisov a bezprostrednej skúsenosti sa bude môcť rozdelenie vykonať priamo na mieste.

Biskupské sídlo, kostol, kapitulské byty sú už takmer hotové v Jasove, a za nevelké náklady môžu byť aj prerobené v súlade s ich novou funkciou. Pri tomto novom biskupstve, rovnako ako v prípade spišského, treba postaviť novú školu a nový seminár. Ich vybudovanie z majetku zrušenej jezuitskej rehole zveruje kanonik, predkladajúci návrh, milosti apoštolskej kráľovnej.

Seminár by mal byť aj v Jasove postavený pre 20 študentov, okrem toho by ešte piati študovali na univerzite na náklady ostrihomskej fundácie. Seminár treba vybudovať

tak, aby tam boli byty pre troch predstavených, troch učiteľov teológie, a piatim učiteľom verejnej školy. Všetkým týmto by bolo treba poskytnúť také hmotné zabezpečenie, a oni by sa museli prispôbiť životu seminára tak, ako to už Richwaldsky vo všeobecnej časti opísal.

Ďalšie starosti predkladateľa návrhu potom pramenili z novej jasovskej biskupskej kapituly. Najskôr sa zmienil o príjmoch kapituly. Podľa toho všetky statky jasovskej kapituly treba spravovať ako spoločné, ak už došlo k rozdeleniu. O hmotné zabezpečenie kanonika sa treba postarať tak, ako to už bolo spomínané v úvode. Zo spoločných príjmov kapituly treba odrátať príjmy štyroch kolumnárnych kanonikov, denné podiely, náklady spoločnej domácnosti, a čo sa potom zvýši, z toho tretinu musia odložiť na budúci rok kvôli zaplateniu nepredvídaných výdavkov. Dve tretiny čistého zostatku zase treba rozdeliť rovnomerne medzi deviatimi kanonikmi pred uzavretím ročného vyúčtovania.

Kanonici jasovského biskupstva by vykonávali tieto úlohy: právna pôsobnosť arcidekana katedrály by v sebe zahŕňala abovské a turnianske farnosti, ako aj fary v spišskom banskom okrese. Stoličné, ktoré platí spišský banský okres, by odtiaľ nedostával spišský prepoš, ale arcidekan katedrály. Abovské a turnianske farnosti by platili arcidekanovi katedrály stoličné vo výške stanovenej podľa slobodnej vôle biskupa. Okrem toho by arcidekanovi patrila aj štvrtina turnianskeho desiatku, t.j. 100 zlatých, ktoré teraz využíva turniansky arcidekan ostrihomskej kapituly.

Gemerský arcidekan by navštevoval, kontroloval a revidoval klérus aj veriacich celej gemerskej stolice a Malohontu. Za túto svoju prácu by gemerský arcidekan dostával tieto príjmy:

- a) Štvrtinu gemerského desiatku: 250 zlatých, ktoré teraz patria prepoštovi a arcidekanovi katedrály v Ostrihome - Szentgyörgymező;
- b) Príjem doterajšieho gemerského arcidekana vo výške 250 zlatých;
- c) Tú jednu pätinu z desiatku malohontského okresu, ktorú dostáva ostrihomský veľkoprepoš (hodnotu tohto príjmu nie je možné vyčísliť.);
- d) 65,45 zlatých z árendy v Rimavskej Sobote, ktoré ešte dostáva ostrihomský spievajúci kanonik;
- e) 18 zlatých ako stoličné z malohontského územia;
- f) Samotné mesto rimavská Sobota zaplatí z titulu stoličného 4 zlaté a 30 grajciarov.

Keď spočítame príjmy nového arcidekana gemerského biskupstva, to by znamenalo celkom 576 zlatých a 65 grajciarov, a v tom ešte nie je jedna pätina malohontského desiatku. Táto suma by však nepatrila celá arcidekanovi, ale iba polovica z nej, druhá polovica by patrila biskupskému vikárovi.

Okrem arcidekana katedrály a gemerského arcidekana by mohol byť v jasovskom biskupstve ešte jeden arcidekan, a to novohradský. Miestom jeho pôsobnosti by bola iba tá časť Novohradu, ktorá ako Veľký Novohrad tvorila zatiaľ časť ostrihomskej arcibiskupskej diecézy. Odtiaľ mali doteraz dvaja príjmy vo výške po 150 zlatých. Jedným bol ostrihomský spievajúci kanonik, ktorý disponoval s polovicou árendy a druhým bol strážny kanonik prepošstva svätého Tomáša, ktorý dostával 150 zlatých z neznámeho titulu. Tento príjem vo výške 300 zlatých by po založení nového biskupstva bolo treba

rozdeliť tak, že polovicu z neho by dostával spoločný kapitulský fond, druhú polovicu zase by nový novohradský arcidekan ako stoličné.

Peter Pázmány navrhoval biskupstvo v Turci, avšak Richwaldsky to považuje za neuskutočniteľné, lebo ako sám píše: v celej turčianskej stolici niet jediného mesta či obce, ktorého kostol by sa mohol pozdvihnúť na hodnosť biskupskej rezidencie, a niet ani jediného mesto, ktoré by mohlo byť povýšené na biskupské sídlo. Nemôžeme si tam predstavovať také mestá ako Jäger, Veľký Varadín, Veszprém, avšak vo Zvolene – tak v stolici ako aj v meste – je čoraz väčšia sila inovercov, a málo početné katolícke obyvateľstvo je viac odkázané na stálu prítomnosť pastiera než v Turci. Okrem toho tu je v Banskej Bystrici kolégium aj kostol zrušenej jezuitskej rehole. To všetko činí Banskú Bystricu viac vhodnou na založenie biskupstva než Turiec, kde by bolo treba všetky budovy postaviť od základov. Ináč už aj Peter Pázmány si to predstavoval tak, že stolice Zvolen a Turiec by spolu tvorili jednu biskupskú diecézu, takže Zvolen je rovnako ďaleko od Turca ako Turiec od Zvolena.

Hranice nového banskobystrického biskupstva by tvorili hranice dvoch stolíc, turčianskej a zvolenskej. Základné bunky nového biskupstva by tvorilo vo zvolenskej stolici 27, kým v turčianskej 14 farností. K farnostiam týchto dvoch stolíc by sa pridalo ešte 12 tekovských farností a nové banskobystrické biskupstvo by tak malo 53 farností. Aj tu, rovnako ako na území jasovského biskupstva, rozsah biskupskej pôsobnosti by bolo treba rozšíriť založením nových farností.

Príjmy banskobystrického biskupstva, kapituly, katedrály, seminára a školy by vo všeobecnosti boli tieto:

1. Príjmy prepošstva v Šahách, ktoré teraz patrili jezuitskému kolégiu v Banskej Bystrici, ďalej:
2. Z turčianskeho prepošstva iba jeho stredisko, a ostatné majetky patriace k prepošstvu by sa dostali k Bzovíku;
3. prepošstvo Panny Márie na Liptove;
4. desiatok územia banskobystrického biskupstva;
5. panstvo ostrihomského arcibiskupstva vo Svätom Kríži okrem štyroch osád (Berzente, Német, Szőlös a Csertő).

Katedrálou nového biskupstva by bol bývalý jezuitský kostol v Banskej Bystrici, lebo v ňom by bolo treba umiestniť len nové kanonia pre členov kapituly.

Spoločným bytom pre stolnú kapitolu by bolo vhodné jezuitské kolégium, a hmotné zabezpečenie členov kapituly by sa uskutočnilo rovnako než sme to opísali vyššie.

V Banskej Bystrici bolo problematické iba umiestnenie biskupa a seminára. Ako rezidenciu, za účelom seminára by sa mali kúpiť domy v blízkosti katedrály, tie prestavať, alebo dať postaviť úplne nové. Nový seminár by mohol byť postavený aj pre 16 osôb, a okrem toho by študovali 2 na univerzite na náklady ostrihomských fundácií. Predstavení, učitelia vyšších a nižších ročníkov by bývali v seminári takisto ako to Richwaldsky opísal pri návrhu jasovského biskupstva.

Takto by sa vytvorili z obrovského ostrihomského biskupstva štyri diecézy: so sídlom v Ostrihome, Spiši, Jasove a Banskej Bystrici. Richwaldsky potom ďalej uvažuje nad urbárom dedín nových biskupstiev, nad rozdelením území, ktoré zostali ostrihomskému arcibis-

kupovi. Ohľadom svojho vlastného návrhu dobre vedel, že ostrihomská diecéza pri založení týchto nových biskupstiev bude mať veľké finančné straty, ale tvrdí: Soli Deo obnoxia.

Po vypracovaní návrhu na rozdelenie ostrihomskej diecézy pokračuje kanonik so širokým rozhľadom vo svojej začatej práci s rovnakou dôkladnosťou, veď vie, že jeho úlohou nie je len rozdelenie jednej diecézy, ale aj to, čo je vyjadrené v nadpise jeho diela: ... Názor o nových biskupstvách, ktoré majú byť založené v Uhorsku... V ďalšom teda navrhol kráľovnej, aby z vesprémskej diecézy, ktorá v súčasnosti nie je obsadená, je teda bez arcipastiera, vytvorila nové biskupstvo, ešte pred obsadením pôvodnej funkcie. Názov by mohlo mať toto nové biskupstvo po svojom sídle: biskupstvo v Stoličnom Belehrade. Právna pôsobnosť nového biskupstva by pokrývala dve stolice: stoličnobelehradskú a pilišskú.

Návrh na vyčlenenie biskupstva z jágerskej diecézy nebol nový: ale aj nové plány zapracoval do pretvárajúceho sa obrazu celej uhorskej katolíckej cirkevnej organizácie. Richwaldsky považuje za potrebné realizáciu biskupstva v Košiciach a Veľkej Bani (dnešnom Baia Mare, Rumunsko). Právna pôsobnosť košického by podľa neho zahŕňala nasledujúce farnosti:

Abov (jágerská časť)	31 farností
Šariš	49 farností
Okres Humenné	19 farností
Spolu	99 farností

Druhé biskupstvo so sídlom vo Veľkej Bani by malo iba 47 farností a to:

Satmár	19 farností
Sabolč	15 farností
Ugoča	6 farností
Bereg	4 farností
Marmaroš	3 farností

Teda právna pôsobnosť nového biskupstva by zahŕňala toľko biskupstiev.

Aj z rábskeho biskupstva by sa mohlo založiť jedno nové biskupstvo so sídlom v Soprone, ktorej právna pôsobnosť by sa obmedzovala – podobne ako v prípade Stoličného Belehradu – na dve stolice: Sopron a Vas.

Neušlo jeho pozornosti ani záhrebské biskupstvo, a nazdával sa, že aj z tohto by sa dalo vytvoriť jedno ďalšie biskupstvo, Varaždínske. Hranice tohto nového biskupstva by sa nedali vytvoriť z jediného biskupstva, preto sa nazdáva, že pod jeho právnu pôsobnosť by patrili dŕžavy Varaždín a Verőce, okrem toho územie v povodí rieky Mura; severnou hranicou spomínaného územia by mohli byť hrebene hôr, ktoré sa tiahnu od Kanizse po Blatenské jazero.

Podľa Richwaldského názoru nie je za vtedajších okolností žiaduce rozdelenie ostatných biskupstiev na území Uhorska, ba to dokonca nie je ani potrebné. Cirkevnosprávnu situáciu Sedmohradsku nepoznal z vlastných skúseností, preto bol toho názoru, že tam nie je potrebné organizovať a zakladať nové biskupstvá.

Centrá cirkevnej správy, ktorých počet by vzrástol následkom založenia nových biskupstiev, by sa už neboli vmestili v starých rámcoch. Kanonik Richwaldsky vystupuje

v záujme stanovenia nových hraníc arcibiskupstiev s rovnakou ráznosťou, ako to urobil v prípade návrhu na rozdelenie cirkevno-správných rámcov, ktoré už stáročia koexistovali. So zakladaním nových biskupstiev počet biskupstiev natoľko vzrástol, že si to podľa neho vyžaduje aj založenie nového arcibiskupstva. Richwaldsky namiesto toho, aby predložil siahodlhý zoznam dôvodov a údajov, jednoducho postaví vedľa seba členenie cirkevnej verejnej správy z roku 1773 a svoju vlastnú predstavu. Vedel, že konečné rozhodnutie zverí kráľovnej.

V čase zrušenia jezuitskej rehole boli v Uhorsku dve arcibiskupstvá a 15 biskupstiev. Spomedzi biskupstiev patrilo sedem pod ostrihomské arcibiskupstvo, kým osem pod arcibiskupstvo v Kalocsi. Tieto dve arcibiskupstvá boli od čias svätého Štefana centrom katolíckej cirkevnej organizácie v Uhorsku. Teraz, keď sa jednalo o začlenenie novo založených biskupstiev do arcibiskupských dŕžav, zdalo sa, že dve arcibiskupstvá sú nedostatočné. Richwaldsky síce uznával dôstojnú historickú minulosť arcibiskupstva v Kalocsi, avšak podľa neho samotné mesto – Kalocsa – bolo natoľko zničené v čase tureckého panstva, a rozvojom natoľko zaostalo za ostatnými mestami, že už nie je vhodné byť arcibiskupským sídlom. Navrhuje preto, aby sídlom južných území bolo namiesto Kalocse Páťkostolie, a nech je to prvé arcibiskupstvo podriadené novému páťkostolskému ako suffraganeus. Pre východné územia by bol novým arcibiskupským sídlom Jäger.

Rozdelenie uhorských arcibiskupských dŕžav v roku 1773

Biskupstvá na území ostrihomského arcibiskupstva:	Biskupstvá na území arcibiskupstva v Kalocsi:
Jägerské	Veľkovaradínske
Vacovské	Záhrebské
Nitrianske	v Gyulafehérvári (dnes Alba Iulia, Rumunsko)
Rábske	Csanádske
Páťkostolské	Senj-Modrušanské
Vesprémske	Bosniansko-sriemské
Gréckokatolícke v Mukačeve	Srbské gréckokatolícke v Schweidnitz

Podľa Richwaldského pamätného spisu by bolo rozdelenie uhorských arcibiskupských dŕžav nasledujúce:

Biskupstvá na území ostrihomského arcibiskupstva:	Biskupstvá na území páťkostolského arcibiskupstva:	Biskupstvá jägerskej arcibiskupskej dŕžavy:
Rábske	Kalocsské	Vacovské
Sopronské	Csanádske	Veľkovaradínske
Vesprémske	Bosniansko-sriemské	v Gyulafehérvári
Stoličnobelehradské	Senj-Modrušanské	Košické
Nitrianske	Záhrebské	vo Veľkej Bani
Banskobystrické	Varaždínske	Gréckokatolícke v obci Balázsfalva (dnes: Blaj, Rumunsko)
Jasovské	Srbské gréckokatolícke v Schweidnitz	Gréckokatolícke v Mukačeve (dnes Ukrajina)
Spišské		

Uhorsko by sa teda z hľadiska cirkevnej správy nedelilo na dve sídla arcibiskupské a 15 biskupských centier, ale na tri sídla arcibiskupské a 22 biskupských centier, ak by kráľovná postupovala podľa Richwaldského návrhu, a hierarchickú reorganizáciu Uhorska by previedla podľa jeho plánov.

František Koller, ktorého štátna rada poverila vyhotovením tajného návrhu, 7. apríla r. 1774 priložil ako jednu z príloh hlásení, predkladaných kráľovnej, celý Richwaldského pamätný spis. Spomedzi 14 príloh návrh kanonika Richwaldského tvoril prílohu č. 11 pod označením "K". Ako to bývalo zvykom pri natoľko rozsiahlych návrhoch, Koller v úvode stručne zhrnul prílohy a v trojitom členení oboznámil kráľovnú s ich obsahom. Väčšinou prijal kanonikove návrhy, avšak príjmy kanonikov chcel zvýšiť jednotlivo na 500 zlatých, lebo podľa neho spoločná domácnosť a spoločný život, navrhnuté Richwaldským, nie sú uskutočniteľné. A keďže Richwaldského návrh sa nezaoberal otázkou Sedmohradska, ohľadom tejto otázky predložil Koller vlastný návrh. Podľa neho sedmohradské biskupstvo v Gyulafehérvári treba pozdvihnúť do hodnosti arcibiskupstva a už existujúce, resp. novo založené biskupstvá by patrili pod neho ako suffragenus.

Ostrihomé arcibiskupstvo: Ráb Sopron	Jágorské arcibiskupstvo: Vacov Veľký Varadín	Päťkostolské arcibiskupstvo: Kalocsa Csanád	Arcibiskupstvo v Gyulafehérvári Kluž Marosvásárhely (dnes Tirgu Mures, Rumunsko)
Vesprém	Košice	Bosna-Sriem	Gréckokatolícke v obci Balázsfalva
Stoličný Belehrad Nitra	Veľká Baňa Gréckokatolícke v Mukačeve	Senj-Modruša Záhreb	
Banská Bystrica Jasov Spiš		Varaždín Schweidnitz	

Richwaldského práca sa na prvý pohľad zdá, akoby zhrnula tie návrhy na zakladanie, ktoré vznikli od Pázmánya až po jeho súčasnosť, teda za obdobie poldruha storočia. Je nesporné, že takto našla Mária Terézia v jednotnom rámci všetky doterajšie predstavy, spomedzi ktorých sa k realizácii najviac priblížili tie z XVIII. storočia. Dôkladné štúdium návrhu však svedčí o tom, že predstavy, ktoré Richwaldsky prevzal ako dedičstvo minulosti, zaodel do zdanlivo nových šiat a vo väčšine prípadov zachoval len podstatu. Aj on chcel nové biskupstvá, ale pri vyznačení ich hraníc takmer nikdy nezotrval na starých predstavách. Aj Pázmányove plány sa dostanú do ním vymysleného nového uhorského katolíckeho cirkevného rámca s veľkými zmenami. Zmenilo sa u neho tak územie nových biskupstiev, ktoré majú byť založené v Zadunajsku, ako aj územie dvoch nových východných diecéz, košickej a v dnešnom Baia Mare.

Väčšinou patrične hodnotí prírodné danosti, keď načrtne a navrhne hranice nových biskupstiev. Niektoré jeho predstavy sú však neuskutočniteľné a vzbudzujú výhrady. Nebudeme sa venovať všetkým bodom jeho návrhu, veď nás teraz zaujíma iba otázka jasovského biskupstva z veľkej Richwaldského práce. Kritická analýza ostatných by nás

zaviedla príďaleko od nášho vytýčeného cieľa. Práve pri pláne založenia jasovského biskupstva vidíme, že Richwaldsky je uchvátený prílišným lipnutím na vlastnej predstave. V záujme uskutočnenie idey spoločného života v kapitulách by bol ochotný napomáhať aj sekularizácii vtedy už oživeného rádu premonštrátov. Návrh jasovského biskupstva nebol z viacerých hľadísk šťastným pokračovaním Pázmányových plánov. Keď v roku 1630 chcel Pázmány použiť jasovský majetok v záujme uskutočnenia svojich predstáv, situácia bola odlišná od terajšej, po poldruha storočí. V čase Pázmány vlastnili cirkevné majetky, medzi nimi aj jasovské, svetskí. Pázmány však chcel, aby cirkevný majetok bol opäť v rukách klerikov, a chcel, aby tie boli opäť zúročované v prospech posilnenia katolíckej viery. V dobe Pázmány by znamenalo posilnenie katolíckej viery, ak by sa mohli použiť v službách cieľov gemerského biskupstva, teraz však v záujme jasovského biskupstva by bolo treba obetovať kláštory premonštrátov v Jasove a Lelesi. Richwaldsky síce poznal vzťahy premonštrátov k ostatným reholiam v Uhorsku, ale snáď ani on nevedel, nakoľko sa prepošť Sauberer pričínal o rozkvet kláštora v Jasove a akú samostatnosť vydobil pre seba. Jasovský kláštor sa práve v roku 1770 osamostatnil od prepošťva premonštrátov na Morave.

Protiturecké boje pohltili veľa peňazí, a kráľovská pokladňa brala úvery tak od súkromných osôb ako aj od spoločenstiev. Kláštory v Uhorsku pre svoju chudobu a utrpené lúpeže a drancovania nemohli poskytnúť eráru žiadnu pomoc. Namiesto nich poskytli pomoc, resp. úver rakúske kláštory, žijúce za lepších podmienok. Prepošťstvo premonštrátov v dolnorakúskom Perneggu poskytlo kráľovskej pokladni v roku 1697 úver vo výške 230 000 zlatých. Kráľ Leopold ako protihodnotu sumy dal Perneggu za náhradu prepošťvá premonštrátov v Uhorsku, v Jasove, Lelesi, resp. v obciach Váradhegyfok a Csorna. O niekoľko rokov neskôr zase im daroval prepošťvá v Túrje a Horpács. Pernegg zase sa chcel zbaviť majetkov, lebo nedokázal ich v patričnej miere zúžitkovať. Najskôr prebrali tieto majetky moravské opátstva spoločne, nakoniec po zdĺhavých rokovaniach sa dohodli tak, že Jasov, Leles a Váradhegyfok sa dostanú pod správu opátstva v Loukach (Klosterbruck), ležiaceho neďaleko od Znojma. Stalo sa tak v roku 1711. Od tohto dátumu posielalo klosterbrucké opátstvo do Jasova a Lelesa prepošťov, administrátorov aj rehoľníkov. Títo vyslaní prepošťi však nezakladali konventy. Leles a Váradhegyfok aj zotrvali vo svojej pozícii závislej od Louky až do roku 1784, keď nariadenie Jozefa II. ich zrušilo.

Situácia bola odlišná v Jasove. Jedným z vyslaných prepošťov bol Ondrej Sauberer. Zastával túto funkciu v rokoch 1745–1779. Aj on závisel od Louky. Richwaldsky ho teda poznal ako predstaviteľa cudzieho opátstva v Uhorsku. Vedel o tom, že stavia, obnovuje, súdi sa, ale o tom snáď nevedel, že pomaly splácal Louke cenu, ktorú ten v roku 1711 zaplatil Perneggu za Jasov. Richwaldskeho nevedli nepriateľské city, keď navrhol sekularizáciu jasovského prepošťva, veď ak by to bolo na ňom, Richwaldsky by Saubererovi daroval biskupstvo. Richwaldsky chcel premeniť Jasov a Leles na uhorský cirkevný majetok, ako kedysi Pázmány, na katolícky. On poznal staršie jasovské pomery, a možno ani nevedel o tom, že v r. 1770 Sauberer sa dokázal celkom osamostatniť od Louky, lebo vyplatil tú kúpnu cenu, za ktorú sa Jasov kedysi predal. Sauber, veľký staviteľ a prepošť ochotný priniesť každú obeť za samostatnosť, predložil kráľovnej práve vtedy, keď Richwaldsky žiadal ich zrušenie, také natešené hlásenie, že ono už samo o sebe mohlo zmeniť vznikajúci kráľovnin zámer, a Jasov zostal prepošťvom premonštrátov. Sauberer

s radosťou hlásil, že aj počet rehoľníkov už presahuje dvadsať. Kostol a budova prepoštvá už sú hotové, a onedlho sa dokončí aj kláštorňá budova. Sauberer dokonca získal od Márie Terézie aj tú výsadu, že v prípade jeho smrti budú môcť jeho rehoľní bratia zvoliť si jeho nástupcu zo svojich radov. Medzi Richwaldského návrhom a Saubererovým hlásením niet kauzálnej súvislosti. Sauberer predkladá hlásenie, a to bolo beztak skôr spísané ako kanonikov návrh. Kráľovná už vedela o rozbiehajúcim sa rehoľníckom živote, keď prečítala Richwaldského plán, Kollerov návrh. Keď sa už zakladanie nových biskupstiev dostalo do fázy realizácie, vtedy už ani nemohla byť reč o sekularizácii Jasova, keď vznikol regulárny konvent, samostatný noviciát, a vysporiadalo sa prevádzkovaním miestnej overovacej inštitúcie. Jasov teda nebol vhodný na biskupské sídlo.

Ale ani preto nebola vydaná myšlienka vytvoriť z Jasova sídlo nového biskupstva, lebo vzdialenosť, ktorá delila Jasov od západných hraníc svojej plánovanej diecézy, bola taká veľká, že cirkevná správa by sa dostala z blata do kaluže. Veď napríklad z obce Szécsény bolo ľahšie prísť do Trnavy ako do Jasova. Jasov delilo sotva pár kilometrov od východných hraníc, kým od západných vyše sto kilometrov.

Jasov teda nebol vyhovujúci ako biskupské sídlo, lebo vôbec to nebolo centrom, a na väčšie územie by vôbec nedokázal vyžarovať silu cirkevnej vlády.

Richwaldského vôbec nezaujímali právne detaily založenia novej diecézy. Mal na zreteli len lepšie cirkevnoadministratívne hľadiská, keď zhrnul a doplnil príbuzné snaženia predchádzajúcich storočí. Neuvažoval o tom, aké právne postupy si vyžaduje uskutočnenie nových diecéz. Nevedel dať ani rady, ako treba začať veľké práce. Zámerne alebo náhodou, ale vyhýbal sa cirkevnoprávnym a štátoprávnym základom vysporiadania hraníc diecéz. Avšak nedalo sa vyhnúť ani tejto otázke. Toto už rozoberal Koller vo svojej práci, zhrňujúcej detaily a napísanej kráľovnej, a v tejto otázke odporúčal hlásenie do Ríma.

Vyčerpávajúci návrh Richwaldského a Kollera reálne vytýčil ideovú líniu a dosiahnuteľné ciele organizácie cirkvi. Nástroje potrebné k realizácii už nevideli tak presne, ale to ani nebolo až taký veľký problém, lebo členovia Tajnej štátnej rady so zmyslom pre prax boli prítomní v Štátnej rade v hojnom počte k tomu, aby ideály postavili na pôdu reality.

Rozdelenie ostrihomskej arcidiecézy

Audiencia u kráľovnej a jej dôsledky

Ostrihomská arcidiecéza ako celok so svojou obrovskou rozlohou po stáročia splňala poslanie, ktoré jej bolo zverené prvým uhorským kráľom. Nesmierné veľké Ostrihomské arcibiskupstvo, ktoré svojou rozlohou by mohlo byť porovnateľné iba s Jágorskou arcidiecézou, cez stáročia tvorila v hornom Uhorsku rámec náboženského života. V záujme zlepšenia dušpastierskej práce a cirkevnej správy, ako sme videli, v roku 1562 na Tridentskom koncile biskup Draskovich nadhodil otázku rozdelenia Ostrihomského arcibiskupstva. O realizáciu tohto zámeru sa snažil iba Peter Pázmány, a to v prvej polovici 17. storočia. Jeho úmysel o vytvorenie viacerých menších biskupstiev z Ostrihomského arcibiskupstva však zostal iba plánom. V 18. storočí sa zas dostala do popredia skôr myšlienka a plán rozdelenia Jágorského arcibiskupstva ako ostrihomského. Potrebu pozdvižnutia náboženského života založením nových biskupstiev považovali kompetentní za nutné skôr v Jágorskom arcibiskupstve, ako ostrihomskom. Plán rozdelenia Jágorskej arcidiecézy sa opakovane objavuje po 18. januári 1733, keď piskup Gábor Erdődy dal na papier plán rozdelenia. Možnosť rozdelenia sa v istých obdobiach dostalo veľmi blízko k realizácii, posledné potrebné kroky však vždy znemožnila smrť. Aj keď jágorskí biskupi a kapitula sa všemožne usilovali o riešenie akútnej otázky pozdvižnutia cirkevného života, možnosť rozdelenia visela vždy nad ich hlavami.

Ostrihomské arcibiskupstvo zdanlivo neohrozovala takáto „pohroma“. Po Pázmányovej smrti nebolo ani počuť o rozdelení Ostrihomského arcibiskupstva. Navyše tam bolo prešporské a spišské prepošstvo, ktoré svojou takmer biskupskou jurisdikciou účinne odbremenili ostrihomských arcibiskupov sídliačich v Trnave od dušpastierskych starostí. Práve najvzdialenejšie cirkvi boli zoskupené do osobitných prepoštiev, a tak arcibiskupi mohli pokojne zveriť vedenie, povznesenie a usmerňovanie duchovného života kňazstva a veriacich na prepoštov. Aj keď sa povrávalo o zámeroch rozdelenia Jágorského arcibiskupstva, na rad predsa prišla ako prvá Ostrihomská arcidiecéza. Hlavným podnetom tohto kroku bolo to, že arcibiskupský stolec bol uprázdnený práve v čase zrušenia jezuitskej rehole, ktorej osadenstvo bolo postihnuté práve najviac v Ostrihomskom arcibiskupstve. V dôsledku rozpustenia stratila táto arcidiecéza najviac duchovných pastierov, na druhej strane v tom istom arcibiskupstve bolo najviac jezuitského majetku, ktorého využitie patrilo medzi prvé úlohy súvisiace s povinnosťou svedomia kráľovnej.

Rýchle zhodnotenie situácie vzniklej po zrušení Spoločnosti Ježišovej bolo už vcelku vykonané, keď uhorský referent Štátnej rady František Koller odovzdal Márii Terézii plán novej cirkevnej organizácie Uhorska s použitím majetku rozpustenej rehole. Autor jednej časti tohto zámeru Richwaldszky hneď v úvode konštatuje, že zriadenie cirkevno-organizačných centier už nemôže byť predmetom diskusie, lebo v tejto veci už padlo rozhodnutie.

Na tajnom zasadnutí Štátnej rady už na jeseň roku 1773 mohli odsúhlasiť rozhodnutie Márie Terézie a dať tak príkaz Františkovi Kollerovi, keď na jar roku 1774 bol už Kollerov podrobný návrh spolu s plánom Richwaldského hotový.

Cirkevno-organizačné plány v súvislosti s rozpustením rehole jezuitov nadobudli teda už 7. apríla 1774 konkrétnu podobu, na verejnosť sa však dostali až po tom, čo Mária Terézia svojim prípisom zo dňa 16. novembra 1775 odštartovala proces jeho realizácie. Najlepšie a najdokonalejšie riešenie by na tomto mieste bolo, keby sme mohli medzi dvoma uvedenými termínmi krok za krokom sledovať osud návrhu Kollera a Richwaldského, cez pripomienky štátnych radcov až po moment, keď sa otázka dostáva z tajného, neverejného sveta Štátnej rady prostredníctvom Uhorskej dvorskej kancelárie na rovinu úloh riešených v každodennom živote. Dnes je to však už prakticky nemožné, lebo časť utajených písomných materiálov Štátnej rady vzťahujúca sa toto obdobie bola v priebehu 2. svetovej vojny zničená. Ak by sa len na inom mieste nezachovali v nejakej forme spisy Štátnej rady, možno dnes už iba konštatovať, že detailné spracovanie danej problematiky zostane navždy nevyriešenou záhadou historiografie. Musíme sa teda zatiaľ uspokojiť s informáciami, ktoré poznáme z rozhovoru Márie Terézie s kaločským arcibiskupom Jozefom Batthyányom. Kráľovná, prirodzene, arcibiskupa informovala iba o podstate veci bez toho, aby sa pustila do podrobnejšieho zdôvodnenia osôb, mien, názorov a náhľadov. Stanoviská členov Štátnej rady a ostatných tajných radcov nemohli ovplyvniť už dávnejšie vynesené rozhodnutie Márie Terézie o zriadení nových biskupstiev vo východných oblastiach veľkej Ostrihomskej arcidiecézy. Táto otázka bola v myšlienkovom svete Márie Terézie už hotovou vecou, keď na jeseň roku 1773 nariadila zhotovenie realizačných návrhov svojho plánu. Od nutnosti rozhodnúť bola tak oslobodená nielen Štátna rada, ale aj sám Richwaldszky a neskôr uhorský kancelár Esterházy. Počas takmer poldruharočného obdobia od apríla 1774 do novembra 1775 pripadla na členov Štátnej rady jedine úloha, aby s prihliadnutím na dané okolnosti preskúmali realizačné možnosti zámeru kráľovnej. Z návrhov členov Štátnej rady vidieť, že ich náhľady boli usmerňované princípmi, všeobecnými hľadiskami a vyššími záujmami, ktoré verne odrážajú duševnú, duchovnú a politickú príslušnosť členov Štátnej rady.

Členovia Štátnej rady mohli ohodnotiť množstvo jezuitského majetku, ktoré mohlo byť použité pri prípadnej reštrukturalizácii cirkvi. Z predbežných odhadov a výpočtov mohli vidieť, koľko zostáva z majetku jezuitov na podporu školstva v krajine. Štátna rada v zásade prijala tajný návrh Kollera a Richwaldského. Zmenu vykonala iba v určení sídla jasovského biskupstva, keď centrom diecézy sa stal namiesto Jasova bývalý statok ostrihomskeho arcibiskupa v Rožňave. V zhode s tým sa už ďalej nehovorí o Jasovskom, ale iba o Rožňavskom biskupstve.

Návrh Kollera a Richwaldského rozdelil členov Štátnej rady na dva tábory. Jedna časť bola prívržencom radikálnejšieho, druhá umiernenejšieho riešenia. Aj prívrženci extrémneho osvietenstva a totálnej štátocirkvi prijali plány kráľovnej, t. j. potrebu zriadenia nových biskupstiev, chceli sa však vyhnúť zdĺhavému procesu delenia majetku. Nechceli sa dotknúť cirkevného majetku s iným určením, tým menej takého majetku, ktorý mohol byť použitý v záujme zvýšenia úrovne verejného školstva v krajine. Prívrženci radikálneho smeru teda navrhli Márii Terézii, aby celý arcibiskupský majetok spolu so všetkým jeho príslušenstvom a výbavou, príjmami a zaťažienami jednoducho a definitívne pripojila k Štátnej pokladnici. Nech je majetok arcibiskupstva v správe Štátnej pokladnice a čistý príjem nech je Máriou Teréziou rozdelený v patričnom pomere medzi primasom a tromi biskupmi, spišským, banskobystrickým a rožňavským.

Táto predstava zísala okolo Márie Terézie veľa zástancov. Aj ona sama sa veľa zaoberala s touto myšlienkou, dlhší čas sa trápila s takýmito riešeniami, napokon ich predsa neprijala. Nechcela vzbudiť dojem, akoby prímas a traja biskupi boli platení takým spôsobom, ako štátny úradníci. Takéto značné zbavenie samostatnosti a úplnú závislosť nemohla chcieť ani preto, lebo táto metóda sa nemohla aplikovať na ostatných biskupov, ktorí by tak z hľadiska samostanosti a nezávislosti sa stali nadradenými voči ostrihomskému arcibiskupovi a novým biskupom. Plán mal napriek tomu veľa zástancov, čo možno vysvetliť viacerými okolnosťami. Prvou mohlo byť to, že počas dlhotrvajúcej uprázdnenosti arcibiskupského-prímaseho stolca Štátna pokladnica – ako od dlhšieho času mnohokrát – by sa chopila príležitosti dostať správu arcibiskupského majetku do svojich rúk. Nechceli to teraz spustiť z rúk, respektíve v ňom chceli pokračovať aj za tých okolností, keď už plánované diecézy budú mať svojho arcibiskupa, respektíve biskupov. Toto sa zdalo skutočne najjednoduchším riešením. Týmto by si svoje utajené zámery mohli skryť pod rúskom účelnosti. Štátni radcovia čerpajúci z ideí osvietenstva, pravda, radi videli takúto veľkú bezmocnosť klerikov a zároveň všemohúcnosť štátnej moci. Vo svojej kompetencii teda urobili všetko v záujme realizácie myšlienky štátocirkvi. Tí, ktorí zo štátnych radcov tak vytrvalo navrhovali Márii Terézii toto jednoduché riešenie, boli si na čistom s výnosnosťou ostrihomského arcibiskupského majetku. Vedeli aj to, čo si neskôr poznačil aj Batthyány, že štvorročný príjem arcibiskupstva za roky 1766–1769 bol netto 623 861 zlatých a 53 3/4 gracijarov. Z tohto štvorročného združeného čistého príjmu spadá na jeden rok priemerne 155 965 zlatých. Túto čiastku chcela väčšina radcov v patričnom pomere rozdeliť. Mysleli si, že ak Banskobystrickej a Rožňavskej diecéze vyčlenia po 30 000 zlatých, Spišskej diecéze 5 000 zlatých (na finančné zabezpečenie biskupa, kapituly a seminára), znamenalo by to iba zníženie o 65 000 zlatých, a tak pre ostrihomského arcibiskupa by zostalo ešte takmer 100 000 forintový ročný príjem. 4 000 forintové dotácie určené na tri novozriadené semináre z fondov slúžiacich cieľom výchovy kňazov by nebolo potrebné hradiť z čiastky 155 965 zlatých, ale z milostivých nadácií, a tak by bolo potrebné zaťažiť v záujme nových biskupstiev arcibiskupské príjmy iba čiastkou takmer 53 000 zlatých. K pravde patrí aj to, že zo 100 000 forintového čistého príjmu, ktorá by zostala novému ostrihomskému arcibiskupovi by musel arcibiskup vyrovnat' veľa značných dlhov, čo by osudovo ohrozilo tie výsady a privilégia, ktoré využívali ostrihomskí arcibiskupi po stáročia. Hodnosť prímasa v tých časoch neznamenal iba vyznamenanie, ale aj odmenu, a tak videli za ohrozené práve spomínaný charakter odmeny prímaskej hodnosti. Zástancov tohto návrhu ovplyvnila aj tá predstava, že ak príjem ostrihomského arcibiskupa postačoval na financovanie tak veľkého správneho celku, tak preskupením musí stačiť pre ďalších troch biskupov, keď ide o úmerné rozdelenie zaťaženia a práv. Mária Terézia však zostala neoblomná; tieto argumenty neprijala.

Umiernenejšia skupina štátnych radcov radila kráľovnej udeliť hodnosť prímasa hneď po tom, ako vyčlenila tri biskupstvá z územia Ostrihomského arcibiskupstva. Navrhli teda, aby najprv rozdelila arcibiskupstvo a potom dala obsadiť stolec prímasa a biskupstiev. Napriek tomu, že tento názor mal menšiu podporu, predsa si získal priazeň u kráľovnej. Umiernenejšia skupina štátnych radcov síce taktiež súhlasila s ideami štá-

tocirkvi, v konečnom dôsledku však nesiahli tak ďaleko ako skupina radikálov. V jednom sa však obe skupiny zhodli, a to v tom, aby noví biskupi už nemali hodnosť išpána, aby sa im odňalo právo vymenovať kanonikov vo vlastných kapitulách, právo vymenovať predsedov pôsobiacich na kráľovskej tabuli a napokon právo darovať požitky.

Kaločský arcibiskup gróf Jozef Batthyány sa zdržiaval v novembri 1775 v Prešporku, aby ako nositeľ v tom čase najvyššej hodnosti uhorského biskupského zboru sa 21. novembra zúčastnil na slávnosti organizovanej na počesť Márie Kristíny a jej manžela, arcikniežaťa Albrechta, ktorý bol uhorským kráľovským miestodržiteľom. Kaločský arcibiskup bol častým hosťom v Prešporku a patrilo do užšieho kruhu kráľovského miestodržiteľa. Batthyány sa stal verným poddaným dvora pre svoj pôvod a preto, lebo ostrihomský arcibiskupský stolec bol od roku 1765 uprázdnený. V takomto prípade bola hlavou uhorského katolíckeho duchovenstva každoročný kaločský arcibiskup ako cirkevná výsosť nasledujúca po ostrihomskom arcibiskupovi. Ján Galgóczy ako vikár ostrihomského arcibiskupa, hoci bol vysvätený za biskupa, často požadúval svojho bývalého ostrihomského spolukanonika, arcibiskupa Batthyányho, aby na území Ostrihomskej arcidiecézy vykonával cirkevnú činnosť. Veľa pôsobil vo svojej bývalej arcidiecéze, samozrejme, vždy iba na požiadanie. Za týmito pozornosťami mohla byť aj vypočítavosť, veď v Trnave vedeli dobre, že ak dôjde k obsadeniu ostrihomského arcibiskupského stolca, nemôže ju dostať nik iný, ako kaločský arcibiskup, znamenitý člen rodu Batthyányovcov, ktorý je v tak veľkej milosti kráľovskej rodiny. Mária Terézia a kráľovský miestodržiteľ Albrecht od roku 1765 sa spoliehali najmä na jeho rady vo veciach cirkevnosprávnych, a aj konali podľa týchto rád. Arcibiskup Jozef Batthyány bol mimoriadne oddaný voči panovníčke. Kráľovský miestodržiteľ Albrecht musel vidieť (napísal to napokon kráľovnej), že z veľmožov mal najväčší úžitok vo veciach verejných práve z neho, lebo dôkladne poznal celú krajinu. Nenápadný zovňajšok arcibiskupa ukrýval triezvu súdnosť a silnú osobnosť. Jeho vynikajúce vlastnosti sa skutočne rozvinuli len za Jozefa II., keď už nemal dokazovať iba vernosť habsburskej dynastii, ale oveľa viac neobľomnú vernosť slobode náboženstva a cirkvi. Keď teda správna rada veľkej Ostrihomskej arcidiecézy, t. j. kapitula požiadala o služby kaločského arcibiskupa, chcela tým upraviť cestu dobroprajnosti jednak pred Batthyánym, v ktorom tušil svojho budúceho pána, jednak pred Máriou Teréziou, o ktorej bolo známe, že prejavovala rodu Batthyányovcov priazeň.

November roku 1775 sa vyznačoval v prešporskom miestodržiteľskom dvore aj dvojitou rodinnou slávnosťou. Niekoľko dní po slávnosti, ktorá sa konala 21. novembra, nasledovala slávnosť miestodržiteľa. Mária Terézia prišla do Prešporku iba na druhú slávnosť. Na slávnosť svojej dcéry a svojho záťa nepriniesla z Viedne iba srdečné teplo slávnosti, ale aj malé jadro svojich plánov odsúhlasených aj Štátnou radou. Kráľovná vedela, že v Prešporku na slávnosti sa stretne s kaločským arcibiskupom, s hlavou uhorskej katolíckej cirkvi. Pred svojím odchodom z Viedne napísala list záťovi, uhorskému kráľovskému miestodržiteľovi, teshenskému kniežatovi Albrechtovi, a predsedovi Uhorskej kráľovskej kancelárie, grófovi Esterházyemu. Týmito listami 16. novembra 1775 Mária Terézia aj verejne odštartovala veľkú prácu rozdelenia Ostrihomskej arcidiecézy a založenia nových biskupstiev. Termín začatia veľkej práce kráľovná načasovala tak, aby mala príležitosť o tejto otázke rokovať osobne aj s Jozefom Batthyánym.

Arcibiskupovi Jozefovi Batthyáymu doručili 21. novembra 1775 v ranných hodinách písomnú pozvánku službukonajúceho komorníka Wasqueza, v ktorom arciknieža Albrecht si arcibiskupa dal zavolať na 10. hodinu. Arcibiskup Batthyány v určenom čase sa aj dostavil k miestodržiteľovi. On po krátkom úvode oznámil arcibiskupovi, že z poverenia kráľovnej musí mu dať na vedomie plán vznešenej panej, podľa ktorej by mala byť Ostrihomská arcidiecéza rozdelená na Spišské, Banskobystrické a Rožňavské biskupstvo s čiastočným ponechaním pôvodnej arcidiecézy. Batthyány so záujmom vypočul všetky body kráľovného listu adresovaného miestodržiteľovi, no nemohol prezradiť svoje prekvapenie. Po oboznámení s plánom arciknieža Albrecht sa hneď zaujímal o názor arcibiskupa, spýtal sa ho, ako hodnotí predložený projekt. Arcibiskup ani nemeškal s odpoveďou, aj keď ostal vo všeobecnej rovine, miestodržiteľa však upokojilo, že arcibiskup zásadne nebol proti realizovaniu projektu. Vyhlásil však, že hoci rozdelenie vo všeobecnosti podporuje, o jeho realizácii by nemohol rozhodnúť s okamžitou platnosťou. Miestodržiteľ nebol poverený, aby počas rozhovoru povedal viac, ako ho o to oprávňoval kráľovnin list. Batthyány sám seba nepovažoval za kompetentného, aby sa k tejto otázke vyjadril, nebol totiž ostrihomským arcibiskupom, arciknieža-miestodržiteľ ho teda nevedel ubezpečiť o tom, na čo bola povolaná Mária Terézia. Miestodržiteľ mal za úlohu iba pripraviť arcibiskupa na rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy a zistiť jeho názory ako hlavy uhorskej katolíckej cirkvi. To sa mu aj podarilo, lebo počas ďalšieho rozhovoru arcibiskup ešte vyhlásil, že v zriadení dvoch biskupstiev – spišského a banskobystrického – nevidí žiadne prekážky, o realizovateľnosti tretieho však nie je presvedčený a pochybuje o jeho životaschopnosti. Tento jeho predbežný názor ho sprevádzal až dovtedy, kým nezistil, že kráľovná nepovažuje tento plán za experiment, ale za svoje konečné rozhodnutie. Rozhovor medzi kaločským arcibiskupom Batthyánym a arcikniežaťom-miestodržiteľom Albrechtom nemohol trvať dlho. Možno predpokladať, že keď arcibiskup vstúpil do miestodržiteľského paláca, jeho príchod bol oznámený aj Márii Terézii, ktorá si ho dala zavolať od miestodržiteľa.

Ovdovená kráľovná hneď na úvod audiencie oznámila Batthyáymu, o čom arciknieža Albrecht nehovoril, ale čo bolo možné predpokladať ako steny zo strechy. Už z oslovenia mohol arcibiskup cítiť, že táto audiencia prekračuje staré rámce a prepožičiava jej slávnostný ráz aj fakt, že si ho kráľovná dala zavolať do Prešporku na slávnosť kráľovskej rodiny. Uvedomovala si to aj Mária Terézia, a preto Batthyáymu počas audiencie oznámila, že potrebuje s ním vybaviť vec zásadného významu. A keď arcibiskup počul, že táto vec zásadného významu je veľkou záležitosťou jeho samého, jeho cirkvi a jeho vlasti, uvedomil si, že tu nie je reč iba o tom, čo mu oznámil miestodržiteľ. Ide tu o rozhodnutie obsadiť dlho nezastávanú hodnosť primasa. Kráľovného rozhodovanie nebolo ľahké, lebo musela prejsť labyrintom rozličných názorov, vyhlásila však, že uvažovanie o rozličných názoroch považuje pre Batthyányho za ukončené a dúfa, že na ostrihomskom arcibiskupskom stolci bude jej obľúbeným primasom.

Počas audiencie u kráľovnej sa hovorilo aj o období, keď rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy a v súvislosti s tým zriadenie troch nových biskupstiev bolo témou rokovaní Štátnej rady. Mária Terézia iba teraz hovorila prvýkrát o tejto otázke s takým človekom,

ktorého sa vec bezprostredne dotýkala. Kráľovná počas audiencie oznámila arcibiskupovi, že na rozdelenie Ostrihonského arcibiskupstva prijala metódu prezentovanú menšinou, ktorú bude potrebné toho času uplatniť s obmedzeniami, ktoré spomínala v súvislosti s vymenovaním kanonikov a darovaním prebiend. Zároveň však ubezpečil arcibiskupa, že vonkajšiu činnosť plánovaných biskupstiev a mnohostrannú zaneprázdnenosť prímasy sa snaží znížiť iba preto, lebo chce tým napomôcť v riešení zvyšovania nábožnosti, a dosiahnuť tak účinnejšie zabezpečenie spásy duší. Preto mi tak veľmi záležalo – ako sa vyjadrila Mária Terézia – na troch novovzniknutých biskupstvách. Nezostáva už nič iné, len aby plánované rozdelenie Ostrihonského arcibiskupstva sa stretlo so súhlasom arcibiskupa tak, ako to už oznámil miestodržiteľ.

Kráľovná vedela, že prípadný odpor a existujúce pochybnosti arcibiskupa Batthyányho môže premôcť tak, že ho uistí ohľadom názoru Svätej stolice. V priebehu audiencie k tomu aj došlo. Mária Terézia vyhlásila, že súhlas s plánovaným rozdelením Ostrihonského arcibiskupstva už získala skôr od medzitým zosnulého pápeža Klementa. V súčasnosti panujúci pápež Pius VI. projekt rozdelenia už prijal.

Zdá sa, že aj počas rokovaní Štátnej rady bola nastolená myšlienka, aby namiesto troch biskupstiev boli zriadené iba dve, veď nie je pravdepodobné, žeby kráľovský miestodržiteľ Albrecht informoval kráľovnú o pochybnostiach Batthyányho ohľadom tretieho biskupstva. Arcibiskup totiž od miestodržiteľa išiel priamo na kráľovninu audienciu, a tak arciknieža Albrecht sa nemohol stretnúť s Máriou Teréziou. Je možné aj to, že napriek všetkému tajnostkárstvu Batthyány vedel o rokovaniach v Štátnej rade – aj keď sa to neslušilo. Keď arcibiskup Batthyány pred kráľovským miestodržiteľom Albrechtom hovoril o ťažkostiach zriadenia tretieho biskupstva, o jeho životaneschopnosti, tak sa pripojil k tým názorom Štátnej rady, ktoré počítali s vytvorením iba dvoch biskupstiev. Názorovými rozdielmi v Štátnej rade možno teda vysvetliť aj kráľovnin výrok, že v otázke či zriadiť dve alebo tri biskupstvá sa prikláňa k druhej alternatíve. Toto vyhlásenie bolo adresované aj Batthyánymu, ktorý o čosi skôr okolo zriadenia tretieho biskupstva videl ešte prekážky. Teraz však arcibiskup mlčal. Slávnostné chvíle neboli vhodné, aby ich svojimi námietkami pokazil, v odpovedi sa radšej poďakoval za kráľovskú milosť prejavenu voči svojej rodine, než aby sa vyjadril k otázkam prímaských prebiend. Finančná stránka veci v očiach vyhladnutého ostrihonského arcibiskupa skutočne nezohrávala veľkú rolu. Z ďakovných slov Batthyányho mohla Mária Terézia vyvodit' konzekvenciu, že jej želanie ohľadom troch biskupstiev a jeho prímaského vymenovania sa Batthyánymu zapáčilo. Vyhlásila preto, že od dnešného dňa ho považuje za prímasy Uhorska. Len pre formu však tento fakt zverejní oficiálne vo Viedni až v prvý deň nového roka. Dovtedy realizácia celého projektu nie je prevediteľná, nemožno ju odštartovať.

Audiencia súkromného charakteru v prešporskom miestodržiteľskom paláci sa potom rozšírila. Podpredseda Uhorskej kráľovskej komory Pavol Festetich pomocou rôznych výkazov informoval nového prímasy o stave príjmov v Ostrihonskej arcidiecéze. Jozef Batthyány tak prostredníctvom výkazov mohol získať jasný obraz nielen o čistom príjme arcibiskupstva, ale na základe detailov zistil, že oddelené požitky neznamenajú veľkú stratu pre ostrihonského arcibiskupa.

Keď Batthyány opustil miestodržiteľský palác, smerom k svojmu palácu už kráčal nový prímás. Kocky boli hodené, a to neodvolateľne. Začala sa realizácia vytvorenia troch biskupstiev a začal sa aj nový život v zmenšenej Ostrihomskej arcidiecéze.¹²⁵

Uhorská kráľovská kancelária a zriadenie nových biskupstiev

V centre mocenskej organizácie Habsburgovcov stál sám panovník s ústrednými vlád-
nymi orgánmi dvora. Vládne orgány pôsobiace vo viedenskom dvore boli dvojaké: buď
mali iba poradný charakter, buď popri poradenskej činnosti mali aj výkonnú moc. Medzi
poradnými orgánmi zohrávala najvýznamnejšiu úlohu tajná Štátna rada dvora, ktorá – ak
sa rokovalo o uhorských záležitostiach – pozvala na svoje zasadnutia aj štátnika z Uhorska.
Najčastejšie sa na týchto rokovaníach zúčastnil kancelár, ako sme však videli, v otázkach
rozdelenia bol účastníkom rokovaní radca František Koller. Nariadením z roku 1727 sa
zakázalo, aby v Štátnej rade referoval v uhorských záležitostiach magnát, ktorý by
mohol mať väčšiu autoritu pred veľmožmi podobného pôvodu. Podľa nariadenia pred
veľkopanskými členmi konferencie mohol referovať iba zemiansky radca, aby uhorské
záujmy boli zastúpené iba s menším dôrazom.¹²⁶ Štátna rada za Márie Terézie zastávala
skutočne iba poradnú rolu.

Popri poradnej činnosti vo dvore fungoval celý rad takých úradov, ktoré mali aj
výkonnú moc. Uhorsko zastupovala vo Viedni kancelária. Pôvod tohto úradu siaha do
doby sv. Štefana. Hlavou kancelárie bol z úradnej moci vždy ostrihomský arcibiskup, no
skutočné vedúce postavenie patrilo vždy kancelárom, čiže svetskej osobe. Úloha kancelárie
sa neobmedzovala na prípravu rozhodnutí panovníka, ale musela sa aj postarať o realizáciu
týchto najvyšších rozhodnutí. Zvyšné dva výkonné orgány – Miestodržiteľská rada a
Komora – sídlili v Prešporku.

Kráľovná preto o svojich úmysloch s Ostrihomskou arcidiecézou informovala tri
najdôležitejšie úrady krajiny, a to Miestodržiteľskú radu, Kanceláriu a Komoru.
Miestodržiteľská rada bola o kráľovskom nariadení informovaná prostredníctvom
arcikniežaťa Albrechta, ktorý taktiež pripravil Jozefa Batthyányho na kráľovninu audi-
enciu. Komora takisto dostala správu o úmysloch kráľovnej, keď na audiencii 21.
novembra 1773 jej predseda Pavol Festetich už mohol podať arcibiskupovi Bat-
thyánymu aj hlásenie. Zapojenie sa Uhorskej kráľovskej kancelárie ako aj charakter
výkonnej moci mal tak povahu poradnú.

Súčasne s kráľovským miestodržiteľom, čiže 16. novembra 1773, dostal vo veci
troch novozriadených biskupstiev prípis aj predseda Uhorskej dvorskej kancelárie gróf
František Esterházy. Kráľovnin prípis s veľkou obozretnosťou, takmer krok za krokom
predpísal kancelárovi, čo má robiť. Kvôli uľahčeniu podania rozkladu kanceláriou
kráľovná upozornila na podobné úsilia Petra Pázmánya. Kráľovná sa snažila odôvodniť
všetky zdanlivo neobvyklé kroky tým, že ich dala do súvisu so snahami v predchádza-

¹²⁵ MESZLÉNYI, Antal: Az egri érsekség felállításának s a kassai és szatmári püspökségek kihalításának története. Budapest, 1938. Esztergomi Prímási Levéltár. Acta Publ. Eccl. No. 1. Príloha A a B.

¹²⁶ HÓMAN, Bálint – SZEKÉLY, Gyula: c. d. IV. 343.

júcich storočiach. Zriadenie nových biskupstiev bolo nevyhnutnou požiadavkou rozvoja a pokroku. Územie Ostrihomskeho arcibiskupstva bolo vždy väčšie, než by ho mohol arcibiskup prehliadnuť a viesť, a to tak z hľadiska náboženského života, ako aj z aspektu štátnych záujmov.¹²⁷ Všimol si si to aj kráľ Ľudovít I. a so súhlasom rímskej Svätej stolice sa usiloval o rozdelenie arcibiskupstva a o zriadenie nových biskupstiev. Táto blahodarná spolupráca medzi Rímom a Ľudovítom I. pre rozpor záujmov a vojnové pomery však bola prerušená – píše kráľovná.¹²⁸

Škodlivé vplyvy, ktoré spôsobovali v priveľkej a neprehľadnej arcidiecéze toho času problémy a boli príčinou vzniku myšlienky rozdelenia, vznikli v tých časoch, keď bludné učenia, ktoré prenikli zo zahraničia, takmer potlačili rímskokatolícke náboženstvo. Príčinu veľkej rozšírenosti týchto vkradnúcich sa bludných učení videl Peter Pázmány v príliš veľkej rozlohe a neprehľadnosti svojej arcidiecézy. Toto Pázmányovo konštatovanie pokladala Mária Terézia za odôvodnené, lebo bludárstvo sa rozmohlo oveľa viac na územiach vzdialenejších od biskupských sídiel ako v blízkych oblastiach. Preto chcel Pázmány – ako to skonštatovala Mária Terézia – zriadiť štyri nové biskupstvá.

Táto blahodarná predstava však dosiaľ nebola realizovaná z viacerých príčin. Teraz však, keďže počet obyvateľstva na týchto miestach vzdialených od biskupských sídiel sa podstatne zvýšil, som sa rozhodla – píše Mária Terézia vo svojom prípise kancelárovi –, že so súhlasom pápeža namiesto štyroch nových biskupstiev, navrhovaných Petrom Pázmányom, založím tri nové biskupstvá na území odlúčenom od Ostrihomskeho arcibiskupstva. Z nich by bolo prvé spišské, druhé rožňavské a tretie banskobystrické.

Mária Terézia bola rozhodná pri presadzovaní svojich cirkevnoorganizačných plánov a v rozhodovaní o zriadení troch biskupstiev, v otázke stanovenia územných hraníc a prebiend však zdanlivo dala voľnú ruku kancelárii. Smernice v prílohe kancelárskeho prípisu zároveň v súvislosti s územím jednotlivých diecéz obsahovali iba námety a nie konkrétne predpisy. Popri stanovení hraníc medzi jednotlivými diecézami dala kráľovná kancelárii voľnú ruku aj v tom, aby podali návrh na zabezpečenie vhodného a dostatočného obročia pre nové biskupstvá, kapituly a semináre. V týchto dvoch otázkach ponechala priestor na ďalšie rokovanie, v počte nových biskupstiev však nie. Jej rozhodnutie o zriadení troch biskupstiev bolo neodvolateľné.

Neskoršie Mária Terézia nariadila, aby kancelár so zapojením krajinského sudcu sa zahĺbili do otázok spôsobu realizácie jej nariadenia. Zvlášť upozornila na to, nech sa v ďalšom postupe nediskutuje o realizovateľnosti jej návrhu, o ktorom je už rozhodnuté. V prípade, že by sa pri realizácii plánu ukázali značné problémy, prikázala komisii zloženej z kancelára a krajinského sudcu, aby protokolom zachytené problémy jej predložili na konečné rozhodnutie.

Práca komisie, ktorá vznikla nariadením kráľovnej, sa mala zamerať na presné určenie hodnôt požitkov jednotlivých biskupstiev. Návrh, ktorý sa zakladal na pázmá-

¹²⁷ Esztergomi Prímási Levéltár. Acta Publ. Eccl. No. 1. Príloha C.

¹²⁸ Kráľ Ľudovít Veľký mal v úmysle zriadiť iba jedno biskupstvo, a to spišské. Táto iniciatíva sa premieta v kontexte 18. storočia do „rozdelenia“ Ostrihomskeho arcibiskupstva len preto, aby bola dosvedčená právna kontinuita ich terajších skutkov.

nyovskej predstave, bol príliš všeobecný. Komisia musela mať ohľad na cirkevné požitky na hociktorom mieste krajiny, ak ich použitie sa ukázalo za potrebné. Predtým však komisia musela získať prehľad o výnosnosti prímaských statkov, základín a iných príjmov, aby na základe toho mohla pripraviť podrobný návrh. V záujme čo najskoršieho zriadenia nových biskupstiev Mária Terézia splnomocnila kancelára, aby v jej mene pozval dvoch delegátov ostrihomskej kapituly – ktorí boli delegovaní samotnou kapitulou –, aby podali informácie o stave diecézy a seminárov. Podobne aj predseda Kráľovskej dvorskej komory dostal prípis, aby odovzdal komisii všetky súpisy a dokumenty o príjmoch prímaských statkov nachádzajúce sa v jeho archíve. Podobne musel konať aj prefekt prímaských prebiend, ktorý však zoznam príjmov zostavil na základe hospodárskeho archívu prímasa. Kráľovná sa domnievala, že po takýchto prípravách komisia získa ucelený obraz o príjmoch zo statkov Ostrihomskeho arcibiskupstva.

Popri týchto princípoch všeobecného rázu Mária Terézia vo svojom ustanovaní „Pro Memoria” sa obšírne zaoberala aj organizáciou biskupstiev, ktoré majú byť založené na základe návrhov Pázmánya, Richwaldského a Kollera. V jej ustanovaní sa posledné dve mená nespomínajú, odvoláva sa vždy iba na Pázmánya. V ustanovení sa neberie ohľad na zmeny, ktoré nastali už kedysi v Pázmányových plánoch. Jednoducho sa iba konštatuje, že oproti pázmányovskej predstave štyroch biskupstiev treba zriadiť iba tri. Pázmányov plán o rozdelení na štyri biskupstvá vyšla aj tlačou, a preto bola veľmi ľahko prístupná aj pre kráľovnú a jej poradcov. Neskoršie plány sa zachovali iba vo zväzkoch listín. Na príčiny vyvolávajúce tieto zmeny vo zväzkoch listín sa síce odvoláva, no kráľovnin prípis sa o tom nezmieňuje.

Pri vymedzení územia jednotlivých biskupstiev Mária Terézia odporúčala do pozornosti kancelárie skôr návrh Richwaldského a Kollera, ako Pázmányovu predstavu. Územie Spišského biskupstva by podľa Pázmánya tvorila Spišská, Liptovská a Oravská stolica. Richwaldszky by k Spišskej stolici prirátal iba celú Oravskú stolicu, zo spišskej by však vyňal horské obvody. Mária Terézia – podobne ako Richwaldszky – taktiež navrhla priradiť Oravskú stolicu k okyptenej Spišskej stolici. Neprijala a ani neodporúčala však ten návrh kanonikov, aby z krakovskej diecézy bolo niekoľko fár pripojených k spišskému biskupstvu. Podľa jej názoru by to viedlo iba k nedorozumeniu a dlhým súdnym sporom medzi dvomi diecézami, preto spomínané riešenie ani neodporúčala kancelárii.

V súvislosti s územím Rožňavského biskupstva Peter Pázmány myslel iba na spojenie Gemerskej a Turnianskej stolice. Návrh Richwaldského a Kollera popri spomínaných dvoch stolicách ako základného územia rátal aj s horským okresom Spišskej stolice, s exemptnými farami jasovského prepoštstva v Abovskej stolici a s celým malohontským územím, okrem toho aj s celým Veľkým Novohradom. Vo svojom návrhu síce aj Mária Terézia pričlenila menšie územia k novovytvorenému biskupstvu, robila to však miernejším spôsobom ako Richwaldszky. Podľa návrhu kráľovnej z Veľkého Novohradu by k rožňavskej diecéze nebol pričlenený iba szécsénysky okres a Malohont. Z kráľovninho nariadenia bol však Malohont vynechaný zrejme iba omylom, lebo ak mala v úmysle pričleniť k diecéze od sídla vzdialenejšie stolice a okresy, napríklad okolie Lučenca, tak bližšie situované okolie Rimavskej Soboty nemohla ponechať v Ostrihomskej arcibiskupstve.

diecéze. Túto domnienku potvrdzuje aj to, že z vymenúvaných území zostávajúcich pod nadvládou ostrihomského arcibiskupa kráľovná taktiež vynechala Malohont.

Územie Banskobystrickej diecézy Peter Pázmány obmedzil na Turčiansku a Zvolenskú stolicu. Fakt, že Pázmány tu rátal aj s Liptovskou stolicou, vidieť aj z toho, že cirkevné majetky nachádzajúce sa v Liptovskej stolici považoval za také, ktoré patria k plánovanému novému Banskobystrickému biskupstvu. Toto plánované územie Richwaldszky doplnil ešte dvanástimi farami zo severnej časti Tekovskej stolice. Mária Terézia išla ešte ďalej. Podľa návrhu Richwaldszkého a Kollera k diecéze by patrilo iba 53 fár, čo kráľovná považovala za príliš malý počet, preto k nej priradila Liptovskú stolicu a Bojnický okres Nitrianskej stolice.

Kancelária teda od kráľovnej dostala kritériá, ktoré musela mať na zreteli pri určovaní hraníc medzi jednotlivými diecézami. Komisia počas ďalšieho postupu sa verne držala obdržaných kritérií a nenavrhol odtrhnutie takých území, ktoré nefigurovali v kráľovnom nariadení. Výnimkou je iba Malohont, ako sme však videli, zo zoznamu mohol byť vynechaný iba náhodou, a tak je pochopiteľné, že kancelária sa domnievala o jeho pričlenenosti k Rožňave.

Aj ďalšie nariadenia kráľovnej sa osvedčili ako užitočné východiská pri zhotovení plánov na zriadenie jednotlivých biskupstiev.

V kráľovnom nariadení sa totiž navrhuje, aby sa katedrálou stal v spišskej diecéze bývalý kolegiálny kostol, v Rožňave a Banskej Bystrici zas bývalé kostoly jezuitov. Každá katedrála by si mohla ponechať všetky príjmy, ktorými disponovala doteraz. Táto myšlienka sa zdala byť pochopiteľnou, napokon bola totožná s návrhom Richwaldského a Kollera. Rožňava predstavuje v tomto prípade výnimku, lebo tu sa rozchádza nariadenie kráľovnej v porovnaní s predstavou kanonika, ktorý za sídlo navrhoval Jasov. Pretože však v prípade Banskej Bystrice sám Richwaldszky predložil riešenie, podľa ktorého by mal byť katedrálou kostol jezuitov, aj pri zriadení Rožňavskej diecézy považoval túto myšlienku za vhodnú.

V súvislosti s prebendami biskupov na Spiši nebol žiadny problém. Prebenda a byt prepošta sa stal súčasne aj prebendou a bytom nového biskupa. V prípade Rožňavy sa Richwaldszkého projekt taktiež neosvedčil. Aj tu teda zostalo riešenie, ktoré navrhol aj inde, aby rezidenciou nového biskupa bol rehoľný dom jezuitov, a aby prebendu nového biskupa tvorili príjmy z rožňavských arcibiskupských statkov spolu s desiatkovými príjmami z území patriacich biskupstvu. Rozdiel v zabezpečení prebiend medzi Spišským a Rožňavským biskupstvom je zjavný. Podľa návrhu Richwaldszkého mal nový spišský biskup dostať aj bývalý majetok jezuitov, a to opátstvo v Štiavniku. Mária Terézia navrhla kancelárii to isté, a keď došlo k určeniu prebiend Rožňavského biskupstva, predsa zavrhol myšlienku použitia majetku jasovského prepoštstva, namiesto neho však nenavrhol nič. Túto úlohu zverila budúcej komisii.

V otázke určenia prebiend Banskobystrického biskupstva je nariadenie kráľovnej – ako sa nám zdá – taktiež stručné. Aj tu navrhuje za biskupské prebendy spolu s desiatkovými príjmami požitky Svätého Križa, ktorý patrilo medzi panstvá ostrihomského arcibiskupa. Návrh kráľovnej v prípade Banskej Bystrice a Rožňavy nechcel byť posledným slovom, skôr iba užitočným prvým krokom.

Jednotlivé kapituly by boli zložené zo šiestich členov, ich zriadenie v Spišskom biskupstve by nemalo byť problematické. Ide tu nanajvýš o to, aby sa zabezpečila prebenda pre nového prepošta, veď doterajšia prebenda prepošta bude určená novému biskupovi. Návrh Richwaldszkého a Kollera sa netýka tejto záležitosti, lebo za východisko považovali budúci spoločný život v kapitule. V prípade spoločného života v kapitule doterajšie rozdelenie prebiend by sa stalo zbytočným. Na základe pripomienok členov Štátnej rady kráľovná sa mohla presvedčiť, že plán Richwaldszkého a Kollera o spoločnom živote kapitúl je nerealizovateľný. Každému členovi kapituly treba ponechať možnosť samostatného života s osobitným domom a so samostatnou domácnosťou. Členovia Štátnej rady, samozrejme, neodmietli rámce spoločného života, chceli však poskytnúť príležitosť, aby si každý kanonik mohol zariadiť svoj život podľa vlastného uváženia. Keď teda bola reč o stanovení nových príjmov spišského prepošta, Mária Terézia navrhla zjednať jednu z výnosných fár zo 16 spišských miest pre príjmy nového prepošta. Prebendou kapituly by sa mohli stať aj príjmy arcidiakonátu katedrálneho a arcidiakonátu oravského.

Aj v rožňavskom biskupstve bolo treba zriadiť šesť kanonických miest, príjmy pre túto kapitolu sa mali zabezpečiť prostredníctvom uprázdneneho opátstva v Tapolci. Príjmy jednotlivých kanonikov by tvoril v pomernom podiele čistý príjem opátskeho majetku. Opátstvo v Tapolci od začiatku 18. storočia slúžilo vždy ako doplnujúci príjem niektorému z arcipastierov. Medzi majiteľmi pôvodne benediktínmi založeného opátstva nachádzame medzi inými aj Žigmunda Kollonicha, neskoršieho viedenského arcibiskupa, vacovského biskupa kardinála Fridricha Althana a spišského prepošta Sándora Máriássyho.¹²⁹

K opátskemu statku patrili aj obce Görömböly a Valk v Boršodskej stolici, Tapolcapuszt a s príslušiacimi lesmi, roľami a lúkami, okrem toho v Miškovci a Mindszente jatka, krčma, celý rad hostincov a menšie statky. Táto časť opátskeho majetku bola od čias Karola III. vždy v službách svetských kňazov, ba boli aj také časy, keď Uhorská dvorská komora celý statok dala do prenájmu za 10 000 zlatých bývalému správcovi statkov opátstva, čiže laikovi. Toto opátstvo sa dostalo do kráľovninho návrhu preto, lebo jednak statok sa nachádzal v Boršodskej stolici, blízko plánovanému sídlu Rožňavského biskupstva, jednak pre jeho uprázdnenosť bolo v správe Komory. Ročný príjem tohto opátstva by aj približne stačil na financovanie šesťčlennej kapituly, zvlášť keď k celkovým príjmom by sa prirátali aj desiatkové príjmy gemerského a turnianskeho arcidiakonského okresu.

Pri materiálnom zabezpečení Banskobystrického biskupstva, kapituly a seminára nebol síce Richwaldszky skúpy, no bolo vidno i to, že nepoznal finančnú váhu jednotlivých príjmov. Statky patriace turčianskemu prepoštvu a svätokrížskym arcibiskupským majetkom chcel síce pripojiť k novej diecéze iba čiastočne, avšak príjmy šahanského prepoštvu, ktoré patrili kedysi (aj v časoch rozdelenia) banskobystrickému jezuitskému kolégiumu, bez nejakých obmedzení pripojil medzi statky novovzniknutého

¹²⁹ PIRHALLA, c. d., 89.

biskupstva. Posudok Štátnej rady, ktorým teraz Mária Terézia oboznámila kanceláriu, už nehovoril o statkoch Banskobystrického biskupstva iba vo všeobecnosti, ale púšťal sa aj do detailov. Členovia Štátnej rady si totiž všimli, že prebenda, navrhovaná Richwaldszkym, predstavuje podstane vyššiu sumu, ako sami pokladali za potrebné na financovanie kapituly, okrem toho s týmito banskobystrickými jezuitskými požitkami boli spojené také záväzky, ktoré bolo treba zabezpečiť. Keď teda Mária Terézia navrhla kancelárii na finančné zabezpečenie banskobystrickej kapituly obročie patriace bývalému jezuitskému kolégium, nespomína šahanské prepošstvo, ktoré tvorilo základ majetku kolégia. Kráľovná hovorí o statkoch kolégia iba všeobecne a dodáva, že tieto statky by mohli byť odovzdané banskobystrickej kapitule iba ak sa kapitula zaviazala zabezpečiť fungovanie fondov, škôl a iných cieľov, ktoré sa viažu na spomínané obročie. Ak teda plánovaná banskobystrická kapitula za obročie pripojené ku kolégiu bude zaviazaná plniť ciele fondov, zvyšná časť požitkov aj tak bude dostačujúca na financovanie kapituly. Kapitula by mohla takisto využívať príjmy pochádzajúce z územia Banskobystrickej diecézy, ktoré boli doteraz využívané ostrihomskou kapitulou.

Aj riešenie výchovy kňazstva prešlo značnými zmenami, kým sa návrh Richwaldszkého a Kollera dostal cez filter Štátnej rady v podobe listu Márie Terézie pred kancelára ako úloha na vypracovanie a vykonanie. V návrhu Richwaldszkého a Kollera je seminár ešte prirodzenou súčasťou každého biskupstva. Na Spiši ho považujú za tak dôležitý, že tam by bolo potrebné na tento účel postaviť celkom novú budovu blízko kostola. Zostáva ešte výstavba seminára v Jasove; v Banskej Bystrici na tento účel by bolo potrebné vykúpiť domy blízko kostola alebo sa pustiť do výstavby celkom nového objektu. Novozriadené biskupstvá by boli teda nepredstaviteľné bez kňazských výchovných ústavov. Plán mienil dať Trnavskému semináru úlohu vychovať predstavených a ako realizovateľné riešenie navrhol, aby v Trnave na náklady tamajších fondov vychovali pre tri budúce biskupstvá kňazov, ktorí by mohli byť v tamajších seminároch učiteľmi a v cirkevnej správe vedúci úradov. Podľa Richwaldszkého a Kollera pre Spišskú diecézu by tak bola zabezpečená výchova šiestich, pre jasovskú taktiež šiestich a pre banskobystrickú dvoch chovancov. To, čo sa tu teda javí ako alternatívne riešenie, po návrhoch Štátnej rady a najmä primasa Batthyányho sa stáva hlavným riešením, lebo ak v Trnave môže byť výchova predstavených, prečo by sa tu nemohla realizovať aj výchova kňazstva pre pastoračiu.

Pozrime sa však najprv na vec miestnych seminárov.

V návrhu Richwaldszkého a Kollera prebendy nie sú ešte rozčlenené podľa biskupských, kapitulských a seminárnych statkov. Smerodajnosť spomínaného návrhu pre Štátnu radu vidieť aj z toho, že v prípade spišského seminára, namiesto statkov levočského jezuitského seminára navrhnutých Richwaldszkym a Kollerom, Mária Terézia navrhla rehoľný dom jezuitov v Spišskej Kapitule spolu s príslušiacimi statkami a základinami. Navrhla teda taký majetok, ktorý bol v samom centre, a tak bol vhodný aj pre školské účely. Objavil sa aj taký spôsob riešenia, podľa ktorej, ak by sa jezuitské kolégium v Spišskej Kapitule a jeho statky dostali skutočne pod správu Spišského biskupstva, diecéza by bola nútená vyhovieť všetkým požiadavkám, ktoré zaťažovali jezuitov podľa úmyslov zakladateľov. Čo by po odpočítaní týchto nákladov ešte zostalo z príjmov kolégia,

mohlo by sa venovať na financovanie spišského seminára. Ukázalo sa však, že tento zvyšok nebude dostatočný na výchovu takého počtu klerikov, koľkých si vyžaduje diecéza. Na základe sčítania seminárnych statkov sme mohli vidieť, že fondy na výchovu kňazov – vzhľadom na to, že pôsobili na celom území Ostrihomskej arcidiecézy – by mali vychovať pre Spišskú diecézu viac kňazov ako Richwaldszkým navrhnutých šesť. Mária Terézia teda svoj návrh na riešenie otázky výchovy kňazov koncipuje kancelárii už tak, že seminár má vychovať toľko klerikov pre Spišskú diecézu, ktorá jej prislúcha na základe proporcie kňazov diecézy. Kráľovná teda nezavrhlala plán zriadenia diecézneho seminára, chcela však skôr zvýšiť počet klerikov vychovávaných v Trnavskom seminári.

Vo svojom uznesení sa kráľovná domnievala, že v Rožňave funguje malý seminár, ktorý by sa mohol malým nákladom rozšíriť a financovať. O tom sa v návrhu Richwaldszského a Kollera nehovorí, a tak nemožno vedieť, odkiaľ získala Štátna rada túto informáciu. Aj v Rožňave bolo kolégium, a ako sa zdá, internátnych študentov pokladali za klerikov malého seminára. Popri tomto údajnom malom seminári – podobne ako to bolo načrtnuté v prípade Spišskej diecézy – sa mali vychovávať bohoslovci v Trnavskom seminári na základe proporcie kňazov Rožňavskej diecézy. Mária Terézia navrhla nasledujúce riešenie: V Abovskej stolici v obci Krásna sa nachádzajú cirkevné požitky, ktoré sú momentálne majetkom Seminára svätého Štefana. Tento statok by bolo treba priradiť k požitkom rožňavského seminára, lebo člen kapituly alebo prefekt rožňavského seminára by ho mohol lepšie a výnosnejšie spravovať, ako sa to robí teraz z ďalekej Trnavy. Rožňavský seminár by tak získal podiel na fondoch určených na výchovu kňazov v Ostrihomskej arcidiecéze, v našom prípade vo forme statkov opátstva v Krásnej. Tak by náklady za bohoslovcov Rožňavskej diecézy študujúcich na Trnavskej univerzite by musela hradiť diecéza a presne ich odovzdať ostrihomskému semináru. Kým teda Spišskému biskupstvu na financovanie seminára zostáva menej prostriedkov, ako by bolo potrebné, opátstvo v Krásnej darované Rožňavskému biskupstvu by dopomohla diecéze k takému príjmovému prebytku, že by tak mohli hradiť výchovu svojich bohoslovcov v Trnave.

Šahanské statky a iné fondy určené na dotáciu plánovaného Banskobystrického biskupstva, respektíve kapituly ešte viac by mohli podporiť snahu, aby výchova bohoslovcov bola hradená z príjmov darovaných statkov. Ak by ani tu však doterajšia základina nebola dostačujúca na zabezpečenie výchovy kňazov, bolo by potrebné odobrať od Szelepcsényiovského trnavského seminára panstvo v Bzovíku, ktoré leží bližšie k Banskej Bystrici, a v záujme banskobystrického seminára ho pripojiť k statkom biskupstva. Statok v Bzovíku by tak bol lepšie spravovaný z Banskej Bystrice, podobne ako Krásna z Rožňavy. Za kňazov vychovaných na Trnavskej univerzite by banskobystrický seminár, respektíve biskupstvo muselo zaplatiť takisto, ako rožňavský, veď aj oni vybrali svoj podiel zo spoločného kapitálu celoštátnych fondov na výchovu kňazov tým, že vzali do držby statky v Bzovíku.

Kráľovské a cirkevné orgány pri založení nových diecéz sa snažili o to, aby každé biskupstvo bolo relatívne prehľadnou diecézou. Je tak prirodzené, že ani Richwaldszkému, ani Márii Terézii by nemohlo uniknúť pozornosti celý rad rôznych, roztrúsených

exemptných fár. Návrh Richwaldszkého a Kollera ponúkal riešenie iba v prípade exemptných fár v Nitrianskej a Abovskej stolici. Aj táto krátka pripomienka stačila na to, aby sa pozornosť členov Štátnej rady obrátila na exemptné fary patriace pod duchovnú jurisdikciu ostrihomského arcibiskupa, ale nachádzajúce sa na území iných biskupstiev. Hlavným podnetom na odštartovanie tejto cirkevnoorganizačnej akcie Márie Terézie bolo to, aby sa kňazi a veriaci dostali bližšie k svojmu arcipastierovi a k biskupskému sídlu. Arcipastieri menších územných celkov mohli svojich veriacich navštevovať častejšie a bezprostrednejšie, ktorí tak lepšie mohli zotrvať vo svojej viere a úspešnejšie napredovať v získavaní nových cirkevných poznatkov. Keď teda pred zodpovednými stála úloha vybudovať menšie cirkevno správne jednotky, tak do ich pozornosti sa nevyhnutne dostali exemptné fary, ktoré síce patrili do jurisdikcie ostrihomského arcibiskupa, boli však od neho veľmi vzdialené. Ak sa rozhodnú zaradiť exemptné fary v Abovskej stolici pod jurisdikciu novozaloženej Rožňavskej diecézy pre ich blízku polohu k Rožňave, takisto by mali konať v prípade ďalších fár, ktoré sa nachádzajú na území pätkostolianskeho, vesprimskeho a iného biskupstva. Tak počas rokovaní Štátnej rady sa vykryštalizoval názor, že v budúcnosti by sa každá fara mala dostať pod jurisdikciu tej diecézy, na území ktorej sa nachádza. Tak sa exemptné fary v Baraňskej, Tolnianskej, Vesprimskej, Zemplínskej, Pilišskej a Rábskej stolici, okrem toho fara Osijeku sa mala dostať pod jurisdikciu miestne kompetentného biskupa. V súvislosti s riešením situácie okolo exemptných fár došlo k tomu, že v Nitrianskej stolici fary nachádzajúce sa medzi mestom Nitra a Trenčianskou stolicou sa dostali pod jurisdikciu nitrianskeho biskupa.

Pešť a Budín spolu so svojimi predmestiami patrili do radu exemptných fár. Hoci aj tieto fary sa nachádzali ďaleko od sídla Ostrihomského arcibiskupstva a boli na jurisdikčnom území iného biskupa, predsa boli výnimkou. V zmysle nariadenia Márie Terézie by zostali naďalej pod jurisdikciou ostrihomských arcibiskupov-primasov, veď už aj v tom čase bolo zrejmé, že ostrihomskí arcibiskupi ako prímasi budú musieť svoj úrad často vykonávať v hlavnom meste krajiny, patrí sa teda, aby toto územie zostalo pod ich duchovnou jurisdikciou.

Smerodajné uznesenia kráľovnej nechceli iba oklieštiť ostrihomskú arcidiecézu, nechceli ju len zbaviť od zbytočných tiarch, ale sa chceli postarať aj o to, aby sa táto zostávajúca diecéza so svojou novou cirkevno správnou organizáciou a s vytvorením novoorganizovaného cirkevného centra mohla dokonalejšie zastávať svoje povolanie. Zorganizovanie troch nových diecéz síce odčlenilo od Ostrihomskej arcidiecézy značné územia, naďalej však zostalo v rámci Ostrihomskej arcidiecézy územie celej Prešporskej, Ostrihomskej a Veľkohontskej stolice a vo veľkej časti Nitrianska, Tekovská, Komárňanská a Novohradská stolica. Túto zostávajúcu časť územia považovala Mária Terézia naďalej za dosť značnú a preto navrhla, aby bol vytvorený štatút pre dvoch vikárov. Jeden by bol v Trnave, druhý v Ostrihome, kam sa skôr-neskôr aj tak premiestni sídlo arcibiskupa. Vikárstvo zriadené v Ostrihome už teraz by mohlo dobre pripraviť samotné presídlenie. Podľa kráľovninho odporúčania v Ostrihome by bolo potrebné vytvoriť vikárstvo, aké pôsobí na Spiši, v Szombathelyi a v Požege. Ostrihomský vikár by mohol byť každočasným svätotomášskym alebo svätoštefánskym prepoštom, prirátat'

k tomu by sa mohol arcidekan katedrálnej alebo iný ostrihomský kanonik, ktorí bývajú vždy v Ostrihome, okrem toho farári mestských častí Víziváros a Szabadkirály sú obročníkmi hradnej kaplnky, a hneď by bolo zostavené popri vikariáte aj konzistórium na riešenie vecí a na riadiace práce. Na ubytovanie je tam ostrihomska rezidencia jezuitov, kostol postavený vedľa nej by zas slúžil účelu biskupských bohoslužieb. Takéto riešenie by prinieslo tak pre diecézu, ako aj pre primasa veľa výhod. Plán počítal a s tým, že ostrihomskú kapitolu postihne finančná škoda, keď zriadením nových biskupstiev sa z nej vyčlení niekoľko arcidiaconátov. Tieto poškodené osoby možno odškodniť tak, že ich povýšia alebo im povoleným spôsobom poskytnú iné obročia ako náhradu za finančné straty.

Študijný fond zriadený z jezuitských fondov by taktiež postihla škoda tým, že by boli z neho vyňaté spišské, rožňavské a banskobystrické kolégiá s pričlenenými statkami. Ak však prihliadneme na to, že k týmto fondom bolo pripojené aj množstvo zakladateľských úmyslov, môžeme právom usúdiť, že škody v študijnom fonde neboli značné. Zakladateľské úmysly neštudijného charakteru by študijný fond aj tak musel plniť, takisto ako biskupstvá alebo semináre museli plniť svoje študijné ciele. V prípade statkov opátstva v Štiavniku však bolo potrebné sa postarať o to, aby študijný fond bol odškodnený nejakými jednoduchšími požitkami, lebo študijné zámery fondu sa nedali zabezpečiť iba finančnou podporou Spišského biskupstva.

V pamätnom spise „promemória” týmito myšlienkami Mária Terézia 16. novembra 1775 oboznámila aj kancelára grófa Františka Esterházyho a jeho zaťa, uhorského kráľovského miestodržiteľa arcikniežaťa Albrechta. Keď kancelár gróf Esterházy obdržal kráľovnin list s priloženým návrhom projektu, neinformoval o ňom ani osoby spomínané v samotnom návrhu, lebo zrejme vedel, že arcibiskup Batthyány ako v záležitosti najviac zainteresovaná strana sa stretne s Máriou Terézou. Nevedno, či kancelár vôbec očakával podstatné zmeny od stretnutia kráľovnej a arcibiskupa. Je však isté, že neurobil ani krok, kým kráľovnino opatrenie, ktorej list sa zdal byť takmer výlučne súkromného rázu, nevystriedalo jej konkrétne nariadenie. Po príchode do Viedne Mária Terézia vydala nariadenie, aby bol skoncipovaný text písomného oznámenia adresovaného Uhorskej dvorskej kancelárii. Východiskom bol list a návrh zo 16. novembra. Charakter tohto nového písomného oznámenia z 30. novembra je už rozhodnejší. Kým pred dvomi týždňami Mária Terézia iba pomýšľala na rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy, v liste z 30. novembra možno čítať formuláciu: „Ostrihomska arcidiecéza by bola rozdelená približne nasledovným spôsobom”. Ešte tu stále zostáva možnosť na rokovanie a na predloženie pripomienok, je však zakázané nielen „quaestion” ale aj „quo-modo”. Hoci oba dokumenty sú takmer od slova do slova zhodné, predsa je záverečná časť listu z 30. novembra osobným spisom a nariadením kráľovnej. Na predchádzajúcich stranách sa možno dočítať iba o predmete nariadenia jej veličenstva a o tom, aby sa spisy týkajúce sa tejto záležitosti boli predložené osobne jej, posledná strana dokumentu však nám už predstavuje rozhodnú kráľovnú, ktorá svoju vôľu ľahko nezmení. Písomným oznámením bola kancelária informovaná o rozhodnutí Márie Terézie, že vymenovaním nového ostrihomského arcibiskupa dá obsadiť hodnosť primasa a zrealizuje svoje dávnejšie zamýšľané rozhodnutie o zriadení troch nových biskupstiev na území arcidiecézy.

Nariadenie, predložené v písomnom oznámení, podáva podrobnejšie vysvetlenie, čo je potrebné na realizáciu kráľovného rozhodnutia. Nariaduje, aby kancelária so zapojením všetkých zainteresovaných bezodkladne začala v tejto veci konanie. Ak by komisia zistila, že v predloženom návrhu treba vykonať podstatné zmeny, po dôkladnom zvážení to treba predložiť kráľovnej. Opakovane im dôrazne prikázala, aby komisia pri kancelárii sa postarala iba o realizáciu kráľovného zámeru.

Kráľovná dala na vedomie kancelárii aj to, že v osobe kaločského arcibiskupa už vybrala osobu na hodnosť primasa, ktorý už bol informovaný o jej vôli a plánoch, keď mu oznámila jeho vymenovanie. Hoci ho bolo možné zapojiť do rokovaní, do realizácie kráľovnej vôle, kráľovná však nespĺnomocnila kanceláriu, aby zverejnila vymenovanie primasa alebo aby s týmto faktom zaobchádzala ako s verejnou vecou, lebo rozhodnutie o termíne oznámenia si ponechala pre seba. Kancelárii oznámila, že oficiálne vymenovanie hodlá vykonať na Nový rok 1776. Tým zároveň dala kancelárii príkaz vypracovať počas zostávajúceho mesiaca spôsob zriadenia troch biskupstiev. V záujme rýchleho vybavenia danej záležitosti kráľovná nariadila, aby zo strany dvorskej komory boli členmi komisie jej podpredseda a radca Majláth. Ak by bolo potrebné vyhlásiť opátstvo v Tapolci za biskupský majetok, do realizácie plánu by mohli byť zarátané aj príjmy opátstva v Szekszárde.

Na kancelárii veci vzal do rúk Jozef Ürményi a stal sa kancelárskym referentom projektu troch nových biskupstiev. Príliš dlho neváhal, lebo na realizáciu písomného oznámenia kráľovnej, obdržaného 4. decembra, z kancelárie boli odoslané prvé opatrenia už 6. decembra. Za najdôležitejšie považoval Ürményi predovšetkým informovanie zainteresovaných osôb a inštitúcií. Kaločský arcibiskup a krajinský sudca dostali odpis písomného oznámenia kráľovnej z 30. novembra 1775. O zámeroch kráľovnej dostala dvorská komora a ostrihomska kapitula iba výťah oznámenia. Spolu s oznámením dvorskej komory o rozdelení Ostrihomskej arcidiecézy vyzvali komoru zostaviť správu o príjmoch Ostrihomskeho arcibiskupstva, o sume pripadajúcej jezuitskému fondu a o menších cirkevných požitkoch, aby kancelária mohla pripraviť dobre podložený návrh finančného zabezpečenia nového biskupstva. Kancelária, prirodzene, nevyžadovala obročný výkaz celého jezuitského fondu, obmedzila sa iba na tie, ktoré v dôsledku nariadenia mohli prísť do úvahy. Žiadali tak výkaz o finančnej sile spišskej a rožňavskej bývalej jezuitskej rezidencie, o banskobystričskom kolégiu s príslušiacim šahanským prepoštvom, o opátstve v Štiavniku a o ďalších. Upovedomenie ostrihomskej kapituly bolo nutné nielen preto, lebo v prípade uprázdnenia stolice bolo jej úlohou zachovať neporušenosť cirkevného majetku a cirkevných práv, ale aj preto, lebo z požitkov zistených pri založení nových biskupstiev niektoré boli pod dohľadom ostrihomskej kapituly, ako to bolo v prípade seminárnych požitkov. O týchto požitkoch sa mohli získať informácie nie od komory, ale od kapituly.

Do realizácie tohto projektu bola zainteresovaná aj Miestodržiteľská rada, lebo bývalý majetok jezuitov bol už v správe študijného výboru pôsobiaceho v rámci Miestodržiteľskej rady. Ak teda v zmysle kráľovného uznesenia bolo potrebné niektorý majetok v študijnom fonde vymeniť iným, bolo to možné vykonať iba za účasti výboru v rámci Miestodržiteľskej rady.

Hoci rozdelením Ostrihonského arcibiskupstva sa zdalo byť založenie nových biskupstiev jednoduchou záležitosťou, predsa pre rozvetvené záujmy sa stalo komplikovným, navyše účasť rôznych úradov a ich spolupráca spomalila realizáciu celého projektu.

Prístup ostrihonskej kapituly k rozdeleniu

V záujme realizácie projektu kancelária začala hľadať kontakt predovšetkým s ostrihonskou kapitulou, lebo počas sedes vakancie spravovala arcidiecézu určenú na rozdelenie kapitula prostredníctvom svojho vikára. V priebehu plánovaného rozdelenia Jágerského biskupstva kancelária už získala skúsenosti, podľa ktorých kapitula nielenže nepodporila rozdelenie diecézy, ale všetkými silami sa snažila o to, aby tomu zabránila. Rozdelenie Jágerského biskupstva uviazlo najviac na tom, že kapitula nedala súhlas na realizáciu plánu svojho biskupa.¹³⁰

Takáto vec sa však mohla stať kancelárii iba raz. Viedenský dvor poučený predchádzajúcimi skúsenosťami už nežiadal o súhlas kapituly, lež postavila ju pred hotovú vec. Žiadal od nej iba to, aby prostredníctvom jej delegátov a hlásení účinne spolupracovala s kanceláriou na realizácii najvyššieho rozhodnutia. Viedenský dvor vždy našiel spôsob, ako obísť alebo prekonať prekážky stojace v ceste realizácie svojich plánov.

To sa udialo aj pri rozdelení Ostrihonského arcibiskupstva. Po rozhodnutí kráľovnej sa nevyžadovala diskusia, ale činy. Po doručení najvyššieho rozhodnutia na kanceláriu referent tejto záležitosti Jozef Ťerményi vydal príkaz, aby každý zo zainteresovaných bol ním oboznámený. Takto sa dostala medzi účastníkov aj kapitula.

Kancelária svojím prípisom zo 4. decembra 1775 informovala kapitolu, že jej veľičenstvo na slávu Boha, na pozdvihnutie náboženstva a v záujme podpory duchovnej spásy v blízkej budúcnosti dá obsadiť stolec ostrihonského arcibiskupa. Urobí to takým spôsobom, že obrovskú arcidiecézu rozdelí na viac biskupstiev, nové biskupstvá tak vzniknú na územiach vzdialených od arcibiskupského sídla. V prípise kancelárie adresovanom ostrihonskej kapitule zo 4. decembra sa uvádzajú iba jednotlivé stolice a oblasti určené na odčlenenie, okrem toho sa v ňom poznamenáva, že aj výsadné fary sa dostanú pod jurisdikciu kompetentného biskupa. O tom však niet ani slova, aké diecézy sa vytvoria na odčlenených územiach. Pre kapitolu sa v ňom zdôrazňujú skôr negatívne aspekty, ako pozitívne. Hovorí sa v ňom skôr o stratách arcidiecézy a kapituly, ako o formách odškodnenia. Kancelária sa tým chcela vyhnúť nesprávnym interpretáciám, a preto kapitolu informovala iba o faktoch, ktoré nemohli byť predmetom diskusie. Otázka, či majú na územiach odčlenených od Ostrihonskej arcidiecézy vzniknúť dve alebo tri biskupstvá, podľa názoru kancelárie nepatriť do kompetencie kapituly. Pretože však od kapituly žiadali aj isté výkazy, nemohli obísť odôvodnenie takejto žiadosti. Otázku teda formulovali tak, akoby o sídlach budúcich biskupstiev ešte nebolo rozhodnuté.

Hoci o rozdelení už bolo rozhodnuté, zákonné ustanovenia vyžadovali, aby sa dvaja delegáti kapituly dostavili do Viedne a priniesli so sebou výkazy, ktoré boli pre realizáciu

¹³⁰ Meszlényi, c. d., 60–71.

rozdelenia bezpodmienečne potrebné. Kancelária ponechala kapitule, aby si sama určila dvoch svojich členov na cestu do Viedne, lebo si myslela, že sa navzájom najlepšie poznajú a vedia, kto z nich pozná najlepšie finančné záujmy kapituly a materiálne základy výchovy kňazov. Kancelária v pozitívnych výkazoch už určila, čo žiada od kapituly. V jednom výkaze sa mali určiť materiálne škody zapríčinené rozdelením a týkajúce sa vnútornej štruktúry kapituly, v druhom zas sa mali uviesť fondy na výchovu kňazov a ich ročný príjem.

Kancelária oznámila kapitule aj to, že v zmysle najvyššieho rozhodnutia rozdelenie treba zrealizovať za účasti kaločského arcibiskupa a s dobrozdaním kapituly. Týmto dala kapitule jasne najavo, že počas rokovaní bude mať slovo arcibiskupa väčšiu váhu ako ich. Môžu síce tlmočiť svoj názor o rozdelení arcidiecézy, zmena samotného rozhodnutia je však nemožná, je možné iba jeho schválenie.¹³¹

Prípis kancelárie nezastihla kapitulou nečakane. Už na zasadnutí kapituly 22. novembra 1775 v súvislosti s jednou obročnou záležitosťou padlo rozhodnutie, že konečný verdikt vynesú až po obsadení arcibiskupského stolca v blízkej budúcnosti. Osoba budúceho arcibiskupa teda nebolo pred nimi tajomstvom, a tak zrejme ním nebolo ani otázka rozdelenia.¹³² Na zasadnutí kapituly 9. decembra sa nakoniec zoznámili aj s prípisom kancelárie o obsadení arcibiskupského stolca a o rozdelení arcidiecézy. Kapitula na rokovaní bola prítomná v plnom počte, zúčastnil sa na ňom aj biskup a veľprepošť Galgóczy, ktorý pre svoju chorobu sa v práci kapituly zvyčajne nezúčastňoval. Podľa stručnej zápisnice rokovania kapitula považovala koncipovanie odpovede na prípis za tak dôležitú vec, že ním nepoverila iba jednu osobu, ale menšiu komisiu. Dvaja z nich sa stali neskôr viedenskými delegátmi.

Kapitula poverila kanonika-lektora Rafaela Szentiványiho, szentgyörgymezejského prepošta Juraja Richwaldszkého, zvolenského arcidekana Štefana Nagya a Mikuláša Kondého tým, aby spoločne vypracovali posudok kapituly. Kapitula sa rozhodla správne, veď o arcibiskupstve vedeli najviac práve oni, ako napríklad Kondé, ktorý bol už štiavnickým opátom alebo Richwaldszky, ktorý poznal celú arcidiecézu. Štyrom kanonikom boli k dispozícii všetky úradné a súkromné pramene na vypracovanie náležitej a spravodlivej odpovede. Vypracovali požadované výkazy, najviac sa však museli zaoberať s vypracovaním reflexií, o ktoré boli taktiež požiadaní. Bolo to pre kapitolu jedinou príležitosťou na vyjadrenie stanoviska o plánovanom rozdelení arcidiecézy.

Hoci kancelária vo svojom prípise zo 4. decembra kapitolu súbila, podrobná odpoveď sa nezrodila ľahko. Ledva sa pustila kapitula do riešenia úlohy, z kancelárie hneď došla urgencia. Keď však kapitule došiel urgenčný prípis zo 14. decembra, bolo zvolané ďalšie rokovanie kapituly v dome veľprepošta Jána Galgóczyho. V tejto urgencii okrem zopakovania textu predchádzajúceho prípisu sa zdôrazňuje, že rozdelenie arcibiskupstva a založenie troch nových biskupstiev je definitívnym rozhodnutím jej veličenstva, všetko je pripravené na zvolanie zhromaždenia, chýba už iba správa kapituly.

¹³¹ Országos Levéltár. Magyar Kancellária. Rok 1775. No. 5626.

¹³² Az esztergomi káptalani levéltár. Protocollum Demesticum. II. 171.

Je zaujímavé a príznačné, že zo štyroch poverencov kapituly traja svoj názor odovzdali Richwaldszkému, aby v úradnom štýle pre neho typickým sformuloval do výslednej podoby. Richwaldszky sa dostal medzi dva ohne. Mal súkromný názor, ktorý bol v protiklade s názorom kapituly, teraz však ako člen kapituly bol nutený skoncipovať názor väčšiny. Ten istý Richwaldszky, ktorý prostredníctvom Kollera navrhol kráľovnej rozdelenie obrovskej arcidiecézy a dokazoval nutnosť tohto kroku, ako člen kapituly je proti tomu a považuje ho za nepotrebné. Ten, ktorý na jar roku 1774 považoval plán kráľovnej na založenie nových biskupstiev za právne podložený, teraz ako člen kapituly ho považuje za nezákonný, ktorý navyše neakceptuje cirkevné právo. Právě ego Richwaldszkého sa prejavilo vtedy, keď redigoval *Vexatio ad intellectum*, keď navrhoval založenie biskupstiev, ostané treba pripísať na konto prispôsobivosti a kompromisu so staršími štruktúrami. Richwaldszky dokončil koncipovanie názoru kapituly 16. decembra, keď sa členovia kapituly znovu zišli v byte veľprepošta. Tu najprv veľprepošt prečítal urgenčný list kancelárie, potom začali s prerokovaním pripomienok komisie štyroch kanonikov. Predložené pripomienky, ktoré predniesol Richwaldszky, schválil každý člen kapituly.¹³³

Boli zvolení aj delegáti kapituly. Voľba padla na zvolenského arcidekana Štefana Nagya a na kanonika-lektora Rafaela Szentiványiho. Richwaldszky sa nestal členom viedenskej delegácie, nechcel sa tam dostať do protirečenia sám so sebou. Štefan Nagy ako novohradský arcidekan už dávnejšie poznal problematiku, personálne a materiálne zabezpečenie východných oblastí arcidiecézy, okrem toho ako dlhoročný farár na rôznych miestach vedel podať informácie, ktoré sa týkali celého územia arcidiecézy. Rafael Szentiványi bol istý čas trnavským rektorom, takže mohol poskytnúť informácie o fondoch, ktoré zohrávali významnú úlohu pri zriadení nových biskupstiev. Dvaja kanonici, Štefan Nagy a Rafael Szentiványi si vzali so sebou okrem výkazu aj elaborát obsahujúci pripomienky kapituly. Pre uprázdnenosť arcibiskupského stolca sa o Ostrihomskú arcidiecézu starala kapitula. Je teda pochopiteľné, že zo všetkých síl sa držala dedičstva, ktoré prevzalo na uchovanie. Chcela odovzdať arcidiecézu novému arcibiskupovi tak, ako ju zdedil od Barkóczyho. To sa však nepodarilo. Kapitula, ktorá viedla arcidiecézu, bola v ťažkej situácii aj preto, lebo nepoznala stanovisko svojho budúceho pána a dokonca oficiálne ani nepoznala svojho budúceho arcipastiera. Pre kapitolu bolo neúčelné obhajovať také princípy, s ktorými ich arcipastier sa už nemohol stotožniť. Ak by zubami-nechtami bránili jednotu Ostrihomskej arcidiecézy, vznikla by obava, že sa dostanú do rozporu s budúcim arcipastierom. Postavenie kapituly bolo však nevýhodné a ťažké aj z hľadiska dvora. Ak sa neprispôbia v tejto otázke najvyššiemu rozhodnutiu kráľovnej, tak by sa spochybnil budúci osud kapituly. Kapitula by sa mohla vyhnúť splneniu tejto chúlостivej a ťažkej úlohy, ak by jej členovia svoju úlohu posudzovali z hľadiska danej situácie a vývinu. Viedlo by to k tomu, že kapitula by podala iba odpoveď na položené otázky a uspokojila by tak zvedavosť kancelárie vo veciach seminárnych fondov a vlastných škôd. To by však považovala kapitula za zradu. Jedinou poľahčujú-

¹³³ TAMŽE, 172–173.

cou okolnosťou v tejto ťažkej situácii bolo to, že hoci kancelária v súvislosti s rozdelením hovorila o hotovej veci, vo svojom prípise adresovanom kapitule nikde nespomína názov budúcich biskupstiev. Práve túto nejasnú okolnosť využil autor odpovede kapituly. Richwaldszky tak celý problém pozdvihol do ideovej polohy, než aby sa púšťal do praktických oblastí. V personálnych a vecných záležitostiach sa nepúšťal do sporu ani s kanceláriou, ani s kapitulou. Fakty neboli spochybnené. Vzájomná korešpondencia a výmena názorov zostala na rovine cirkevnoprávnej, historickej a pastoračnej, a tak obe strany vyslovili iba principiálne pripomienky. Z toho dôvodu však, že diskusia sa nevedla o praktických veciach, pripomienky kapituly o pláne rozdelenia boli oveľa závažnejšie, lež by sa kapitula mohla vyhnúť odpovede kancelárie.

Kapitula nevedela presne, kde by mali vzniknúť nové diecézy. Z návrhu im bolo jasné iba to, že územia určené na odčlenenie sa takmer celkom zhodujú s územiaми navrhovanými Petrom Pázmányom v 17. storočí. Z toho sa však nedali presne určiť diecézy. Sám Ürményi v konceptoch príslov adresovaných kompetentným stranám názov troch nových biskupstiev ešte spomína. Po dokončení úradného prípisu pre kapitolu sa však v ňom mená sídel troch nových biskupstiev už neobjavujú. Nebola to snáď náhoda. Kancelár František Esterházy, ktorý mal vedomosti o názore arcibiskupa Jozefa Batthyányho, vedel, že arcibiskup je za dve nové diecézy, pretože o životaschopnosti rožňavskej nebol presvedčený. Z čistopisu teda boli mená troch biskupských sídel vynechané. Ak totiž oproti plánu Márie Terézie by sa predsa zrealizovala predstava Batthyányho, tak na odčlenených územiach Ostrihomskej arcidiecézy by vznikli iba dve nové biskupstvá. Na kancelárii vedeli, že z hľadiska kapituly je momentálne dôležité iba to, ktoré územia budú vyčlenené z arcibiskupstva. Otázka, či vzniknú dve alebo tri biskupstvá, nebola pre kapitolu podstatná. Pre nich bolo dôležité a rozhodujúce skutočne iba to, či stratia východné územia arcidiecézy alebo nie. Opatrne formulované pripomienky nepodporovali rozdelenie arcidiecézy, lebo popri tom, že uznali jestvovanie načrtnutých problémov, ich nápravu si predstavovali inak.

Kapitula prijala „poníženou pokorou a kľáčajúcou úctou” skutočne múdru a materiálnu predvídavosť veličenstva, že plánované rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy na biskupstvá nechcela nariadiť skôr, než by sa v tejto záležitosti oboznámila s pripomienkami kapituly. Toto rozhodnutie kráľovnej povzbudilo kapitolu, aby s väčšou dôverou sa odvážila objasniť argumenty, ktoré na základe svätého kánonu, kráľovských uznesení, príkladov, umu a svedomia hovorili proti rozdeleniu. Vzťah kapituly voči kráľovnej vyjadruje najnázornejšie výhovorka, ktorá bola v koncipovaní Richwaldszkého prijatá celou kapitulou. Táto veta znie nasledovne: „Ak by sme menej správne alebo slovami zákonov v istých otázkach vyjadrili svoje názory väčším zápalom, týmto najponíženejšie prosíme kráľovskú komisiu a cez ňu jej veličenstvo o odpustenie”.¹³⁴

Pripomienky kapituly koncipované v takom tóne nepôsobili na kanceláriu a kráľovnú takou silou, aby ich prinútili k zmene svojich úmyslov. Kapitula svojou odpoveďou na najvyšší prípis sa chcela poistiť pred prítomnosťou a budúcnosťou. Kapitula

¹³⁴ Esztergomi Primási Levéltár. Acta Publ. Eccl. No. 1. Príloha D.

svoje podanie neoznačila dátumom. Mimovoľne konala správne, veď spomínané pripomienky by mohli byť poznačené tak v stredoveku ako aj v roku 1775. Právne podklady názorov kapituly sa zakladali na vymenúvaní stredovekých nariadení a opatrení. Svoje príklady a rozhodnutia čerpala z obdobia, keď sila cirkevnej moci d'aleko prevyšovala silu štátnej moci. Z pripomienok kapituly chýba myšlienka rozvoja a pokroku a jej uplatnenie. Odpoveď koncipovaná Richwaldszkym reprezentuje právny svet stredoveku, hoci svet už kráčal cestou osvietenstva a smeroval k realizácii štátocirkvi. Prejavuje sa v tom zmýšľanie typické pre Richwaldszkého. Tak ako kedysi na pamätnom sneme v Prešporku vo svojom nepodpísanom letáku bojoval za neporušenosť stredovekých práv uhorskej šľachtickej triedy a snažil sa o zachovanie ich výsad aj v 18. storočí, tak teraz v oblasti cirkevného života chcel zachovať práva a výsady vo svojej stredovekej sile.

V Richwaldszkom bola aj smelosť. Spomeňme si na veľkorysé pretvorenie hierarchického rámca, ktoré aj tam slúžilo iba k tomu, aby nové rámce naplnilo vnútornou štruktúrou stredovekého cirkevného života. Podobne ako toľko osobností tejto doby, aj on bol v jednej osobe pokrokovým a konzervatívnym. Ani on sa však nevedel stať skutočne veľkou osobnosťou. Dôsledkom svojho nepodpísaného letáku na prešporskom sneme bolo spálenie a vyšetrovanie, teraz sa zas už dopredu ospravedlňuje za silné slová a dáva tým kancelárii príležitosť, aby v ďalšom svojom prípise pripomienky kapituly znevážila.

Kapitula teda pripomienkami založenými na cirkevných zákonoch, kráľovských uzneseniach, príkladoch a racionálnych argumentoch sa snažila prinútiť kráľovnú na zmenu svojho názoru.

Takýmto cirkevným zákonom bol 9. článok III. knihy zákonníka Gregora IX. z roku 1234, podľa ktorého v prípade sedes vakantie nemožno previesť žiadne zmeny. Podľa 8. článku zas v prípade smrti biskupa zriadenie nových biskupstiev patrí pod jurisdikciu apoštolskej Svätej stolice.

Spomínané dva články zákona poskytovali pre ostrihomskú kapitulu dostatočný právny podklad, aby mohla vyhlásiť plánované rozdelenie arcidiecézy za odporujúce kánonickému právu. Nemohol totiž nikto zapochybovať o tom, že ostrihomský stolec bol uprázdnený, ani o tom, že nemali stanovisko Svätej stolice k plánovanému rozdeleniu. Plán odmieta taktne svojím vyhlásením, podľa ktorej vo svetle týchto faktov im nikto nemôže klásť za vinu, že k predloženému plánu rozdelenia nemôžu dať súhlas. Na potvrdenie svojho postupu zachádza kapitula do dosť d'alekej minulosti, keď uvádza príklad z čias vládnutia gótskeho kráľa Wambu (672-681). Biskup Štefan vtedy v slzách činil pokánie na 12. toledskom koncile, lebo na rozkaz kráľa a bez súhlasu Svätej stolice zriadil nové biskupstvá. Oni nechceli mať podobný osud.

Druhý svoj protiargument ostrihomská kapitula čerpala z domácich zákonov, ktoré vyžadujú, aby nikto neutrpel ujmu na svojej osobe, ani v obťažných veciach bez toho, aby mohol ústne predniesť svoju obhajobu. Ak teda Ostrihomská arcidiecéza bude okypťená a vytvoria sa z neho nové biskupstvá, tak arcibiskupstvo bude zbavené spravodlivého práva, ktoré mu bolo udelené svätým Štefanom.

Veľkosť Ostrihomskej arcidiecézy stanovil svätý Štefan, on určil aj jej hranice, aby mal medzi uhorskými diecézami autoritu a výsady. Ak sa zničí veľkosť arcidiecézy

– zdôraznila kapitula –, tak sa zníži aj jej autorita, ktorá by potrebovala skôr posilnenie. Ostrihomskí arcibiskupi boli vyznamenaní pápežmi a kráľmi práve pre ich autoritu, ba v roku 1741 sama panovníčka potvrdila všetky výsady ostrihomských arcibiskupov.

Na otázku rozdelenia nehľadeli v ostrihomskej kapitule ako na nevyhnutnosť, ale hodnotili ho ako okyptenie, ktorý si ostrihomský arcibiskup nezaslúžil. Nikto tak horlivo nepodporoval výstavbu seminárov, škôl, kostolov, ako ostrihomskí arcibiskupi, disponujúci obrovskými územiami. Ak by to nebolo dostatočnou príčinou na zabránenie rozdelenia, nech sa prihliada na obe prinesené počas vojny v boji proti nepriateľovi. Konečný záver – aj keď nevyslovený – je samozrejímavý: Ostrihomské arcibiskupstvo napriek veľkej rozlohe splnilo svoju úlohu.

Názor kapituly bol teda taký, že by autorita, dôstojnosť, žiara a práva arcidiecézy sa mali skôr zvýšiť ako znížiť. Prednesené argumenty, hoci sa zakladajú na právnych zdrojoch a súdnych rozhodnutiach, nedosahujú takú mieru, nemajú takú silu, aby mohli byť akceptovateľné. Kapitula využila všeobecný charakter oznámenia, a tak vo svojej odpovedi uviedla aj také argumenty proti zriadeniu plánovaných biskupstiev, ktoré by pri znalosti všetkých faktov nemohla urobiť. Kapitula sa obširnejšie zaoberala výkladom cirkevného rozhodnutia, podľa ktorého sídla biskupstiev nemôžu byť v dedinách a nešľachtických obciach. Keďže nevedeli, kde budú sídla nových biskupstiev, kancelárii znovu zdôrazňovali požiadavky svätých kánonov. Podľa svätých kánonov môže byť biskupským sídlom iba významnejšie mesto, ktoré je schopné dať potrebnú dôstojnosť tam sídliať biskupovi. Kapitula podložila nespočetnými príkladmi svoje tvrdenie, že Svätá stolica nepovolila vytvorenie biskupských sídel v malých mestách. Nespomína sa tu ani jediné uhorské mesto, ako keby z miest prichádzajúcich do úvahy sa nenašlo ani jedno, ktoré by kapitula pokladala za vhodné na túto hodnotu. Podľa svätých kánonov rozdelenie istej diecézy je možné iba vtedy, ak sa nájde vhodné mesto a záujmy obyvateľstva to vyžadujú taktiež. V tomto konkrétnom prípade a podmienkach veriaci si neželajú rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy a nevyžaduje to ani uspokojenie duchovných potrieb veriacich. Kapitula kancelárii zdôraznila, že doteraz nedostala od veriacich žiadne podobné signály. Nebolo im v tejto veci hlásené nič.

Nepopierali veľkú rozlohu arcidiecézy, to však áno, že by to bolo dostatočnou príčinou na rozdelenie. Ostrihomská arcidiecéza je síce veľká, no práve preto ustanovil svätý Štefan k arcibiskupovi pomocníkov, aby sa zachovalo dedičstvo zakladateľa. Arcibiskup káže, učí vtedy a tam, kedy a ako vie, je však nemožné, aby všetko vykonával sám. Spravuje a robí opatrenia, ale je takmer nemožné, aby to všetko robil iba sám. Ako protiváha tejto nemožnosti mu slúžia výpomocné sily. Sú dvaja vikári na Spiši a v Trnave, je desať arcidekanov, množstvo vicedekanov a dekanov. Arcidekani v zmysle starodávnych nariadení vo svojich obvodoch sú samostatnými vikármi, ich starú jurisdikciu treba len obnoviť.

Na zveľaďovaní duší sú tam rehoľníci, fary, ktoré vďaka Cassa Parochorum vzrastajú, silnejú a rozmáhajú sa.

Ani v zákonnom článku č. VI z roku 1548 sa nehovorí o zriadení nových biskupstiev, zdôrazňuje sa iba potreba stáleho obsadenia jestvujúcich biskupstiev, ktoré sa majú starať o veriacich.

Medzi posledné argumenty kapituly patrí porovnanie časových horizontov. Uznali fakt, že zo súčasnosti by sa mohlo uviesť celý rad príkladov na rozdelenie diecéz, treba však porovnať dátum ich založenia so súčasnými pomermi v Uhorsku a v tomto svetle im vychádza jediný záver: niet spoločného medzi porovnanými situáciami. Belgicko ako príklad uvádza aj Pázmány, lenže tam vtedy bola situácia rovnaká ako u nás v časoch Pázmány. Už Karol V. chcel zvýšiť počet nizozemských biskupstiev a vyňať ich tak spod jurisdikcie kolínskych a remských arcibiskupov. Filip II. chcel posilniť v Nizozemsku katolicizmus a chcel tým zabrániť šíreniu protestantizmu. Cieľom založenia nizozemských biskupstiev v roku 1559 bolo teda obmedzenie protestantizmu. Po roku 1629 chcel Pázmány so zriadením nových biskupstiev dosiahnuť to isté. Pázmány však to zdôrazňoval len ako svoj súkromný názor, s ktorým sa nestotožnil ani Rím, ani Viedeň. Treba si všimnúť rozdiely medzi jednotlivými obdobiami a treba sa pozrieť pravde do očí, odporúčala ostrihomská kapitula. Keby sa Pázmány dožil dnešných časov, keď môžeme smelo a ticho žiť pod starostlivosťou našej kráľovnej, ani on by nenavrhol rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy.

V záverečných riadkoch sa kapitula postavila na obranu exemptných fár, jej argumentácia však nebola presvedčivá.

Záverom kapitula vyhlásila, že v tejto vážnej záležitosti bez súhlasu kapituly by nemohol rozhodnúť ani sám arcibiskup, o to menej teraz, keď sú bez arcibiskupa. Nemožno nám zazlievať, že nemôžeme dať súhlas k plánovanému rozdeleniu a s úpenlivou prosbou a dobrou vôľou sa usilujeme práve o opak. Preto cez kanceláriu ponížené prosíme jej veličenstvo, aby naše spomínané pripomienky ráčila brať do úvahy kvôli tomu, aby sa neznížila dôstojnosť prvej arcidiecézy založenej kráľom svätým Štefanom, ale aby aj počas panovania kráľovnej sa ďalej rozmáhala.

Tak ako kapitula zostáva svojimi pripomienkami na rovine všeobecného a odchyľuje sa od nej iba používaním prívlastku ostrihomský, tak aj v odpovedi na reflexie sa kancelária pridržiava všeobecných formulácií.

Odpovedať na argumenty kapituly nespôsobil kancelárii žiadné ťažkosti. Uvažovanie kapituly je skutočne smiešne, keď považuje všetky úlohy arcipastiera za vyriešiteľné prostredníctvom arcidekanov, okrem toho sa domnieva, že ten, kto chce zriadiť viac ako desať biskupstiev, je proti zámerom svätého Štefana, ktorý rátal iba s uvedeným počtom diecéz.

Prehľad názorov a predstáv kapituly svedčí o tom, ako bola ostrihomská kapitula zaostala v reálnom hodnotení vtedajšej situácie a faktov. Celý elaborát je poznačený príznakom spiatocníctva, autorom sa nedá pripísať dobromyseľnosť a ešte menej starosť o duchovnú spásu veriacich. Z argumentov iba jeden možno pokladať za naozaj silný: ten, ktorý je formulovaný v podobe otázky, či o celom zámere vie aj Svätá stolica? Je to naozaj rozhodujúcim a podstatným atribútom nielen tejto cirkevnoorganizačnej činnosti ale aj všetkých podobných opatrení. Ostatné argumenty kapituly sú vhodné iba na to, aby poskytli kancelárii príležitosť použiť vo svojej odpovedi poučavý, posmešný tón, a aby ju mohla odsúdiť ako odporcu rozvoja a pokroku.

Odpoveď kancelárie dostala kapitula oveľa neskôr a mohla sa presvedčiť, že z ich argumentov brali vážne iba prvý. Odpoveď podali úradným štýlom aj na ostatné, odvolá-

vajúc sa taktiež na cirkevné príklady, do nich sa však vmiešali aj tóny posmechu. Kancelária vo svojej odpovedi informovala kapitolu, že „panovníčka k veci rozdelenia Ostrihomskej arcidiecézy nikdy nepristupovala inak a ani sa nesnažila ju riešiť iným spôsobom, ako zákonným. Nariadenie, podľa ktorého bol menovaný ostrihomský arcibiskup a po rokovaní s ním celá záležitosť rozdelenia bola predložená pápežovi, aby svojou silou autority schválil rozdelenie arcibiskupstva a vznik nových biskupstiev sa zakladalo na kráľovskom patronátom práve. Podozrievania a obavy zo strany kapituly sú neopodstatnené, lebo o zámere rozdelenia ostrihomskej arcidiecézy informovala nového pápeža kráľovná hneď po smrti predchádzajúceho pápeža a v plnej miere získala jeho súhlas.”

Ak by kapitula vedela vopred aspoň iba toľko, tak by neboli potrebné veľké prípravy, stala by sa zbytočnou aj komisia kapituly a Richwaldského úsilia taktiež.

Keď kancelária videla, že kapitula kladie vo svojej argumentácii najväčší dôraz na svätošľafánske zriadenie a k tomu nemožno pridať, resp. z neho odobrať nič, prijala takéto odôvodnenie, obrátila ho však naruby. Dokázala, že v časoch svätého Štefana bola Ostrihomská arcidiecéza celkom iná ako teraz. Vtedy k nej ešte nepatrili výsadné fary, výsadné rehole, obrátené hraničné oblasti. Ak teda v tých časoch sa mohlo rozšíriť svätošľafánske zriadenie, tak sa v súčasnosti môže aj zúžiť, veď rozšírenie a zúženie bolo podmienené kolísaním počtu veriacich. Argumentáciu kapituly teda kancelária obrátila naruby, keď dala kapitule ponaučenie, podľa ktorej: ak je postačujúce zvýšenie počtu arcidekanov, tak námaha pápežov, kráľov a kniežat, ktorí sa starali o zriadenie nových biskupstiev, bola vynaložená zbytočne. Ba sám svätý Štefan prekročil hranice úspornosti, keď okrem arcibiskupstva zriadil ešte desať biskupstiev. Stačil by vtedy pre celé kráľovstvo jeden arcibiskup. Vedeli však, že územie diecézy môže byť len také, v ktorom v priebehu roka, nanajvýš však za dva roky, biskup môže vykonať vizitáciu všade. V odpovedi adresovanej kapitule sa o hodnosti biskupa hovorí až vznešene, lebo síce neznižuje hodnotu arcidekanov, predsa tvrdí, že o desiatich arcidekanov nemožno s istotou tvrdiť: vo všetkom ohľade sú schopní zastupovať osobu biskupa. Biskupi sú pastiermi zvláštnym spôsobom, pod ťarchou zúčtovania sú povinní starať sa „o ovce”, arcidekanov zas možno považovať iba za bielešov. Ich návštevy nemôžu priniesť také plody, ako vizitácie biskupov. Fakt, že v Ostrihomskej arcidiecéze doteraz nezaznamenali žiadne problémy svedčí iba o tom, že kapitula urobila všetko, čo bolo v jej silách. Nie je to však dôkazom toho, že z roka na rok splnila povinnosti vyplývajúce z úradu biskupa.

Ak by sme prijali argumentáciu kapituly, tak by sme na svete nepotrebovali viac ako dvanásť biskupstiev, veď Kristus Pán si vyvolil iba dvanásť apoštolov. Zo strany pápežov a kráľov bola teda chyba nechať zvýšiť počet diecéz v Itálii na 290, vo Francúzsku na 130, v Španielsku a Portugalsku na 70, keď zakladatelia si mysleli, že na takom území stačí aj menej. Tieto závery sú však nemožné a neprijateľné.

Kapitula nakoniec uznala, že vzhľadom na veľkú rozlohu Ostrihomskej arcidiecézy môžu sa vyskytnúť isté nedostatky aj v cirkevnej správe. Potrebu liečby teda uznala aj kapitula, v otázke metód a vhodnej medicíny však už nevedela držať krok s rozvojom svojej doby. Myšlienkový svet členov kapituly bol poznačený skôr minulosťou ako prítomnosťou.

Dvaja delegáti ostrihomskej kapituly Szentiványi a Nagy vyrazili do Viedne po rokovaní kapituly 16. decembra. So sebou si vzali elaborát obsahujúci pripomienky kapituly a všetky výkazy žiadané kanceláriou. Aj ústne im bolo nariadené, podobne ako to bolo zachytené aj v spisoch, že kapitula v žiadnom prípade nemôže súhlasiť s plánovaným rozdelením arcidiecézy. Vo Viedni však v tejto veci panovala celkom iná atmosféra, ako si to predstavovali v Trnave. Čoskoro museli zistiť, že tunajšími udalosťami sa ich stanoviská stali prekonanými. Od Batthyányho sa dozvedeli, že on už odsúhlasil plánované rozdelenie. Na kancelárii sa zas mohli dopočuť o tom, že celú vec už urgovala Mária Terézia a nových arcipastierov vymenuje už na začiatku nového roka. Pripomienky kapituly hneď po príchode predložili na kancelárii a následne sa zúčastnili na rokovaní komisie, ktoré trvali od 23. do 29. decembra 1775. Vianočné sviatky síce rokovania prerušili, naliehavosť problému však nedovoľovala dlhšiu prestávku. Dvoch delegátov kapituly počas rokovania postihla nepríjemná vec, keď kráľovná niektoré ich pripomienky pokladala za tvrdé, a preto sa urazila. Na Szentiványiho a Nagya v tejto situácii čakala úloha uzmierniť urazenú kráľovnú. Delegáti kapituly teda vo Viedni zohrávali iba úlohu informátora a keď aj boli účastníkmi novoročných slávností roku 1776, ponáhľali sa domov do Trnavy, aby poreferovali kapitule o neúspešnosti svojej misie. Vtedy sa úradne už v kapitule nehovorilo o rozdelení arcidiecézy, lebo zapisovateľ udalostí už pred 9. januárom zaznamenal pre budúce pokolenia, čo by bolo možné vidieť z udalostí už dopredu: *meditata tamen dismembratio impediri haud quamquam posset. Conditam enim fuerat.*¹³⁵

S hocičím by teda vyrukovala kapitula, plánovanému rozdeleniu by už v žiadnom prípade nemohla zabrániť. Nezmeniteľné rozhodnutie už nebolo iba plánom, ale rodiacou sa realitou. Aj keď kapitula nebola informovaná svojimi dvomi delegátmi, novoročná správa z Viedne, v ktorom aj oficiálne sa svetu dáva na vedomie, že Mária Terézia vymenovala nového ostrihomského arcibiskupa a troch biskupov, hovorila jasne. Kapitula po týchto udalostiach sa zachovala jednotne, bez rozkolu, takisto ako predtým pri koncipovaní odpovede kráľovnej. Jednotu kapituly neporušilo ani to, že ich veľprepošť vďaka vymenovaniu sa stal novým rožňavským biskupom. Boli si vedomí, že rozdeleniu arcidiecézy a vzniku nových biskupstiev nemohli zabrániť.

Materiálne možnosti zriadenia nových diecéz

V záujme vykonania rozdelenia Ostrihomskej arcidiecézy bolo potrebné, aby kancelária ako výkonný orgán a arcibiskup ako predstaviteľ cirkvi získali jasný obraz o materiálnych a personálnych možnostiach života v arcidiecéze. V záujme toho kancelária vyzvala kapitulu a komoru, aby podali hlásenie o fondoch, požitkoch a istinách, ktoré boli v ich správe. Bolo to bezpodmienečne potrebné, veď museli získať prehľad o zdrojoch príjmov, ktoré mohli prísť do úvahy pri prebendách nových diecéz. Počas toho si všimli predovšetkým semináre, v rámci nich počet bohoslovcov a fondy určené na

¹³⁵ Az esztergomi káptalani levéltár. *Protocollum Domesticum*. II. 175.

výchovu kňazov, okrem toho istiny a nehnuteľnosti. Keďže však pri takomto rozdelení kapitula – v našom prípade ostrihomská – materskej diecézy bola okypená, bolo potrebné poznať aj mieru škody. Zo skúseností plánovaného rozdelenia Jágorského arcibiskupstva z roku 1735 kancelária vedela, že škody pôsobené kapitulám vo veľkej miere ovplyvňujú ich celkové názory. Bolo teda potrebné vopred uistiť kapitolu, že prípadné škody budú vyrovnané.

V zmysle nariadenia kráľovnej musela ostrihomská kapitula zhotoviť výkaz o škodách zapríčinených kapitule zriadením nových diecéz. Kapitula tak mohla medzitým uznať, že zriadením nových diecéz jej nespôsobili až tak veľké škody. Po spoznaní kapitulských prebiend nových diecéz mohli porovnať príjmy členov pôvodnej kapituly a členov nových kapítul. Okrem podaní informácií potrebných k plánovaniu mali vyžadované výkazy pre ostrihomskú kapitolu aj takúto pozitívnu dimenziu. Vysvitlo totiž, že výška straty ostrihomskej kapituly sa rovná iba polročným požitkom chudobnej kapituly.

Ostrihomská kapitula po jednotlivých stolicích vyhotovila výkazy o príjmoch, ktoré boli v ich správe alebo v ich vlastníctve a teraz boli vyhladené pre novú diecézu.

V Spišskej stolici boli väčšinou zainteresovaní spišskí prepošti; iba územie baníckych miest patrilo pod jurisdikciu katedrálneho arcidekana ostrihomskej kapituly, ktorému farári pod titulom *pactata* platili až do konca 19. storočia. Aj tých stodvadsať zlatých bolo od začiatku 18. storočia sporných. V tých časoch katedrálny arcidekan nemohol nad týmto územím uplatňovať svoju jurisdikciu, pričom spišský prepošt svoju jurisdikciu rozšíril aj na banícku oblasť. *Pactatu* nahradil stoličnými peniazmi zavedenými aj na ostatných miestach Spiša a odvtedy aj tu uplatňoval jurisdikciu, vyberal stoličné peniaze spišský prepošt. Ostrihomský arcidekan už dvakrát sa pokúšal uplatniť svoje práva a vymôcť ušlé príjmy. Súdny proces bol v decembri 1775 stále otvorený na súde druhej inštancie. Nebola to však strata kapituly, a keď aj áno, ani tak nie dôsledkom rozdelenia. Kapitula to však signalizovala ako stratu: 120 zlatých.

V Gemerskej stolici bol tak arcibiskupský, ako aj arcidekanský desiatok daný do prenájmu. Spoločný poplatok za nájom vyberala arcibiskupská pokladnica. Z toho dostával účasť aj gemerský arcidekan a ročne mu bolo vyúčtovaných z arcibiskupskej pokladnice: 250 zlatých.

Katedrálny arcidekan dostával príjmy taktiež z gemerského desiatku: 250 zlatých.

Štvrtina desiatku veľkého statku patriaceho muráňskemu hradu by prislúchala taktiež gemerskému arcidekanovi. V súvislosti s týmito príjmami podal arcibiskup Mikuláš Csáky na dvorskom súde návrh na právne kroky, ktorý však zatiaľ nebol prerokovaný. Túto sumu kapitula ani neuviedla medzi príjmami.

Suma štvrtiny desiatku Turnianskej stolice tvorí príjem turnianskeho arcidekana v takej výške, ktorú možno vyzbierať. Ročne najmenej: 200 zlatých.

Z Oravskej stolice svätotomášsky prepošt dostával pod titulom *quarta*: 50 zlatých.

Liptovská stolica pre kapitolu nebola zdrojom príjmov.

Od Zvolenskej stolice dostával zvolenský arcidekan pod titulom *quarta*: 660 zlatých.

Z tej istej kapituly dostával svätotomášsky prepošt: 383 zlatých a 70 gr.

Zo zvolenských príjmov dostával kanonik-kantor kapituly: 124 zlatých a 70 gr.
Z Turčianskej stolice svätotomášsky prepošt užíval pod titulom quarta: 420 zlatých.
Z Malohontskej stolice platilo mesto Rimavská Sobota kapitule za desiatok: 224 zlatých.

Obce ostatnej časti Malohontskej stolice pod titulom árendy prenajatých desiatkov platili: 400 zlatých.

Katolícki duchovní toho istého územia ako árendu dali: 200 zlatých.

Mesto Rimavská Sobota pod titulom stoličných peňazí platila hontianskemu archdiakonovi: 4 zlaté a 30 gr.

V Novohradskej stolici dostával kanonik-kantor kapituly polovicu quarty: 150 zlatých.

Druhú polovicu quarty dostával svätotomášsky prepošt taktiež z Novohradskej stolice: 150 zlatých.

Svätokrížsky obvod Tekovskej stolice preúčtovala kapitule: 107 zlatých.

Oroszlánysky obvod Tekovskej stolice preúčtovala kapitule: 420 zlatých.

Z Tekovskej stolice okrem toho platil Hliník nad Hronom (6), Šášovské Podhradie (60), Bzenica a Vyhne (8 zl 40 gr), Brehy (18), Zemianske Kostol'any (4), Horný Kamenec (20), spolu: 116 zlatých a 40 gr.

Odčlenením fár Nitrianskej stolice by kapitula stratila: 500 zlatých.

Spolu: 4 729 zlatých a 10 gr.

Ostrihomská kapitula teda v doterajšom zložení z území určených na oddelenie podľa vlastných výkazov mala príjem štyritisíc sedemstodvadsaťd'eväť forintov a desať grajciarov.

Teraz, keď si kapitula mohla robiť nádeje, že ako protihodnotu za stratené príjmy dostane odškodnenie, snažila sa spočítať a vykázat všetky zdroje príjmov. O zdržanlivosti kapituly svedčí, že nezapočítala statky muránskeho hradu, ktoré boli predmetom súdneho sporu, na druhej strane započítala do stratených príjmov takmer celé storočie neuhradzovaných 120 zlatých z oblasti spišských baníckych miest. Kapitula zrejme tak konala preto, lebo vedela, že odškodnenie dostane iba za príjmy, ktorých používatel'mi zostanú naďalej členovia ostrihomskej kapituly: arcidekan katedrál'ny, kanonik-kantor, svätotomášsky prepošt a niekoľko altaristov. Za stratené zdroje príjmov, ktoré súviseli so zrušenými funkciami v ostrihomskej kapitule, samozrejme, nemohli si nárokovať žiadne odškodnenie. Arcidekanstvá na územiach určených na oddelenie v ostrihomskej kapitule boli zrušené, a tak kapitula nemohla pre seba žiadať ani s tým súvisiace príjmy. S prihliadnutím na to z ostrihomskej kapituly mal najväčšie straty svätoštefánsky prepošt, arcidekan katedrál'ny, ktorý bol súčasne aj szentgyörgymezejským prepoštom, okrem toho kanonik-kantor. Aj keď straty celej kapituly boli veľké, po ich prepočítaní na jednotlivcov už nepredstavovali značné sumy. Celkovo tak kapitula neutrpela veľkú škodu. Z členov kapituly zostávajúci v ostrihomskej kapitule stratil:

svätotomášsky prepošt ročne	1.002 zlatých	70 gr
szentgyörgymezejský prepošt	370 zlatých	
kanonik-kantor	274 zlatých	70 gr
celá kapitula ročne takmer	1.000 zlatých	
spolu	2.647 zlatých	40 gr

Rozdiel medzi dvomi súčtami možno vysvetliť tým, že do sumy 4 729 zlatých a 10 gr boli zarátané aj arcidekanské príjmy, ktoré budú patriť novým biskupstvám, suma 2 647 zlatých a 40 gr je zas skutočnou stratou kapituly.

Na mieru a spôsob odškodnenia kapitula nemohla podať a ani nepodala návrh. Musela počkať, kým ďalšie udalosti priniesli vyriešenie aj tejto otázky.¹³⁶

Záujem arcibiskupa a kancelárie o veci kapituly bol prirodzený, no nebol tak v popredí, ako ich záujem o semináre. Je pochopiteľné, že kapitula postavila na prvé miesto svoj problém.

V problematike spojenej so zriadením nových diecéz patrilo významné miesto otázke výchovy kňazov. Rozdelenie každej diecézy, resp. zriadenie menších cirkevno-správných jednotiek by bolo zbytočné, ak by nové diecézy boli neschopné zabezpečiť potrebný počet kňazov. Nových kňazov bolo možné zabezpečiť iba výchovou v seminároch. Prvé nariadenie kráľovnej poskytlo možnosť k zriadeniu tak spoločných, ako aj samostatných seminárov. Takéto alternatívne riešenie rozdelilo na dva tábory aj tých, ktorí jednoznačne podporovali rozdelenie arcidiecézy. Kráľovnin prípis podporoval predovšetkým zriadenie samostatných seminárov. Spoločný seminár by považovala za vhodný jedine vtedy, keby statky určené pre semináre by neboli dostačujúce na zabezpečenie takých príjmov, pomocou ktorých sa dá zaručiť nerušená kontinuita výchovy kňazov v jednotlivých diecézach. Pre oba tábory bolo potrebné, aby získali jasný obraz o finančnej sile dvoch seminárov pôsobiacich v Ostrihomskej arcidiecéze v Trnave pod dozorom ostrihomskej kapituly. Bolo to nevyhnutné, či boli za samostatné semináre pre jednotlivé diecézy, či za ponechanie doterajšej formy výchovy kňazov. V otázke samostatných alebo spoločných seminárov kapitula nezaujala stanovisko. Mohla azda myslieť, že k rozdeleniu ostrihomskej arcidiecézy nedôjde a v dôsledku toho ani otázka výchovy kňazov sa nedostane do popredia. Do diskusie okolo výchovy kňazov sa z členov kapituly zapojil iba rektor Pázmána. Napriek všetkej rezervovanosti kapituly pripravil správu o istinách, nehnuteľnostiach a príjmoch Seminára svätého Štefana a Seminára univerzity a zaslal ich na žiadosť kancelárie prostredníctvom dvoch svojich predstaviteľov do Viedne.

Kapitula zaslala správu iba o dvoch seminároch, hoci ostrihomska kapitula časom zriadila v Trnave štyri semináre. Mohli by sme tu spomenúť aj piaty, ale seminár založený Mikulášom Oláhom tu pokladáme za ten istý, ako seminár znovuzaložený kapitulou a Petrom Pázmányom.

Z trnavských seminárov bol najstarší Seminár svätého Štefana založený arcibiskupom Mikulášom Oláhom. Po krátkom pôsobení síce zanikol, kapitula ho však v roku 1590 založila znovu a Peter Pázmány mu v roku 1630 zabezpečil pevné základy. Stal sa tak jedným z troch plánovaných seminárov, ktoré sa z návrhov Petra Pázmány stali realitou. Seminár nazvaný po svätom Štefanovi a porúčaná pod ochranu blahoslavennej Panny bol založený predovšetkým pre Ostrihomska arcidiecézu. Budovu seminára,

¹³⁶ Esztergomi Prímási Levéltár. Acta Publ. Eccl. No. 1. Príloha E (6–7). Štvrtinu gemerského desiatku prepustil szentgyörgymezejskému kanonikovi ešte arcibiskup Csanád Telegdi. Keď kapitula pre tureckú okupáciu bola zrušená, dostával ju jedine veľprepošt. Začiatok účasti svätotomáškeho prepošta nepoznáme.

ktorá neskôr zažila mnoho útrap, dal postaviť Pázmány ešte v 30. rokoch a na vlastné náklady ju dal aj zariadiť. Obročníci z Ostrihomskej stolice ako účastníci národnej synody v tom čase ponúkli na vydržiavanie seminára 739 zlatých, Peter Pázmány však namiesto týchto neistých zdrojov chcel pôsobenie Stephanea postaviť na pevnejšie základy. Požiadal teda Ferdinanda II., aby okrem statkov opátstva v Krásnej, ktoré dostal už od cisára Maximiliána, udelil pre trnavský seminár aj statky uprázdneného johanitského konventu v Budafelhévíze.¹³⁷ Kráľ vyhovel Pázmányovej žiadosti, a tak zabezpečil funkčnosť seminára. K donácii kráľa arcibiskup pridal zo svojho sumu prenájmu liszkovských desiatkov, čiže dal semináru 1 500 zlatých ako ročnú rentu.

Dozor nad Seminárom svätého Štefana ponechal Peter Pázmány na každočasného ostrihomskeho arcibiskupa a jeho kapituly. Skutočné vedenie ústavu vykonával jeden kanonik kapituly, ktorý podával každý štvrtý rok hlásenie o živote seminára.

Seminár svätého Štefana po viacerých sťahovaniach sa dostal do domu grófa Jozefa Esterházyho, ktorý od neho odkúpil za 4 000 zlatých titulárny biskup-kanonik Michal Mérey. Podmienkou tohto nákupu a donácie bolo, že pre Vespřímsku diecézu tu treba vychovať dvoch bohoslovcov.¹³⁸ Kapitula k domu Jozefa Esterházyho v roku 1724 kúpila aj susedný dom, a tak mohla rozšíriť pôvodnú, v tom čase už pramalú budovu.¹³⁹

Z trnavských seminárov vedúcu úlohu zohrával až dokonca Generálny seminár, iným názvom Collegium Rubrorum. Na zriadenie všeobecného kňazského výchovného ústavu myslel už Peter Pázmány. Chcel ho založiť pri Pázmáneu vo Viedni, z toho však nakoniec nebolo nič.

Na krajinskej synode v roku 1638 arcibiskup Imrich Lósy vyčítal veľkňazom, že v záujme výchovy kňazov nevykonali ustanovenia Tridentského koncilu. Na realizáciu Generálneho seminára, o ktorom sa tu rozhodlo, venoval Lósy 20 000 zlatých, no jeho otvorenia sa už nedožil. Na podnet jeho následníka Juraja Lippaya synoda v roku 1648 vyhlásila zriadenie Generálneho seminára, do ktorého každá diecéza môže poslať chovancov v pomernom zastúpení, ale poslucháči tu môžu študovať teológiu aj na vlastné náklady. K značným peňažným darom od zakladateľov fondov dostal seminár aj príjmy starobudínskeho prepoštstva. V zmysle kráľovského uznesenia za tieto statky seminár musel zabezpečiť živienie klerikov z Vespřímskej diecézy.¹⁴⁰ Lippay kúpil pre Generálny seminár Pyberov dom v Trnave a 31. júla 1649 ho slávnostne otvoril. Generálny seminár tak mohol vyraziť cestou rozvoja v Trnave, neskôr v Budíne.

Tretím trnavským kňazským výchovným ústavom bol Seminarium Marianum založený Jurajom Szelepcsényim v roku 1768. Aj vedením tohto seminára chcel zakladajúci arcibiskup poveriť kapitolu, tak ako to bolo pri Stephaneu, pred svojou smrťou ním predsa poveril jezuitov, ktorí viedli aj Generálny seminár. Vykonávateľ stanov zakladáky Leopold Kollonich pri Generálnom seminári kúpil ešte štyri obytné domy a po ich spojení zabezpečil priestor na výchovu mládeže. Do tohto seminára bolo možné

¹³⁷ FRANKÓI, Vilmos: Pázmány Péter és kora. II. 371.

¹³⁸ KOLLÁNYI: Esztergomi kanonokok. 309.

¹³⁹ HERMANN – ARTNER: A hittudományi kar története. Budapest, 1938, 86.

¹⁴⁰ MIHÁLYFI: A papnevelés története. 215.

prijat' iba chudobných mládencov so šľachtickým pôvodom, nezávisle od toho, či sa pripravovali na kňazskú dráhu alebo nie. Marianum bolo teda seminárom a svetskí mládenci sa v ňom museli podriaďovať seminárskej disciplíne.

Na financovanie ústavu zakladajúci arcibiskup zabezpečil polovicu príjmov niekdajšieho premonštráckeho prepoštstva v Bzovíku. Majiteľom druhej polovice požitkov bolo Trnavské kolégium pod vedením jezuitov. Táto spoločná držba bola príčinou, že aj vedenie seminára sa dostalo do rúk jezuitov.

Štvrtým seminárom, ktorý bol založený v Trnave bol Adalbertinum. Vo svojich koreňoch aj založenie tohto ústavu možno pripísať Petrovi Pázmányovi pod menom „Bursa S. Adalberti“ v roku 1619. Pôvodne bol založený pre chudobných šľachtických svetských mládencov. Neskôr však tento ústav bol obohatený takými fondami, ktoré slúžili vyslovene výchove kňazov. V takýchto podmienkach popri svetských chovancov sa rozrástol aj počet bohoslovcov. Aj miesto tohto ústavu sa viackrát zmenilo, kým nakoniec sa usadili v bezprostrednom susedstve Generálneho seminára.

Arcibiskup Leopold Kollonich chcel ústav postaviť do služieb únie. Jeho plán sa nevydaril, lebo popri bohoslovcov s latinským obradom bol počet bohoslovcov s východným rituálom nepatrný. Tento ústav pôsobil pod vedením jezuitov.

Chovanci štyroch trnavských seminárov mali doma iba ubytovanie a stravovanie. Študijné záležitosti, prednášky a skúšky mali na univerzite, ktorá pôsobila taktiež pod vedením jezuitov.

V roku 1761 v živote seminárov nastali veľké zmeny. Arcibiskup a prímás František Barkóczy dostal od kráľovnej plnú moc na riadenie reorganizácie verejného školstva v Uhorsku. Po získaní tohto poverenia arcibiskup rozhodol úplne oddeliť výchovu svetskej mládeže od bohoslovcov.

Prvým krokom arcibiskupa a prímasa grófa Františka Barkóczyho bolo to, že vedenie viedenského Pázmánea, trnavského Rubrora, Mariana a Adalbertina, okrem toho Széchenyiovský seminár v Budíne vyňal z rúk jezuitov a poveril ním jednotlivých členov kapituly. Do Viedne poslal Františka Berchtolda, do Trnavy kanonikov Juraja Molnára, Jána Hyrossa a Jána Gellérta a do Budína kanonika Juraja Szalaya.¹⁴¹

Nasledujúcim krokom rozhodného a energického prímasa bolo sústredenie a zjednotenie výchovy kňazov v Trnave. Týmto zámerom pomohlo aj to, že v bezprostrednom susedstve Generálneho seminára bolo napravo Adalbertinum a naľavo Marianum. Prastarý Seminár svätého Štefana od tohto komplexu budov stál o čosi ďalej. Barkóczy predovšetkým vybral z Mariana všetkých svetských mládencov a presťahoval ich do Adalbertina. Od týchto čias teda Adalbertinum slúžilo vyslovene iba ako konvikt svetských mládencov. Časť bohoslovcov, ktorí bývali doteraz v Adalbertine, umiestnil Barkóczy v Stephaneu. Dal zbúrať murované priečky medzi Marianom a Generálnym seminárom, a takto z dvoch vytvoril jeden seminár. Možno to vnímať aj tak, že územie a hranice Generálneho seminára boli rozšírené aj na Marianum. V generálnom seminári sa tak ďalej zvýšil už tak značný počet bohoslovcov, keď arcibiskup-prímás Barkóczy

¹⁴¹ FINÁČZY, c. d., I., 282.

dal preložiť viedenské Pázmáneum do Trnavy. V Trnave bol teda v priebehu novembra 1761 veľký ruch a sťahovanie, keď do Trnavy dorazili aj študenti z viedenského Pázmáneu.¹⁴²

Od roku 1761 teda v Trnave pôsobili v skutočnosti iba dva semináre: jednak Seminár svätého Štefana, ktorý vychovával kňazov predovšetkým pre Ostrihomskú arcidiecézu, jednak Generálny seminár, ktorý pripravoval kňazov pre celú krajinu.

Do tejto prestavby sa Mária Terézia nevmiešala až dovtedy, kým Barkóczy žil a mohla mať nádej, že do chaotickej prestavby vnesie poriadok. Keď arcibiskup-prímas František Barkóczy v roku 1765 zomrel, Mária Terézia ihneď premiestnila Pázmáneum späť do Viedne. Týmto krokom sa síce znížila preplnenosť v generálnom seminári, ale na zlúčení to nezmenilo nič.¹⁴³

V dôsledku opatrenia arcibiskupa-prímasy Františka Barkóczyho sa výchova kňazov stala centralizovanejšou, neznamenal to však iba personálne preskupenie, ale aj preskupenie fondov. Prímas so svojou rozhodnosťou výchovné fondy preskupil tak, že pritom nemal ohľad na určené poslanie fondov. Administrácia fondov sa zmiešala až tak, že sa s ňou nevyrovnala ani komisia určená na objasnenie situácie, a preto boli nútení nechať všetko tak, ako vzniklo v roku 1761. Preto sa v správe kapituly hovorí iba o jednom seminári, a preto možno nájsť v roku 1775 v jednom alebo druhom seminári aj také fondy, ktoré pôvodne tam nepatrili. O dvoch trnavských seminároch mohla teda kapitula podať nasledujúce hlásenia.

V mene kapituly podal riaditeľ Seminára svätého Štefana hlásenie o hmotnom stave dvoch seminárov, ktoré boli v ich správe a pod ich dozorom.

Najstaršie fondy Seminára svätého Štefana boli nasledovné:

Budova seminára vedľa trnavskej farskej budovy kúpená Mikulášom Oláhom, ktorá prešla viacerými výmennými akciami;

Opátsky statok v Krásnej ako dar cisára Maximiliána z roku 1567 pre výchovu 13 chovancov;

Budafelhévízske požitky ako dar Ferdinanda III. z roku 1630;

Fond Štefana Koháryho vo výške 24 000 zlatých na výchovu 12 chovancov;

Fond baróna Mateja Heldyho vo výške 5 000 zlatých bez bližšieho určenia;

4 000 zlatých a vinice čanádskeho biskupa Štefana Dolného na výchovu dvoch bohoslovcov z Čanádskej diecézy;¹⁴⁴

Fond kanonika Michala Méreya vo výške 4 000 zlatých na výchovu dvoch bohoslovcov z Vesprímu.¹⁴⁵

Okrem týchto starých fondov v zmysle nariadenia Františka Barkóczyho slúžili v Seminári svätého Štefana Ostrihomskej arcidiecézy výchove kňazov od roku 1761 aj iné fondy. Takým bol napríklad ušetrených 28 446 zlatých a 25 grajciarov vďaka úspešného pôsobenia

¹⁴² TAMŽE, 283.

¹⁴³ TAMŽE, 304.

¹⁴⁴ KOLLÁNYI: Esztergomi kanonokok. 289.

¹⁴⁵ KOLLÁNYI: c. d., 309; Országos Széchényi Könyvtár. Fol. Lat. 2005, 72.

riaditeľov seminárneho statku, ktorý prinášal úroky už v roku 1775. Možno tu spomenúť aj fond v hodnote 5 980 zlatých, ktorý mal za úlohu podporiť krásu služby chovancov pri oltári. Odhliadnuc od podrobností kanonik uviedol, že Seminár svätého Štefana mal k dispozícii základinový kapitál vo výške 138 626 zlatých a 25 grajciarov.

Skutočný príjem Seminára svätého Štefana bol nasledovný:		
4-5-6 % úrok kapitálu 138 626 zlatých 25 grajciarov	5 411 zlatých	31 ¼ gr
Príjmy statkov v Čifároch a Meleku	2 464 zlatých	45 gr
Príjmy statkov v Malej nad Hronom	400 zlatých	
Príjmy statkov Dolných Rykynčíc	800 zlatých	
Príjmy obcí Tokod a Tát	2 859 zlatých	54 gr
Príjmy statku opátstva v Krásnej	2 472 zlatých	86 gr
Z prenájmu nehnuteľnosti (domu)	163 zlatých	50 gr
Od arcibiskupstva (od arcibiskupa Mikuláša Oláha)	250 zlatých	
Od kapituly	75 zlatých	
Z predaja zbytočného svetského ošatenia bohoslovcov		
ročne priemerne	50 zlatých	
Spolu	14 946 zlatých	66 ¼ gr

Tento príjem Seminára svätého Štefana v hodnote 14 946 zlatých nebol čistým príjmom, lebo – aj keď v otázke úrokov neboli nejasnosti – príjmy zo statkov boli uvedené v brutto hodnotách. Z týchto príjmov bolo teda potrebné odpočítať výdavky na mzdy zamestnancov (správcu statkov, išpána, kľučiara, bednára, hajdúcha atď.), aby sme sa dostali k čistým príjmom zo statkov.

Kapitula sa snažila toto zdanlivo príliš priaznivé finančné zabezpečenie seminára znížiť tým, že uviedla aj udržiavacie a patronátne trovy statkov. Vykázala, že seminár je povinný spravovať na svojich statkoch nielen byty správcov, mlyny, krčmy a iné budovy, ale aj samotné kostoly, fary a školy sú udržiavané z doložených príjmov. Podľa výkazu kapituly tieto ročné výdavky boli značne veľké, lebo v posledných rokoch napríklad v Čifároch sa postavil nový priestranný kostol, v Krásnej nový byt pre sprácu statkov, v Meleku dostal kostol nové zastrešenie, v Tokode sa postavil byt pre išpána a stodola atď.

Okrem toho z týchto príjmov bolo financované aj pôsobenie panskej stolice, lebo prítomní úradníci panstva dostali za svoju prácu denný plat. Ak zas úradník vo veci panstva sa zdržiaval dlhší čas preč, mal nárok nielen na denný plat, ale aj na poplatok za rokovanie na mieste na t'archu seminára.

Kapitula vysvetľuje fakt, že sa z takejto veľkej sumy vychováva iba 54 bohoslovcov, nízkou úrokovou mierou. Arcibiskup Mikuláš Oláh pri založení tohto seminára počítal iba s 10 bohoslovcami. Ich počet sa potom síce zvýšil, ale po dlhé desaťročia bol sotva viac ako desať. Boli potom prechodné obdobia, keď sa ich počet znížil, avšak v školskom roku 1743-44 už dosiahol tento počet 30 osôb, ba neskôr aj o čosi viac. V dôsledku opatrení Barkóczyho sa počet bohoslovcov podstane zvýšil, v roku 1775 to bolo 54 klerikov. Ak k tomu prirátame počet seminárnych predstavených a zamestnancov (asi 15 osôb), môžeme konštatovať, že ich materiálne zabezpečenie mohlo byť dobré. Zabezpečiť takýto stav však kapitula nebola schopná vždy. Svedčia o tom zis-

tenia kontroly v roku 1766, podľa ktorých mal seminár až 79 bohoslovcov, čo prekračoval najvyššiu hranicu 63 osôb. Ak teda v roku 1775 ich počet sa znížil na 54, bolo to iba na ošoh samotných bohoslovcov.¹⁴⁶

V Trnave okrem Seminára svätého Štefana bol v roku 1775 už iba jediný seminár, a to Generálny seminár, ktorý vznikol v roku 1771 zlúčením troch menších seminárov. Pôvodne bol založený nato, aby zabezpečoval mladými kňazmi všetky diecézy Uhorska. Seminár tomuto svojmu poslaniu slúžil dlhý čas. Keď však politické, kultúrne a materiálne pomery umožnili založenie diecéznych seminárov, význam Generálneho seminára sa z celoštátneho hľadiska znížil. Úroveň výchovy sa však zvýšila. Diecézne semináre sa starali o výchovu kňazov pôsobiacich v pastorácii, Generálny seminár zas o získanie vyššieho vzdelania budúcich vedúcich predstaviteľov cirkvi. Získanie vyššieho teologického vzdelania zabezpečovala Trnavská univerzita. Po tom, čo sa z trnavského Generálneho seminára presunuli bohoslovci do diecéznych seminárov, uvoľnené miesta obsadili teológovia Ostrihomskej arcidiecézy, a tak v čase rozdelenia Ostrihomskej arcidiecézy mal Generálny seminár takmer diecézny charakter.

Materiálne zázemie generálneho seminára bolo od jeho založenia čoraz silnejšie, počnúc pozostalosťou po Imrichovi Lósym až po úpravu požitkov Františkom Barkóczym. Vďaka zvyšovaniu príjmov bolo umožnené, že v porovnaní s rokom 1649–50, keď štúdiá v seminári ukončilo iba 6 novokňazov, v roku 1775 mal Generálny seminár v Trnave 99 bohoslovcov z Ostrihomskej arcidiecézy a viacerých z iných diecéz.¹⁴⁷

Odhliadneme tu od prezentácie procesu zvyšovania príjmov seminára. Fakt je, že v roku 1775 disponoval Generálny seminár fondami v celkovej hodnote vyše 200 000 zlatých.¹⁴⁸ Táto suma zahŕňala všetky fondy založené na rôzne ciele. Kapitula z nich vyňala tie, ktoré výslovne boli určené iba na výchovu kňazov Ostrihomskej arcidiecézy.

Ku Generálnemu semináru patrili dva veľké statky. Príjmy z požitkov starobudínskeho prepoštvstva svätého Petra boli kráľovským povolením od roku 1648 vynakladané na financovanie Generálneho seminára. Tieto príjmy boli určené predovšetkým na podporu vesprímskych bohoslovcov, ale zostalo z nich aj na výchovu ostrihomských bohoslovcov. Statky patriace k prepoštvstvu spravovala kapitula, ktorá vykázala, že jedna časť statkov vynáša 6 060, druhá 913 zlatých.

Okrem požitkového statku bol od roku 1761 majetkom Generálneho seminára statok získaný Szelepcsényim určený pôvodne Marianu a polovica požitkov prepoštvstva v Bzovíku. Majiteľom druhej polovice týchto prepoštských požitkov bol dom jezuitov v Trnave. Podľa správy kapituly činil ročný príjem prepoštského statku v Bzovíku 5 072 zlatých. Spomínané dva statky neznamenali pre Generálny seminár iba zisk v hotovosti, ale aj požitky v prírodninách, ktoré znamenali pre seminár nezanedbateľnú úsporu. Hodnota požitkov v prírodninách bola z komárňanského statku 661 zlatých, z preselianskeho statku 1 107 zlatých a zo statku prepoštvstva v Bzovíku 202 zlatých.

¹⁴⁶ HERMANN-ARTNER, c. d., 139.

¹⁴⁷ MIHÁLYFI, c. d., 215.

¹⁴⁸ Országos Széchényi Könyvtár, Fol. Lat. 2005 vykazuje fondy v hodnote 171 961 zlatých, táto suma však pochádza ešte z obdobia pred zlúčením seminárov Františkom Barkóczym.

Generálny seminár, Seminár Rubrorum alebo Collegium Generale dostával na výchovu bohoslovcov nasledujúce čiastky:

Úroky (4-5-6%) z fondov v hodnote 93 944 zlatých	4 633 zlatých	84 gr
Príjmy starobudínského prepoštstva	6 973 zlatých	
Polovica príjmov prepoštstva v Bzovíku	5 072 zlatých	
Príjmy z malokomárňanského statku	661 zlatých	
Príjmy z preselianskeho statku	1 107 zlatých	
Príjmy z bzovického statku	202 zlatých	
Spolu	18 648 zlatých	84 gr

V súlade s určením fondov bola povinnosťou Generálneho seminára výchova bohoslovcov pre Ostrihomskú arcidiecézu. Podľa fondov teda pre Ostrihomskú arcidiecézu vychovávali obyčajne 60 klerikov, pre vesprímsku 5. V roku 1775 však oproti obvyklých 60 klerikov v seminári bolo až 94 bohoslovcov vychovávaných pre Ostrihomskú arcidiecézu a 5 pre Vesprímsku diecézu.

Táto suma nebola potrebná iba na financovanie výchovy 99 bohoslovcov, ale – podobne ako pri Stephaneu – aj na materiálne zabezpečenie seminárnych predstavených a zamestnancov. Podľa správy kapituly na osobné výdavky bolo vynaložených 2 201 zlatých, na lieky 450 zlatých a na iné výdavky 132 zlatých.

Vo svojej správe sa kapitula obmedzila iba na to, čo sa od nej vyžadovalo. Kancelária totiž požadovala bližšie údaje iba o seminároch, ktoré boli spojené so statkami prepoštstiev v Krásnej a Bzovíku. V zhode s tým kapitula podala teda správu iba o patričnom majetkovom stave Seminára svätého Štefana a Generálneho seminára. Kapitula tak mlčaním obišla fakt, že pre Ostrihomskú arcidiecézu sa vychovávali klerici aj vo viedenskom Pázmáneu, v budínskum seminári Széchenyiho a maloseminárnou formou v prešporskom Emericanu.

Členovia kapituly si teda vzali so sebou do Viedne pre kanceláriu a arcibiskupa presný výkaz. Mladý rektor Pázmánea kanonik Szabó však pre Batthyányho vypracoval aj svoju správu o požitkoch v Krásnej a Bzovíku. Arcibiskup totiž kvôli realizácie svojich plánov potreboval overené informácie. Rozdiel medzi správou kanonika Szabóa a správou kapituly je minimálny. Nie je to prekvapujúce, veď rektor-kanonik bol dlhé roky riaditeľom kancelárie trnavského vikariátu, a tak mal o požitkoch dobrý prehľad.

Kým sa arcibiskup Batthyány nestretol s delegátmi kapituly, dovtedy bol jeho hlavným informátorom v arcidiecéznych a hospodárskych záležitostiach rektor Pázmánea, kanonik Andrej Szabó. A kým sa nestretol so samotným rektorom-kanonikom, prikláňal sa skôr k tomu, aby každá nová diecéza mala svoj seminár, kde môžu byť pre danú diecézu vychovávaní bohoslovci. Jeho koncepty a osnovy svedčia o tom, ako dlho si lámal hlavu nad otázkou výchovy kňazov. Všimol si to aj kanonik Szabó a svojimi radami ovplyvnil arcibiskupa v tom zmysle, aby sa priklonil k riešeniu spoločnej výchovy klerikov. Arcibiskup postupne čoraz viac sa stotožnil s touto alternatívou a myšlienka rozdelenia statkov sa uňho objavuje už len ako jedna z možností. Dvaja delegáti kapituly sa vrátili tak rýchlo do Trnavy zrejme aj preto, lebo zistili, že kanonik Szabó, ktorý prípravných prác sa síce nezúčastnil ako delegát kapituly, ale na požiadanie

arcibiskupa, v plnej miere má dôveru u arcibiskupa a môže vystúpiť aj v záujme kapituly. On sa však zaujímal iba o problémy súvisiace s výchovou klerikov. Boli to otázky, ktorých správne riešenie bolo podmienkou úspešnej budúcnosti. Túto pomoc kanonika Szabóa hodnotil Batthyány tak vysoko, že nazval tohto tridsaťsedemročného muža perlou arcidiecézy. Z tejto perly sa stal v roku 1804 prvý košický biskup.

Poslanie kanonikov Szentiványiho a Nagya sa skončilo tým, že odovzdali pripomienky kapituly k plánovanému rozdeleniu arcidiecézy a svojimi informáciami prispeli k úspešnej realizácii rozdelenia. Ak by po návrate mali referovať kapitule o výsledkoch svojej cesty, nevedeli by povedať ani to, či bude vo všetkých biskupských sídlach seminár alebo nie. Jediným „pozitívnym“ výsledkom cesty do Viedne bolo kráľovino rozhorčenie, ktoré síce delegáti sa pokúsili eliminovať, rozdeleniu arcidiecézy však nemohli zabrániť. Arcibiskup Batthyány ostal vo Viedni obklopený rôznymi výkazmi a návrhmi. Jedine kanonik Szabó zastával od začiatku názor, že vo vtedajšej situácii sa dá výchova kňazov aj pre nové diecézy zabezpečiť iba prostredníctvom spoločného seminára. Kanonik Szabó chcel spoločný seminár, čo presadzoval vytrvalo, jemne a dôsledne, ale nenásilne.

Delegáti kapituly vedeli kancelárii poslužiť osožnými a potrebnými informáciami ohľadom osudu fondov určených na výchovu kňazov a o miere zníženia vlastných príjmov. Komora už mohla poslužiť oveľa bohatším materiálom. K založeniu nových diecéz boli potrebné výkazy o príjmoch statkov spravovaných komorou, lebo iba na základe nich mohlo byť rozdelenie majetku medzi biskupstvami reálne.

Výkazy komory sa týkali dvoch majetkových podstát. Jednak výkazu príjmov zo statkov Ostrihomskej arcidiecézy, jednak výkazu príjmov zo statkov bývalého rádu jezuitov. Obe skupiny statkov boli v roku 1775 v správe štátnej pokladnice. Keď totiž bola ostrihomská arcibiskupská stolica uprázdnená v dôsledku úmrtia alebo preloženia, statky sa dostali do správy komory. Príjmy arcibiskupských statkov boli počas protitureckých bojov vynaložené na krytie nákladov vojny. Na základe Kollonichovej dohody z roku 1703 po uprázdnení arcibiskupskej stolice príjmy prináležali tri mesiace štátnej pokladnici pod titulom patronátneho práva. Príjmy nasledujúcich mesiacov boli rozdelené medzi kráľovskou štátnou pokladnicou a medzi dotyčnou cirkvou.¹⁴⁹

Pri takýchto okolnostiach je pochopiteľné, že o stave majetku vedela podať informácie iba komora. Jezuitské statky sa dostali do správy komory preto, lebo pápež prenechal ohľadom jezuitského majetku dispozičné právo kráľovnej. Samozrejme, z obidvoch majetkov sa urobili výkazy iba o tých častiach, ktoré mohli prísť do úvahy pri zriadení nových diecéz. Takými boli napríklad panstvá v Svätom Kríži a Rožňave.

Blízko plánovanej diecézy sa nachádzal aj arcibiskupský statok pri Drégelyi. Jedna z jeho dedín (Biskupice) sa nachádzala na území plánovanej Rožňavskej diecézy. Komora medzi inými požadovanými dokumentami zaslala kancelárii aj výkaz požitkov arcibiskupských statkov v Drégelyi, aby v prípade potreby boli poruke. Toto panstvo s prislúšiacimi dedinami vynášala arcibiskupstvu ročne 10 305 zlatých. V konečnom

¹⁴⁹ HAMAR-APPONYI, c. d., 32; Gerő Osztvics: A magyarországi egyházi javak jogi természete. Budapest, 1896, 79.

dôsledku toto panstvo nebolo vyňaté z majetkovej podstaty arcidiecézy, ale slúžilo ďalej tým istým cieľom, ako po stáročia predtým. Arcibiskup Batthyány síce istý čas uvažoval o prenechaní Biskupíc a novohradských desiatkov pre potreby plánovaného rožňavského seminára, zrejme preto bol zvedavý na príjmy panstva pri Drégelyi, nakoniec však od toho upustil po zistení, že v Biskupiciach patrí k panstvu iba niekoľko gazdovstiev a ich príjmy by mu nepomohli.

Ak by na vytvorenie materiálneho zázemia plánovaných nových biskupstiev boli k dispozícii iba príjmy Ostrihomskej arcidiecézy, tak by boli protesty a obavy stolnej kapituly pochopiteľné. V takomto prípade by azda bolo naozaj reálne, že nový ostrihomský arcibiskup, vymenovaný na čelo menšej arcidiecézy, by nebol schopný vykonávať svoj úrad tak, ako doteraz. Tieto obavy však boli neopodstanené, lebo založenie nových biskupstiev si kráľovná nepredstavovala iba na úkor príjmov arcidiecézy. Popri znížení príjmov arcibiskupa a kapituly totiž chcela kráľovná zabezpečiť vznik nových biskupstiev najmä z bývalých jezuitských požitkov. Preto potrebovala výkazy komory na získanie jasného obrazu o materiálnom stave bývalých jezuitských statkov na príslušných územiach. Po tom, čo komora v decembri 1775 obdržala výzvu kancelárie, aby sa aktívne podieľala na rozdelení Ostrihomskej arcidiecézy a založení nových diecéz, jej kompetentná komisia sa rýchlo pripravila na zasadnutie zmiešanej komisie.

Z hľadiska novozaložených diecéz boli pre komisiu zaujímavé hlavne tie statky jezuitského majetku, ktoré boli v sídlach budúcich diecéz. Tieto ústredné rehoľné domy boli určené pre rezidencie biskupov, byty kapituly alebo semináre nových biskupstiev. V procese plánovania zohrávali taktiež dôležitú úlohu príjmy z nehnuteľností a fondov príslušiacich k týmto rehoľným domom. Z nich bol najhodnotnejší rehoľný dom v Banskej Bystrici, nemeje hodnotný bol aj rehoľný dom v Rožňave.

Odkedy vyšla pápežská bula o rozpustení jezuitského rádu a viedenský dvor začal rátať s jej dôsledkami, bolo verejným tajomstvom, že v záujme riešenia celej záležitosti budú zriadené nové cirkevnosprávne orgány. Všetky opatrenia dvora boli podmienené v záujme realizácie tohto cieľa. Na kancelárii sa 24. februára a 6. marca hovorilo aj o obsadení dvoch uprázdnených spišských farností.¹⁵⁰ Najprv sa uprázdnila ľubicá, neskôr aj tvarožnianska fara. Keď ostrihomský vikár podal návrh na obsadenie prvej z farností, stanovisko kancelárie tlmočil Ťerményi s otázkou, či by nebolo lepšie obsadenie farnosti zatiaľ nechať nerozhodnutým, kým sa úplne nedokončí plán založenia novej Spišskej diecézy. Ťerményi tým chcel vytvoriť vzduchoprázdny priestor, aby žiadne osobné alebo materiálne prekážky nestáli v ceste založenia novej diecézy. Preto napísal 24. februára 1775, že príjmy spomínanej ľubickej farnosti by sa prípadne mohli pripojiť k príjmom nového biskupstva alebo by mohli byť vynaložené na podobné a s tým súvisiace ciele. To isté sa zopakovalo aj v nasledujúcom mesiaci, 6. marca v prípade Tvarožnej. Ťerményi tu takisto navrhol, aby sa s obsadením ešte počkalo. Nespomína tu však už iba prvotný cieľ, totiž prebendy biskupstva, ale uvádza už aj prípadný druhotný zámer, a to fond slúžiaci výchove v elementárnych školách. Iniciatíva Ťerményiho však nezískala podporu

¹⁵⁰ Magyar Országos Levéltár. Kancellária 1775, č. 899 a 1269.

kancelára, Esterházy sa totiž domnieval, že takéto obsiahle prípravy na zriadenie novej diecézy sú zbytočné. Na rozdiel od Ťerményiho kancelár navrhol kráľovnej obsadiť farnosť v Tvarožnej a kráľovná svojím placetom kancelárov názor schválila. Tak sa stal 6. júna 1775 farárom v Tvarožnej doterajší višegrádsky farár Karol Bernóti.¹⁵¹

Toto malé odbočenie bolo vhodné nato, aby sme mohli krátko nazrieť do prípravnej fázy úradných rozhodnutí. Každé opatrenie vykonané vo východnej časti Ostrihomskej arcidiecézy od jesene roku 1773 bolo zároveň prípravou neskorších cirkevnoorganizačných krokov.

Uhorská kancelária teda počítala s návrhom kanonika Richwaldszkého, ktorý bol podaný na jar roku 1774. Ba vedela aj to, že založenie nových diecéz nemožno príliš odkladať, keď Ťerményi mohol dokonca dvakrát predniesť návrh, aby sa riešením personálnych otázok počkalo do zriadenia Spišskej diecézy. Vo svetle doteraz uvedeného je jasné, prečo sa Miestodržiteľská rada zaujímala tak veľmi o Spiš, Rožňavu a Banskú Bystricu už od roku 1774, keď sa urobil súpis rehoľných domov rozpustených jezuitov. Na nariadenie kráľovnej¹⁵² musela Gemerská stolica opakovane spraviť súpis o príjmoch rožňavskej farnosti. Dôsledkom zdĺhavosti úradného postupu bolo, že na kráľovnin prípis zo dňa 18. novembra 1774 odpovedala stolica až 16. marca 1775. O príjmoch rožňavskej farnosti už existoval úradný súpis, ktorý spravila komisia na vykonanie rozpustenia rádu jezuitov. Teraz však bol potrebný nový, lebo cieľom nebolo zistiť, čo zostalo po jezuitoch, ale čo po nich je, aby sa farnosť mohla stať jadrom budúcej diecézy. Stolica bola pri tomto súpise zastúpená Elekom Makaym, Ostrihomská arcidiecéza zas dekanom dolnogemerského okresu Imrichom Paulinim. Celková úhrnná suma súpisu činila 602 zlatých a 49 denárov.¹⁵³

V uhorskej kancelárii trvalo takmer päť mesiacov, kým sa dostal na rad súpis Gemerskej stolice. Správa neuspokojila komisiu, ktorá chcela položiť ďalšie otázky. Vtedy sa však zverejnilo nariadenie Márie Terézie. Komisia, uvedomujúc si skutočný cieľ svojej práce, v ďalšom postupovala s veľkou obozretnosťou.¹⁵⁴ Zmiešaná komisia zriadená na riešenie študijných záležitostí sa zaoberala s finančnými vecami bývalého rehoľného domu a nadväzne aj školy a farnosti 18. decembra 1775. Ich práca bola o to súrnejšia, že zmiešaná komisia na rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy a zriadenie nových diecéz nemohla meritórne rozhodnúť, kým nebola oboznámená s takýmito čiastkovými správami. V priebehu rokovania komisie bola reč aj o fondoch uložených pri rožňavskom rehoľnom dome. Komisia musela prešetriť, z akého titulu dostal rehoľný dom spomínané fondy. Podľa autorov súpisu tam totiž bolo 13 046 zlatých a 66 denárov v domácej správe a 6 000 zlatých uložených vo viedenskej banke. Na základe rôznych spisov však rehoľný dom vedel dať potvrdenie iba o základinách 2 000, resp. o 6 000 zlatých. V roku 1752 spišský kanonik Ján Mateides založil základinu v hodnote 2 000 zlatých na podporu učiteľov retoriky a poetiky. V súvislosti s druhou základinou spočiatku nenašli

¹⁵¹ NÉMETHY, c. d., 343.

¹⁵² Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancellária, 1775, č. 1674.

¹⁵³ Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancellária, 1775, č. 2437.

¹⁵⁴ Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancellária, 1775, č. 6045.

žiadne určenie, a preto sa domnievali, že celú finančnú čiastku rehoľného domu v hodnote 19 046 zlatých a 66 denárov treba poukázať do pokladnice študijného fondu. Jestvovanie základiny v hodnote 6 000 zlatých vyšlo najavo tak, že gróf Ignác Koháry 15. januára 1774 požiadal Miestodržiteľskú radu, aby urobila opatrenia vo veci základiny nebohého grófa Štefana Koháryho. Tak sa objasnilo, že základina v hodnote 6 000 zlatých umiestnená vo Viedni je totožná so základinou grófa Štefana Koháryho. Stále však nevedeli, z akého titulu a na aký účel venoval nebohý gróf túto sumu rehoľnému domu.

Túto záležitosť bolo teda treba znovu prešetriť. Medzitým však udalosti dostali rýchlejší spád. Boli už zriadené nové diecézy a vymenovaní noví biskupi, keď vyšlo najavo, že 6 000 zlatých uložených pri rožňavskej jezuitskej rezidencii je základina Koháryho slúžiaca študijným účelom. Základina – práve pre jeho študijný charakter – nemohla byť použitá na dušpastierske účely, a tak sa nemohla pripojiť ani k pozitkom Rožňavského biskupstva. Pre novozriadenú Rožňavskú diecézu teda z rožňavského jezuitského majetku zostal kostol a budova rezidencie. Ani prevzatie týchto dvoch objektov nebolo bez problémov. Prezentovaním tejto otázky by sme však už prekročili rámec našej práce. Patrí to už vlastne do histórie samostatnej Rožňavskej diecézy.

Na bývalých jezuitských a pre sedes vakanciu kráľovskou komorou spravovaných arcibiskupských príjmoch by sa podielali nové diecézy nasledovne:

Spišskej diecéze by prináležalo:

1. Požitky opátstva v Štiavniku, preradených z jágerského jezuitského kolégia medzi cirkevné statky	14 000 zlatých
2. Jezuitský rehoľný dom a prislúšiace statky Somodiho-Kolbacha pre spišský seminár	5 000 zlatých

Banskobystrickej diecéze by prináležalo:

1. Banskobystrické jezuitské kolégium so svojim príslušenstvom a zaťažením pre biskupstvo a kapitolu	17 000 zlatých
2. Polovica prepoštstva v Bzovíku pre seminár	5 000 zlatých

Rožňavskej diecéze by prináležalo:

1. Rožňavská jezuitská rezidencia aj so zariadením	2 000 zlatých
2. Opátstvo v Tapolci uprázdnené po smrti grófa Karola Attemsa pre kapitolu	10 000 zlatých
3. Rožňavské panstvo pre biskupa	8 000 zlatých
4. Opátstvo v Krásnej pre seminár	4 000 zlatých

Príjmy nových diecéz podľa požitkových výkazov ostrihomskej kapituly a kráľovskej komory by boli nasledovné:

Spišská diecéza:	
Príjem prepošta	6 000 zlatých
Štiavnický príjem	14 000 zlatých
Spolu	20 000 zlatých

Banskobystrická diecéza:

Príjmy zo svätokrížskeho statku	15 000 zlatých
Z desiatkov	4 300 zlatých
Spolu	19 300 zlatých

Rožňavská diecéza

Hodnota arcibiskupského statku zaokrúhlená nadol	8 000 zlatých
Z desiatkov	5 500 zlatých
Spolu	13 500 zlatých

Kapituly pri nových biskupstvách by boli podľa predložených správ zabezpečené nasledovne:

Spišská kapitula:

Ani z jezuitského majetku, ani z iných majetkov nemôže dostať nič, lebo v stave kapituly sa nepočíta so žiadnou zmenou. Nový veľprepošt by dostal jeden z najvýnosnejších farských požitkov.

Banskobystrická kapitula:

Spoločne s biskupstvom by vlastnila tamojšie statky bývalého jezuitského kolégia. 17 000 zlatých

Rožňavská kapitula:

Vlastnila by požitky opátstva v Tapolci. 10 000 zlatých

Straty na príjmoch Ostrihomskej arcidiecézy, resp. arcibiskupa teda predstavujú sedem celých stolíc a tri stolice čiastočne. Pod jurisdikciou ostrihomskeho arcibiskupa by zostali štyri celé stolice a tri stolice čiastočne.

Iniciatíva arcibiskupa Batthyányho

Prácou na rozdelení Ostrihomskej arcidiecézy a zriadení nových diecéz poverila Mária Terézia uhorskú kanceláriu. Kráľovným prípisom boli kancelárovi jasne dané na vedomie podrobnosti a ciele práce. V zmysle najvyšších rozhodnutí uhorský kancelár František Esterházy nadviazal kontakt s kapitulou. V záujme získania vhodných faktických údajov pre vypracovanie definitívneho návrhu oslovil aj uhorskú dvorskú komoru. Z potrebných podkladov zhromaždených cirkevnými a svetskými predstaviteľmi mal Esterházy, resp. kancelária vypracovať ucelený návrh. Kráľovná však okrem názoru Esterházyho vyžiadala aj názor najviac zainteresovaného arcibiskupa Jozefa Batthyányho. Na audiencii najprv miestodržiteľ a potom sama kráľovná požiadala arcibiskupa, aby rozviedol svoj názor na danú problematiku. Bolo to však skôr povinné zdvorilostné gesto a Mária Terézia v skutočnosti nečakala odpoveď na svoju otázku.

Na kanceláriu postupne došli správy kapituly a komory, Esterházy však kráľovnej predložil iba návrh Batthyányho. Či arcibiskup poznal, či nie skutočné pohnútky kráľovných zámierov, je isté, že nemohol vedieť, do akej miery sú plány kráľovnej na zriadenie troch biskupstiev naozaj vážne. Mladý a energický arcibiskup si mohol myslieť, že jeho názor bude jazyčkom na váhach. Kým komisia zriadená kráľovnou pre nedostatok informácií nezahájila svoju prácu, kancelár Esterházy 19. decembra 1775 predložil kráľovnej pripomienky arcibiskupa Batthyányho o zriadení nových biskupstiev.¹⁵⁵

Arcibiskup Batthyány po kráľovskej audiencii zostal v Prešporku, kde mu bol z kancelárie doručený prípis s prílohami. Krátko po tom arcibiskup z Prešporku odcestoval do Viedne, aby sa tam stretol s delegátmi kapituly a s rektorom Pázmánea, kanonikom Szabóom. Členov kapituly očakával viac, ako pozvánku z kancelárie na zasadnutie komisie, pretože dúfal, že od nich získa informácie potrebné na zdokonalenie svojho plánu. Delegáti kapituly meškali, lebo k vypracovaniu požadovaných výkazov bol potrebný čas. Dni čakania netrúvil arcibiskup nečinne. Podľa zachovaných kalkulácií arcibiskup Batthyány na základe kráľovského prípisu načrtol trojité rozdelenie, a to tak, že to isté územie v rôznych zoskupeniach rozdelil na dve časti. Arcibiskup mal k tomu jedinu pomoc, a to kalendár Ostrihomskej arcidiecézy, ktorý v tom čase už z roka na rok uvádza rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy podľa archidiakonátov a dekanátov. Z členov komisie určenej na rozdelenie arcidiecézy a založenie nových diecéz táto otázka sa nemohla nikoho týkať hlbšie, ako arcibiskupa. Pre laických členov komisie bolo jedno, či z územia Ostrihomskej arcidiecézy sa vyčlenia tri alebo dve diecézy. Oni chceli vykonať iba prianie kráľovnej. Našli by argumenty aj za dvojité, aj za trojité členenie. Z cirkevných predstaviteľov názor kapituly nemohol zavázať, a tak jedine Batthyányho trápila dilema: ktoré z riešení by bolo z dušpastierskeho hľadiska najvhodnejšie. Voči rozdeleniu na Spišskú, Rožňavskú a Banskobystrickú diecézu mal od začiatku pochybnosti. Ešte pred zasadnutím komisie sa preto pokúsil o to, aby vyjadril svoje obavy a utišil svoje svedomie. Ako to vidieť z prečiarkovaného konceptu, arcibiskup Batthyány očakával delegátov kapituly najmä preto, lebo nepoznal presne rentabilnosť seminárnych statkov. Mieru príjmov a výdavkov arcibiskupských statkov ako-tak poznal, ak však medzitým získal presnejšie informácie, hneď si to poznačil aj vo svojom koncepte. Údaje príjmov arcibiskupských statkov zaokrúhľuje vždy nadol. Týmto možno vysvetliť číselné odchýlky medzi jednotlivými návrhmi. Hodnotu rožňavských statkov ohodnotil na základe výkazov komory najskôr na 10 000 zlatých. Neskôr po zistení ich skutočnej hodnoty, svoje výpočty opravil na 8 000 zlatých. Pri koncipovaní svojho konečného návrhu však uvádza znovu 10 000 zlatých, lebo počítal s tým, že spravovaním statkov z blížšieho miesta sa získa potrebných 2 000 zlatých. Kým arcibiskup Batthyány koncipoval plán, ktorý sa mal predložiť kráľovnej, najväčšie zmeny nastali v otázke výchovy kňazov. Pokým nepoznal presne finančné možnosti trnavských seminárov, o zriadení nových seminárov v budúcich sídlach diecéz mal iba zjednodušené predstavy. Myslel si,

¹⁵⁵ Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancellária, 1775, č. 5735; 1776, č. 98.

že zo statkov slúžiacich výchove kňazov možno hociktorý ľahko odňať doterajšiemu používateľovi a preradiť ho pod jurisdikciu nového biskupa. V dôsledku nových informácií získaných od členov trnavskej kapituly a od kanonika-rektora Szabóa sa však názory arcibiskupa zmenili. Z prvej predstavy sa síce stal druhotný, nestatil sa však.

Uhorská kráľovská kancelária predložila kráľovnej iba návrh arcibiskupa Jozefa Batthyányho, sprievodný dokument však nie. Ľahko teda mohla tvrdiť, že arcibiskup nevidí vážne prekážky ani pred zriadením dvoch, ani pred vytvorením troch diecéz, a teda je ochotný realizovať oba plány.¹⁵⁶ Na otázku, ktorý z predložených návrhov stál bližšie k srdcu arcibiskupa, možno odpovedať snád' len ich poradím. Na prvom mieste sa totiž objavuje návrh na vytvorenie dvoch nových diecéz.

Arcibiskup – aby vyjadril svoju dobrú vôľu v realizácii kráľovných zámerov – naznačil, že obidvomi alternatívami by Ostrihomská arcidiecéza stratila ten istý počet veriacich, kňazov a majetkových predmetov, a preto v ňom nie je žiadna predpojatosť. Aby vyjadril svoju dobrú vôľu, bol ochotný v záujme nových biskupstiev priniesť ďalšie obete. Príjmy zo statkov určených na scudzenie činili okolo 35 000 zlatých. Arcibiskup ponúkol kráľovnej, že je ochotný priniesť obeť 50–60 000 zlatých na ťarchu arcibiskupských prebiend. Znamenalo to, že nový arcibiskup okrem stratených statkov bol ochotný na posilnenie nových biskupstiev venovať aj finančnú čiastku v hotovosti. Aj Uhorská kráľovská kancelária považovala arcibiskupovu ponuku za veľkodušnú, lebo z dostupných údajov videla, že zostávajúci arcibiskupský príjem bude práve taký, aby z toho mohol nový prímas viesť život hodný svojmu postaveniu.

Nezištnosť a obetavosť arcibiskupa bola vlastne vhodnou podporou celého projektu. Koniec koncov to bol naozaj jedine arcibiskup, ktorý v tejto otázke vyjadril svoje dobre podložené argumenty. Ak by to všetko záležalo iba na uhorskej kancelárii, tá by o danom probléme vôbec neuvažovala, veď jej Mária Terézia jasne dala najavo, že chce tri biskupstvá. V prípade takej autority, akým bol arcibiskup, však aj kancelária bola opatrnejšia a utiahla sa do úzadia, aby sa rozdiely medzi kráľovnou a arcibiskupom sa vyriešili prostredníctvom priameho kontaktu.

Kráľovná ešte 16. novembra 1775 vydala kancelárii nariadenie, aby celý plán zaslal kaločskému arcibiskupovi na posúdenie. Arcibiskup bol teda nútený svoj názor predložiť kráľovnej. Každý pritom vedel, že diskusia je možná iba v spôsobe realizácie projektu. Predtým, než by bola komisia začala pracovať, bola teda kráľovná naposledy postavená pred voľbu dvoch alebo troch nových biskupstiev. Kráľovná však zostala v tejto otázke konzekventnou.

Keďže v prípade realizovania hociktorého plánu rozloha vyčleneného územia Ostrihomskej arcidiecézy by bola rovnaká, je pochopiteľné, že sa arcibiskup prednostne zaoberal s Ostrihomskou arcidiecézou, ktorej územie bolo vo všetkých plánoch rovnaké.

Na základe kráľovného rozhodnutia, resp. plánu arcibiskupa by miesto sídla Ostrihomskej arcidiecézy zostalo nezmenené. V pláne sa nespomína ani Trnava, ani

¹⁵⁶ TAMŽE.

Ostrihom, iba sa konštatuje, že sídlo zostáva tam, kde bolo doteraz. Zdá sa, že sa chcel vyhnúť všetkým neskorším nedorozumeniam a prípadným sporom ohľadom návratu do Ostrihому. Územie Ostrihomskej arcidiecézy by bolo zahŕňalo nasledujúce stolice a obvody (s vyznačením počtu farností a kaplánstiev):

Stolica – okres:	Farnosť	Kaplánstvo
Ostrihomská stolica	19	5
Veľkohontianska stolica	44	5
Tri obvody Tekovskej stolice	35	4
Szécsénysky obvod Novohradskej stolice	19	4
Komárňanská stolica	27	4
Sedem obvodov Nitrianskej stolice	85	15
Prešporská stolica	108	12
Exemptné farnosti Budína a okolia	13	20
Spolu	350	69

Celkovo teda pod jurisdikciou ostrihomského arcibiskupa by zostalo 350 farárov a 69 kaplánov a pod inú cirkevnú jurisdikciu by sa dostalo 304 farárov a 53 kaplánov. Spod jurisdikcie ostrihomského arcibiskupa by sa boli dostali nielen dušpastierske stanice, ktoré by pôsobili ďalej v rámci nových biskupstiev, ale aj tie, ktoré by rozšírili počet dušpastierskych staníc v už existujúcich diecézach. Z exemptných farností patriacich pod jurisdikciu ostrihomského arcibiskupa by sa bolo dostalo pod jurisdikciu biskupa, na území ktorej sa patričné farnosti nachádzali, 20 farností. Okrem toho by bolo pričlenených 18 farností k Nitrianskej diecéze, pretože ležali blízko k sídlu biskupstva. Batthyány vo svojom návrhu nemenuje osobitne exemptné a neexemptné farnosti, uvádza iba ich počet.

Vo vlastníctve arcidiecézy, v ktorej stav duchovných sa znížil o polovicu, by bolo zostalo nasledujúcich sedem statkov: ostrihomský, novozámocký, kolárovsý, vrábeľský, veľkošarluhanský, drégelyský a trnavský. Tieto väčšie-menšie panstvá vynášali arcibiskupovi ročne približne 30 000 zlatých. K tomu treba prirátat' zvláštny príjem (pisetum), z čoho bolo potrebné financovať: 5 000 zlatých trnavskému šľachtickému konviktu, 8 000 zlatých pre Cassa Parochorum, okrem toho 3 000 zlatých pre budúcu kapitolu v Banskej Bystrici a ďalších 3 000 zlatých pre ostrihomský vikariát, spolu 19 000 zlatých.

Aj pri zohľadnení všetkých riešení zistil Batthyány iba 2 000 forintovú stratu, ktorá mohla byť z nejakých fondov uhradená.

Majetková podstata ostrihomského seminára by sa nezmenila ani pri zriadení dvoch, ani pri zriadení troch diecéz, lebo zo seminárnej majetkovej podstaty by boli vyňaté v každom prípade iba dva statky, a to statok v Krásnej a Bzovíku.

Za notabene posledných riadkov sa dostala najdôležitejšia časť Batthyányho návrhu. Arcibiskup chcel touto svojou poznámkou získať priazeň kráľovnej, tvrdiac, že z hľadiska príjmov ostrihomského arcibiskupa nie je relevantné, či vzniknú dve alebo tri diecézy, avšak pri vzniku dvoch nových biskupstiev – ako píše Batthyány – by nebolo potrebné čerpať zo študijného fondu, ktorý by tak zostal nedotknutý. Opátstvo v Tapolci by mohlo ďalej slúžiť doterajšiemu poslaniu, opátstvo v Sepsárde by zas bolo k dispozícii jej veličenstvu.

	dvojité rozdelenie	trojité rozdelenie
strata v arcibiskupských príjmoch	34 450 zlatých	34 450 zlatých
strata členov kapituly	1 950 zlatých	1 950 zlatých
strata študijného fondu	–	30 000 zlatých
Šahy (16), Štiavnik (14) strata iných fondov: (arcibiskup zaplatí 3 000 zlatých iba pri dvojitom rozdelení)	10 400 zlatých	7 400 zlatých
Spolu	46 800 zlatých	73 800 zlatých

Arcibiskup Batthyány sa snažil týmito suchými, numerickými údajmi dokázať kráľovnej, že zriadenie dvoch nových diecéz by naozaj nebolo iracionálnym riešením. Arcibiskup si mohol myslieť, že uvedenými argumentmi posilní svoje stanovisko zdôraznené už na audiencii, že totiž on sám prinesie väčšiu obeť v záujme dvoch nových diecéz ako troch. Bol to jeho 3 000 forintový príspevok, na ktorý sa zaviazal. Kým na jednej strane poukázal na svoju obetavosť, na druhej strane chcel získať kráľovninu priazeň tým, že v záujme novej diecézy nechcel okypťiť študijný fond. Batthyány teda urobil všetko, čo bolo v jeho silách, aby svoje presvedčenie pred kráľovnou podložil aj vhodnými finančnými argumentmi. Ani popri všetkej svojej konzekventnosti nebol neústupný, spomína totiž plány kráľovnej, ktoré sa jemne a zdvorilo snažil upraviť podľa svojich zámerov.

Arcibiskup Batthyány v prvej tabuľke svojho návrhu prostredníctvom kancelárie predstavil kráľovnej jemu bližšie dvojité členenie.

Podobne ako na vypracovanie výkazu o zostávajúcom území Ostrihomskej arcidiecézy a o stave duchovných, ani na ďalšie vypracovanie plánu nemal Batthyány dostatok podkladov. Aj tu sa preto objavujú iba suché, schematické údaje.

Podľa dvojitého rozdelenia by vznikla Spišská a Banskobystrická diecéza.

Sídlom spišského biskupa by sa stalo doterajšie sídlo spišského prepoštva v Spišskej Kapitule. Kostol, ktorý bol doteraz prepoštským kostolom, by sa teraz stala biskupskou katedrálou a bytové priestory, ktoré doteraz slúžili prepoštovi, by sa stali bytom biskupa. Takéto riešenie by nespôsobilo problémy ani arcibiskupovi. Ak by boli na tomto území zriadené iba dve diecézy, tak by pod jurisdikciu nového spišského biskupa patrili nasledovné územia:

Celá Spišská stolica	90 farností	21 kaplánstiev
Celá Gemerská stolica	25 farností	5 kaplánstiev
Celá Turnianska stolica	9 farností	– kaplánstiev
Exemptné farnosti z Abovskej stolice	5 farností	– kaplánstiev
Spolu	129 farností	26 kaplánstiev

Na území Spišskej diecézy by teda pôsobilo 124 svetských farárov, 26 svetských kaplánov a 5 exemptných farárov-premonštrátov.

Prebendy novej diecézy rozprestierajúcej sa na území troch stolíc a na jednom menšom území by tvorili:

Príjmy spišského prepoštstva	6 000 zlatých
Príjmy rožňavského arcibiskupského statku	10 000 zlatých
Príjmy z rábskych desiatkov	2 200 zlatých
Príjmy z turnianskych desiatkov	500 zlatých
Spolu	18 700 zlatých

Príjmy nového spišského biskupa teda v prípade dvojitého členenia by činili spolu 18 700 zlatých.

Arcibiskupovi pri zostavovaní plánu nespôsobilo väčšie problémy ani určenie príjmov kapituly Spišskej diecézy, veď tu pôsobila kapitula aj doteraz. Život kapituly, zabezpečovaný po stáročiach, plynule pokračoval ďalej. Bolo potrebné sa postarať jedine o príjmy prepošta, lebo doterajšie prepoštské príjmy sa stali biskupskými prebendami. Pri zabezpečení a stanovení príjmov bolo treba myslieť iba na to, že novému prepoštovi už nebol stanovený príjem v takej výške ako predtým, veď nový prepošt odteraz nebude viac ako prvý hodnostár kapituly. Pre zabezpečenie príjmov nového prepošta odporúčal arcibiskup zo 16 spišských miest najbližšie, a to Spišské Podhradie. Táto farnosť aj po odčítaní administratívnych výdavkov by zabezpečovala kapitulnému veľprepoštovi 1 000 forintový príjem. Príjmy gemerského a turnianskeho archidiakona, pripadajúce doteraz ostrihomskej kapitule, by tak pripadli budúcemu gemerskému a turnianskému archidiakonovi-kanonikovi, čo činí okolo 350 forintov. Arcibiskup Batthyány vo svojom pláne na dvojité rozdelenie ohľadom výchovy kňazov zastával nasledujúce stanovisko: Potrebný počet kňazov pre nové Spišské biskupstvo by bolo potrebné aj naďalej vychovávať v trnavskom seminári, kde na tento účel sú dané všetky materiálne a duchovné podmienky. Ak by však bol na Spiši predsa zriadený nový seminár, príjmy nového seminára by mohli byť zabezpečené prostredníctvom statkov opátstva v Krásnej.

Možno povedať, že takéto riešenie v pláne arcibiskupa Batthyányho bolo reálne a realizovateľné, veď funkčnosť nového biskupstva mohla byť zabezpečená z 20 050 forintov bez väčších finančných obetí.

Sídlom druhej diecézy sa mala stať aj podľa Batthyányho plánu dvojitého členenia Banská Bystrica. Sídlom nového biskupstva by sa mohla stať väčšia časť bývalého jezuitského kolégia v Banskej Bystrici, biskupskou katedrálou by sa zas mohol stať bývalý jezuitský kostol.

Táto nová diecéza by svojou rozlohou bola väčšia ako spišská, lebo by k nej patrilo:

Celá Zvolenská stolica	27 farností	6 kaplánstiev
Celá Turčianska stolica	14 farností	2 kaplánstva
Celá Liptovská stolica	20 farností	3 kaplánstva
Celá Oravská stolica	17 farností	2 kaplánstva
Malohontský okres	6 farností	2 kaplánstva
Bojnický okres v Nitrianskej stolici	9 farností	4 kaplánstva
Svätokrížsky a osliansky okres		
v Tekovskej stolici	27 farností	5 kaplánstiev
Lučenecký okres v Novohradskej stolici	17 farností	3 kaplánstva
Spolu	137 farností	27 kaplánstiev

Prebendy druhej diecézy dvojitého členenia by boli zabezpečované z nasledujúcich zdrojov:

Svätokrížske panstvo z ostrihomských arcibiskupských statkov	15 000 zlatých
Arcibiskupské desiatky zo Zvolenskej stolice	1 200 zlatých
Arcibiskupské desiatky z Oravskej stolice	200 zlatých
Arcibiskupské desiatky z Bojnického okresu	1 600 zlatých
Spolu	18 000 zlatých

Oproti kapitule Spišského biskupstva v Banskej Bystrici bolo potrebné zriadiť a zabezpečiť celkom novú kapitolu. Príjmy novej kapituly podľa predstavy Batthyányho by neboli zložené z požitkov rôznych statkov, ale pochádzali by z rôznych zdrojov. Materiálny základ pôsobenia novej kapituly by teda bol zabezpečený prostredníctvom nasledujúcich príjmov:

Arcibiskupské desiatky z Lučeneckého okresu Novohradskej stolice	1 750 zlatých
Arcibiskupské desiatky z Liptovskej stolice	500 zlatých
Arcibiskupské desiatky z Turčianskej stolice	1 500 zlatých
Príslušná čiastka z príjmov ostrihomskej kapituly	1 600 zlatých
Suma ponúknutá arcibiskupom	3 000 zlatých
Príjmy liptovského opátstva Panny Márie	400 zlatých
Spolu	8 750 zlatých

Ako vidieť, doteraz požívané príjmy ostrihomských arcibiskupov rozdelil arcibiskup Batthyány medzi novým banskobystrickým biskupom a jeho kapitulou. Tak sa dostala časť desiatkového príjmu (desiatková árenda Zvolenskej a Oravskej stolice, árenda Bojnického okresu) medzi príjmy biskupa, druhá časť (desiatková árenda Liptovskej, Turčianskej stolice a Lučeneckého okresu) medzi príjmy kapituly. Príjem 1 600 zlatých uvedený medzi príjmami novej banskobystrickej kapituly, ktorý bol doteraz určený pre nositeľov archidiakonálnych hodností ostrihomskej kapituly, by bol rozdelený medzi členmi novej kapituly. Čo sa týka príjmov liptovského opátstva Panny Márie, tie boli doteraz určené kanonikovi-lektorovi spišskej kapituly. Ak by kanonik-lektor bol vymenovaný za prepošta novej spišskej biskupskej kapituly, tak by mohla byť jeho pôvodná prebenda prisúdená banskobystrickej kapitule s účelom zvýšenia jej príjmov.

Výchova kňazov v tomto druhom biskupstve by bola zabezpečovaná rovnako ako v spišskom. Keďže na výchovu klerikov je v Trnave všetko dané, bohoslovci Banskobystrickej diecézy by boli vychovávané spolu s ostatnými. Ak by sa však rozhodli zriadiť nový seminár, tak požitky nového banskobystrického seminára by tvorila polovica príjmov prepošstva v Bzovíku.

V pláne arcibiskupa Batthyányho o dvojitom členení sa hovorilo o rozdelení celkovo 226 farností a 53 kaplánstiev. Straty arcibiskupa by činili 34 450 zlatých, straty kapituly zas 1 950 zlatých. Z bývalého majetku jezuitov by nebolo potrebné použiť vôbec nič.

Z iných fondov získaných 34 450 zlatých by bol zložený z príjmu spišského prepošta, z príjmu farnosti v Spišskom Podhradí, z donácie arcibiskupa a zo statkových príjmov liptovského opátstva Panny Márie.

Hoci plán dvojitého členenia územia vyčleneného z Ostrihomskej arcidiecézy považoval arcibiskup Batthyány za ľahko realizovateľný, rozhodná vôľa Márie Terézie ho prinútila k tomu, aby sa vyjadril aj k jej zámeru trojitého členenia. Obaja pritom mali totožný cieľ: aby bola cirkevno správna štruktúra katolíckej cirkvi v Uhorsku účinnejšia. Od prinášania obiet sa pritom nezdráhala ani jedna strana. Jozef Batthyány bol ochotný zrieknuť sa východných území svojej budúcej arcidiecézy, takmer polovice kňazov a významnej čiastky svojich príjmov. Mária Terézia zas s ochotou ponúkla rôzne pozitívky bývalých jezuitských majetkov. Batthyány uvažoval s prihliadnutím na miestne možnosti, rýdzo v cirkevných rámcoch bez použitia bývalého jezuitského majetku. Mária Terézia zas hľadala na spomínané ťažkosti z ideových výšin. Ak biskupstvo nemalo vhodné sídlo, nepovažovala to za prekážku, ale za problém, ktorý treba riešiť. Ani v použití jezuitského majetku nevidela kráľovná problém a nebála sa ani od neskorších dôsledkov nepriehľadne zamieňaných pozitívok. Prečo sa nechcel arcibiskup Batthyány dotknúť bývalého majetku rádu jezuitov? Presná príčina nám nie je známa. Aj keď sa k tomu nevyjadroval, zrejme mal o tom svoj názor. Vďaka jeho osobného kontaktu s kráľovnou mohol pred ňou vysloviť aj svoje osobné presvedčenie. Batthyány však nemal iba presvedčenie, ale aj zmysel pre politiku, a preto neváhal vyhovieť žiadosti kráľovnej vypracovať alternatívny plán. Týmto plánom, v ktorom sú aplikované možnosti poskytnuté kráľovnou, sa vytvárajú podmienky na zriadenie troch nových diecéz. Nehovorí sa tu o zostávajúcom území Ostrihomskej arcidiecézy, o počte kňazov a o materiálnych záležitostiach, lebo tie zostali totožné s plánom dvojitého rozdelenia. V druhej tabuľke hovorí najprv o založení Spišskej, potom Rožňavskej a napokon Banskobystrickej diecézy.

Tak ako sa nezmenilo územie zostávajúce ostrihomskému arcibiskupovi, aj veľkosť vyčleneného územia zostala nezmenená. Bolo ho však potrebné rozdeliť na tri časti. V tomto trojitom rozdelení tak, prirodzene, Spišská a Banskobystrická diecéza sa stala územne a personálne menšou.

Sídlo a katedrála Spišskej diecézy by zostalo rovnaké, ako pri dvojitom členení, teda dom prepošta by sa stal sídlom biskupa a z prepoštského kostola by sa vytvorila katedrála.

Územie Spišskej diecézy by teda bolo zložené z nasledujúcich častí:

Spišská stolica (okrem okresu Submontanus)	82 farností	16 kaplánstiev
Oravská stolica	17 farností	2 kaplánstva
Liptovská stolica	20 farností	3 kaplánstva
Spolu	119 farností	21 kaplánstiev

Porovnaním Spišskej diecézy v pláne dvojitého a trojitého rozdelenia možno zistiť nasledujúce podstatné rozdiely. Podľa plánu dvojitého členenia by bola Spišská diecéza geograficky orientovaná severo–južne (Spiš, Gemer, Turňa), podľa trojitého rozdelenia západ–východne (Orava, Liptov, Spiš). Obe rozdelenia by rozšírili pôsobnosť nového spišského biskupa na tri stolice, avšak pri trojitom rozdelení by nepripadol novej diecéze

okres Submontanus, exemptná farnosť v Above a farnosti v Turnianskej stolici, čím by sa, pochopiteľne, znížil počet farností a kaplánstiev v Spišskom biskupstve. Nedotkneme sa tu jazykovej charakteristiky plánovanej Spišskej diecézy v zámeroch o dvojitom a trojitom členení, hoci je zaujímavé, že v dôsledku dvojitého členenia by vznikla diecéza jazykovo slovensko-nemecko-maďarská, kým výsledkom trojitého členenia by bola diecéza jazykovo slovensko-nemecká.

Na financovanie Spišskej diecézy podľa trojitého členenia by prepoštské príjmy neboli dostačujúce. Bola k tomu potrebná aj čiastka zo študijného fondu. Spišskému biskupovi bolo trojité členenie finančne výhodnejšie, lebo dvojitým členením by k väčšiemu územiu dostal príjmy menej hodnotných rožňavských statkov, kým takto mu pripadli príjmy výnosnejšieho opátstva v Štiavniku. Ak k 6 000 forintovej prepoštskej prebende prirátame 14 000 zlatých zo štiavnického opátstva, príjem nového spišského biskupa by tak dosiahol rovných 20 000 zlatých.

Vytvorenie troch nových diecéz by bolo výhodnejšie nielen pre biskupa, ale aj pre kapitolu. Kým dvojitým členením by kapitula získala iba ročný príjem 350 zlatých, teraz by kapitule, resp. archidiakonovi kapituly pripadlo 500 zlatých z liptovského a 200 zlatých z oravského arcibiskupského desiatku, teda spolu 700 zlatých. Veľprepoštovi novej kapituly podľa plánu trojitého členenia by bol zabezpečený ročný príjem farnosti v Spišskom Podhradí vo výške 1 000 zlatých.

V pláne trojitého členenia je zmenené aj zabezpečovanie podmienok výchovy kňazov v Spišskej diecéze. Kým v dvojitom členení by bolo materiálne zázemie spišského seminára zabezpečované príjmami zo statkov opátstva v Krásnej, v trojitom členení niet o tom ani slova. Arcibiskup Batthyány v ňom odporúča iba jediné riešenie: spoločnú výchovu v trnavskom seminári. V trnavskom seminári sa teda vychová pre Spišskú diecézu toľko kňazov, koľko na novú diecézu pripadne na základe pomernej distribúcie fondov a vzhľadom na jej potreby. Možnosť založenia samostatného seminára tu už arcibiskup nespomína vôbec.

Celkom novým prvkom v pláne arcibiskupa Batthyányho je Rožňavská diecéza. Svoje pochybnosti o jej životaschopnosti vyslovil už na novembrovej audiencii, keď kráľovský miestodržiteľ Albrecht mu oznámil plány Márie Terézie. Pretože kráľovná vytrvalo a čoraz výraznejšie požadovala založenie Rožňavskej diecézy, ani Batthyány sa nemohol vyhnúť riešeniu tohto problému. Arcibiskup chcel vždy a všade stavať na už jestvujúce základy, nepočítal s veľkolepými premenami a stavbami. Nehovorí ani o seminároch, lebo pre absenciu fondov by všade bola potrebná výstavba nových. Keď sa teda dostáva k plánu založenia Rožňavskej diecézy, aj tu vychádza iba z toho, čo jestvuje. Batthyány objektívne posúdil všetky argumenty svedčiace o životaschopnosti budúcej Rožňavskej diecézy.

Arcibiskup zdôraznil, že sídlom Rožňavského biskupstva môže byť iba bývalá jezuitská rezidencia. Za katedrálu novej diecézy pokladal vhodný tak bývalý kostol jezuitov, ako aj mestský farský kostol. Pri koncipovaní uvedených návrhov arcibiskup neuvažoval o tom, či je rezidencia vhodná na vytvorenie bytových priestorov pre nového biskupa alebo či vyhovuje požiadavkám výbava spomínaných kostolov. Hovoril iba o jestvujúcich možnostiach a o existujúcich fondoch.

Územie novej diecézy by bolo zložené z častí územia Spišskej a Banskobystrickej diecézy spomínanej v koncepcii dvojitého rozdelenia. Podľa návrhu Rožňavská diecéza by bola zložená z nasledujúcich častí:

Gemerská stolica	25 farností	5 kaplánstiev
Turnianska stolica	9 farností	– kaplánstiev
Malohontský okres	6 farností	2 kaplánstva
Okres Submontanus na Spiši	8 farností	5 kaplánstiev
Okres Lučenec v Novohrade	17 farností	3 kaplánstva
Exemptné územie v Above (Jasov)	5 farností	– kaplánstiev
Spolu	70 farností	15 kaplánstiev

Ako prebenda rožňavského biskupa by mohol byť rožňavský statok ostrihomského arcibiskupa, ktorého výnos vďaka účinnejšiemu miestnemu spravovaniu by mohol dosiahnuť ročne až 10 000 zlatých. Toto panstvo zahŕňalo okrem mesta Rožňavy aj bližšie položenú Čučmu a Nadabulu, ako aj vzdialenejšie dediny Sajópüspöki a Vlkyňa. K týmto základným príjmom by ešte biskup dostal príjmy arcibiskupských desiatkov, ktoré doteraz z týchto území užíval ostrihomský arcibiskup. Árenda gemerského desiatku by tak predstavovala 2 206 zlatých, árenda turnianskeho desiatku 500 zlatých a árenda desiatku Lučeneckého okresu Novohradskej stolice 1 750 zlatých, spolu 4 456 zlatých. Ročný príjem nového rožňavského biskupa by tak predstavoval 14 456 zlatých, čo by bolo podstatne menej, ako príjem spišského biskupa žijúceho v lepších podmienkach.

Ak sa v Rožňave zriadi nové biskupstvo, bude potrebné finančne zabezpečiť aj novú kapitolu. Suma, ktorú doteraz dostávala z tohto územia ostrihomská kapitula, však na takéto účely nebola dostačujúca, činila totiž iba 350 zlatých. Arcibiskup Batthyány – podobne ako pri zabezpečení prebendy Spišskej diecézy – aj v prípade rožňavskej kapituly siahol na bývalé jezuitské statky, usudzujúc, že by bol na tento účel najvhodnejší bývalý statok jezuitov v Šahách. Príjem zo statkov z tohto pôvodne premonštrátskeho prepoštvstva predstavoval ročne takmer 16 000 zlatých. Ako však arcibiskup zistil, pre jedinú kapitolu by to bolo priveľa. Preto celý šahanský prepoštský statok rozdelil na dve časti tak, aby jedna časť s ročným príjmom 9 000 zlatých pripadla rožňavskej kapitule, druhá časť s 7 000 forintovým príjmom banskobystrickej kapitule. Šahy – nachádzajúce sa v Hontianskej stolici na území, ktoré zostávalo v správe Ostrihomskej arcidiecézy – boli rovnako vzdialené od sídel Rožňavskej ako aj Banskobystrickej diecézy. Takéto rozdelenie však nebolo ťažké, lebo statok sa skladal z jedného poľnohospodárskeho mesta a z viacerých väčších-menších obcí. Podľa návrhu arcibiskupa Batthyányho by kapitula dostala samotné centrum statku, t. j. poľnohospodárske mesto Šahy, obce Tešmák a Dolné Plachtince a majer Parassa. Ročný príjem uvedenej časti statku by pre rožňavskú kapitolu predstavoval požitky vo výške 9 000 zlatých. Okrem toho by pripadol kapitule už iba príjem, ktorý predtým dostávali gemerskí a turnianski archidiakoni ostrihomskej kapituly, t. j. spolu asi 350 zlatých. Celkový príjem šiestich kanonikov rožňavskej kapituly by tak predstavoval 9 350 zlatých.

Výchovu bohoslovcov pre Rožňavskú diecézu bolo možné podľa arcibiskupa zabezpečiť buď prostredníctvom stakov opátstva v Krásnej, alebo – ako to navrhol Batthyány v prípade Spišskej diecézy – v Trnave.

Súhrnne teda možno konštatovať, že – okrem príjmov opátstva v Krásnej – príjmy Rožňavskej diecézy a kapituly by predstavovali spolu 23 806 zlatých.

Zriadením Rožňavskej diecézy podľa zámeru vytvoriť tri nové cirkevnosprávne jednotky, prirodzene, by sa v porovnaní s dvojitém členením zmenšila rozloha tretej, Banskobystrickej diecézy.

Biskupský apartmán a byty pre personál v Banskej Bystrici, podobne ako pri dvojitom členení, by mohli byť zabezpečené použitím väčšej časti bývalého banskobystrického jezuitského kolégia. Bývalý jezuitský kostol by zas bol aj v tejto koncepcii vyhovujúci ako katedrála novej diecézy. V otázke sídla biskupstva teda nebola potrebná žiadna zmena.

Podľa plánu trojitého rozdelenia zmenšená Banskobystrická diecéza by sa nachádzala na území štyroch stolíc. V porovnaní s dvojitém členením by k nej nepatrila na severe Oravská a Liptovská stolica, na východe územie Malohontu a z Novohradskej stolice Lučenecký okres. Zo zvyšných území by bola vytvorená Banskobystrická diecéza v nasledujúcom zložení:

Celá Zvolenská stolica	27 farností	6 kaplánstiev
Celá Turčianska stolica	14 farností	2 kaplánstva
Bojnický okres z Nitrianskej stolice	9 farností	4 kaplánstva
Osliansky a Svätokrížsky okres z Tekovskej stolice	27 farností	5 kaplánstiev
Spolu	77 farností	17 kaplánstiev

Príjmy nového banskobystrického biskupa – podobne ako pri dvojitom členení – aj v tomto prípade by boli zabezpečené prostredníctvom svätokrížskych požitkov v hodnote 15 000 zlatých. K tomu treba prirátat' desiatkové príjmy zo Zvolenskej stolice (1 200), z Turčianskej stolice (1 500) a z Bojnického okresu (1 600), spolu 4 500 zlatých. Celkový príjem biskupa tak podľa výpočtov arcibiskupa by predstavoval 19 300 zlatých. Po porovnaní príjmu banskobystrického biskupa v dvojitom a trojitom rozčlenení možno zistiť to isté, čo v prípade Spiša, totiž že k menšiemu územiu a tým k menším starostiam je pridelený vyšší príjem, aj keď rozdiel v prípade Banskej Bystrice nie je veľký.

Podobne ako v Rožňave, aj tu by nová kapitula mala šesť členov a dostala by druhú polovicu bývalých jezuitských statkov, obce Hokovce s majerom Korbác, Nadošany s majerom Herceg, Pečenice a Jablňovce. Hoci svojím počtom obcí bola táto časť statkov navrhnutá pre banskobystrickú kapitolu väčšia ako rožňavská, jej príjem však dosahoval sotva 1 600 zlatých. Podobne, ako v pláne dvojitého rozčlenenia, aj v tomto prípade prirátal arcibiskup Batthyány k príjmom banskobystrickej kapituly požitky z liptovského prepoštstva Panny Márie v hodnote 400 zlatých. Tento príjem, ako sme to už uviedli, patril vždy kanonikovi-lektorovi spišskej kapituly. Keby však bol tento kanonik vymenovaný za prepošta kapituly, prebendy by sa mohli uvoľniť pre potreby banskobystrickej kapituly. V prípade trojitého rozdelenia by teda banskobystrická kapitula disponovala s príjmom 9 000 zlatých, ktorý by bol zase o niečo vyšší, ako v prípade dvojitého členenia.

Na materiálne zabezpečenie výchovy kňazov pre Banskobystrickú diecézu by mohla slúžiť polovica prebiend prepoštstva v Bzovíku. Druhou alternatívou by bola – podobne ako pri ostatných dvoch diecézach – výchova kňazov v Trnave, ako to prebiehalo doteraz. V tomto prípade by bolo potrebné iba stanovenie pomerného zastúpenia jednotlivých diecéz.

Predstavy o rozdelení Ostrihomskej arcidiecézy boli od Petra Pázmánya až po Jozefovi Batthyány v podstate rovnaké. Plán veľkého arcibiskupa Petra Pázmánya našiel v osobe Batthyányho dôstojného realizátora. Ako kedysi Pázmány, ani Batthyány sa nebál osobnej obety. Nástupca však už bol zdržanlivejší, ako jeho predchodca. Pázmány o 140 rokov skôr takisto, ako teraz Batthyány, robil výpočty ohľadom materiálneho zabezpečenia plánovaných biskupstiev. Vo veľkej postave katolíckej reštaurácie však bol väčší optimizmus, a tak i jeho plány boli odvážnejšie. Syn palatína bol vo svojich výpočtoch realickejší a odhadol reálnejšie možnosti v jednotlivých statkoch. Väčšiu rentabilitu a lepšie podmienky očakával iba od účinnejšieho, lepšie kontrolovaného spravovania majetku. O jeho zmysle pre realitu a o jeho dôslednosti svedčí aj to, že napriek viackrát zdôraznenej kráľovnej požiadavke mal odvahu spomenúť, ba aj navrhnúť svoj osobný názor. Podobne, ako kráľovná, aj on svoje zámery koncipoval na základe Pázmányových predstáv, ale nedržal sa ich tak striktné, aby nezabránil zdravému rozvoju.

Arcibiskupovi Batthyánymu sa podarilo skoncipovať návrh na dvojité členenie tak, že ho mohol kancelár Esterházy pokojne predložiť kráľovnej 19. decembra 1775. Obaja – arcibiskup a kancelár – sa domnievali, že stále existuje možnosť navrhnúť alternatívne riešenie zriadenia dvoch alebo troch nových diecéz. Ak by však dvojitý návrh arcibiskupa prijala kráľovná negatívne, Esterházy nezabudol upozorniť kráľovnu, že arcibiskup si praje uskutočnenie najvyššej vôle čo najskôr a svojou veľkou obozretnosťou podľa možnosti ju bude podporovať. Podľa slov kancelára to prakticky znamenalo, že v prospech nových biskupstiev sa arcibiskup zriekne istej časti arcibiskupskej prebendy, navyše v záujme ich lepšej materiálnej vybavenosti im ponúkne niekoľko tisíc forintovú čiastku. Nezávisle od návrhov arcibiskupa kancelár mohol Márii Terézii vyhlásiť, že Batthyány je pripravený na vykonanie kráľovninho zámeru. Kancelár v tejto záležitosti prijal iba úlohu sprostredkovateľa, nanajvýš tlmočil svoje pripomienky, ktorými vyzdvihol ochotu arcibiskupa.

Všetci, ktorí prispeli k riešeniu otázky rozdelenia Ostrihomskej arcidiecézy, mali pred sebou cieľ, aby v dôsledku rozdelenia spravovanie arcidiecézy sa stalo ľahším a účinnejším. Týmto aktom chceli všetci podporiť väčší duchovný rast veriacich. V záujme dosiahnutia tohto cieľa vzniklo viac alternatívnych návrhov. Prvý Pázmányov návrh o štvoritom rozdelení nemal dlhý život. Z radu spišskej, gemerskej, novohradskej a turčianskej diecézy už po prvých úvahách vypadol plán zriadenia samostanej novohradskej diecézy. V Pázmányových plánoch potom zostalo už iba zámier trojitého rozdelenia, ktorý v podobe plánu Richwaldského podporovala až do konca aj Mária Terézia. Neskorý nástupca Pázmánya, arcibiskup Batthyány išiel ešte ďalej, keď podporoval založenie iba dvoch nových diecéz s tým, že zriadenie nových biskupstiev chcel zrealizovať z vlastných síl Ostrihomskej arcidiecézy. Domnieval sa, že z vlastných síl je schopný podporiť iba založenie dvoch a nie troch diecéz.

Nakoniec celé rozhodnutie ponechal Esterházy na kráľovnú, keď vo svojom podaní napísal: „Závisí teda iba od najvyššieho rozhodnutia Vášho Veličenstva, ktorý z dvoch plánov rozhodnete vybrať na realizáciu. Čo sa týka arcibiskupa, ten nevidí vážne prekážky ani v ceste zriadenia dvoch, ani troch diecéz, t. j. je ochotný podporiť oba plány.”¹⁵⁷

Arcibiskup Batthyány ešte v novembri považoval zriadenie Rožňavskej diecézy za problematické, o mesiac neskôr však – podľa slov Esterházyho – už nie. Batthyány si mohol všimnúť, že Mária Terézia opakovane urguje iba zriadenie troch nových diecéz. Arcibiskup tak učinil zadosť svojmu svedomiu, kancelár zas úradnej povinnosti. Prvý vyjadril tým svoje vnútorné presvedčenie, druhý zas zosúladiť zámery kráľovnej a arcibiskupa. V návrhu kancelárie je prítomná urýchlenosť a urgenčný tón, lebo Esterházy vedel, že celá záležitosť musí byť do 1. januára 1776 dokončená. A do tohto termínu chýbalo už iba pár dní.

Mária Terézia ani nemeškala s odpoveďou a oznámila Esterházymu, aby komisia podala návrh na zriadenie troch nových diecéz. Ako odškodnenie za odobraté statky treba odovzdať študijnému fondu statky opátstva v Sekšárde. Poverila ďalej kancelára, aby celú záležitosť čím skôr dojednal spolu s budúcim primasom a krajinským sudcom.

Kocky boli teda hodené už po druhýkrát. V novembri kráľovské nariadenie hovorilo iba o zriadení nových diecéz z Ostrihomskej arcidiecézy, po mesačných prieťahoch však vo výnose Márie Terézie sa jasne hovorí o spôsoboch založenia troch nových biskupstiev.

Prvé a posledné rokovanie osobitnej komisie

Podľa nariadenia Márie Terézie plán rozdelenia Ostrihomskej arcidiecézy namiesto jedinej osoby mala pripraviť osobitná komisia. Kráľovná vedela, že táto veľká práca nemôže byť vykonaná bez zapojenia a spolupráce zainteresovaných strán. Hneď na samom začiatku, 30. novembra 1775 nariadila, aby bola zvlášť na tento účel zriadená komisia. V zmysle nariadenia musel byť okrem predsedu kancelárie medzi členov komisie zaradený kaločský arcibiskup gróf Jozef Batthyány, predseda komory gróf Ján Csáky, krajinský sudca gróf Juraj Fekete a dvorský radca gróf Jozef Majláth.

Zoznam hlavných členov komisie dostal kancelár gróf František Esterházy priamo od kráľovnej, ktorá sa však nezapodievala so zapojením ďalších pomocných síl, ktorí by sa vyznali v tejto otázke. Bolo jej dôležité iba jedno: aby k rozdeleniu arcidiecézy a zriadeniu nových diecéz došlo čím skôr. Kancelár teda mal voľné ruky pri voľbe svojich spolupracovníkov. Pretože v celej záležitosti bola najrozhodujúcou otázkou problematika prebend a kvôli tomu, aby mal poruke výkaz o prebendách Ostrihomskej arcidiecézy a výkaz majetku kapituly a seminárov, požiadal ostrihomskú kapitolu, aby nimi volenými dvomi členmi bol zastúpený na viedenských rokovaniach komisie.

Ostrihomská kapitula síce zaslala kanceláriou požadované účtovné výťahy o príjmoch statkov arcibiskupstva, kapituly a seminárov, niet však nikde ani stopy po tom, že by sa

¹⁵⁷ TAMŽE.

viedenských rokovaní zúčastnili aj členovia kapituly. Je pravdepodobné, že keď vyslaní členovia kapituly, Štefan Nagy a Rafael Szentiványi po príchode do Viedne boli informovaní o stave vecí a o tom, že ich budúci arcibiskup Batthyány podporuje kráľovnin plán rozdelenia, považovali ich ďalšie zotrvanie vo Viedni za nepotrebné a zbytočné, a preto sa vrátili do Trnavy. Po odchode členov kapituly v komisii zostali iba dvaja predstavitelia cirkvi: kaločský arcibiskup gróf Jozef Batthyány a kanonik Jozef Bajzáth, ktorý sa stal v roku 1777 vesprímskym biskupom.

Okrem málopočetného cirkevného zastúpenia väčšinu v komisii tvorili svetskí predstavitelia. Okrem svojich hlavných členov komisia zamestnala aj viacerých referentov vždy podľa toho, či aktuálna otázka patrila do právomoci kancelárie, komory, komisie školstva alebo komisie určenej na vykonanie zrušenia Spoločnosti Ježišovej. V procese rozdelenia ako referenti sa zúčastnili Klobusitzky, Skerlec a Ŭrményi. V celej problematike sa z nich najlepšie vyznal Jozef Ŭrményi, do ktorého referentskej kompetencie sa postupne dostalo riešenie rozdelenia Ostrihomskej arcidiecézy a zriadenie nových biskupstiev. Zapisovateľom komisie zriadenej kráľovnou sa stal tajomník kancelárie Škultéty.

Od 30. novembra 1775, teda od dátumu prvého prípisu kráľovnej sa spád udalostí zrýchlil. Užší kruh členov komisie, spomínaný v prvom prípise, bol doplnený na potrebný počet v dôsledku odpovede kráľovnej na predložený návrh kancelára z 19. decembra 1775. Kým k tomu došlo, kancelária, pochopiteľne, opakovane urgovala rozličné podklady, museli totiž viesť, že k dispozícii majú veľmi málo času. Čas bol zväšť krátky aj vzhľadom na vianočné sviatky. Nakoniec do 21. decembra boli všetky potrebné konskripčné listiny doručené. Esterházy tak mohol zvolať komisiu na 28. december 1775. Súrnosť veci signalizuje aj to, že členovia komisie v záujme toho, aby si mohli pripraviť svoje návrhy, dva sviatočné dni doplnili iba jedným dňom pred a jedným po sviatkoch. Post predsedu komisie, ktorá vznikla na základe rozhodnutia kráľovnej, zastával sám kancelár, z úradnej povinnosti bol jej členom zástupca Esterházyho, kanonik a vicekancelár Bajzáth, komoru za Csákyho zastupoval podpredseda gróf Karol Pálffy. Podklady, ktoré došli na kanceláriu, z referentov zosumarizoval Jozef Ŭrményi. Je o ňom známe, že už niekoľko mesiacov pred týmito udalosťami počítal s touto úlohou, keď otázku obsadenia farských miest chcel nechať nerozhodnutým dotvedy, kým nevzniknú nové biskupstvá. Vtedy jeho návrh nebol prijatý, lebo fary boli obsadené, teraz však bol pripravený podporiť zriadenie nových diecéz a vo vhodnej právnej forme ich priviesť k životu. Ŭrményiho práca ani tu nebola bezchybná, no ako jeden z referentov kancelárie riadil chod údalostí z úzadia, aby žiadaný cieľ bol nimi dosiahnutý. Už na jar 1775, keď bol hotový iba návrh Richwaldszkého, videl vývoj ďalších udalostí, a tak odkladom obsadenia spišských fár chcel urýchliť riešenie tejto hľivejúcej veci. Ak na najvyššej rovine zrod nových diecéz súrila Mária Terézia, tak na najnižšej úrovni boli kráľovnine zámary zastupované kancelárskym radcom Jozefom Ŭrményim.

Dvorský radca verný kráľovnej pracoval s chuťou, bol činorodým človekom, ktorý – hoci bol svetskou osobou – svojím bystrým umom, širokými znalosťami si tak prehľbil náboženské vedomosti, že sa mu nemohol na kancelárii vyrovnáť nikto. Pre jeho

vzdelanosť a umiernenú modernosť so širokým rozhľadom sa stal schopným, aby bol riadil a formoval realizáciu tohto veľkého projektu.¹⁵⁸ Časovo vzdialené plány Richwaldszkého, návrhy Batthyányho a praktické predstavy Ürményiho sa navzájom dopĺňali. Richwaldszky a Ürményi mali šťastie, že ich plány a predstavy našli v osobe arcibiskupa Batthyányho takú podporu, od ktorej lepšiu si ani nemohli želať. Všetci traja sa poznali a vedeli, že – napriek rôznym prostriedkom – ich ciele sú spoločné: posilnenie postavenia katolíckeho náboženstva. V záujme realizácie týchto cieľov bol Batthyány pripravený venovať svoj majetok, Ürményi priniesť obeť svojou pracovitosťou a Richwaldszky ponúknuť svoje smelé plány, lebo všetci vedeli, že svojou obetou slúžia záujmom kráľovnej a cirkvi.

Zmiešaná komisia schádzajúca sa vo vianočnej atmosfére mala pomerne ľahkú úlohu. Predbežnými rokovaniami boli rozhodujúce návrhy pripravené do takej miery, že s textom samotného návrhu sa nemuseli dlho zapodievať. Kráľovná svojou odpoveďou na plány arcibiskupa Batthyányho zároveň určila aj smerovanie rokovania komisie. Nebolo diskusie, úloha bola jednoznačná: komisia musela podať návrh na zriadenie troch nových diecéz.

Členovia zmiešanej komisie – ako sme videli – sa pripravili na riešenie tejto úlohy. Boli si vedomí, že kráľovnej musia predložiť definitívny plán. Ako východisko mali k dispozícii jasný a vo viacerých aspektoch vypracovaný plán rozdelenia arcibiskupa Batthyányho na tri celky, čo uľahčilo Ürményimu predloženie celej záležitosti komisii. Arcibiskupov plán však obsahoval aj niekoľko náležite nevypracovaných, alternatívnych bodov. Komisia pri nich musela preukázať rozhodnosť, nemohla totiž navrhnúť polovičaté riešenie. Takýto alternatívny charakter mala v arcibiskupovom návrhu napríklad otázka výchovy kňazov, v ktorej muselo padnúť rozhodnutie, veď kráľovnej mohlo byť predložené iba jedno riešenie. Vývoj a zmeny v komplexe týchto otázok odzrkadľuje aj vážavý postoj Batthyányho medzi samostatnou a medzi spoločnou výchovou kňazov. Dva potencionálne materiálne základy, a to Krásna a Bzovík boli príčinou, že sa v tejto otázke dlho nerozhodlo. Po tom však, ako sa arcibiskup obrátil na rektora Pázmánea kanonika Szabóa, ktorý tak teoreticky ako aj prakticky sa najviac vyznal v tejto problematike, o alternatívnych riešeniach sa už ďalej nehovorilo. K tomu však bol potrebný čas. Kanonik Szabó bol od počiatku za spoločnú výchovu a teraz, keď svojou húževnatosťou a dôslednou argumentáciou dosiahol plné akceptovanie svojho názoru, neuspokojil sa s navrhovaním výchovy kňazov pre nové diecézy v Trnave, ale určil aj ďalšie potrebné kroky. Podľa jeho názoru spoločne spravované fondy na výchovu kňazov by mali zostať naďalej v spoločnej správe. Pomer bohoslovcov pre nové diecézy voči bohoslovcom ostrihomskej arcidiecézy by tak bol nasledovný:

Pre Ostrihomskú arcidiecézu	128
Pre Banskobystrickú diecézu	26
Pre Rožňavskú diecézu	22
Pre Spišskú diecézu	36
Spolu	212 ¹⁵⁹

¹⁵⁸ MÁLYUSZ, Elemér: A türelmi rendelet. Budapest, 1939, 157.

¹⁵⁹ Esztergomi Prímási Levéltár. Acta Publ. Eccl. Pod No. 1 F pripomienka kanonika Szabóa pre Batthyányho.

Batthyány sa teda na zasadanie pripravil v tom zmysle, že na základe názoru kanonika Szabóa v otázke výchovy kňazov pokladal názor samostatnej prípravy kňazov v jednotlivých nových diecézach za prekonaný a vo svojom novom návrhu sa rozhodne priklonil k zámeru spoločnej výchovy v Trnave. Toto nové stanovisko arcibiskupa pomohlo aj komisii dospieť k rozhodnutiu, a tak vo svojich vótach už ani nespomínajú Krásnu a Bzovík ale iba spoločnú výchovu v Trnave. V rozhodnutí zmiešanej komisie sa však neprijal číselný návrh arcibiskupa Batthyányho, navrhuje sa v ňom výchova

38 bohoslovcov	pre Spišskú diecézu,
25 bohoslovcov	pre Rožňavskú diecézu,
27 bohoslovcov	pre Banskobystrickú diecézu.

Počet pre Ostrihomskú arcidiecézu nebol zmiešanou komisiou stanovený. Aj týmto chcela signalizovať, že pre spoločné fondy sa majú predovšetkým určiť presné počty bohoslovcov vychovávaných pre nové diecézy. Zo zostatku sa pre Ostrihomskú arcidiecézu vychová toľko klerikov, koľko len bude možné.

Táto podstatná a dlhší čas nevyriešená záležitosť sa teda prostredníctvom zmiešanej komisie vyriešila v tom zmysle, že sa rozhodlo o zachovaní spoločnej výchovy kňazov v Trnave, kde okrem bohoslovcov z Ostrihomskej arcidiecézy postupom času sa znížil počet klerikov z iných diecéz na minimum, veď každý biskup sa snažil o zriadenie vlastného a samostatného seminára. Uprázdnené miesta obsadili bohoslovci Ostrihomskej arcidiecézy, ktorí svojím počtom boli schopní obsadiť všetky miesta. Rozhodnutie zmiešanej komisie v otázke spoločnej výchovy bolo významné aj preto, lebo tak pri vytváraní štruktúry diecéz bola odbremenená nielen kancelária ale aj nový biskup. Ako sa neskôr ukázalo, vytvorenie cirkevnej správy, hlavne v celkom novej Banskobystrickej a Rožňavskej diecéze spôsobovalo nemalé problémy. Našťastie medzi týmito úlohami, ktoré bolo treba riešiť, nefigurovala otázka výchovy kňazov, veď ich rozdelenie medzi jednotlivými diecézami, určenie a rozdelenie príslušnosti bohoslovcov bolo oveľa ľahšou úlohou, ako založenie, vytvorenie a spravovanie nových seminárov.

Ostatné otázky súvisiace s rozdelením Ostrihomskej arcidiecézy a založením nových diecéz – prebendy biskupov a kapitúl, vyznačenie hraníc biskupstiev – boli tak rozpracované a presné, že k návrhu arcibiskupa Batthyányho na trojité rozdelenie cirkevní členovia zmiešanej komisie nevedeli pridať nič nového.

Spoločné vótum cirkevných a svetských členov zmiešanej komisie sa dostalo do protokolu, ktorý sa mal zaslať kráľovnej zväšť podľa jednotlivých diecéz. Nateraz nie je známe, aké stanoviská zastávali jednotliví členovia v spomínaných otázkach na zasadnutiach 23. a 29. decembra 1775, lebo sa možno dočítať iba o ich spoločnom stanovisku. Je však pravdepodobné, že medzi jednotlivými názormi nebol veľký rozdiel, veď batthyányovský návrh na trojité rozdelenie, ktorý bol prijatý ako východisko rokovania, v hlavných rysoch prijal smernice Márie Terézie. Vykonanie nariadenia kráľovnej sa týkalo štyroch diecéz, a tak činnosť zmiešanej komisie je signalizovaná štyrmi vótami.

V otázke územia troch nových diecéz a zostávajúcej ostrihomskej arcidiecézy sa komisia stotožnila s návrhom arcibiskupa Batthyányho, ktorý sa rozlišoval od obsahu prípisu Márie Terézie iba v príslušnosti územia jedinej stolice. Týmto sporným územím bola Liptovská stolica. Počas viac storočí trvajúcim plánovaním bola Liptovská stolica

častejšie vyhladená ako súčasť územia spišského ako banskobystrického biskupa, podľa prípisu kráľovnej však mala patriť pod jurisdikciu Banskobystrickej diecézy. Na základe starej Pázmányovej predstavy, ale aj z geografických príčin ju pričlenil k územiu Spišskej diecézy, lebo Liptovská stolica predstavovala prirodzené spojenie medzi Spišom a Oravou. Takto prijala aj zmiešaná komisia priradenie Liptova k Spišskej diecéze. Aj pri rozdelení Ostrihomskej arcidiecézy sa v každom prípade prijal návrh arcibiskupa Batthyányho. Zmiešaná komisia ako svoje spoločné stanovisko schválila osobitnými vótami odčlenenie novej Spišskej, Rožňavskej a Banskobystrickej diecézy od Ostrihomskej arcidiecézy takto:

Spišská diecéza

V Spišskej stolici (okrem okresu Submontanus) bolo 82 fár a 17 kaplánskych staníc.¹⁶⁰

Fary: Spišská Kapitula, Levoča

Kaplánstva: Pri Spišskej Kapitule 3, pri Levoči 2.

Hornopopradský okres

Fary: Batizovce, Tvarožná, Veľká, Gánovce, Huncovce, Ľubica, Lučivná, Vrbov, Milbach, Spišská Sobota, Veľký Slavkov, Poprad, Ruskinovce, Švábovce, Spišská Teplica, Žakovce, Štrba.

Kaplánstva: Tvarožná, Huncovce (2), Spišská Sobota, Poprad, Ruskinovce.

Dolnopopradský okres

Fary: Spišská Belá, Bušovce, Holumnica, Kežmarok, Lomnička, Lendak, Toporec, Slovenská Ves, Výborná, Ždiar.

Hornohornádsky okres

Fary: Abrahámovce, Hranovnica, Spišská Nová Ves, Hrabušice, Kubachy, Letanovce, Spišský Štvrtok, Teplička, Vydrník, Smižany.

Kaplánstva: Spišská Nová Ves (2)

Dolnohornádsky okres

Fary: Vyšné Repaše, Vyšný Slavkov, Chrást nad Hornádom, Kluknava, Spišský Hrušov, Markušovce, Bijacovce, Odorín, Spišské Vlchy, Plavnica, Slatvina, Spišské Podhradie, Veľbachy, Žehra.

Kaplánstva: Markušovce, Spišské Vlchy, Spišské Podhradie.

Dunajecký okres

Fary: Nižné Lapše, Vyšné Lapše, Fridman, Spišské Hanušovce, Ďurková, Krompachy, Lechnica, Matiašovce, Veľká Franková, Nedeca, Lesnica, Spišská Stará Ves, Rychvald, Toporec, Tribš, Nová Belá.

Kaplánstva: Matiašovce.

Gréckokatolícky okres

Fary: Nižné Repaše, Helcmanovce, Hodermark, Kojšov, Veľký Lipník, Olšavica, Osturňa, Poráč, Slovinky, Torysky, Závadka.

V dvoch dekanských obvodoch Oravskej stolice bolo v časoch rozdelenia spolu 17 fár a 2 kaplánstva, ktoré patrilo k územiu nitrianskeho arcidekana.

¹⁶⁰ TAMŽE pod F. a PIRHALLA, c. d., 22–25.

Horný okres

Fary: Klin, Lipnica, Lokca, Námestovo, Orávka, Rabča, Podvlk, Oravské Veselé, Zubrohlava.

Kaplánstva:

Dolný okres

Fary: Sedliacka Dubová, Dolný Kubín, Nižná, Oravský Podzámok, Tvrdošín, Trstená, Veličná, Zázrivá.

Kaplánstva: Trstená.

Fary Liptovskej stolice tvorili jeden dekanský obvod a patrili medzi fary hontianskeho arcidekanstva. Počet liptovských fár bolo 20, kaplánstiev 3.

Fary: Bobrovec, Dovalovo, Hybe, Komjatná, Kvačany, Lisková, Liptovská Osada, Ružomberok, Svätý Ondrej, Svätá Anna, Svätý Kríž, Svätá Alžbeta, Svätý Ján, Svätá Mara, Liptovský Svätý Mikuláš, Sliače, Liptovský Trnovec, Liptovská Teplá, Nemecká Ľupča – detašovaný kaplán: Liptovský Hrádok.

Kaplánstva: Liptovský Hrádok (detašovaný kaplán), Ružomberok, Liptovská Mara.

Úznesením zmiešanej komisie sa teda vytvorilo územie Spišskej diecézy, ktoré teda z cirkevnosprávneho hľadiska bolo zložené z okypteného územia Spišského prepoštvá a z jednotlivých častí nitrianskeho a hontianskeho arcidekanstva. Zmiešaná komisia sa nezaoberala cirkevnosprávnym rozdelením novej diecézy a ani nepodala v tejto veci žiadny návrh, nechala to na nového biskupa, resp. na rozhodnutie novej diecézy. Zmiešaná komisia sa uspokojila s tým, že podľa návrhu Batthyányho určila územie novej diecézy s 119 farami a 22 kaplánskymi stanicami.

Rožňavská diecéza

Územie druhej novej diecézy vyznačila Zmiešaná komisia taktiež podľa návrhu Batthyányho. Na základe toho sem patrila Gemerská stolica ako centrálné územie s dvoma arcidekanskými obvodmi.

Hornogemerské dekanstvo

Fary: Štítnik, Dobšiná, Muránska Dlhá Lúka, Jelšava, Pohorelá, Polomka, Rákoš, Revúca, Šumiac, Šivetice, Gemerská Poloma.

Kaplánstva: Jelšava, Šumiac.

Dolnogemerské dekanstvo

Fary: Kostolná Bašta, Čoltovo, Drienčany, Dubovec, Hostice, Husiná, Hrkáč, Krásnohorské Podhradie, Mehý, Putnok, Rožňava, Sajó-püspöki, Szentsimon, Hodejov.

Kaplánstva: Rožňava (2), Dubovec.

Lučenecký dekanský obvod z Novohradu

Fary: Boľkovce, Cered, Divín, Fil'akovo, Biskupice, Stará Halič, Galša, Karancskesz, Kazár, Kisterenye, Litke, Lučenec, Rapovce, Salgótarján, Šávoľ, Tisovnik, Veľká nad Ipľom.

Kaplánstva: Fil'akovské Kľačany – detašovaný kaplán, Divín, Stará Halič.

Malohontský dekanský obvod

Fary: Ožďany, Hnúšťa, Hrachovo, Rimavská Sobota, Veľká Suchá, Tisovec.

Kaplánstva: Ožďany, Rimavská Sobota.

Turnianske arcidekanstvo a súčasne dekanský obvod

Fary: Jablonov nad Turňou, Barakony, Bôrka, Hačava, Lipovník, Hidvégardó, Chorváty, Szilas, Turňa nad Bodvou.

Okres Submontanus zo Spiša

Fary: Gelnica, Jaklovce, Krompachy, Mníšek, Švedlár, Štós, Smolník, Vondrišiel.

Kaplánstva: Gelnica (2), Mníšek, Smolník (2).

Exemptné fary z Abova, ktoré pôvodne patrili do jágerskej arcidiecézy

Fary: Debraď, Jasov, Medzev, Poproč, Rudník.

Zmiešaná komisia teda ani v prípade Rožňavskej diecézy nezašla ďalej od určenia fár a kaplánskych miest patriacich do novej diecézy. Ide spolu o 70 fár a 15 kaplánskych staníc. Nezapodievala sa s novou cirkevnosprávnou štruktúrou, nechala to na nového biskupa a jeho úrad.

Banskobystrická diecéza

Vymedzenie územia tretej novej diecézy prebehla podobne, ako u predchádzajúcich dvoch. Koncepcia rozdelenia na tri celky arcibiskupa Batthyányho aj v tomto prípade sa stalo vhodným východiskom, ktorú napokon úplne prijala aj Zmiešaná komisia. Územie Banskobystrickej diecézy bolo teda členené takto:

Hornozvolenský obvod

Fary: Brezno, Dubové, Lubietová, Lopej, Motyčky, Banská Bystrica, Poniky, Predajná, Radvaň, Svätý Ondrej nad Hronom, Selce, Valaská, Vallis Dominorum, Zvolen, Slovenská Lupča.

Kaplánstva: Motyčky, Banská Bystrica (3), Zvolen, Slovenská Lupča.

Dolnozvolenský obvod

Fary: Babiná, Bacúrov, Badín, Krupina, Detva, Dobrá Niva, Hájniky, Očová, Sása, Zvolen, Mičiná.

Kaplánstva: Detva, Zvolen.

Turčianska stolica patrí do jedného dekanského obvodu

Fary: Háj, Mošovce, Necpaly, Svätý Ďur, Svätá Helena, Svätá Mara, Turčiansky Svätý Martin, Svätý Michal, Svätý Peter, Sklené, Sučany, Turany, Slovenské Pravno, Kláštor pod Znievom.

Kaplánstva: Priekopa, detašovaný kaplán.

Bojnický dekanský obvod z Nitrianskej stolice

Fary: Bojnice, Brezany, Chrenovec, Gajdel', Handlová, Koš, Prievidza, Nemčice, Nitrianske Pravno, Tužina.

Kaplánstva: Bojnice (2), Prievidza, Nitrianske Pravno.

Osliansky dekanský obvod z Tekovskej stolice

Fary: Horný Kamenec, Malé Kršteňany, Oslany, Šimoňany, Veľké Uherce, Veľké Pole.

Kaplánstva: Malé Kršteňany, Oslany.

Svätokrížsky dekanský obvod z tekovskej stolice

Fary: Horné Opatovce, Kremnica, Hliník nad Hronom, Horné Hámre, Jalná, Janova Lehota, Jastrabá, Kopernica, Kunešov, Lutila, Lovča, Piargy, Svätý Kríž, Slaská, Sklené Teplice, Trubín, Nová Baňa, Vyhne, Vieska, Žarnovica, Horná Ždaňa.

Kaplánstva: Kremnica (2), Horné Hámre.

Z jurisdikcie Ostrihomskej arcidiecézy by teda bolo na území novej Banskobystrickej diecézy vyčlenených 77 fár a 17 kaplánstiev. Aj tento návrh bol vo všetkom zhodný s návrhom predloženým arcibiskupom Batthyányom.

A čo sa týka územia Ostrihomskej arcidiecézy, arcibiskup Batthyány navrhol zmiešanej komisii triezvy a moderný plán. Jeho návrh už absolvoval úradnú cestu, získal aj podporu kráľovnej, keď v priebehu oficiálneho konania a oponentúry bolo treba sa k nemu ešte raz vrátiť. Predložený materiál posudzovaný aj kráľovnou bol zmiešanou komisiou schválený. Rozdiel medzi názorom arcibiskupa Batthyányho a zmiešanej komisie je nanajvýš v tom, že kým svoje predstavy o trojitom rozdelení signalizoval arcibiskup iba v hrubých črtách, zmiešaná komisia predstavuje to isté podrobnejšie.

Odčlenenie územia troch nových biskupstiev nebolo jedinou teritoriálnou zmenou v Ostrihomskej arcidiecéze. Skôr, ako preskúmame skutočné zachované územie Ostrihomského arcibiskupstva, pozrime sa, ktoré územia, resp. farnosti boli na základe návrhu arcibiskupa Batthyányho a v dôsledku vóta zmiešanej komisie odčlenené.

Počas viacstoročného vývinu Ostrihomska arcidiecéza svoju cirkevnosprávnu právomoc rozšírila aj na územia, ktoré netvorili bezprostrednú a organickú súčasť s územím spadajúcim pod jurisdikciu ostrihomského arcibiskupa. Prípady, ako napríklad Jasov, kde na území Abovskej stolice spadajúcom pod jurisdikciu jágerského biskupa uplatňovali duchovnú jurisdikciu ostrihomskí arcibiskupi, bol zriedkavý. Väčšina takýchto exemptných farností sa nachádzala ďaleko od hraníc Ostrihomskej arcidiecézy. O osud týchto exemptných farností sa zaujímal aj arcibiskup Batthyány, ktorý navrhol, aby boli integrované do diecéz na území ktorých sa v skutočnosti nachádzali. Tento princíp možno hodnotiť naozaj ako veľkorysý, ktorý mal na zreteli praktické pastoračné aspekty. Jeho realizácia však nebola ľahká. Ak by bol tento princíp aplikovaný dôsledne, tak každá farnosť nachádzajúca sa na území inej diecézy by sa dostala do príslušnej cirkevnej správy. V tomto prípade by sa však aj Pešť a Budín dostal pod jurisdikciu vacovského a vesprímskeho biskupa. Koncept arcibiskupa Batthyányho bez bližšieho odôvodnenia pri vymenúvaní zostávajúcich území arcidiecézy uvádza aj Budín a jeho obvod s 13 farnosťami a 20 kaplánstvami. Zmiešaná komisia v tejto záležitosti už koncipuje presnejšie, keď predmetom jej pozornosti sa stávajú aj tieto otázky. Zmiešaná komisia zobrala na vedomie, že „vzhľadom na exemptné farnosti z konceptu vydaného na najvyššom mieste vysvitá, že tie budú zaradené do tých diecéz, na území ktorých sa nachádzajú. Výnimkou sú však farnosti Pešti, Budína a ich okolia, ktoré sa jednak nenachádzajú príliš ďaleko od Ostrihoma, jednak by bolo aj z iných príčin žiaduce, aby v dvoch hlavných mestách Uhorska vykonával cirkevnú moc prímasy. Inak je tu naplánované zriadenie vikariátu“. Aj zmiešaná komisia pociťovala potrebu nejako odôvodniť toto uznesenie. Vychádzali z toho, že „najvyššia predstava Vášho Veličenstva ohľadom

exemptných farností smeruje k tomu, aby boli začlenené do obvodov, kde pôsobili doteraz alebo neboli príliš vzdialené od svojich predstavených. Také sú exemptné farnosti medzi Pešťou a Budínom: Senondrej, Dömös, Békásmegyer, Telki¹⁶¹ a Višegrád, ktoré s farnosťami iných diecéz vytvárajú takmer jeden celok. Zmiešaná komisia z toho vyvodzuje konzekvenciu, podľa ktorej „uvedené a pešť-budínske farnosti môžu byť do arcidiecézy bez problémov zintegrované”.¹⁶²

Okrem problematiky exemptných farností arcibiskup Batthyány vo svojom koncepte trojitého rozdelenia spomína aj iný problém. Ako sme videli, exemptných farností sa chcel zbaviť, aby svoje povolanie vedeli vykonávať v lepších cirkevnosprávnych podmienkach. Jeho ďalšia veľkorysá ponuka mala podobné pohnútky. V dôsledku osobitného historického vývinu k Nitrianskej diecéze patrilo mesto Nitra, Párovce (predmestie Nitry), Chrenová a Trenčianska stolica. Nebola teda súčasťou územia Nitrianskej diecézy úzky koridor údolia rieky Nitra, ktorý spája mesto Nitra s Trenčianskou stolicou.¹⁶³ V 11. a 12. storočí cirkevnú správu tohto územia mal na starosti nitriansky archidiakonát Ostrihomskej arcidiecézy. Keď na konci 12. storočia došlo k znovuvytvoreniu Nitrianskej diecézy, biskupstvo dostalo od ostrihomského arcibiskupa iba málo obývané územia. Svätý Ladislav bol prvý, ktorý daroval nitrianskej cirkvi novovytvorené obce a prispel tým k rozvoju Nitrianskej diecézy. Týmto sa dá vysvetliť fakt, že cirkevná jurisdikcia Nitrianskej diecézy sa vzťahovala v Nitrianskej stolici iba na Nitru a niekoľko obcí a okrem toho na Trenčiansku stolicu. Farnosti pôsobiace v obciach patriacich ostrihomskému arcibiskupovi obklopovali Nitru v takej miere, že nitriansky biskup sa mohol dostať k svojim trenčianskym veriacim iba cez územie Ostrihomskej arcidiecézy. Čo neurobili ostrihomskí arcibiskupi v 12. storočí, vykonal arcibiskup Batthyány v 18. storočí. Podľa jeho konceptu pod jurisdikciu nitrianskeho biskupa by sa dostalo 18 farností, a takto by sa vytvorilo priame spojenie medzi Nitrou a trenčianskym územím diecézy. Neostalo to však iba na papieri, ale stalo sa realitou, lebo zmiešaná komisia toto veľké a pekné arcipastierske gesto prijalo a odporúčalo ho prijať aj kráľovnej.¹⁶⁴

Podľa plánu kandidáta ostrihomského arcibiskupského stolca, arcibiskupa Batthyányho v záujme lepšej cirkevnosprávnej administrácie a lepšieho arcipastierskeho dozoru spomedzi exemptných farností sa dostali do kompetencie príslušného arcipastiera nasledovné:

Pod jurisdikciu jágerského biskupa:

Leles, Kráľovský Chlmec.

Pod jurisdikciu päťkostolianskeho biskupa:

Farnosti obcí Babarc, Berkesd, Boszok, Kémend, Pécsvárad, Szajk, Szebény, Báta, Bátaszék, Földvár, Szekszárd; kaplánstva v obciach Kémend (3), Pécsvárad (2), Földvár (1), Szekszárd (3).

¹⁶¹ TELKI – dnes filiála farností v Budajenő.

¹⁶² Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancellária, 1776, No 98.

¹⁶³ Erik Fügedi: Középkori település és egyházi szervezet az egykori nyugati Felvidéken. Regnum, 1944/46, 122.

¹⁶⁴ Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancellária, 1776, No 98.

Pod jurisdikciu vacovského biskupa:

Farnosť Segedína. V skutočnosti bola pričlenená k Čanádskej diecéze.

Pod jurisdikciu vesprímskeho biskupa:

Farnosti obcí Stoličný Belehrad, Felsőiszkáz, Pápa, Szárberény, Somlyóvásárhely a kaplánstvo obce Pápa.

Pod jurisdikciu bosnianskeho biskupa:

Farnosti Osijeku a Péterváradu.

Spolu by teda boli vyňaté spod jurisdikcie ostrihomského arcibiskupa nasledujúce výsadné farnosti:

jágerskému biskupovi	2 farnosti	
päťkostolianskemu biskupovi	11 farností	9 kaplánskych staníc
vacovskému biskupovi	1 farnosť	
vesprímskemu biskupovi	5 farností	1 kaplánska stanica
bosnianskemu biskupovi	2 farnosti	
novému rožňavskému biskupovi	5 farností	(bolo by patrilo jágerskému biskupovi)
	26 farností	10 kaplánskych staníc

Hoci počet exemptných farností sa znížil o 26, pod jurisdikciou Ostrihomskej arcidiecézy podľa návrhu zostalo ešte 17 výsadných farností. O tom sa však zmienime ďalej. Ako sme už spomínali, toto usporiadanie by o niekoľko farností zväčšilo aj územie Nitrianskej diecézy. Neboli to ani exemptné, ani výsadné farnosti; arcibiskup by bol ochotný sa ich zriecť v prospech nitrianskeho biskupa kvôli lepšiemu cirkevnosprávnemu riadeniu.

Územie vrátane počtu veriacich nitrianskeho archidiakonátu Ostrihomskej arcidiecézy bolo zriadením novej Spišskej a Banskobystrickej diecézy aj tak dosť oklieštené, teraz však ešte viac. Pod nitriansku jurisdikciu by sa dostali z topoľčianskeho dekanského obvodu Bošany, Lefantovce, Klíž, Kovarce, Krásno, Solčany, z vestenického dekanského obvodu Belá, Diviaky, Kostolná, Lelovce, Nováky, Sučany, Vestenice; pod nitriansku jurisdikciu by sa teda dostal celý spišský obvod. Znamenalo by to spolu 13 farností. Všetky navrhované úpravy diecéznych hraníc boli schválené zmiešanou komisiou. Výnimkou bol iba prípad Segedína, ktorý namiesto vacovského sa dostal pod jurisdikciu čanádskeho biskupa.

Po zrieknutí sa všetkých zbytočných cirkevnosprávnych bremien zostali na území Ostrihomskej arcidiecézy nasledujúce farnosti a kaplántva:

Ostrihomská arcidiecéza

V dôsledku úzkej spolupráce rôznych úradov vznikol presný výkaz, na základe ktorého mohli byť realizované predstavy arcibiskupa Batthyányho. Pretože výkazy zasielali cirkevné úrady iba pomaly a oneskorene, potrebné a podrobné výkazy vypracovala Uhorská kráľovská komora vo vlastnej kompetencii. Bolo to pochopiteľné. Nový, ale iba designovaný arcibiskup nemohol disponovať arcibiskupským úradom. Kapitula sa zas príliš neponáhľala mu napomôcť v riešení tejto záležitosti, ktorá spôsobovala značné straty. Nezostalo nič iné,

ako sa spoliehať na pomoc komory. Bolo to o to ľahšie, že komora ako správca – v nejednom prípade ako nájomca – arcibiskupského majetku dobre poznala územné členenie diecézy. Územné členenie „novej“ Ostrihomskej arcidiecézy bolo nasledovné:

Výsadné farnosti a kaplánska:

- Farnosti: Senondrej, Békásmegyer, Budínska Panna Mária, Budínska Svätá Anna, Budaörs, Budínske Hradské, Budín-Újlak, Budín-Tabán, Starý Budín, Višegrád (Pilišska stolica), Dömös (Ostrihomska stolica), Pešť (Peštianska stolica), Prešporok-Hrad, Prešporok-Mesto, Prešporok-Blumentál, Trnava (Prešporská stolica), Diakovce (statok Rádu benediktínov).
- Kaplánska: Senondrej, Budínska Panna Mária (3), Budínska Svätá Anna (3), Budín-Újlak, Starý Budín, Pešť (4), Prešporok-Hrad, Prešporok-Mesto (2), Prešporok-Blumentál, Trnava (2), Diakovce.

Archidiakonát katedrálnej

Zadunajský dekanský obvod:

- Farnosti: Bajna, Bajót, Čív, Csolnok, Dorog, Nyergesújfalu, Ostrihom-Staré Mesto, Ostrihom-Vodné Mesto, Ostrihom-Hrad.

- Kaplánska: Ostrihom-Staré Mesto, Ostrihom-Hrad.

Pridunajský dekanský obvod:

- Farnosti: Bart, Bátorove Kosihy, Kamenín, Köbölkut, Kamenné Ďarmoty, Moča, Mužla, Veľké Ludince, Parkan, Maďarský Seldín.

- Kaplánska: Mužla, Veľké Ludince, Maďarský Seldín.

Nitriansky archidiakonát

Čachtický dekanský obvod:

- Farnosti: Čachtice, Krakovany, Modrovka, Moravany nad Váhom, Pobedim, Podolie, Piešťany, Svätý Kríž nad Váhom, Nové Mesto nad Váhom, Vrbové, Lieskové (z Trenčianskej stolice).

- Kaplánska: Čachtice, Pobedim, Nové Mesto nad Váhom (2), Vrbové.

Novozámocký dekanský obvod:

- Farnosti: Cetín, Janíkovce, Ezdeg, Nové Zámky, Chyndice, Kýr, Komjatice, Neded, Urmín, Šaľa, Selice, Šoporňa, Šurany, Svätý Michal nad Žitavou, Tardošked, Trnovec nad Váhom, Jatov.

- Kaplánska: Nové Zámky.

Myjavský dekanský obvod:

- Farnosti: Bzince, Brezová, Hrachovište, Myjava, Stará Turá, Vad'ovce.

- Kaplánska: Stará Turá.

Topoľčiansky dekanský obvod:

- Farnosti: Bojná, Jacovce, Krušovce, Ludanice, Nadlice, Preseľany, Prašice, Topoľčany, Hoste, Urmince, Závada.

- Kaplánska: Topoľčany.

Radošinský dekanský obvod:

Farnosti: Ardanovce, Otrokovce, Báb, Čermany, Egerseg, Hlohovec, Lukáčovce, Merašice, Radošina, Rišňovce, Veľké Ripňany, Šarfia, Sokolovce, Dvorníky, Ujlak, Zbehy, Vašardice.

Kaplánstva: Hlohovec, Lukáčovce.

Senecký dekanský obvod:

Farnosti: Hradište, Prietrž, Rohov, Senec, Sobotište, Turá Lúka, Vrbovce.

Kaplánstva: Senec.

Chtelnický dekanský obvod:

Farnosti: Dobrá Voda, Kostol'any, Lančár, Lopašov, Madunice, Malženice, Leopoldov, Veselé, Chtelnica, Zelenice.

Kaplánstva: Leopoldov.

Novohradský archidiakonát

Dekanský obvod Szécsény:

Farnosti: Balašské Ďarmoty, Bárkány, Endrefalva, Dolné Strháre, Karancság, Ludany, Marcal, Megyer, Muhora, Oroszi, Potok, Rimavica, Sóshartyán, Szakál, Sklabiná, Vadkert, Vrbovka, Nagyszellő, Želovce.

Kaplánstva: Balašské Ďarmoty (2), Potok, Vadkert.

Hontiansky archidiakonát

Hornohontianske dekanstvo:

Farnosti: Pukanec, Bátovce, Banská Belá, Bzovík, Banská Hodruša, Krnišov, Litava, Nemce, Prenčov, Banská Štiavnica, Horné Šipice, Sebechleby, Senohrad, Svätý Anton, Schüttersberg, Vysoká.

Kaplánstva: Bzovík, Banská Štiavnica (4), Schüttersberg (2).

Stredohontianske dekanstvo:

Farnosti: Čebovce, Čelovce-Čabrad, Drégely, Hrkovce, Kamenné Kosihy, Nenince, Dolné Nekyje, Plášťovce, Plachtince, Šahy, Sečianky, Horné Turovce.

Kaplánstva: Drégely, Dolné Nekyje.

Dolnohontianske dekanstvo:

Farnosti: Börzsöny, Demandice, Hokovce, Füzesgyarmat, Kemence, Ďarmotky, Kövesd, Nagymaros, Nadošany, Márianost, Nemesoroszi (z Tekovskej stolice), Sakáloš, Slaská, Szob, Tölgyes, Vyškovce nad Ipl'om, Žemliare.

Kaplánstva: Szob, Žemliare.

Tekovský archidiakonát

Levický dekanský obvod:

Farnosti: Tekov, Ondrejovce, Kalná, Ludany, Levice, Lekýr, Dolný Pial, Veľké Šarluhy, Veľké Šarovce, Rybník, Tekovská Nová Ves, Dolný Várad, Želiezovce, Žemliare (aj v Dolnohontianskom dekanstve).

Kaplánstva: Lekýr, Veľké Šarluhy.

Topoľčiansky dekaný obvod:

Farnosti: Malé Opatovce, Jedľové Kostol'any, Veľké Chrašťany, Topoľčianky, Ladice, Zlaté Moravce, Nemčiňany, Nemce, Svätý Beňadik, Dolné Slažany, Tesáre, Veľčice.

Kaplánstva: Nemčiňany, Svätý Beňadik.

Vrábeľský dekaný obvod:

Farnosti: Beša, Čaka, Čifáre, Fíš, Veľký Ďur, Melek, Veľká Maňa, Ohaj, Vráble.

Kaplánstva: Veľká Maňa, Vráble.

Komárňanský archidiakonát

Hédervársky dekaný obvod

Farnosti: Čičov, Veľký Med'er, Ásvány (Rábska stolica), Hédervár, Medved'ov, Révfalu (Rábska stolica), Vámos, Zsámoly, Püsky.

Kaplánstva: Hédervár.

Dvorský dekaný obvod:

Farnosti: Komárno, Čúz, Guta, Hireg, Iža, Jasová, Krátke Kesy, Kert', Nesvady, Perbeta, Semerovo, Somorová, Svätý Peter, Tarján, Tardošked, Dvory na Žitavou, Keszegfalva, Slovenský Meder.

Kaplánstva: Komárno (4), Čúz, Dvory nad Žitavou.

Šaštínsky archidiakonát

Šaštínsky dekaný obvod

Farnosti: Brodské, Dojč, Gbely, Holíč, Jablonica, Lakšárska Nová Ves, Petrova Ves, Radošovce, Šandorf, Šaštín, Štefanov, Skalica, Borský Svätý Jur, Borský Svätý Mikuláš, Moravský Svätý Ján, Unín, Závod.

Kaplánstva: Holíč, Radošovce, Šaštín, Skalica.

Prešporský archidiakonát

Pezinský dekaný obvod:

Farnosti: Báhoň, Pezinok, Častá, Grinava, Chorvátsky Grob, Štefanová, Kaplna, Modra, Ompitál, Vajnory, Budmerice, Rača, Švajnsbach, Veľké Šenkvice, Svätý Jur, Slovenský Grob, Vištuk.

Kaplánstva: Pezinok, Budmerice.

Dekaný obvod Szigetköz:

Farnosti: Dolný Štál, Dolný Nárazd, Baka, Beš, Štvrtek na Ostrove, Kostolná Gala, Kostolné Korčany, Fél, Horný Bar, Eliášovce, Kiliti, Misérd, Veľký Aboň, Veľký Mager, Veľká Paka, Most na Ostrove, Biskupice, Šamorín, Svätý Michal, Dunajská Streda, Vojka, Várkony, Trhová Hradská.

Kaplánstva: Veľký Mager, Šamorín, Dunajská Streda.

Malacký dekaný obvod

Farnosti: Jablonové, Záhorská Bystrica, Devín, Devínska Nová Ves, Gajary, Hasprunka, Hochštetno, Jakubov, Kuchyňa, Láb, Lamač, Veľké Leváre, Lozorno, Malacky, Pernek, Plavecký Svätý Mikuláš, Plavecký Svätý Peter, Stupava, Sološnica, Zohor.

Kaplánstva: Devín, Gajary, Leváre (2), Stupava.

Senecký dekaný obvod

Farnosti: Čataj, Čeklís, Cífer, Diosek, Hasvár, Veľký Fedýmeš, Galanta, Jelka, Ivánka pri Dunaji, Kerestúr, Mostová Kert', Maďarský Bél, Majcichov, Veľká Mača, Pustý Fedýmeš, Šarfia, Šúr, Horné Saliby, Senec, Sered', Takšon, Tallos, Dolná Streda, Voderady.

Kaplánstva: Čeklís, Sered'.

Smolenický dekaný obvod

Farnosti: Bohdanovce, Bohunice, Boleráz, Veľké Brestovany, Dechtice, Dolné Orešany, Horné Orešany, Dubová, Hrnčiarovce, Dolná Krupá, Dlhá, Nádaš, Naháč, Ružindol, Špačince, Smolenice, Suchá, Zavar.

Farnosti a kaplánstva na zostávajúcom území Ostrihomskej arcidiecézy by sme mohli zosumarizovať nasledovne:

Počet exemptných farností ka kaplánstiev	17 farností	19 kaplánstiev
V katedrálnom archidiakonáte	19 farností	5 kaplánstiev
V nitrianskom archidiakonáte	80 farností	12 kaplánstiev
V novohradskom archidiakonáte	19 farností	4 kaplánstva
V hontianskom archidiakonáte	45 farností	11 kaplánstiev
V tekovskom archidiakonáte	35 farností	6 kaplánstiev
V komárňanskom archidiakonáte	27 farností	7 kaplánstiev
V šaštínskom archidiakonáte	17 farností	4 kaplánstva
V prešporskem archidiakonáte	102 farností	12 kaplánstiev
Spolu	361 farností	81 kaplánstiev

Ostrihomskú arcidiecézu by teda podľa návrhu tvorilo 334 farností a 169 kaplánstiev. Uvedené čísla (334 + 169) neboli totožné s počtom kňazov pôsobiach v Ostrihomskej arcidiecéze. Bolo potrebné k tomu prirátat' 29 kňazov pracujúcich v rôznych cirkevných úradoch.

Ak zrátame všetko, o počte kňazov pôsobiach v Ostrihomskej arcidiecéze dostaneme nasledujúci obraz:

Počet ostrihomských kanonikov v Trnave	22
Prešporská kapitula s prepoštom	13
Počet farárov	361
Počet kaplánov	81
Počet tých, ktorí pôsobia v rôznych cirkevných úradoch	29
Spolu	506

Ostrihomská arcidiecéza tak svojou rozlohou, ako aj počtom mohla naďalej spôsobovať svojmu arcipastierovi pri splnení svojho poslania nemalé problémy. Je to zvlášť nápadné pri porovnaní územia a osadenstva Ostrihomskej arcidiecézy a nových diecéz:

Ostrihomská arcidiecéza	361 farností	81 kaplánstiev	64 iné = 506
Spišská diecéza	119 farností	22 kaplánstiev	11 iné = 152
Rožňavská diecéza	70 farností	15 kaplánstiev	6 iné = 91
Banskobystrická diecéza	77 farností	17 kaplánstiev	6 iné = 100

Porovnanie poukazuje predovšetkým na to, že biskupstvá boli pomerne malé. Treba však brať do úvahy, že nové biskupstvá začali budovať cirkevnú správu a cirkevnosprávne orgány v menej priaznivých podmienkach, ako to bolo za vlády kráľov z rodu Arpádovcov. Územie nových biskupstiev bolo síce malé a ani počet klerikov nebol veľký, boli však v katolíckych kruhoch mnohí, ktorí hľadeli na vznik nových biskupstiev krivým okom. Bolo však potešiteľné, že členovia zmiešanej komisie sa zhodli nielen v otázke výchovy kňazov, ale aj v územnom členení.

Pri stanovení prebiend nových biskupstiev sa znovu prijal obetavý plán Batthyányho. Zmiešaná komisia všetko schválila tak, ako to arcibiskup vo svojej správe navrhol kráľovnej.

Za prebendu spišského biskupa navrhla zmiešaná komisia 6 000 forintový príjem prepoštstva a 14 000 forintový príjem opátstva v Štiavniku, čo predstavoval dostatočný základ na financovanie Spišského biskupstva. Pritom sa príjem Spišskej kapituly vôbec nezmenil, lebo novú prebendu bolo potrebné zabezpečiť iba veľprepoštovi. Aj tá však bola zabezpečená rezervovaním farnosti v Spišskom Podhradí. Od tých čias sa stal farár Spišského Podhradia vždy veľprepoštom Spišskej kapituly, ktorý spravoval farnosť prostredníctvom svojho administrátora. Kapitula sa dostala k ďalším príjmom, lebo desiatkové árendy, ktoré boli doteraz súčasťou ostrihomskej prebendy, pripadli kapitule.

Otázka prebendy rožňavského biskupa bola taktiež dávno vyriešeným problémom, aj keď mu zmiešaná komisia nevedela zabezpečiť viac ako 14 456 zlatých. Tento ročný príjem však nebol zabezpečený z jedného alebo z dvoch zdrojov, ale tak, že ročné príjmy bývalého rožňavského arcibiskupského statku sa odhadli na 10 000 zlatých a prirátali sa k nemu desiatkové árendy jednotlivých stolíc (Gemer: 2 206 Ft + Turňa: 500 Ft + desiatok z lučeneckého obvodu Novohradu). Prebendu pre rožňavskú kapitulu chcela zmiešaná komisia zabezpečiť prostredníctvom polovice šahanskej premonštrátskej-jezuitskej prebendy, biskup pritom musel každému členovi kapituly zabezpečiť minimálny príjem 1 000 zlatých ročne.

Základom prebendy banskobystrického biskupa sa stala už dávnejšie spomínaná svätokrížska arcibiskupská prebenda, a to nielen na základe návrhu arcibiskupa, ale aj v súlade so zámermi zmiešanej komisie. Príjmy nového biskupa tu podľa plánov boli vyššie než 19 000 zlatých, lebo k 15 000 zlatým ako základnému príjmu zo svätokrížskeho statku treba prirátat zvolenskú desiatkovú árendu (1 200 zlatých), árendu bojnického obvodu (1 000 zlatých) a turčiansku desiatkovú árendu (1 500 zlatých), čo spolu činí 19 300 zlatých. Túto sumu pokladala zmiešaná komisia za dostatočnú na prebendu banskobystrického biskupa. Oveľa väčším problémom pre zmiešanú komisiu

bolo zabezpečenie prebendy pre banskobystriickú kapitolu. Hoci táto kapitula dostala druhú polovicu šahanského statku v hodnote 9 000 zlatých, avšak ako sa rozhodnutia zmiešanej komisie približovali geograficky k Ostrihomskej arcidiecéze, v takej miere museli mať ohľad na záujmy ostrihomskej kapituly.

Do veľmi podrobne vypracovaného plánu Batthyányho zmiešaná komisia takmer vôbec nemusela zasahovať. Arcibiskup myslel naozaj na všetko, čo mohlo súvisieť s duchovným, duševným a materiálnym životom štyroch diecéz. Plán sa podrobnejšie zaoberal novými diecézami a viac pozornosti venoval ich zabezpečeniu, ako riešeniu vzájomných vzťahov medzi Ostrihomskou arcidiecézou a novými diecézami. Arcibiskup dobre vedel, že rany pôsobené okyptením Ostrihomskej arcidiecézy sa rýchlo zahoja. Duchovný život v arcidiecéze, ktorá prežila mnoho útrap, bol k tomu dostatočným základom. Naproti tomu zmiešaná komisia sa zaoberala najviac s Ostrihomskou arcidiecézou, ako lekár, ktorý sa viac obáva o rodičku ako o novorodenca.

Po vymedzení územia Ostrihomskej arcidiecézy sa zmiešaná komisia zaujímala najmä o otázku, či budú ostrihomskí arcibiskupi v budúcnosti schopní zabezpečovať zverené úlohy aj z hľadiska hmotného zabezpečenia.

Materiálny základ ostrihomskej arcibiskupskej prebendy tvorilo zostávajúcich 8 statkov: ostrihomský, novozámocký, guský, vrábeľský, veľkošarluhanský, drégelyský, trnavský a prešporský. K tomu treba prirátat' ešte príjmy z desiatku a Pisetum. Hoci príjmy arcibiskupov sa znížili v dôsledku straty niekoľkých príjmových zdrojov, ich náklady neznížili ani kráľovné nariadenia, ani obetavosť arcibiskupa. Zmiešaná komisia ani nevyšetřila príjmy ostrihomskeho arcibiskupa. Uspokojila sa iba s uvedením jednotlivých nákladov, ktorých súčet aj tak vyžaduje jestvovanie oveľa väčších arcibiskupských príjmov. Nový ostrihomský arcibiskup musel popri existujúcich povinnosti prijať aj nové záväzky. Starým záväzkom bolo zaplataenie 5 000 zlatých z príjmov Piseta pre trnavský konvikt, od roku 1751 musel ostrihomský arcibiskup zaplatiť 8 000 zlatých do Cassa Parochorum a 1 273 zlatých do fondu hradnej pevnosti, okrem toho mal iné záväzky v hodnote 3 000 zlatých. Medzi novšie povinnosti arcibiskupa patrilo založenie a udržiavanie arcibiskupského vikariátu v Ostrihome. Toto opatrenie podnietené z najvyššieho miesta slúžilo k príprave návratu ostrihomskeho arcibiskupa, resp. kapituly do Ostrihomu. Ohľadom časového horizontu a spôsobu realizácie tohto zámeru v uzneseniach neboli žiadne konkrétne údaje. Zriadenie nových diecéz nevyžadovalo od arcibiskupa iba jednorázovú obeť a zrieknutie sa, ale prinášalo aj nové bremená. Šahanská prepoštská prebenda a štiavnická opátska prebenda predstavovala takmer 30 000 forintovú hodnotu: o toľko sa stal Jezuitský fond chudobnejším. O jej náhradu sa postaral jednak arcibiskup, jednak kráľovná. V zmysle kráľovského nariadenia dostal Jezuitský fond opátstvo v Seksárde v hodnote 20 000 zlatých. Chýbajúcimi 10 000 zlatými bol zaťažený arcibiskup.¹⁶⁵ Batthyány neprispel k zriadeniu nových biskupstiev iba tým, že sa zriekol časti územia, ale v záujme životaschopnosti nových diecéz sa zaviazal im zaplatiť ročne 10 000 zlatých v hotovosti.

¹⁶⁵ Gábor Salacz: A Cassa parochorum története. Budapest, 1933.

Hmotné straty ostrihomskej kapituly posudzovala zmiešaná komisia veľkoryso a optimisticky. Podľa názoru komisie s vyčlenenými územiami zaniknú v ostrihomskej kapitule aj niektoré hodnosti, veď spolu s arcidiakonskými titulmi aj ich prebendy sa dostanú do kapitúl nových biskupstiev. Počet statkov a ich príjmy tvoriace základ prebiend kapituly však zostali nezmenené. Podiel z týchto statkov musel mať menší počet kanonikov, ako predtým, a tak tí členovia kapituly, ktorí v dôsledku straty hodností a desiatkov utrpeli škodu, boli touto cestou odškodnení. Z týchto príčin zmiešaná komisia nepočítala s reálnou náhradou materiálnych strát kapituly, iba upozornila arcibiskupa na to, aby vzhľadom na znížený počet osôb sa postaral o novom, pomernom rozdelení príjmov kapituly.

V očiach zmiešanej komisie mali problémy budúcnosti väčšiu váhu, ako odškodnenie kapituly alebo miera znesiteľnosti bremien arcibiskupa.

Z problémov budúcnosti zaujímali zmiešanú komisiu dve: Rím a Viedeň. Prvým problémom bolo, či súčasne s ohlásením mena nového primasa v prvý deň nového roka má dôjsť aj k inštalácii alebo k tomu treba prikrčiť až po obdržaní pápežovej odpovede. Druhou otázkou bolo to, z akých fondov sa má zabezpečiť zariadenie obytných priestorov pre nových biskupov a kapitúl.

Názor zmiešanej komisie bol v súvislosti s uvedenými otázkami nasledovný: K inštalácii primasa nie je potrebné počkať na odpoveď z Ríma, patrí to do okruhu úloh kráľovnej. Predsa však bude dobré dávať pozor, aby prebendy kaločského arcibiskupa boli vzaté do správy až po inštalácii. Výkon tejto právnej praxe vychádzajúca z patronátneho práva by nebola spôsobilá kráľovskému dvoru veľké problémy. Nakoniec však k takému riešeniu dvor nepristúpil a zvíťazili tak hospodárske záujmy viedenského dvora.

Pri uvažovaní o otázke zabezpečenia zariadenia pre nové biskupstvá zmiešaná komisia markantne presadzovala štátne záujmy. Navrhli kráľovnej, aby prebendy, ktoré boli určené na pričlenenie k novým biskupstvám a toho času boli v správe kráľovskej komory od 1. januára 1776 prestali vynášať komore. Suma, ktorá sa tak získa od 1. januára 1776 až po deň inštalácie, sa môže použiť na zariadenie nových biskupstiev. V prípade takéhoto riešenia nebude poškodená kráľovská komora a získajú na tom aj biskupstvá. Hneď po začiatku nového roka, keď sa zverejní založenie nových diecéz, ich hranice a mená biskupov, treba vyslať príslušných inžinierov, aby na základe obhliadky miesta skoncipovali návrhy na najvhodnejšie a najlacnejšie riešenie. Realizácia plánu mohla byť o to ľahšia, že na Spiši neboli potrebné väčšie investície, a tak získané peniaze mohli byť vynaložené na riešenie bytových priestorov v ostatných dvoch biskupstvách. V tomto smere bola najťažšia situácia v Rožňave. Kým v Banskej Bystrici bolo k dispozícii veľké jezuitské kolégium, v Rožňave zrušený rád jezuitov nevlastnil takmer žiadnu prijateľnú budovu. Otázka zariadenia biskupských budov teda nebola taká ľahká, ako sa to mohlo na prvý pohľad zdať.

Po tom, čo zmiešaná komisia zamietla protiargumenty kapituly, nezostalo jej nič iné, ako celú záležitosť predložiť Svätej stolici. Zmiešaná komisia však nepokladala za rozumné, aby v Ríme bol každý podrobne rozpracovaný bod návrhu skutočne predložený. Aby sa vyhlo zbytočným sporom, mala sa predložiť iba podstata plánu na zriadenie nových biskupstiev a na rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy. Ak by svätému

otcovi bola predložená takáto skrátená verzia, vyslanec v Ríme by mal byť oboznámený s úplným znením návrhu, aby boli poruke, ak by pápež chcel do nich nahliadnuť.

Márii Terézii boli „rozhodnutia“ zmiešanej komisie nadmieru vyhovujúce, veď vo všetkých jednotlivostiach prijali „najvyššie rozhodnutie“. Kancelár a prímás, ako Mária Terézia nazýva Batthyányho, odstránili prekážky, ktoré doteraz stáli v ceste realizácie veľkého cieľa. V dôsledku priaznivého výsledku práce zmiešanej komisie Mária Terézia prikázala kancelárii, aby pred odoslaním do Ríma ukázali spisy aj Batthyánymu, medzi inými aj vyhlásenie, ktorým sa tento významný fakt zverejnil obyvateľstvu krajiny.

Zostalo už iba niekoľko dní, aby mnohostranne pripravený plán rozdelenia sa dostal na verejnosť. Zasadnutím zmiešanej komisie 29. decembra 1775 sa prakticky ukončila krátka záverečná fáza prípravy. V skutočnosti zostali už iba dve úlohy: informovanie obyvateľstva krajiny a Ríma.

Menovanie arcibiskupa a biskupov

Každý nový rok v cisárskom dvore bol zahájený slávnostne. Podľa starých zvyklostí aj 1. januára 1776 sa novoročná slávnostná audiencia začala svätou omšou. Svätú omšu celebroval arcibiskup Jozef Batthyány. Celebrity Viedne sa v tento schádzali u kráľovnej, aby jej vyjadrili svoje novoročné blahoželania. Po skončení svätej omše bola samotná audiencia v rytierskej sieni kráľovského paláca. Po odznení slávnostných pozdravov vo svojej odpovedi kráľovná oznámila, že rozdelením východných území Ostrihomskej arcidiecézy zriaduje tri nové biskupstvá.

Od novembra 1775 Mária Terézia opakovane zdôraznila svoje odhodlanie v novom roku menovať ostrihomského arcibiskupa a dať obsadiť stolce novozaložených biskupstiev. Nikde však nenachádzame ani jednu zmienku o tom, že by sa v otázke menovaných osôb kráľovná obrátila na kráľovského miestodržiteľa Albrechta alebo na kancelára Esterházyho. Ohľadom menovania arcipastierov sa neudiala žiadna príprava, niet stopy po žiadnom ponúkaní sa alebo po žiadnom odporúčaní. Súčila kanceláriu, súčila kapitolu, nikde sa však nezmieňuje o svojich zámeroch. Rozhodnutie si ponechala absolútne iba pre seba. Svedčí o tom aj mlčanie a ticho, ktoré v tomto ohľade charakterizuje dobové spisy. Vo svojich poznámkach ani Batthyány sa nezmieňuje o tom, či v novembri, keď sa dozvedel, že bude novým ostrihomským arcibiskupom, vedel aj o ostatných kandidátoch na biskupský úrad. Nie je pravdepodobné, že by vedel o konkrétnych osobách. Arcibiskup totiž, ktorý svoje postrehy v tomto období zachytával v denníku, iste by uviedol mená kandidátov na biskupské úrady, ak by bola mu to kráľovná oznámila. Túto možnosť treba zavrhnúť, veď Mária Terézia sa nemohla vyhnúť právnym predpisom až do takej miery, aby hovorila o arcipastieroch ešte neexistujúcich biskupstiev. O novom arcibiskupovi Mária Terézia už hovoriť mohla, lebo Ostrihomská arcidiecéza už existovala a aj zostala existovať. Domnienku, že Batthyány nevedel o nových biskupoch, posilňuje aj okolnosť, že tak arcibiskup, ako aj zmiešaná komisia ešte aj v druhej polovici decembra uvažujú o dvoch nových diecézach. Ak by boli mená troch nových biskupov evidentné, členenie na dve nové biskupstvá by bolo zbytočné, resp. biskup, ktorého diecézu by chcel návrh arcibiskupa „zrušiť“, by to bral ako urážku.

Vzhľadom na uvedené fakty možno konštatovať, že prví biskupi nových diecéz neboli určení po akýchsi zdĺhavých rokovaníach. Mária Terézia ich mohla určiť v hĺbke duše už dávnejšie, konkrétne mená však nespomínala. Je možné, že Mária Terézia už od samého začiatku si nerobila ťažkú hlavu z personálnych otázok arcipastierov nových biskupstiev, jednoducho si určila na čelo troch nových diecéz predstavených troch kapitúl Ostrihomskej arcidiecézy, a to prešporskej, trnavskej a spišskej. Keď došlo k rozpustenie rádu jezuitov a Mária Terézia zahájila proces vyčlenenia troch nových biskupstiev a založenie plánovanej Spišskej, Rožňavskej a Banskobystrickej diecézy, vtedy ešte žil spišský veľprepošť Jozef Zbiskó, ktorý bol od roku 1756 tinninským biskupom. Mária Terézia pri obsadení spišského biskupského stolca s ním počítat musela. On však 10. mája 1774 vo veku 63 rokov zomrel, a tak sa stala otázka obsadenia úradu opäť otvorenou. Tomu, že kráľovná rákala s prepoštami, nasvedčuje aj fakt, že na audiencii 1. januára 1776, kde oznámila rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy a mená nových biskupov, po menovaní ostrihomskeho arcibiskupa grófa Jozefa Batthyányho menovala za nového banskobystrického biskupa prešporského prepošťa a titulárneho biskupa Noviensis baróna Františka Berchtolda, za nového rožňavského biskupa ostrihomskeho veľprepošťa a titulárneho biskupa Traguriensis Jána Galgóczyho a za nového spišského biskupa (pravdepodobne pre úmrtie Zbiska) vacovského veľprepošťa a titulárneho biskupa nemeskeho Karla Szalbeku.

Zdá sa, že pri kráľovninovom oznámení bol prítomný iba arcibiskup Jozef Batthyány. Medzi účastníkmi novoročnej slávnosti sa traja vyznamenaní nenachádzali. Správu o svojom vyznamenaní sa traja noví diecézni biskupi dozvedeli ďaleko od Viedne vo svojom sídle.

Ostrihomský arcibiskup gróf Jozef Batthyány (1776–1799)

Postoj viedenského dvora k cirkevnej politike neprekvapila ani uhorskú cirkev, ani hlavných aktérov politického diania. Boli už zvyknutí na to, že Viedeň rozhoduje vo všetkom skôr, ako získa schválenie Svätej stolice. Všetko potom odôvodňovali štátna-boženským charakterom katolíckeho náboženstva, materskou nežnosťou kráľovnej a kráľovským patronátnym právom. Celebrity, ktoré sa zišli na novoročných slávnostiach, považovali všetko, čo sa udialo 1. januára 1776 v rytierskej sieni dvorského paláca, t. j. zriadenie nových biskupstiev a menovanie nových biskupov za samozrejmé.

Celé panovanie Márie Terézie svedčí o tom, že ona sama a jej dvor urobila všetko pre získanie vtedajšej uhorskej spoločnosti. Je taktiež pravdou, že táto uhorská spoločnosť nevynechala ani jednu príležitosť dostať sa bližšie k viedenskému dvoru. Vzťahuje sa to predovšetkým na vysokú šľachtu, ktorá k tomu mala k dispozícii nielen duchovné ale aj materiálne možnosti. Tento vzájomný vzťah založený jednak na priazni dvora voči uhorskej spoločnosti, jednak na zbehlosti uhorskej šľachty v živote viedenského dvora zabezpečoval uhorskej šľachte prirodzený rámec života. Zdalo sa, že pokojná atmosféra, ktorá sa vytvorila počas panovania Márie Terézie dala zabudnúť na obdobie, keď na riešenie situácie v Uhorsku, na potlačenie stavovských snáh boli použité cudzie sily.

Roku 1741 uhorské stavy naliehali na kráľovnú, aby bol dodržaný zákon z roku 1498. Podľa tohto zákona prebendy uhorských veľkňazov mohol dať kráľ iba tuzemským klerikom. Mária Terézia sa k tomu v 15. článku zákona z roku 1741 zaviazala a svoj sľub aj dodržala.

Vernosť rodu Batthyányovcov voči dynastii Habsburgovcov by zabezpečila pre deti palatína Ľudovíta Batthyányho skvelý postup aj v tom prípade, ak by v politike dvora nenastala voči Uhorsku pozitívna zmena. Novomenovaný ostrihomský arcibiskup Jozef Batthyány sa narodil vo Viedni 30. januára 1727. Stredoškolské štúdia absolvoval u jezuitov v Kőszegu. Svoje štúdia z filozofie, práva a teológie ukončil vo vtedajšom centre Ostrihomskej arcidiecézy, v Trnave. Nevedno, či pre vysokú verejnoprávnú hodnosť otca alebo pre svoju fyzickú slabosť, teológiu ukončil pod vedením istého jezuitského pátra individuálne. Po vysviacke slúžil primičnú omšu v Prešporku 11. mája 1751. Externú cirkevnú službu ani nezastával, lebo ako dar na svoje 25. narodeniny bol menovaný za ostrihomskeho kanonika. Vtedy sa stal tekovským arcidiaconom, čo bolo spojené s funkciou kanonika. Ešte v tom istom roku mu bolo udelené rátótske prepošstvo. Neostal však dlho členom Ostrihomskej kapituly, lebo v roku 1753 ho kráľovná vymenovala za prepošta Vasvárskej kapituly. Sotva tu však strávi dva roky, keď sa vrátil do mesta svojich primícií ako prepošt Prešporskej kapituly. Po štvorročnej práci v tejto funkcii ho v roku 1759 kráľovná vymenovala za sedmohradského biskupa. Sotva tridsaťdvaročný Batthyány ako veľkňaz sa tak stal členom uhorského biskupského zboru a začala sa jeho pekná veľkňazská životná dráha. Keď došlo z Ríma potvrdenie, bol 2. decembra 1759 viedenským arcibiskupom Migazzim vysvätený za biskupa. Pôsobenie mladého biskupa v Sedmohradsku trvalo iba niekoľko mesiacov, lebo po tom, čo 10. februára 1760 slávnostne obsadil sedmohradský biskupsky stolec, už 22. mája ho Mária Terézia dala preložiť na čelo Kaločskej arcidiecézy. Znovu bolo treba počkať na potvrdenie z Ríma, nakoniec Batthyányho Klement XIII. 15. decembra 1760 potvrdil na stolci kaločského arcibiskupa.

Mladý biskup už za svojho niekoľkomesačného pôsobenia v Sedmohradsku podal svedectvo o svojich praktických schopnostiach v spravovaní cirkvi. Medzi jeho prvé skutky patrilo zriadenie domu v Kluži pre výchovu detí pokrstených v katolíckej viere, vo Veľkom Sebene zas založil sirotinec, kde sa na jeho náklady starali o 50 sirôt.

Jeho krátkemu pôsobeniu v Sedmohradsku nasledovalo dlhšie pôsobenie v Kaločskej arcidiecéze. Medzi prvé úlohy nového arcipastiera patrilo spoznanie svojich kňazov a veriacich. Pred obsadením arcibiskupského stolca dal spísať farnosti, aby okrem poznania kňazov a veriacich mal prehľad aj o ich duchovných a materiálnych potrebách. Na uspokojenie duchovných potrieb a na prehĺbenie jestvujúceho duchovného života vyslal do arcidiecézy troch jezuitských pátrov. Jeden z nich slúžil duchovnému životu veriacich učením a kázaním v maďarčine, druhý v nemčine a tretí v chorvátčine. Misijná činnosť troch pátrov spôsobovala pre katolícku duchovnú obrodu nesmierne veľké obohatenie. Starostlivosť o duchovno veriacich sa neprejavovala iba v misiách. Staral sa aj o duševný rozvoj veriacich. Počas svojich vizitácií na každom mieste zavítal aj do škôl a pozorne sledoval pokrok žiakov. Ich usilovnosť neodmeňoval iba slovami a pochvalami, ale aj drobnými darčekom. Tieto vlastnosti svedčia o tom, že bol dobrým

arcipastierom a verným strážcom svojho stáda. Jeho zmyšľanie, ktoré sa stalo nezávislým od materiálnych záujmov, sa ukázalo založením niekoľkých fondov už v Sedmohradsku. Jeho pravý rozmer sa však prejavil až v Kaloči. Hneď ako sa zoznámil s materiálным a duchovným stavom arcidiecézy, si musel všimnúť, že členovia kapituly disponovali s tak malými príjmami, že z toho bolo nemožné im zabezpečiť dôstojný život primeraný ich postaveniu. Od kanonikov zápasiacich s dennými starosťami nemohol čakať potrebnú podporu. Už v druhom roku svojho pôsobenia v arcibiskupskom úrade nariadil, aby počnúc rokom 1763 príjmy členov kapituly musia byť doplnené naturálnou podporou.

Naturálie ako pšenica, zmiešané obilie, jačmeň, ovos, kapusta, jahňa slúžili lepšiemu zaopatreniu kanonikov potravinami. Neskôr bola poskytnutá členom kapituly k naturáliám aj peňažná podpora. Veľprepošť tak dostal ročne 300 zlatých, kanonik-lektor 200 zlatých, kanonik-kantor dostal jedno šopronské obročie, kanonik-custos 200 zlatých a kanonik-majster 150 zlatých ročne. V roku 1766 podporil členov kapituly ďalšou čiastkou, aby mohli viesť život primeraný svojmu povolaniu.

V roku 1763 začal v celej svojej arcidiecéze cirkevnú vizitáciu, ktorú vykonával celkom sám.

Ukončil výstavbu kaločského seminára a na jeho vnútorné zariadenie venoval 10 000 zlatých. Na usídlenie piaristov vynaložil 15 000 zlatých a pre zriadenie gymnázia im odovzdal budovu starého seminára. O pôsobení arcibiskupa Batthyányho v Kaloči svedčia okrem iného vystavané kostoly, farnosti a tlačiareň, ozdoba katedrály alebo podpora postihnutých povodňami.

Jeho meno sa stalo známym po celej krajine nielen pre jeho pôvod a úrad, ale aj pre jeho štedrosť a obetavosť. Keď teda po smrti prímasa grófa Františka Barkóczyho obsadenie uprázdneného arcibiskupského stolca sa stalo aktuálnym, nominovanie kaločského arcibiskupa Jozefa Batthyányho bolo celkom logické. Nielen jeho vznešený rod a jeho priame a priateľské kontakty s viedenským dvorom ho predestinovali na tento úrad, ale oveľa viac jeho životné názory. Ak na kaločskom arcibiskupskom stolci sa preukázala jeho štedrosť a veľkorysosť v súvislosti s držbou materiálnych hodnôt, bolo pravdepodobné, že sa zachová podobne štedro, veľkoryso a obetavo aj v situácii, keď to bude vyžadovať celá katolícka cirkev v Uhorsku a celkové záujmy katolicizmu. Bol to moment, keď bolo potrebné sa zmieriť so znížením prebiend ostrihomského arcibiskupa a so znížením územia arcidiecézy. Mária Terézia sa nesklamala. Batthyány hneď od začiatku považoval za samozrejmé, že sa treba chopiť priaznivej príležitosti a v záujme cirkevného verejného blaha treba zmenšiť územie Ostrihomskej arcidiecézy a znížiť jej prebendy. Ak ide o prinášanie obetí, jeho plány v niektorých ukazovateľoch takmer predbiehajú plány kráľovnej. Pritom v poslednom období panovania Márie Terézie nebolo núdze arcipastierov veľkého formátu. František Zichy v Rábskej diecéze, Karol Esterházy v Jágerskej diecéze, Christoph Anton Migazzi vo Vacovskej diecéze a iní zriadili celý rad inštitúcií pre duchovný rast veriacich a kňazstva. Z vtedajších arcipastierov na obsadenie ostrihomského arcibiskupského stolca svojím vekom, vzdelanosťou a cirkevným zmyšľaním by mohol prichádzať do úvahy ešte jágerský biskup gróf Karol Esterházy. Batthyány mal tú výhodu, že sa lepšie pohyboval vo viedenskom dvore a častejšie sa tam objavoval ako skromný a utiahnutý Esterházy. Hocikoho by menovala

kráľovná do hodnosti ostrihomského arcibiskupa, každý by súhlasil s rozdelením obrovskej arcidiecézy a zriadením nových diecéz. Atmosféra doby bola taká, že sa nezľakli ani veľkých obetí, nanajvýš by sa tempo realizácie plánu prispôbilo jednotlivým osobnostiam.

Arcibiskup Jozef Batthyány bol hodným partnerom Márie Terézie v realizácii cieľov pozdvihnutia cirkevného života. Jeho rozhodnosť sa prejavila aj voči kráľovnej, keď do poslednej chvíle obhajoval plán zriadenia Banskobystrickej a Spišskej diecézy a vynechanie rožňavskej. Kráľovná však zvolila ťažšie realizovateľný cieľ, ktorý vyžadoval väčšie obete. Batthyány nechcel vystaviť rožňavského biskupa dôsledkom mnohých ťažkostí. Keď však videl, že kráľovná sa nevzdáva svojho plánu, dopomohol jej k realizácii plánu vyžadujúci väčšie obete a všetkými silami účinkoval pri uskutočnení tohto – pre neho menej prijateľného – plánu. Vedel byť dôsledný ale aj pokorný. Jeho zádrapčivosť voči Márii Terézii ohľadom zriadenia Rožňavskej diecézy sa stala skutočne potrebnou a pochopiteľnou počas panovania Jozefa II. Práve vtedy sa ukázala v plnej sile a kráse arcipastierska veľkosť Batthyányho. Voči svojvôli Jozefa II. ochraňoval slobodu cirkvi; protinábožensky založené osvietenstvo v ňom našiel ostrážiteľa protivníka, ktorý mu nedovolil uhasnúť oheň vrúcnosti; bol pritom smelým ochrancom uhorskej ústavy. Kým bol Batthyány počas panovania Márie Terézie veľký ako arcibiskup a prímás, ako navrhovateľ a tvorca, tak bol ako kardinál mocným ale vždy lojálnym protivníkom Jozefa II., múdрым a umierneným predstaviteľom cirkvi v podmienkach extrémnych prúdov počas vládnutia Leopolda II. a Františka I. Šľachetný a bojovný život arcibiskupa zastavila smrť v Prešporku v roku 1799.¹⁶⁶

Banskobystrický biskup barón František Berchtold (1776–1793)

Ohľadom prípravy menovania nových biskupov bolo nezvyčajné ticho. Neskôr v takýchto prípadoch odznieva mnoho odporúčaní a ponúkani sa, v tomto prípade však nič takého nestalo. Všetci traja biskupi boli spôsobilí na vedenie svojej diecézy. Z troch nových biskupov bol snád iba banskobystrický biskup barón František Berchtold taký, ktorý nemal potrebné pastoračné skúsenosti, v službe však zostal o to vernejším. Nový banskobystrický biskup pochádzal zo starého rakúskeho šľachtického rodu. On sa však už narodil v Trnave 24. júna 1730. V dôsledku miesta narodenia a uhorskej výchovy požiadal na uhorskom sneme v roku 1751 spolu so súrodencami o naturalizáciu, ktorú aj dostal. Školy nižšieho stupňa absolvoval v Trnave. Vo svojich štúdiách pokračoval vo Viedni. Teológiu študoval v rokoch 1749–1752 v rímskom Collegium Hungaricum. Po úspešnom ukončení štúdií bol zamestnaný vo dvore ostrihomského arcibiskupa pímsa grófa Mikuláša Csákyho. V roku 1754 ho už nachádzame vo Vrábľoch ako farára obce.

¹⁶⁶ Na spracovanie životopisu Jozefa Batthyányho boli použité nasledujúce práce:
KOLLÁNYI, Ferenc : Esztergomi kanonokok. 1100-1900. Esztergom, 1900, 362–365.
KATONA: Historia Colocenis ecclesiae II. 303–346.
Vyššie uvedené archívne údaje.

Po štvorročnej pastoračnej službe sa stal v roku 1758 ostrihomským kanonikom. Úzky kontakt so svojim arcipastierom zostal vlastne zachovaný, veď Vráble boli arcibiskupským statkom, patrónom vrábeľského farára bol teda prímás. Keď sa teda dostal do Trnavy ako ostrihomský kanonik, vrátil sa iba tam, odkiaľ vyrazil. V kapitule arcidiecézy sa stal v roku 1760 archidiakonom obvodu, kde predtým štyri roky slúžil ako vicedekan. Cirkevné pomery v tekovskom archidekanáte poznal z praxe, a preto bol vhodnou osobou na zastávanie tejto hodnosti. Keď sa stal ostrihomským arcibiskupom František Barkóczy, jeho pozornosť sa obrátila na mladého archidiakona a umožnil mu, aby – podľa svojich schopností – sa zúčastnil riešenia úloh v arcidiecéze. František Barkóczy hneď na začiatku svojho pôsobenia začal s odstraňovaním jezuitov z vedúcich postov cirkevnej správy a výchovných inštitúcií. Tak ako predtým v Jágri, aj tu začal s odstraňovaním jezuitov z čela kňazských výchovných ústavov. Na jar roku 1761 tak nahradili vo viedenskom Pázmáneu doterajších jezuitských vychovávateľov svetskí kňazi. Na vedúce posty seminárov menoval po jednom trnavskom kanonikovi. Tak sa dostal sotva tridsaťjeden ročný františek Berchtold na čelo Pázmánea. Túto inštitúciu však viedol iba niekoľko mesiacov, lebo jedného jesenného dňa Barkóczy bez predbežnej konzultácie celý seminár dal presťahovať do trnavského seminára, a tak výchova kňazov vo Viedni zanikla. Do roku 1765 sa stal opäť v Kapornaku a spolu s kapitulou sa snažil o to, aby Pázmáneum sa znovu získalo predošlé postavenie, a tak slúžil univerzálnym cieľom výchovy kňazov. V počiatočnom období sedes vakancie sa stal titulárnym biskupom (Noviensis) a arcibiskupským vikárom. Zároveň sa dostal do Miestodržiteľskej rady a väčšinu svojho času trávil v Prešporku. V roku 1773, keď sa nahromadili úlohy súvisiace s rozpustením rádu jezuitov, definitívne sa presťahoval do Prešporku a stal sa prepoštom prešporskej kapituly. S vynaložením všetkých síl a schopností sa zúčastnil realizácie cirkevných a školských reforiem Márie Terézie. Ako člen komisií a účastník rôznych zasadnutí sa aktívne zúčastnil prestavby uhorského verejného školstva a cirkevného života. Vďaka kráľovnej sa z tohto postu dostal na čelo Banskobystrickej diecézy. Arcipastiera po absolvovaní rôznych tried školy života čakalo obdobie plné životných skúšok. Funkcie vrábeľského farára, dekana, kanonika, archidiakona, rektora atď. predstavovali skutočné pole pôsobnosti. Na banskobystrickom biskupskom stolci však musel sám vytvoriť vonkajšie predpoklady pastoračnej a cirkevno správnej činnosti. Nebol síce rozmazaným človekom dvora, do štyridsiateho šiesteho roku svojho života sa však od neho nevyžadovala iniciatívnosť. Pracoval vždy v usporiadaných pomeroch s patričným materiálnym zabezpečením. Teraz však stál pred veľkou a ťažkou cirkevnoorganizačnou prácou. Ešte v období plánovania považoval arcibiskup Batthyány za nemožné realizáciu zriadenia Rožňavskej diecézy. O Banskej Bystrici ako sídle diecézy sa hovorilo vždy ako o bezproblémovom prípade. Napriek tomu práve Banská Bystrica spôsobovala kancelárii najväčšie cirkevnoorganizačné problémy, aj keď ani v Rožňave nešlo všetko hladko. O pevnom charaktere biskupa Berchtolda svedčí fakt, že keď pre ťažkosti existencia biskupstva visela iba na vlásku, on vytrval a vzal na seba zodpovednosť.

Na papierí a v plánoch síce bolo všetko obozretne zachytené, keď však došlo k realizácii projektu, muselo sa konštatovať nereálnosť výpočtov. Pri obhliadke vyšlo najavo,

že v bývalom rehoľnom dome jezuitov nie je možné zriadiť biskupskú rezidenciu. Bol totiž úzky, nevzdušný, navyše v jeho susedstve bolo mäsiarstvo. Budova bola príliš malá na umiestnenie biskupstva a kapituly. Vyhovujúce ubytovacie priestory by bolo bývalo možné vytvoriť iba odkúpením susedných budov, čo by však bolo nutne spojené s neplánovanými výdavkami. Banskobystrické biskupstvo nemalo problém iba s vytvorením sídla biskupa, ale aj s prebendami. Základ prebendy nového biskupa tvoril bývalý arcibiskupský statok vo Svätom Križi s ročným príjmom hodnoteným na 15 000 zlatých. Pred ujatím sa držby však vyšlo najavo, že počas sedes vakancie v dôsledku zlého hospodárenia komory ako správcu majetku sa stav svätokrížskej prebendy zhoršil až natoľko, že biskup musel súrne požiadať o pomoc. Podporiť a napomôcť zahájenie činnosti novej ustanovizne bolo možné iba novým a výnosnejším statkom. Jestvujúce problémy sťažilo ešte katastrofálny požiar, ktorý vypukol 3. mája 1783 a spôsobil biskupovi, mestu a štátnej pokladnici obrovské škody. Novozaložené a slabé biskupstvá v tom čase už nemali svoju energickú zakladateľku Máriu Teréziu. Pre jej syna a nasledovníka Jozef II. podpora cirkevného života už nebola takou srdcovou záležitosťou. Pri plánoch kráľovnej vytrvali verne iba arcibiskup Batthyány zďaleka a biskup Berchtold zblízka a pokúšali sa vliať život do vysychajúcich ratolestí. Po požiari Jozef II. poveril kanceláriu, aby sa informovala u Berchtolda, či by prijal biskupský stolec v Rábe uprázdnený 8. júna, na ktorý by ho bol ochotný vymenovať. Biskup po krátkom uvažovaní oznámil palatínovi Esterházy, že neprijme Rábske biskupstvo, lebo v týchto smutných časoch by nebolo správne, keby svojich veriacich opustil, navyše má už vysoký vek a je chorľavý. Táto zdržanlivosť mala nepochybne svoje subjektívne a objektívne dôvody, v pozadí však nebola iba rezervovanosť biskupa voči povýšeniu a prijatiu hodnosti v bohatšom biskupstve. Pomocnú ruku Jozefa II. si biskup Berchtold vysvetľoval tak, že popri zjavných cieľoch má aj postranné úmysly. Jozef II., ktorý už mal dosť z ustavičného nariekania „nedonosenej“ diecézy, sa chcel zbaviť Berchtolda v záujme rozdelenia Banskobystrickej diecézy v prospech susedných diecéz. Kráľov zámer sa nevydaril, lebo biskup ostal verný svojej chudobnej a slabej diecéze. Keď kancelária videla neochotu biskupa, ponúkli mu stolec susedných diecéz – spišskej alebo rožňavskej – s tým, že by v tom prípade bol vymenovaný za rábskeho biskupa jeden z doterajších biskupov. Pretože o jeho následníkovi na biskupskom stolci Banskobystrickej diecézy sa vôbec nehovorilo, diecéza by určite bola pričlenená k niektorému susednému biskupstvu. Ani tieto zámery sa však nezrealizovali, a tak Berchtold zostal na mieste.

Biskupov postoj vzbudil v panovníkovi hnev a opovrhnutie. Len čo sa Jozef II. dozvedel, že po požiari biskup nevedel okamžite zabezpečiť ubytovanie svojim bohoslovcom, napísal o ňom: „Ak by Berchtold konal tak, ako sa sluší biskupovi a duchovnému pastierovi, prenechal by svoj dom semináru. Vo veciach politických a cirkevných sa často používa ovčia koža, vezmú ju však na seba sebeckí a ziskuchtiví vlci, ktorí trpia Zwanzigersuchtom.“ Kancelárovi bolo nariadené, aby jeho slová tlmočil biskupovi. On však o pokarhaní radšej mlčal. Medzi kráľom a ním neprišlo na lámanie chleba. Pokorou zniesol a vydržal všetko. Počas svojej sedemnásť rokov trvajúcej biskupskej služby žil svojim veriacim, kňazom a diecéze. Zásluhou neho biskupstvo ťažké roky prežilo a sa

zachovalo. Spomínané obrovské ťažkosti by priemerného človeka určite prinútili k ústupu. Pretože vedel, že od jeho osoby závisí osud Banskobystrického biskupstva, pre jeho zachovanie obetoval svoj život a svoje zdravie. Namáhavý, ťažký a obetavý život biskupa sa uzavrel cez dopoludnie vigílie Nanebovzatia Panny Márie roku 1793 v Hronskom Beňadiku.¹⁶⁷

Rožňavský biskup Ján Galgóczy (1776–1776)

Zdá sa nám, že aj vymenovanie nového rožňavského biskupa potvrdzuje domnienku, že Mária Terézia sa dlho nezapodievala výberom prvých biskupov nových diecéz. Galgóczy ako veľprepošť a kapitulný vikár ostrihomskej kapituly bol už dlhší čas vážne chorý, keď sa stal na základe kráľovného plánu prvým vymenovaným biskupom Rožňavskej diecézy. O vážnosti jeho choroby hovoria dosť zreteľne denníkové záznamy výdavkov nájdené v jeho pozostalosti. Na základe nich možno zrekonštruovať stúpajúcu a klesajúcu krivku jeho choroby.

Ján Galgóczy sa narodil v roku 1713 v Dioseku v Prešporskej stolici ako jediný syn zemianskej rodiny. Mal tri sestry: Barboru, Katarínu a Annu. Po domácej výchove a štúdiu sa dostal do Trnavy, kde absolvoval kurz filozofie ako študent bohosloveckého ústavu svätého Štefana. Na Trnavskej univerzite získal v roku 1733 bakalársku, v roku 1734 magisterskú hodnosť. Mladého Galgóczyho poslali jeho predstavení do viedenského Pázmánea, aby mohol pokračovať vo svojich teologických štúdiách. Zostal tu však iba rok a na zvyšné tri roky sa vrátil do Trnavy, kde svoje štúdiá úspešne ukončil. V tých časoch v dôsledku pôsobenia Cassa Parochorum aj v Ostrihomskej arcidiecéze prebehlo doplnenie a prebudovanie doterajších foriem cirkevnej organizácie. Nie je v tom nič zvláštneho, veď v tých časoch primiciantovi bolo hneď pridelené vedenie farnosti. Vedenie farnosti v obci Iža, ktorá leží na území komárňanského archidiakonátu, prevzal Ján Galgóczy 19. mája 1737. Farárom tu bol necelé tri roky, keď ho v októbri roku 1740 prímás Imrich Esterházy vymenoval za tajomníka arcibiskupského vikára. Jeho priamym predchodcom v tejto funkcii bol neskorší slávny päťkostoliansky biskup Juraj Klimó, ktorý sa teraz stal prešporským kanonikom. Získaním funkcie tajomníka sa Ján Galgóczy dostal na cestu úradného postupu. Úlohy tajomníka vykonával do 21. júna 1742. Tohto dňa dostal vymenovací dekrét prešporského kanonika. Keď sa v ostrihomskej kapitule uprázdnilo jedno kanonické miesto, medzi prešporskými kanonikmi ihneď skrsla nádej „návratu domov“. Prešporská kapitula bola väčšinou prípravnou školou vstupu do ostrihomskej kapituly. Tak sa to stalo aj v prípade Jána Galgóczyho. V roku 1744 sa dostal späť do ostrihomskej kapituly – do Trnavy, kde absolvoval

¹⁶⁷ K spracovaniu životopisu banskobystrického biskupa Františka Berchtolda boli použité nasledujúce práce:

KOLLÁNYI: c. d., 371–372.

STEINHUBER: Geschichte des Collegium Germanikum Hungarikum in Rom. Freiburg I.-II.-II. 338.

IPOLYI: Schemetismus historicus Dioecesis Neosoliensis.

väčšinu štúdií. V roku 1749 sa stal kanonikom-lektorom, v roku 1754 bol menovaný za veľprepošta. Tento rok mu priniesol aj viaceré významy: stal sa opäť v Lekéri a navyše bol menovaný za „zvoleného“ biskupa Traguriensis.

V období pôsobenia ostrihonského arcibiskupa grófa Františka Barkóczyho najviac úloh mu dala práca veľprepošta, veď ich život počas vládnutia veľmi aktívneho prímasa bol skutočne rušný. Keď prímas v roku 1766 zomrel, kapitula si zvolila za arcibiskupského vikára Ladislava Bányaiho, hoci veľprepoštom bol Galgóczy. Osirenú arcidiecézu ako kapitulárny vikár viedol Bányai až do svojej smrti v roku 1772. Tentokrát už za kapitulárneho vikára bol zvolený Ján Galgóczy. Na nového vikára čakalo ťažké dedičstvo a mnoho závažných úloh. V tom čase totiž bola vydaná bula o rozpustení rádu jezuitov, ktorej obsah musel realizovať Galgóczy. Rozpustenie rádu jezuitov, inventarizáciu ich budov a vzniknutý študijný a dušpastiersky zmätok sa podarilo Galgóczymu vyriešiť tak obozretne a taktne, že s jeho postupom bola spokojná nielen kráľovná, ale aj sami poškodení. Týchto niekoľko rokov, počas ktorých Galgóczy viedol Ostrihonskú arcidiecézu, riadil univerzitné školstvo, bol účastníkom rozpustenia rádu jezuitov a riešil rôzne problémy, bolo veľkou skúškou riadiacich schopností Galgóczyho. V týchto ťažkých časoch podal svedectvo o svojej vernosti cirkvi, ale aj kráľovskému dvoru. Keď sa stalo všeobecne známym, že sa kráľovná snaží o rozdelenie Ostrihonskej arcidiecézy a založenie nových biskupstiev, rozhodne zachoval odstup od skupiny odporcov tohto plánu. Ako člen kapituly sa síce nemohol vyhnúť plneniu spoločných uznesení, nechcel však vyhrotiť situáciu a nechcel sa dostať do konfliktu s kráľovnou. On ako kancelár univerzity mal informácie o podstatných rysoch plánov Márie Terézie. Aj keď vedieť nemohol, predsa vytušil cestu a smerovanie vývoja. Pri obsadení biskupského stolca Rožňavskej diecézy právom padla kráľovná voľba na rozvážneho, múdro spravujúceho a z chudobnejších rodinných pomerov pochádzajúceho Jána Galgóczyho. Na čelo Rožňavskej diecézy postavila Galgóczyho možno práve preto, lebo viacerí pokladali práve túto diecézu za najmenej obývanú. Mnoho skúseností získal Galgóczy počas spravovania cirkvi v rokoch 1772–1776. Hoci jeho skúsenosti v cirkevnej správe, jeho láskavý vzťah voči ľuďom, jeho rozvážne zvládnutie ťažkostí ho priam predestinovali na biskupský úrad – všetko bolo prekazené chorobou. Aj keď svoje úradné povinnosti stále vykonával, od mája 1775 užívanie liekov sa stalo uňho permanentným. Svedčí o tom trnavská lekárenská kniha, z ktorej možno vyčítať nielen názvy užívaných liekov, ale aj to, či sa zdržiaval ich užívateľ doma. Na cestu si totiž mohol so sebou zobrať svoj lyžicový liek a puzdro na pilulky a v týchto prípadoch sa mu pripravilo väčšie množstvo liekov. Je isté toľko, že od 2. decembra 1775 do 2. januára 1776 niet žiadneho záznamu o výdaji liekov. Bol určite vo Viedni. Nevedno však, či kvôli liečeniu, jeho ošetrojúci lekár bol totiž z Viedne, alebo kvôli tomu, aby spolu s arcibiskupom Batthyányom zhotovili návrh plánu rozdelenia arcidiecézy. Arcibiskup v súvislosti s decembrovými prácami spomína viacerých kanonikov, meno veľprepošta však nespomína nikde. Galgóczy bol 2. januára 1776 už opäť v Trnave. Aj keď vzdialenosť medzi Viedňou a Trnavou nie je až tak veľká, nemožno predpokladať, že by 1. januára 1776 veľprepošt sa zúčastnil slávnostnej novoročnej audiencie, na ktorom Mária Terézia oznámila zriadenie nových diecéz a jeho vymenovanie za biskupa. Je pravdepodobné, že sa do Trnavy vrátil ešte

pred Novým rokom a v prvý pracovný deň nového roka hneď použil farmakum. Je možné, že v kráľovskom dvore vedeli o jeho chorobe, nepokladali to však za tak vážne, aby s ním nekalkulovali pri obsadzovaní biskupských stolcov, veď mal sotva šesťdesiat rokov. Aj on dostal kráľovský prípis zo dňa 15. januára 1776, v ktorom ho kráľovná vymenovala za rožňavského biskupa. Meno jeho osoby bolo ohlásené aj do Ríma, aby mohol byť rozbehnutý informačný proces. Celý proces sa však neukončil, lebo 5. apríla 1776 kapitula zaslala správu pre novomenovaného, ale v Ríme ešte nepotvrdeného arcibiskupa Batthyányho o úmrtí kapitulárneho vikára Jána Galgóczyho.

Dňa 5. apríla vyhasol život plný veľkých nádejí práve pred posledným významným pozemským životom. Samotný závet svedčí o tom, že Galgóczy sa nevyznan iba v oblasti cirkevno-správnej a vedeckej, ale bol po celý život pilným hospodárom. Ako reálne zmýšľajúci biskup zbehlý v hospodárskych záležitostiach bol by teda v plnej miere vyhovel zámerom kráľovnej. Jeho závet je dôkazom toho, že by bol z každej stránky schopný riešiť neľahké úlohy. Božia prozreteľnosť však rozhodla inak. Vo svojom závete rozhoduje o 44 200 zlatých. Túto značnú sumu dal rozdeliť na rôzne ciele, pritom mal pred sebou iba jediný cieľ: zvýšenie lesku, dôstojnosti a sily cirkevného života. Nezabudol ani na svoju „snúbenicu“, na Rožňavskú diecézu. Na vyhotovenie procesiového križa a úplného veľkňazského ornátu venoval 2 000 zlatých. Aj týmto chcel ukázať svoju ochotu dať do služby cirkvi a veriacich celý svoj život. Aj keď nezaujal biskupský stolec Rožňavskej diecézy, veď potvrdenie z Ríma ešte v tom čase nedošlo, diecéza si v ňom ctí svojho prvého biskupa.¹⁶⁸

Spišský biskup Karol Salbeck (1776–1787)

Životná dráha prvého biskupa Spišskej diecézy bola pomerne rušná. Pochádzal zo sedmohradskej zemianskej katolíckej rodiny. Jeho otec Matúš Salbeck bol tajomníkom mŕtvdavského kniežat'a, matkou bola Katarína Barkóczyová. Otec sa čoskoro stal komisárom pre vývoz soli a so svojou rodinou sa definitívne osadil v Sedmohradsku. Z manželstva rodičov sa narodilo sedem detí, päť chlapcov a dve dievčatá. Dvaja z chlapcov sa stali jezuitskými, dvaja zas svetskými kňazmi. František Salbeck a Michal Salbeck pôsobili ako jezuitskí vychovávatelia na sedmohradskom území. Matej Salbeck a Karol Salbeck sa stali bohoslovcami Sedmohradskej diecézy. So svojimi rodičmi bol na mnohých miestach, svoje stredoškolské štúdiá absolvoval v Koložvári, kde získal aj magisterskú hodnosť. Na každej škole, kde študoval, sa stal členom mariánskych spolkov vedených jezuitmi. V čase, keď si zvolil Karol Salbeck kňazské povolanie, bol sedmohradským biskupom Jozef Klobusitzky. Mládenca poslal za jeho bratmi do Trnavy, aby v Generál-

¹⁶⁸ K životopisu rožňavského biskupa Jána Galgóczyho boli použité nasledujúce práce:

KOLLÁNYI, c. d., 354–355.

Schematismus cleri Rosnaviensis 1897.

HERMANN-ARTNER: A hittudományi kar története. S. 112, 115, 116.

Esztergomi Főképtalan: Magánlevéltár Lad. 125.

nom seminári získal teologické vzdelanie. V priebehu 2. ročníka na odporúčanie svojho biskupa a učiteľov pre dokončenie štúdií odchádza do Ríma. Zo súrodencov ani dvom jezuitom, ani svetskému kňazovi sa nedostalo takého vyznamenania. V tých časoch v rímskom ústave Collegium Germanicum bolo iba zopár bohoslovcov zo Sedmohradska. V rokoch 1700–1780 študovalo vo Večnom Meste iba šiest bohoslovcov. Z nich sa stal najvýznamnejším Salbeck. Keď sa jeho rímske vyslanie stalo definitívnym, t. j. v roku 1744, o jeho osobe odznali samé chvály. Vtedy už mal štyri nižšie svätenia, vedel po latinsky, po nemecky a po maďarsky. Pre jeho telesné zdravie, mentálne a komunikačné schopnosti a pre jeho vystupovanie bol skutočne spôsobilý na absolvovanie teologických štúdií. Tak v Ríme, ako aj v Trnave získal mladý sedmohradský kňaz dôveru svojich učiteľov. Z Ríma sa vrátil ako doktor teológie práve v čase, keď jeho zástanca Klobusitzky sa stal záhrebským biskupom. Odchádzajúci biskup nespustil oči z nádejného mladého kňaza. Nevedno, či bol s ním v Záhrebe, keď sa však v roku 1751 dostal Jozef Klobusitzky na stolec kaločského arcibiskupa, nachádzame ho pri novom arcibiskupovi ako jeho pravú ruku. Najprv sa stal iba tajomníkom arcibiskupa, neskôr profesorom v seminári a napokon kaločským kanonikom. Ani v tomto pracovnom zadelení však nezostal dlho, lebo sa stal opäť v Ercsi a generálnym vikárom kaločského arcibiskupa Jozefa Klobusitzkého. Hoci jeho život bol vo veľkej miere zviazaný s činnosťou kaločského arcibiskupa, keď nastala možnosť, rád vymenil kaločské požitky na iné. Kaločského arcibiskupského vikára Karola Salbecka tak kráľovná dňa 21. septembra 1755 vymenovala za prepošta vasvárskej-szombathelyskej družnej kapituly. Jeho priamym predchodcom v tomto úrade bol Jozef Batthyány. Ani tu však nezostal dlho, lebo po dvoch rokoch ho kráľovná vymenovala za vacovského veľprepošta.

Je možné, že doteraz rôzne cirkevné hodnosti získal Karol Salbeck vďaka svojim konexiám, vo Vacove však v službe troch za sebou nasledujúcich biskupov mal priestor presvedčiť o svojich mimoriadnych schopnostiach. Sotva bol obsadený vacovský biskupský stolec biskupom Forgáchom, 16. februára 1757 kráľovná vymenovala tridsaťštyriročného Karola Salbecka za vacovského veľprepošta, aby v prípade potreby vyše šesťdesiatročný arcipastier mohol využiť jeho pomoc. Hneď v nasledujúcom roku bol biskupom Forgáchom vymenovaný za vikára a zároveň bol vysvätený za nemeského titulárneho biskupa. Ako biskupský vikár a pomocný biskup bol generálnym vikárom až troch biskupov, ba po Pavlovi Forgáchovi a Karolovi Esterházym sa stal aj splnomocneným zástupcom Christopha Migazziho. Napriek tomu, že bol cudzincom, predstavoval medzi stále sa meniacimi biskupmi istú kontinuitu. Aj mestské knihy Vacova ho spomínajú ako skutočného držiteľa biskupských prebiend. Aj keď nechcel, mohol to dosiahnuť, veď Migazzi ako viedenský knieža-arcibiskup trávil veľa času mimo vacovskej rezidencie. Nasledujúca zastávka bola logickým vyústením tejto úspešnej kariéry. Bolo s istotou predvídateľné, že – ak sa naskytne príležitosť – stane sa z neho diecézny biskup. Ani to nedalo na seba dlho čakať. Keď v roku 1744 zomrel spišský veľprepošt Zbiskó, naskytla sa príležitosť pre ďalší postup. Nešlo tu však už iba o spišské prepošstvo, ale od roku 1776 o Spišské biskupstvo.

Okrem intelektuálnych schopností Karola Salbecka prispelo k jeho vymenovaniu za diecézneho biskupa aj okolnosť, že počas jeho vacovského veľprepošstva, resp. pôsobenia vo funkcii generálneho vikára kráľovský dvor viackrát navštívil Vacov. Najprv sama

kráľovná s arcikniežatmi, potom arcikniežatá bez svojej matky. O ich dôstojné prijatie sa v každom prípade postaral generálny vikár Migazziho sídliaceho vo Viedni. A tak prejavy vďaky, uznania a vyznamenania boli vyslovené Karolovi Salbeckovi. Napríklad počas návštevy Márie Terézie vo Vacove v roku 1764 kráľovná udelila kríž zdobený diamantmi tak Salbeckovi, ako aj Migazzimu. Totožný dar nesignalizoval poníženie Migazziho, ale uznanie pre Salbecka. A tieto dary sa nedostali do neoprávnených rúk. Pri chorom biskupovi Forgáchovi bol správcom diecézy, pri pohotovom Esterházym bol riaditeľom vacovského seminára, napokon pri Migazzim bol jeho námestníkom do tej miery, že na nariadenie arcibiskupa musel bývať v biskupskom paláci. Nadaný Salbeck zastupoval Migazziho až tak, že vykonal vizitáciu v celej diecéze a spravoval duchovné a materiálne veci diecézy. Je isté, že viedenský knieža-arcibiskup Migazzi si nedal ujsť príležitosť, aby pochválil nadanie a pohotovosť svojho pomocného biskupa. Chtiac-nechtiac tak pripravil cestu pre Salbecka k získaniu hodnosti diecézneho biskupa.

Zo štyroch Salbeckovcov sa dostal najďalej práve on. Dvaja jezuiti zostali rehoľníkmi a učiteľmi. Súťažil by mohol iba so starším bratom Matejom. Jeho životná púť však neprekročila hranice Sedmohradska. Po tom, čo po skončení teologických štúdií v Trnave sa Matej Salbeck vrátil do Sedmohradska, prostredníctvom rôznych úradov a zadelení sa v kapituli v Alba Julii, teda vo vlastnej diecéze dostal až na post veľprepošta. Mária Terézia ho v roku 1758 vymenovala za veľprepošta veľkovaradínskej kapituly. Vo Veľkovaradínskej diecéze nedostal až takú veľkú úlohu, ako jeho mladší brat vo vacovskej. Jednoducho vtedajší veľkovaradínsky biskup Adam Patachich nebol odkázaný na pomoc svojho veľprepošta tak, ako to bolo vo Vacove v prípade Migazziho. Matej Salbeck sa stal titulárnym biskupom, kým jeho mladší brat zo sedmohradských hôľ cez Podunajsko sa dostal až po Tatry. V spojitosti s vymenovaním nových biskupov sme sa domnievali, že oni sami nevedeli o plánoch súvisiacich s ich osobou, ďalej sme sa presvedčili, že počas rokovaní bolo dlhý čas neisté, či sa majú z Ostrihomskej arcidiecézy vyčleniť dve alebo tri nové biskupstvá. Nazdávali sme sa, že o konkrétnych osobách sa hovorilo až po určení počtu nových diecéz, hoci Mária Terézia mohla súkromne o kandidátoch rozhodnúť už dávnejšie. Za veľkou tajuplnosťou a zastieraním sa však občas objavujú aj náznaky budúceho riešenia situácie. Z toho, že Ťerményi nechcel obsadiť istú farnosť na Spiši alebo že Galgóczy ako generálny vikár sa až v takej miere vyhýbal konfliktu s Máriou Teréziou sa dá usúdiť, že títo ľudia už o niečom vedeli. Aj v súvislosti so Salbeckom je nám známy prípad, na základe ktorého sa možno oprávnene domnievať, že plán zriadenia nových diecéz nebol až takým veľkým tajomstvom, ako by sme si to mohli myslieť, a ani mená nových biskupov neboli udržiavané v tajnosti.

Je známe, že Salbeck ako vacovský diecézny vikár bol v priamom kontakte s vedením mesta a do jeho živosta sa aktívne zapojil. V istom roku diecézny vikár požičal mestu 4 000 zlatých na šesťpercentný úrok. V protokole zo zasadnutia mestskej rady z 26. októbra 1775 je zachytené nasledovné: pomocný biskup a veľprepošt Karol Salbeck vypovedal 4 000 forintový úver poskytnutý mestu, lebo bol vymenovaný za spišského diecézneho arcipastiera, v dôsledku čoho sa na začiatku budúceho roka presťahuje do sídla svojej diecézy. Keďže však v mestskej pokladnici v tej chvíli nebolo toľko peňazí, mesto si muselo vziať pôžičku. Zriadenie nových diecéz teda po oznámení diecézneho

vikára po 26. októbri 1775 vo Vacove už nebolo tajomstvom. V tomto čase síce už prebiehali rokovania, úradné listiny však boli vyhotovené až po nich. Až po ukončení rokovaní nariadila Mária Terézia kancelárii, aby podala návrh na rozdelenie. Popritom, že Batthyány ešte dlhé mesiace ďalej uvažuje o počte nových diecéz, Karol Salbeck už vybavuje pohľadávky, pretože v prvých januárových dňoch sa bude sťahovať.

Zdanlivo tu mohlo dôjsť aj k porušeniu zachovania úradného tajomstva, je však pravdepodobnejšie, že vzhľadom na uprázdnenosť prepoštstva by aj tak došlo k zriadeniu Spišskej diecézy. Knieža-arcibiskup Migazzi – aj keď nebol účastníkom rokovaní – toľko aspoň vedieť mohol, aby informoval Salbecka o pravdepodobnom vývoji. Prostredníctvom neho mohol byť Salbeck informovaný skôr, ako došlo samotné kráľovino rozhodnutie. Biskup a vikár uistený vo veci svojho vymenovania sa neprenáhľal s ničím. Vyčkal na úradný postup a iba potom obsadil stolec spišského biskupa. Na biskupstve, ktoré vzniklo zo spišského prepoštstva našiel Salbeck usporiadané pomery, zvlášť keď si to porovnáme so situáciou v ostatných dvoch diecézach. Nemusel s toľkými vecami začať odznova, ako ostatní biskupi. Jeho pôsobenie na čele Spišskej diecézy ukončila smrť 15. júna 1787.¹⁶⁹

¹⁶⁹ K životopisu spišského biskupa Karola Salbecka boli použité nasledujúce práce:
KARCSU, Arzén: Vác város története. Vác, 1885, I–VIII.
CHOBOT, Ferenc: A váci egyházmegye történeti névtára. Vác, 1917, II. 628.
GÉFIN, Gyula: A szombathelyi egyházmegye története. 1–3. Szombathely, 1929–1935.
STEINHUBER, c. d., II. 356.

Rokovanie Ríma a Viedne

Cirkevné rokovania pred rozdelením ostrihomskej arcidiecézy

Viedenské vyhlásenia v januári 1776 v mnohých vyvolali prekvapenie. Na novoročných slávnostiach ohlásené rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy, zriadenie nových biskupstiev a nominovanie konkrétnych osôb postihlo *chargé d'affaires* Svätej stolice nečakane. Vedením agendy viedenskej nunciatúry bol vtedy poverený prelát Taruffi, lebo menovaný nový nuncius Garampi v tom čase ešte nedošiel z Poľska do svojho nového pôsobiska. Taruffi, ktorý o prípravách novoročných vyhlásení vôbec nebol informovaný, o udalostiach okamžite zaslal Rímu hlásenie. Chcel by dúfať – ako píše – že kráľovná v záujme získania súhlasu Svätej stolice už prostredníctvom svojho rímskeho vyslanca potrebné kroky vykonala. Obávam sa však – pokračuje Taruffi – že sa to nestalo, a tak kráľovná aj v tomto prípade chcela, ako v minulosti, uplatniť v cirkevných záležitostiach svoje patronátne právo.¹⁷⁰

Vyjadrenie auditora Taruffiho bolo v súlade s verejnou mienkou. Cirkevná politika viedenského dvora bola pred Rímom veľmi dávno známa. V Ríme vedeli, že hlavná činnosť viedenských nuncií je obmedzená na podávanie hlásení o už rozhodnutých cirkevných záležitostiach. Uhorskí králi totiž od roku 1690 v cirkevných veciach, v riešení náboženských otázok dávali pokyny z vlastnej moci a Svätú stolicu informovali iba dodatočne.¹⁷¹ Poradcovia Márie Terézie Kolowrat, Kaunitz a Van Swieten boli toho názoru, že právomoc štátnej moci v cirkevných záležitostiach môže byť obmedzená iba „dogmou”.¹⁷² Práve na základe toho už Mária Terézia bez povolenia riešila cirkevné veci Rusínov, neskôr zjednotenie bosniansko-sriemskej diecézy. Aj pre Taruffiho bol tak zrejmý úsudok, že kráľovná bude podobne postupovať aj pri rozdelení Ostrihomskej arcidiecézy a zriadení nových biskupstiev. Nemyslel to iba auditor, veď mienka, podľa ktorej kráľovná konala svojvoľne bez pápežského povolenia, sa stala všeobecne prijatou aj medzi historikmi.¹⁷³ Po smrti primasa Barkóczyho v roku 1765 zostal arcibiskupský stolec dlhý čas uprázdnený a novomenovaný primas Jozef Batthyány bol v roku 1776 kráľovnou postavený pred hotovú vec, keď zaujal arcibiskupský stolec okypťenej arcidiecézy.¹⁷⁴ No v skutočnosti sa všetko stalo tak, ako sme to doteraz vedeli?

Z hľadiska kanonického práva by bolo bývalo správne, keby Mária Terézia vyžiadala od Svätej stolice predbežný súhlas na rozdelenie arcidiecézy a na zriadenie nových diecéz a len po jeho získaní by prikročila v spolupráci s viedenským nunciom k riešeniu celej záležitosti. Vypracovaný plán sa mal predložiť pápežovi a iba po získaní jeho súhlasu by mohol byť oznámený oficiálne. Stále by to však nebolo povolenie na označenie konkrétnych osôb, lebo aj to malo svoju kanonicky stanovenú úradnú cestu.

¹⁷⁰ FRANKÓI, Vilmos: *A magyar királyi kegyúri jog*. Budapest, 1895, 595.

¹⁷¹ MESZLÉNYI, Antal: *A jozefinizmus kora Magyarországon*. Budapest, 1934, 13.

¹⁷² TOMCSÁNYI, Lajos: *A főkegyúri jog szerepe a püspöki kinevezéseknel*. Budapest, 1922.

¹⁷³ Antal Meszlényi: c. d.; MESZLÉNYI, Antal: *Az egri érsekség felállításának s a kassai és szatmári püspökségek kihasításának története*. Budapest, 1938, 79.

¹⁷⁴ MARCZALI, Henrik: *A magyar nemzet története*. VIII. 348.

O takomto ideálnom riešení vedeli tí, ktorých Mária Terézia požiadala o vypracovanie návrhu. Všetci – od Richwaldszkého až po zmiešanú komisiu – problematiku rímskeho súhlasu spomínajú. Kráľovná však vždy mala pripravenú odpoveď: získali sme povolenie a súhlas Klementa XIV. Toto vyhlásenie bolo pre kapitolu, Batthyányho, kanceláriu a Ürményiho dostačujúce.

Zdá sa byť nesporné, že počas príprav niet žiadnej stopy po spolupráci Márie Terézie a viedenskej nunciatúry. Z každého riadku a faktu prípravných prác možno vyčítať, že Mária Terézia a jej poradcovia celú problematiku rozdelenia a založenia diecéz považovali za vnútornú vec. Do prípravy bol zapojený kaločský arcibiskup, kapitula, miestodržiteľská rada, kancelária, komora a rôzne komisie, iba Svätá stolica nie. Je to nesporné tak, dokazujú to spisy. Skúmané fakty, z ktorých sa vyvodzujú konzekvenencie, sú však iba čiastkami väčšieho procesu. Rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy a zriadenie nových diecéz je iba jednou z udalostí zapríčinených rozpustením rádu jezuitov. Na rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy a na zriadenie nových diecéz sa treba pozeráť ako na čiastkové riešenie úlohy, ktorou Máriu Teréziu svojim nariadením o rozpustení rádu jezuitov poveril Klement XIV.

Dôsledky rozpustenia Spoločenosti Ježišovej postavili štátnu moc v každej krajine pred veľkú úlohu. Na tých miestach, kde sa začalo obmedzovanie činnosti rádu a konfiškovanie jeho majetku už skôr, tam breve o rozpustení nespôsoboval také veľké problémy. V Uhorsku však, kde protijezuitských opatrení predtým nebolo ani stopy, breve o zrušení rádu neznamenalalo dovŕšenie procesu, ale iba jeho začiatok, a aj to dosť rýchly. Členovia rádu jezuitov v Uhorsku boli tak silno zviazaní s politickým, hospodárskym, duchovným, školským a duševným životom krajiny, že zrušenie týchto vzťahov by nebol možný bez veľkých otrasov v živote krajiny a bez zásahu štátu.

Na riešenie záležitostí spojených so zrušením rádu síce pápež vymenoval komisiu zloženú z kardinálov a iných rímskych veľkňazov, je však otázne, do akej miery mohli poznať vnútorné problémy tej-ktorej krajiny. Túto úlohu snáď mohli zvládnuť tam, kde bolo potrebné iba odstrániť posledné stopy trosiek, na miestach, kde sa likvidácia iba začala, sa však z diaľky nemohli robiť žiadne podstané opatrenia.

Na rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy sa možno teda dívať ako na jeden z dôsledkov zrušenia rádu jezuitov. Na jeho riešenie zas ako na otázku školstva.

Mária Terézia bola prvýkrát úradne informovaná o potencionálnom zrušení rádu jezuitov listom španielskeho kráľa Karola III. z 5. marca 1773. Ako prílohu k svojmu listu zaslal aj koncept pápežského breve.

Kráľovná vo svojej odpovedi zo 4. apríla vyhlásila, že zrušeniu rádu nebude robiť prekážky, ak to pápež bude považovať za správne a blahodarné. Ako však ďalej uvádza, nemôže uznať právo pápeža urobiť opatrenia v súvislosti s majetkom a členmi rádu. Nemôže to nikdy dopustiť a praje si, aby pápež postupoval voči nej takisto, ako voči Španielsku a Francúzsku. Túto časť breve nech pápež zmení, lebo ak bude zverejnené bez zmeny, nedopustí jeho vykonanie. Rozhodla sa totiž, že majetok rádu bude venovať v prospech svätého náboženstva a štátu.¹⁷⁵

¹⁷⁵ ARNETH: Geschichte Maria Theresias, I–X. Wien 1863–79. IX. 93 a 565.

V texte breve sa nevykonala žiadna zmena. Napokon to uznali aj svetské úrady. Zmeny však nenastali ani v postojoch panovníkov, medzi inými ani v stanovisku Márie Terézie.

Popri nezmenených stanoviskách oboch strán sa začala medzi pápežom Klementom XIV. a Máriou Teréziou dôverná výmena listov. Pápež a kráľovná prostredníctvom tejto výmeny listov a dôvernej dohody vytvorili základ opatrení, ktoré po ich preniknutí na verejnosť spôsobili úžas, rozpaky a nedôveru.

Pätnásť dní pred zrušením rádu jezuitov, teda 6. júla 1773 pápež Klement XIV. vo svojom liste Márii Terézii píše nasledovné: „Nemáme v úmysle, aby sme v hoci najmenej miere znížili alebo ukrátili zákonné právo a autoritu panovníkov, najmenej Vašej cisárskej Výsosti, ktorú považujeme za neoblomnú ochránkyňu nášho svätého náboženstva.“ Pápež je presvedčený, že kráľovná vo vykonávaní breve bude vo všetkých prípadoch postupovať podľa želaní Svätej stolice, a to tak, že domáce kolégia a majetok rádu jezuitov „použije v prospech nášho svätého náboženstva a štátu, zjednotiac a spájajúc tieto dôležité veci, ako sa patrí.“¹⁷⁶

Za prejavenú dôveru Mária Terézia vyjadrila vďaku a ubezpečila pápeža, že sa v nej nesklame, lebo v zhode s pápežovým očakávaním vo využívaní jezuitského majetku a vo svojich nadväzujúcich opatreniach nespustí zo zreteľa zosúladené záujmy cirkvi a štátu.¹⁷⁷

Pápežov list a odpoveď Márie Terézie z 1. septembra 1773 zo štátoprávneho hľadiska zodpovedá vtedajšiemu verejnoprávnemu postaveniu krajiny. Ani Svätá stolica vo svojom oficiálnom breve a nadväzujúcom vysvetlení nepovažovala jezuitský majetok za súkromnoprávnu záležitosť rádu, ale nepovažovala ho výlučne ani za majetok štátu. Pápež očakával nariadenie založené na akejsi vzájomnej dohode. Niečo podobné sa vytvorilo touto dôvernou výmenou listov, ktoré prebiehalo v zákulisí oficiálnych udalostí.

Kým medzi pápežom a kráľovnou sa viedla korešpondencia osobného charakteru, vyšlo oficiálne breve a taktiež oficiálny obežník, v ktorom prostredníctvom viedenskej nunciatúry kardinál Corsini informoval uhorských biskupov o zrušení rádu a o zriadení osobitnej kongregácie kardinálov na realizáciu rozpustenia. Corsini ďalej nariadil nunciovi, aby v mene Svätej stolice všetok majetok a vecí, práv a príslušenstva spoločnosti zhabal a zabezpečil pre ciele určené Svätou stolicou.

Komisia kardinálov ako oficiálny orgán na vykonanie uznesenia o rozpustení rádu jezuitov nevedel o dohode medzi pápežom a kráľovnou. V tejto situácii však obe strany mohli, ba museli zverejniť existenciu zákulisnej dohody. Keď sa kancelária oboznámila s textom obežníka, ihneď sa obrátila na kráľovnú so žiadosťou o nariadenie, vzápätí však zaslala biskupom prípis, aby vykonanie pápežského breve bolo odložené, kým nedostanú nariadenie jej veličenstva. Viedensky dvor pre zdĺhavosť úradného postupu sa však nedostal k tomu, aby dôvernú dohodu zverejnil. Nedošlo k tomu preto, lebo keď pápež bol informovaný o obežníku vydanom v jeho mene, nariadil jeho okamžité odvolanie.

¹⁷⁶ Országos Levéltár. Magyar Kancellária 1773. No. 5041.

¹⁷⁷ ARNETH: c. d. IX. 97 a 155.

Po prvom obežníku vydanom 18. augusta 1773 bol o šesť dní, teda 24. augusta kardinálom Vincenzom Macedoniom zaslaný viedenskému nunciovi ďalší. Keď totiž pápež bol oboznámený s textom obežníka, skôr než by sa ozvala Mária Terézia, dal si zavolať rímskeho vyslanca viedenského dvora a ospravedlnil sa za omyl. Vyhlásil, že už dal pokyn na zaslanie nového nariadenia.¹⁷⁸ Tak sa zrodil 24. augusta obežník kardinála Macedonia, v ktorom informoval viedenského nuncia, že text predchádzajúceho obežníka je ohľadne monarchie neplatný. Dodal ešte, že jeho sviatosť – vzhľadom na rôzne predbežné dohody medzi ním a kráľovnou – nariadil okamžité odvolanie obežníka. Návrhy Miestodržiteľskej rady a Uhorskej kancelárie v súvislosti s pápežským obežníkom sa tak stali bezpredmetnými.

Tento zvrat mal rozhodujúci vplyv na posilnenie koncepcie Márie Terézie. Bolo totiž zverejnené, že existuje dohoda, podľa ktorej jej opatrenia v tejto veci nepodliehajú všeobecným nariadeniam. Bolo teda evidentné, ako o tom informovala kancelára Esterházyho napokon aj sama kráľovná, že majetok jezuitov so všetkým zaťažením a ziskom je k dispozícii jej nariadeniam.¹⁷⁹

Komisie na spísanie jezuitských rehoľných domov v Uhorsku začali svoju činnosť 2. októbra 1773. Celý veľký majetok sa dostal do správy kráľovskej pokladnice, a tak zmiešaná komisia zložená z členov kráľovskej Miestodržiteľskej rady a komory sa mohla pustiť do práce. Kráľovná hneď vo svojom prvom nariadení o zhabanom majetku zo 6. februára 1775 nariadila, aby príjmy boli vynaložené predovšetkým na zaopatrenie členov rozpusteného rádu a na cirkevné a školské účely, ktoré boli financované aj počas existencie jezuitského rádu.

Ak by sme chceli nájsť podklad, na základe ktorého Mária Terézia nariadila rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy a založenie nových diecéz, okrem tejto dôvernej a osobitnej dohody by sme nenašli nič. Bolo by aj nemožné na jar 1773 konkretizovať vo forme listov jednotlivé riešenia. Na cirkevné a štátne použitie jezuitského majetku mohla kráľovná dostať – ako nakobiec aj dostala – iba povolenie všeobecného rázu. Pápežovo písomne vyjadrené presvedčenie, že majetok zrušeného rádu v súlade so zámermi zakladateľov použije Mária Terézia naďalej na katolícke verejné ciele, t. j. na navzájom totožné, od seba neodlúčiteľné katolícke a štátne ciele, mohla Mária Terézia interpretovať tak, že bola splnomocnená konať.

Mária Terézia sa obrátila na kompetentné úrady, aby sa vyjadrili k použitiu majetku jezuitského rádu. V odpovediach sa uviedla znovu iba potreba splnenia zakladateľských zámerov. Pretože vytvorené fondy neboli určené iba na správu verejného školstva, ale aj na zabezpečenie pastoračnej činnosti, Mária Terézia vyčlenila časť majetku určenú na podporu pastorácie a spôsob jej použitia vymedzila v založení nových diecéz a náboženského fondu. Všetko toto by bolo v súlade s cirkevnými predpismi, keby do rokovaní bol zapojený aj predstaviteľ viedenskej nunciatúry. Mária Terézia to – vzhľadom na splnomocnenie – nepovažovala za potrebné. Vyžiadala si návrh na použitie jezuitského majetku na pastoračné ciele a dala podnet na ďalšie rokovania.

¹⁷⁸ Text breve bol publikovaný v *Dejinách cirkvi Marxa-Bilkeia*.

¹⁷⁹ Országos Levéltár. Magyar kancellária 1773, 5041.

Rímske schválenie

Od dôvernej dohody z roku 1773 až po 1. január 1776 ani viedenský chargé d'affaires rímskej Svätej stolice Taruffi, ani rímsky predstaviteľ viedenského dvora Albani oficiálne nevedeli, čo sa udialo vo Viedni. Vedeli o tom – veď jezuitské domy boli rozpustené verejne – že jezuitský majetok po spísaní bol rozdelený na pôvodom cirkevnú, svetskú a zmiešanú (cirkevnú a svetskú) majetkovú časť. Mohli počuť aj o použití majetkovej časti svetského charakteru. O použití majetku cirkevného charakteru sa však mohli dozvedieť iba veľmi málo.

Keď chargé d'affaires Taruffi poverený vedením viedenskej nunciatúry 1. januára 1776 na recepcii kráľovnej sa dozvedel, čo sa stane s obrovskou Ostrihomskou arcidiecézou, urýchlene o tom podal hlásenie. Vyjadril obavu, či požiadala Mária Terézia pred svojím rozhodnutím Rím o súhlas. Taruffiho však neprekvapilo iba to, čo počul začiatkom januára vo Viedni, ale i odpoveď vatikánskeho štátneho tajomníka. Na hlásenie odpovedal totiž 20. januára 1776 štátny tajomník v tom zmysle, že jeho sviatosť s radosťou prijal správu o pláne založiť nové biskupstvá a splným uspokojením očakáva žiadosti, ktoré mu budú podané v záujme realizovania spomínaného plánu.

Takéto správanie štátneho tajomníka možno interpretovať rôzne. Jednak sa môžeme domnievať, že nový pápež Pius VI. sa nechcel dostať hneď na začiatku do sporu s Viedňou. Ide tu však o právne otázky, a keby postup Viedne bol protiprávny, určite by našli spôsob, ako jej vysvetliť požadované potrebné kroky. To sa však nestalo. Naopak: svätý otec žiadosti očakával s potešením. Druhou – pravdepodobnejšou – alternatívou sa zdá byť to, že na státnom sekretariáte vedeli o dohodách medzi Klementom XIV. a Máriou Teréziou. V Ríme preto nepripisovali veľký význam otázke, či bola Mária Terézia oprávnená urobiť spomínaný krok. Je teda jasné, že aj keď v Ríme nevedeli, čo sa udialo v rokoch 1773–1776, vedeli však o dôvernom povolení, na základe ktorého Mária Terézia konala tak, ako nakoniec konala.

Dôsledkom tohto tichého súhlasu prebehlo rímske schválenie rozdelenia Ostrihomskej arcidiecézy a zriadenia nových diecéz tak rýchlo a hladko, že by sme na to ledva našli precedens tak v predchádzajúcom, ako aj v nasledujúcom období. Korešpondencia svedčí o srdečnosti a niet ani stopy po tom, že by si Mária Terézia počínala v tomto prípade svojvoľne. Niet tu žiadneho odvolania na to, že by sa stalo niečo protiprávne. Rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy a zriadenie nových biskupstiev možno teda odôvodnene pokladať za dôsledok rozpustenia rádu jezuitov.

Po pamätnom novoročnom vyhlásení kráľovnej Uhorská kráľovská kancelária nemeškala s vyhotovením zriaďovacích listín. Mária Terézia už 15. januára 1776 podpísala dokumenty, v ktorých sa nariaďuje rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy a zriadenie Banskobystrickej, Rožňavskej a Spišskej diecézy a kapitúl. V ten istý deň podpísala aj nariadenia, v ktorých menuje na ostrihomský arcibiskupský stolec Jozefa Batthyányho, na banskobystrický biskupský stolec Františka Berchtolda, na rožňavský Jána Galgóczyho a na spišský Karola Salbecka. V ten deň bola zaopatrená podpisom ešte jedna listina. Bola to viackrát požadovaná a zdôrazňovaná žiadosť o schválenie spomínaných rozhodnutí Márie Terézie Svätou stolicou.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Országos Levéltár. Magyar Kancellária 1776, No. 226.

Pre vyhotovenie spisov a potrebných príloh s ich odoslaním do Ríma nastal časový sklz. Bol vyslovený názor, aby Svätej stolici boli predložené iba najpotrebnejšie dokumenty, a že pápeža netreba informovať o priebehu rokovaní, o návrhoch a protinávrhoch. Avšak dokonca aj zmiešaná komisia považovala za potrebné, aby bol predstaviteľ Márie Terézie pri pápežskom dvore kardinál Albani informovaný o všetkom. Musel tak byť oboznámený aj s námietkami kapituly, aby v prípade potreby vedel informovať pápeža o stanovisku ostrihomskej kapituly. Táto obozretnosť však bola zbytočná.

Kráľovské návrhy na rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy a založenie nových diecéz boli zaslané z Viedne do Ríma iba po 31. januári. Kaunitz informoval kardinála Albaniho ohľadom predloženia a aktuálnosti žiadosti. Vo svojom liste Albanimu zo dňa 31. januára 1776 píše, že veci, ktoré sú v liste uvedené iba krátko, sa rozvídzajú podrobnejšie v žiadosti adresovanej pápežovi.¹⁸¹ Kaunitz zaslal poslom do Ríma spisy Albanimu, aby ich mohol čím skôr odovzdať jeho sviatosti. Podal mu pritom informácie ohľadom toho, ako má kardinál pre osoby už menované jej výsosťou získať pápežské schválenie.

Vo Viedni si boli vedomí a vedel to aj Kaunitz, že pápež môže prípadne vyžiadať informácie o veciach obsiahnutých v žiadosti aj prostredníctvom miestnych komisárov alebo delegátov. V takomto prípade, ako to dôrazne prikázali Albanimu, musí vyslanec ubezpečiť pápeža o uváženej a podrobne vypracovanej povahe celej záležitosti. Slovom, úlohou Albaniho bolo, aby kráľovské návrhy dal schváliť bez prietahov, bez ďalších vyšetrovaní a čo najrýchlejšie. Albani vedel, že to nebude ľahké, lebo úradný postup bol zdĺhavý, navyše mal dosiahnuť, aby ešte pred zaslaním zriaďovacích búl troch nových biskupstiev sa začali na viedenskej nunciatúre informačné procesy pre štyri novomenované osoby.

Kardinál Albani už mal svoje skúsenosti vo vybavovaní chúlостivých a ťažkých záležitostí. Kaunitz mu teda právom mohol napísať, že kráľovná sa spolieha na jeho horlivosť a na to, že jej zámary svojou šikovnosťou presadí. A kráľovná sa v ňom nesklamala. Na audiencii 1. marca 1776 u Pia VI. mohol Albani celý komplex otázok spojený s rozdelením Ostrihomskej arcidiecézy predniesť pápežovi. Ako to kardinál vyzdvihol vo svojej správe kancelárovi Kaunitzovi, svätý otec sa postavil k celej veci veľmi blahovoľne. Pius VI. povedal Albanimu, že vzhľadom na to, že tu ide o rozdelenie arcidiecézy a o vznik štyroch nových celkov, pokladá za nutné ešte pred pápežským zriadením získať informácie prostredníctvom apoštolskej delegácie. Albani počítal s touto pápežovou námietkou. Kardinál vo svojej odpovedi uviedol, že vyslanie apoštolskej delegácie by riešenie záležitosti spomalilo, zapríčinilo by spory a napokon to nie je potrebné aj toho dôvodu, že kráľovná predložila dôkladne vypracovaný plán.

Pápež Pius VI. odhliadol od vyslania apoštolskej delegácie, ale poveril dvoch kardinálov preskúmať plán. Kardinálovi Albanimu vyhlásil, že ak delegovaní kardináli budú považovať predložený plán za náležitý, tak bez ďalšej revízie schváli rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy a zriadenie nových biskupstiev. Poslanie Albaniho sa tak skončilo úspechom, veď prerokovanie celej záležitosti prebehlo tak rýchlo, posudok

¹⁸¹ Országos Levéltár. Magyar Kancellária 1776, No. 825.

dvoch kardinálov sa zrodil za tak krátky čas, že dekréty kráľovnej o zriadení mohli byť schválené už 13. marca. Svätá stolica nariadila viedenskému chargé d'affaires, aby začal informačný proces pre menovaných veľkňazov.

Poverenie Albaniho kráľovnou sa vzťahovalo aj na to, aby dosiahol zníženie taxy za zriadenie nových diecéz a za vykonanie menovania nových biskupov. Kardinál – ešte pred pápežskou audienciou – vo svojej správe do Viedne napísal a po audiencii aj potvrdil, že nechce naraz predložiť toľko žiadostí. Zatiaľ dosiahol, že pápež dal súhlas k urýchlenému riešeniu rozdelenia Ostrihomskej arcidiecézy a zriadeniu nových diecéz. K otázke výšky taxy sa vráti vtedy, ak sa skončí informačný proces s novomenovanými biskupmi a datária sa bude zaoberať so stanovením nákladov. Ako sa zdá, Albani nebol iba vykonávateľom viedenských rozhodnutí, ale vždy vedel so svojimi žiadosťami vyrokovať vo vhodnom čase, keď sa naskytla vhodná príležitosť. Albani nechcel zlúčiť taxy za zriaďovanie s taxami za menovanie. Vytušil, že snád by mohla byť akceptovaná argumentácia Viedne, podľa ktorej pri zriaďovaní nejde celkom o nové diecézy, ale iba o rozdelenie, čo by mohlo byť posúdené miernejšie. Ohľadom ták pre menovanie biskupov už nebolo možné očakávať podobné zľavy, a preto chcel Albani tieto dve rôzne záležitosti rozdeliť.

Pius VI. 13. marca 1776 na základe posudku kardinálov Giranda a Negroniho schválil rozdelenie Ostrihomskej arcidiecézy a zriadenie troch nových diecéz, a to banskobystrickej, spišskej a rožňavskej. Týmto boli účelne použité cirkevné prostriedky vzniklé v dôsledku rozdelenia rádu jezuitov. A to, čo zostalo, slúžilo v rámci „Cassa Parochorum“ životu katolíckej cirkvi v Uhorsku. Skoncipovanie pápežských búl o zriadení nových diecéz prebehlo po 13. marci 1776. Koncept datárie dostal konečnú formu vo Viedni na uhorskej kancelárii, lebo hlavne vo vymedzení hraníc a vo vymenovaní prebiend nebol presný. Na kancelárii sa napokon vytvoril názor, že text neobsahuje nič takého, čo by odporovalo apoštolským právam uhorského kráľa. Buly zas boli skoncipované tak, aby neboli ukrátené práva Svätej stolice. Nové diecézy sa v nich spomínajú ako také, ktoré boli zriadené pápežom. Pápež zas prenechal kráľovnej a jej potomkom právo, aby „mohli menovať“ na spomínané biskupstvá vhodnú osobu do termínu určenom cirkevným zákonom, a to takým spôsobom, ako sa to realizuje aj pri ostatných veľkňazských stolcoch Uhorska.¹⁸² Tri nové diecézy týmto pápežovým opatrením sa dostali z hľadiska cirkevného práva na rovinu starobylých biskupstiev. Nové biskupstvá sa tak stali súčasťou života katolíckej cirkvi v Uhorsku.

¹⁸² Országos Levéltár. Magyar Kancellária, 1776, No 1538.

Zoznam historických a súčasne platných názvov miest a obcí

Beš	Gabčíkovo
Čeklís	Bernolákovo
Čúz	Dubník
Diosek	Sládkovičovo
Dolný Nárazd	Topoľníky
Egerseg	Jelšovce
Eliášovce	Nový Život
Ezdeg	Mojzesovo
Fél	Tomášov
Fiš	Trávnica
Fridman	Frydman (Poľsko)
Gajdel'	Kľačno
Galša	Holiša
Guta	Kolárovo
Hasprunka	Studienka
Hasvár	Kostolná pri Dunaji
Hodermark	Stotince
Hochštetno	Vysoká pri Morave
Kamenné Ďarmoty	Kamenný Most
Kerestúr	Križovany nad Dudváhom
Kert'	Strekov
Keszegfalva	Kameničná
Kostolná Bašta	Nová Bašta
Kostolná Gala	Holice
Kostolné Korčany	Kostolné Kračany
Köbölkút	Gbelce
Kubachy	Spišské Bystré
Lekýr	Hronovce
Lipnica	Lipnica Wielka (Poľsko)
Liptovský Svätý Mikuláš	Liptovský Mikuláš
Ludany	Mýtne Ludany
Maďarský Bél	Veľký Biel
Malé Opatovce	Opatovce nad Žitavou
Mehy	Včelince
Milbach	Mlynica
Misérd	Nové Košariská
Most na Ostrove	Most pri Bratislave
Mostová Kert'	Mostová
Nádaš	Trstín
Nadošany	Hontianske Trst'any
Nedeca	Niedzica (Poľsko)
Nemce	Hontianske Nemce
Nemecká Ľupča	Partizánska Ľupča

Nižné Lapše	Łapsze Niżne (Poľsko)
Nová Belá	Nowa Biała (Poľsko)
Ompitál	Doľany
Orávka	Orawka (Poľsko)
Parkan	Štúrovo
Piargy	Kremnické Bane
Perbeta	Pribeta
Plavecký Svätý Mikuláš	Plavecký Mikuláš
Plavecký Svätý Peter	Plavecký Peter
Podvlk	Podwilk (Poľsko)
Prešporok	Bratislava
Pustý Fedýmeš	Pusté Uľany
Rychvald	Veľká Lesná
Sakáloš	Ipeľský Sokolec
Slovenský Meder	Palárikovo
Svätá Anna	Liptovská Anna
Svätá Mara	Liptovská Mara
Svätý Beňadik	Hronský Beňadik
Svätý Ďur	Turčiansky Ďur
Svätý Ján	Liptovský Ján
Svätý Michal	Turčiansky Michal
Svätý Michal nad Žitavou	Michal nad Žitavou
Svätý Ondrej	Liptovský Ondrej
Svätý Peter	Turčiansky Peter
Šandorf	Prievaly
Šarfia	Blatné
Šarfia	Nitrianska Blatnica
Šimoňany	Partizánske
Švajnsbach	Viničné
Takšoň	Matúškovo
Tallós	Tomášikovo
Tardošked	Tvrdošovce
Tribš	Trybsz (Poľsko)
Turčiansky Svätý Martin	Martin
Ujlak	Veľké Zálužie
Urmín	Mojmírovce
Várkony	Vrakúň
Vašardice	Trhovište
Veľbachy	Bystrany
Veľké Šarluhy	Tekovské Lužany
Veľký Aboň	Veľké Blahov
Veľký Fedýmeš	Veľké Uľany
Veľký Mager	Rastice
Vyšné Lapše	Łapsze Wyżne (Poľsko)

Diecézy Uhorska v 14. storočí

Lectori salutem!

Ennek a könyvnek is megvan a maga históriája – írta Borovi József 2000 húsvétján, amikor munkája a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség gondozásában magyar nyelven napvilágot látott. Ennek a szlovák változatnak is megvan a maga históriája. Zombori István és a METEM, illetve a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának Szlavisztika – Közép-Európa Intézete, az abban működő Szlovák Nyelv és Irodalom Tanszék szükségszerűen egymásra talált: közös kiadásukban jelent meg a Tanszék első munkája, a *Rudnay Sándor és kora* című kétnyelvű, magyar-szlovák tanulmánykötet. Zombori István közvetítésével Borovi József megtalálta bennünket, és jelentős anyagi támogatásával elvégeztük művének szlovák fordítását. Az atya elképzelése szerint 2005 júniusában Rozsnyón mutattuk volna be a szlovák kétnyelvű kötetet, papi jubileumának hálaadó szentmiséje után. Erre halála miatt már nem kerülhet sor, munkájának szlovák fordítása azonban immár hozzáférhető. Bevezetőjéből kiderül a Szent István örökségét ellentmondásosan értékelő szlovák és magyar utódok félreértés-sorozatának köszönhető kölcsönös bizalmatlanság. Intézetünk Szlovák Nyelv és Irodalom Tanszéke, Nyugat Szláv Kulturális Kutatócsoportunk e kiadással is hozzá kíván járulni népeink, nemzeteink közeledéséhez.

József atya áldozatvállalása, igyekezete a szlovák kiadás megvalósításán arról tanúskodik, hogy híven őrizte szívében szűkebb pátriáját.

Käfer István

Lectori salutem!

Aj táto kniha má svoju históriu – napísal József Borovi na Veľkú noc roku 2000, keď jeho práca uzrela svetlo sveta v maďarskom jazyku vo vydání Pracovného kolektívu Encyklopédie maďarských cirkevných dejín (METEM). Aj predložená slovenská verzia však má svoju históriu. István Zombori a METEM, respektíve Ústav slavistiky a strednej Európy Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity Petra Pázmánya a v rámci nej pôsobiaca Katedra slovenského jazyka a literatúry sa navzájom našli: v ich spoločnom vydaní vyšla prvá práca katedry, a to dvojjazyčný, slovensko-maďarský zborník *Alexander Rudnay a jeho doba*. Po tom, čo s pričinením Istvána Zomboriho nás József Borovi našiel, pomocou jeho značnej finančnej podpory sme jeho prácu preložili do slovenčiny. Podľa pôvodných predstáv autora prezentácia knihy mala byť v júni 2005 v Rožňave, po svätej omši pri príležitosti jeho kňazského jubilea. K tomu však pre jeho náhlu smrť nedošlo, jeho práca je ale prístupná už aj v slovenskom jazyku. Z jeho úvodu sa dá vycítiť aj istá vzájomná nedôvera, zapríčinená sériou nedorozumení medzi slovenskými a maďarskými potomkami svätého Štefana pri hodnotení jeho dedičstva. Katedra slovenského jazyka a literatúry nášho ústavu, Výskumná skupina západoslovanských kultúr chce aj týmto vydaním prispieť k zblíženiu, k bratskému dialógu medzi našimi národmi.

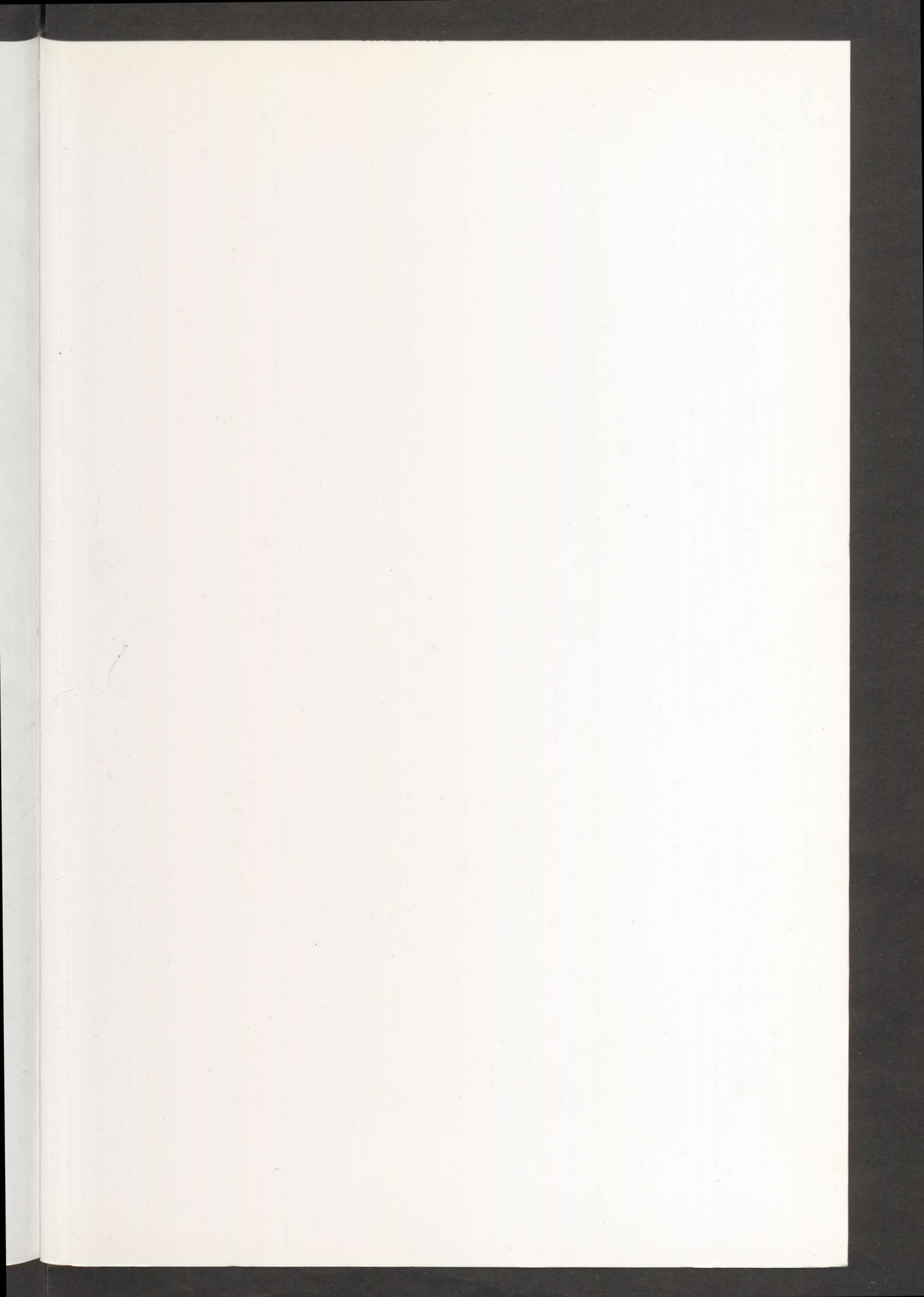
Obetavosť a snaha pátra Józsefa o vydanie slovenského prekladu svedčí o tom, že vo svojom srdci zostal verný svojmu regiónu.

István Käfer

13794/06

Készült a *mondAt Kft.* nyomdájában
Felelős vezető: ifj. Nagy László
Telefon: 06 70 314 0608

ISBN 963 9206 15 6

9 789639 206151

József Borovi ROZDIELENIE OSTRIHOMSKÉJ ARCIDIECÉZY